QARSHI DAVLAT TEXNIKA UNIVERSITETI
QDTU

INNOVATSION IQTISODIYOT

Ilmiy-amaliy elektron jurnal

2026
№1

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

INNOVATIVE ECONOMY

Scientific and practical electronic journal

Indexlanadigan bazalar: Google Scholar Crossref OpenAIRE CYBERLENIKA

INNOVATSION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON JURNAL

1-jild
1-son
yanvar, 2026

January, 2026
Volume 1
Number 1

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА
Научно-практический электронный журнал

INNOVATIVE ECONOMY
Electronic scientific and practical journal

INNOVATSION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON JURNAL

ISSN: 3030-315X

ojs.kstu.uz

Muassis:
Qarshi davlat texnika universiteti
Tahririyat Kengashi raisi:

R.X.Ergashev, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Tahririyat Kengashi raisi o‘rinbosari:

S.N.Xamrayeva, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Mas’ul muharrir:

N.A.Ochilova, PhD, dotsent

Texnik muharrir:

S.J.Qulmurotov

Jurnal har oyda bir marotaba elektron shaklda jurnalning rasmiy sayti orqali nashr etiladi.

Tahririyat manzili:

180100, Qarshi shahri, Mustaqillik ko‘chasi 225-uy Tel.: +998 (75) 221 09 23
+998 (93) 902 72 63
Faks: +998 (75) 221 1395
innoeconomic@kstu.uz

“Innovatsion iqtisodiyot” ilmiy - amaliy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2025-yil 5-apreldagi 369-sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Jurnalda quyidagi ruknlar asosida maqolalar nashr etiladi:

1. Nazariya va metodologiya
2. Raqamli iqtisodiyot
3. Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti
4. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik
5. Inson kapitali iqtisodiyoti
6. Menejment va marketing
7. Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
8. Moliya, kredit va investitsiya
9. Ekonometrika va statistika
10. Xizmat ko‘rsatish va turizm sohasi

TAHRIRIYAT KENGASHI:
Tahririyat Kengashining xalqaro a'zolari:

Ovchinikov Viktor Nikolayevich - i.f.d., professor, akademik (Janubiy Federal Universitet, Rossiya)
Solodovnikov Sergiy Yurevich - i.f.d., professor (Belorussiya milliy texnika universiteti)
Sidorov Viktor Aleksandrovich - i.f.d., professor, (Kuban davlat universiteti)
Shevchenko Igor Viktorovich - i.f.d., professor (Kuban davlat universiteti, Rossiya)
Kusainov Xalel Xaymullievich – i.f.d., professor, akademik (Qozog‘iston Respublikasi Milliy fanlar akademiyasi)
Samandarzoda Iskandar Hakim - Iqtisodiyot fanlari doktori (Sh.Shotemur nomidagi Tojikiston agrar universiteti)
Gibadullin Artur Arturovich - i.f.n. dotsent (Milliy tadqiqot universiteti, Moskva energetika instituti, Rossiya)
Sergey Aleksandrovich Voynash - ilmiy xodim (P.Lumumbi nomidagi Rossiya xalqlar do'stligi universiteti)
Valentina Nikolayevna Pulyayeva - iqtisod fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya Federatsiyasi hukumati qoshidagi Moliya universiteti)
Dmitriy Evgenievich Morkovkin, iqtisod fanlari nomzodi, dotsent (Moliya universiteti, Rossiya Federatsiyasi hukumati)
Sadriddinov Manuchehr Islomiddinovich - i.f.d., professor, (Tojikiston Respublikasi Milliy fanlar Akademiyasi)
Perskaya Viktoriya Vadimovna - i.f.d., professor, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)
Molchanov Igor Nikolayevich - i.f.d., professor, (Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti)
Basova Mariya Mixaylovna - i.f.d., professor, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)
Aleksandr Leonidovich Chupin, iqtisod fanlari nomzodi (P.Lumumbi nomidagi Rossiya xalqlar do‘stligi universiteti)
Nezamaykin Valeriy Nikolayevich - i.f.d., professor, (Rossiya davlat gumanitar universiteti)
Nikonorova Alla Vladimirovna - i.f.n., dotsent, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)
Dmitriyeva Olga Aleksandrovna - i.f.n., dotsent, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)
Shvets Yuriy Yuryevich - i.f.n., dotsent, (Rossiya Fanlar akademiyasining Nazorat fanlari instituti)
Kolosova Yelena Valeryevna - i.f.n., dotsent, (Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti)

Tahririyat Kengashi a’zolari:

Gulyamov Saidaxror Saidaxmedovich - i.f.d., professor, akademik
Pardayev Mamayunus Qarshiboyevich - i.f.d., professor
Navruz-zoda Baxtiyor Negmatovich - i.f.d., professor
Xatamov Ochildi Qurbonovich- i.f.d., professor
Fayziyeva Shirin Shodmonovna- i.f.n., professor
Jumayeva Gulrux Jo'raqulovna - i.f.n., professor
Egamberdiyeva Salima Raimovna - i.f.n., dotsent
Erkayeva Gulbahor Panjiyevna - i.f.n., professor
Yakubova Shamshinur Shuxratovna - i.f.d., (DSc) dotsent
Amirqulov Shuhrat Olimovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent
Samiyeva Gulnoza Toxirovna-i.f.f.d., (PhD), dotsent
Aliqulov Azamat Tuyg'unovich -i.f.f.d., (PhD), dotsent
Aminov Fazlitdin Baxadirovich- i.f.n., dotsent
Xo'jaqulova Nigora Rustamovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent
Turobov Sherzod Alisherovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent
Alimova Munisa Yulchiyevna - i.f.f.d. (PhD) dotsent
Ergasheva Nasiba Raxmatullayevna - i.f.d., (DSc), dotsent
Boboqulov Sanjar Baxromkulovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent
Djalilov Raxmonkul Hamidovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent
Nomazov Baxrom Bobomurodovich - i.f.f.d. (PhD) dotsent
Alimxanova Nigora Alimxanovna - i.f.f.d. (PhD) dotsent
Jonuzokov Mirzabek Kulmamatovich - i.f.f.d. (PhD), dotsent
Muxammadiyeva Yulduz Yusupovna - i.f.f.d. (PhD)
Tursunova Aziza Xoshimovna - i.f.f.d. (PhD)
Xolliyev Sherali Baxtiyorovich - i.f.f.d. (PhD)

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

ISSN: 3030-315X

ojs.kstu.uz

Учредитель:
Каршинский государственный технический университет
Председатель редакционного совета:

Р.Х.Эргашев, доктор экономических наук, профессор

Заместитель председателя редакционного совета:

С.Н.Хамраева, доктор экономических наук, профессор

Ответственный редактор:

Н.А.Очилова, PhD, доцент

Технический редактор:

С.Ж.Кулмуротов

Журнал издается один раз в месяц **в** электронной форме и публикуется через официальный сайт журнала.

Адрес редакции:
180100, г. Карши, ул. Мустакиллик, дом 225

Тел: +998 (75) 221 09 23
+998 (93) 902 72 63
Факс: +998 (75) 221 1395
E-mail: innoeconomic@kstu.uz

Научно-практический электронный журнал «Инновационная экономика» включён в перечень национальных научных изданий на основании решения Президиума Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан от 5 апреля 2025 года № 369**.**

В журнале публикуются статьи по следующим рубрикам:

1. Теория и методология
2. Цифровая экономика
3. Экономика регионов и отраслей
4. Малый бизнес и частное предпринимательство
5. Экономика человеческого капитала
6. Менеджмент и маркетинг
7. Бухгалтерский учет, экономический анализ и аудит
8. Финансы, кредит и инвестиции
9. Эконометрика и статистика
10. Сфера услуг и туризм

Редакционная коллегия:

Международные члены Совета редколлегии:

Овчиников Виктор Николаевич - д.э.н., профессор, академик (Южный федеральный университет, Россия)
Солодовников Сергей Юрьевич - д.э.н., профессор (Белорусский национальный технический университет)
Виктор Александрович Сидоров - д.э.н., профессор, (Кубанский государственный университет)
Шевченко Игорь Викторович - д.э.н., профессор (Кубанский государственный университет)
Кусаинов Халел Хаймуллиевич - д.э.н., профессор, академик (НААН Республика Казахстан)
Самандарзода Искандар Хаким - д.э.н., профессор (Таджикистанский аграрный университет им. Ш. Шотемура)
Гибадуллин Артур Артурович - к.э.н., доцент (Национальный исследовательский университет «Московский энергетический институт»)
Войнаш Сергей Александрович - научный сотрудник (Российского университета дружбы народов имени П.Лумумби)
Пуляева Валентина Николаевна - к.э.н., доцент (Финансовый университет при Правительстве РФ)
Морковкин Дмитрий Евгеньевич - к.э.н., доцент (Финансовый университет Правительство РФ)
Садриддинов Манучехр Исламиддинович - д.э.н., профессор (Национальная академия наук Республики Таджикистан)
Перская Виктория Вадимовна – д.э.н., профессор (Финансовый университет при Правительстве РФ)
Молчанов Игорь Николаевич - д.э.н., профессор (Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова)
Басова Мария Михайловна - д.э.н., профессор (Финансового университета Российской Федерации)
Чупин Александр Леонидович - к.э.н. (Российского университета дружбы народов имени П. Лумумби)
Незамайкин Валерий Николаевич - д.э.н., профессор (РГГУ)
Никонорова Алла Владимировна - к.э.н., доцент (Финансового университета Российской Федерации)
Дмитриева Ольга Александровна - к.э.н., доцент (Финансового университета Российской Федерации)
Швец Юрий Юрьевич - к.э.н., доцент (Институт проблем управления РАН)
Колосова Елена Валерьевна - к.э.н., доцент (Российский экономический университет имени Г.В. Плеханова)

Члены Совета редколлегии:

Гулямов Саидахрор Саидахмедович – д.э.н., профессор, академик
Пардаев Мамаюнус Каршибоевич – д.э.н., профессор
Навруз-зода Бахтиёр Негматович – д.э.н., профессор
Хатамов Очилди Курбанович – д.э.н., профессор
Файзиева Ширин Шодмоновна – к.э.н., профессор
Жумаева Гулрух Журакуловна – к.э.н., профессор
Эгамбердиева Салима Раимовна – к.э.н., доцент
Еркаева Гулбахор Панжиевна – к.э.н., профессор
Якубова Шамшинур Шухратовна – д.э.н., (DCs), доцент
Амиркулов Шухрат Олимович – д.ф.э.н., (PhD), доцент
Самиева Гулноза Тохировна – д.ф.э.наук., (PhD), доцент
Алигулов Азамат Туйгунович – д.ф.э.н., (PhD), доцент
Аминов Фазлитдин Бахадирович – к.э.н., доцент
Хужакулова Нигора Рустамовна – д.ф.э.н., (PhD), доцент
Туробов Шерзод Алишерович – д.ф.э.н., (PhD), доцент
Алимова Муниса Юльчиевна – д.ф.э.н., (PhD), доцент
Эргашева Насиба Рахматуллаевна – д.э.н., (DCs), доцент
Бобокулов Санжар Бахромкулович – д.ф.э.н., (PhD), доцент
Джалилов Рахмонкул Хамидович – д.ф.э., (PhD), доцент
Номазов Бахром Бобомуродович – д.ф.э.н., (PhD), доцент
Алимханова Нигора Алимхановна – д.ф.э.н., (PhD), доцент
Джанузаков Мирзабек Кулмаматович – д.ф.э.н., (PhD), доцент
Мухаммадиева Юлдуз Юсуповна – д.ф.э.н., (PhD)
Турсунова Азиза Хошимовна – д.ф..э.н., (PhD)
Холлиев Шерали Бахтиёрович – д.ф.э.н., (PhD)

Mundarija

Nazariya va metodologiya…… 11

Дунё аҳолисининг таркиби, уларнинг ўзгаришлари ва истиқболдаги ҳолати…… 12
Гуломов Саидахрор Саидахмедович, Пардаев Мамаюнус Қаршибаевич, Пардаев Дилшод Субонкулович

Korxona samaradorligini oshirishda inson kapitalining roli: zamonaviy yondashuvlar……. 18
Ochilov Akram Odilovich, Xasanova Aziza Ikromovna

Raqamli iqtisodiyot……..……... 23

Dupont tahlili – banklar uchun xususiy kapital rentabelligini (roe) baholashning kompleks ko‘rsatkichi …….. 24
Ashiralieva Shahlokhon G‘ayratjon qizi

Mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko‘rsatishni rivojlantirishning ahamiyati……. 31
Taylakova Dilafruz Baymamatovna

Qishloq xo‘jaligini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish……. 37
Muxammadiyeva Dilafruz, Qurbonov Uralbek

Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti…..……... 41

O‘zbekiston sog‘liqni saqlash tizimida davlat-xususiy sheriklik va xususiy sektor rivojlanishining institutsional jihatlari……. 42
Otabekova G.O.

Meva-sabzavot mahsulotlari qo‘shilgan qiymatini oshirish jarayonida “cold chain” infratuzilmasining ilmiy-nazariy asoslari……..... 46
Saidova Gulnoza Tulkunovna

Qishloq xo‘jaligida innovatsion texnologiyalarni tadbiq etishning ilmiy-nazariy asoslari……. 50
Qobilova Madina Abdurazzoq qizi

Sanoat korxonalarida qattiq chiqindilarni qayta ishlash samaradorligini oshirish yo‘nalishlari……. 53
Axmedov Sheramat Umurxojayevich

O‘zbekistonda eksport salohiyatini oshirishda logistik xizmatlardan foydalanishning nazariy asoslari……..... 56
Alimova Munisa Yulchiyevna, Toshpo‘latov Asilbek Bahtiyorovich

Mintaqalarning barqaror iqtisodiy rivojlanishida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning o‘rni……..... 61
Xujakulova Nigora Rustamovna, Mirzayev Javoxir To‘lqinovich

Hududiy iqtisodiy rivojlanish sharoitida qashqadaryo viloyati sanoat ishlab chiqarishining dinamik tahlili…….. 65
Valiyev Oybek Shuxrat o‘g‘li

Hududiy eksport salohiyatining konseptual asoslari va uni rivojlantirish omillari: O‘zbekiston misolida …..…… 71
Dustova Muxayyo Xudayberdiyevna

Мамлакатда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг илмий назарий асослари…….. 77
Мухаммадиева Ю.Ю., Рустамова Д.Ж.

Global iqlim o‘zgarishi sharoitida hududlarni barqaror rivojlantirish va tabiiy resurslari salohiyatidan samarali foydalanish……..... 82
Xo‘janova Gulshoda Otamurodovna

Barqaror qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning nazariy asoslari…….. 86
Muxammadiyeva Dilafruz Alisher qizi, Jalilova Zumrad Axmatovna

Chakana savdo korxonalarining xo‘jalik faoliyati monitoring…… 89
Toshpulatov Bobur Rasul o‘g‘li

Mintaqa aholisining daromadlarini oshirishda oilaviy tadbirkorlikning ahamiyati……. 93
Fayzieva Shirin Shodmonovna, Quldasheva Maftuna Musurmon qizi

Kichik biznes va xususiy tabdbirkorlik…… 100

Qishloq xo‘jaligida oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish yo‘nalishlari va istiqbollari……. 101
Sharofova Saida Alimurod qizi

Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish asosida aholi turmush sifatini oshirish…… 105
Ergasheva Nasiba Rahmatullayevna, Barotov Komiljon Farhod o‘g‘li

Tadbirkorlik faoliyatida innovatsiyalarning nazariy asoslari…….. 109
Muxammadiyeva Dilafruz Alisher qizi, Sayfullayev Sirojjon Ikrom o‘g‘li

Inson kapitali iqtisodiyoti…..…… 112

Yashil iqtisodiyot va atrof- muhitga zarar etkazmaydigan loyihalar …….. 113
Bo‘riyeva Yulduz O‘ktamovna

Ishsizlikning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari va uni bartaraf etishning samarali mexanizmlari……. 116
Qulmurotov Sohibjon Jumaniyozovich, Sayimova Nilufar Hamidulla qizi

Fonematik idrok shakllanishida eshitish analizatorining ahamiyati…… 121
Qo‘chqarova Gulnoza Qurbonboy qizi

Menejment va marketing…..…… 124

Davlat boshqaruvi organlariga xalqaro iso standartlarini joriy etish natijadorligi…… 125
Maxkamov Navruzjon Tuxtamishovich
“Halal” menejment va har texnologiyalarini integratsiya qilish orqali O‘zbekiston tekstil sanoatinda inson resurslarini rivojlantirish…….. 130
Yormatov Ilmidin Toshmatovich
Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit…….. 135
Agrobiznes subyektlarining iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlari tahlili…… 136
Seyfullayeva Ayzada Tolibekovna, Abishov Muxammed Sarsenbaevich
Республика бюджет ташкилотларида ҳисоб ишларини ташкил этишнинг ўзига хос томонлари……. 142
Хусанов Асадбек Акбар ўғли
Xalqaro standartlar asosida daromadlar va xarajatlar hisobini tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlari va ahamiyati…… 147
Egamberdiyeva Salima Rayimovna, Jo‘rayev Og‘abek Sherali o‘g‘li, Samadova Marjona Feruzbek qizi
Moliya, kredit va investitsiya…….. 152
Mahalliy budjet daromadlarining soliqli manbalari va ularning samaradorligi…….. 153
Isoqov Zafarjon Zokirjonovich
Tijorat banklarida investitsiya loyihalarini moliyalashtirish samaradorligini oshirishning institutsional va moliyaviy mexanizmlari…….. 156
Abdurazakova Nasiba Sultanovna
Qashqadaryo viloyatining investitsion muhiti: Joriy holat va mavjud muammolar tahlili…… 161
Egamberdiyev Abbosxon Sherali o‘g‘li
O‘zbekistondagi tijorat banklarida muammoli kreditlarning mamlakat iqtisodiyotiga ta’siri…… 165
Nishanov Shoazam Baxramovich, Umbarov Faxriddin Tursunovich, Tojiyev Sardor Dilmurod o‘g‘li
Banklarning investitsion jarayonlarini takomillashtirish chora-tadbirlari…… 170
Yuldashev Erkin Xusanovich, Baltabaev Maxmud Toshpo‘latovich, Muhiddinov Akobirxon Nurullo o'g'li
O‘zbekistonda oliy ta’lim muassasalari moliyaviy ta’minotini mustahkamlash masalalari……... 175
Hamrayev Maqsudjon Saidaxmadovich
Ekonometrika va statistika…….. 178
Savdo tizimida chakana savdo hajmini ekonometrik baholash…….. 179
Maxmatqulov G‘olibjon Xolmuminovich
Xizmat ko‘rsatish va turizm sohasi…….. 184
Innovatsion iqtisodiyot sharoitida reklama xizmatlari samaradorligini oshirish bo‘yicha ilmiy-nazariy qarashlar... 185
Samiyeva Gulnoza Toxirovna, Jurayeva Roziya Qahramon qizi
Mehmonxona xizmati samaradorligini oshirishning nazariy, metodologik va amaliy jihatlari…..... 189
Xo‘janova Gulshoda Otamurodovna, Boymurodova Xosiyat Boboxon qizi
Xizmat ko‘rsatish sohasida yangi ish o‘rinlarini tashkil etishning asosiy yo‘nalishlari…….. 193
Abdusaidov Akmal Abduvaliyevich
Infratuzilmani rivojlantirish orqali aholi farovonligini oshirishning ilmiy-nazariy asoslari……... 199
Abdullayeva Yulduz

Contents

Theory and methodology 11
World population composition, its changes, and prospects..... 12
Gulomov Saidakhror Saidakhmedovich, Pardaev Mamaynus Karshibaevich, Pardaev Dilshod Subonkulovich
The role of human capital in improving enterprise efficiency: modern approaches 18
Ochilov Akram, Xasanova Aziza
Digital economy 23
Dupont analysis - a comprehensive measure of return on equity for banks 24
Ashiralieva Shahlokhon Gayratjon kizi
The importance of developing digital services in rural areas of the region 31
Taylakova Dilafruz Baymamatovna
Improving the effectiveness of applying innovative technologies in the development of agriculture 37
Mukhammadieva Dilafruz, Kurbonov Uralbek
Economy of the region and industry 41
Institutional aspects of the development of public–private partnership and the private sector in uzbekistan's healthcare system 42
Otabekova G.O.
Scientific and theoretical basis of cold chain infrastructure in the process of increasing the additional value of fruit and vegetable products 46
Gulnoza Tulkunovna Saidova
Scientific and theoretical foundations of implementing innovative technologies in agriculture 50
Kobilova Madina
Directions for increasing the efficiency of solid waste processing in industrial enterprises 53
Akhmedov Sheramat Umurkhozhaievich
Theoretical foundations of using logistics services to enhance the export potential of Uzbekistan 56
Alimova Munisa Yulchiyevna, Toshpulatov Asilbek
The role of small business and private entrepreneurship in the sustainable economic development of regions 61
Khujakulova Nigora, Mirzayev Javokhir
Dynamic analysis of industrial production in kashkadarya region in the context of regional economic development 65
Valiev Oybek Shukhrat ugli
Conceptual foundations of regional export potential and its development factors: the case of Uzbekistan 71
Dustova Mukhayyo
Scientific and theoretical foundations of ensuring food security in a country 77
Mukhammadiyeva Y.Y., Rustamova D.J.
Sustainable development of regions and effective use of natural resources in the context of global climate change... 82
Khojanova Gulshoda Otamurodovna
Theoretical foundations of sustainable agricultural development 86
Mukhammadieva Dilafruz Alisher kizi, Jalilova Zumrad Akhmatovna
Monitoring of business activities of retail enterprises 89
Toshpulatov Bobur
The importance of family entrepreneurship in increasing the income of the regional population 93
Fayzieva Shirin Shodmonovna, Kuldasheva Maftuna
Small business and private entrepreneurship 100
Directions and prospects for the development of family entrepreneurship in agriculture 101
Sharofova Alimurat kizi
Improving the quality of life of the population based on the development of entrepreneurial activity 105
Ergasheva Nasiba, Barotov Komiljon
Theoretical foundations of innovation in entrepreneurship 109
Muxammadiyeva Dilafruz, Sayfullayev Sirojjon
Economics of human capital 112
Green economy and environmentally friendly projects 113
Buriyeva Yulduz Uktamovna
Socio-economic consequences of unemployment and effective mechanisms for its reduction 116
Qulmurotov Sokhibjon, Sayimova Nilufar
The importance of the auditory analyzer in the formation of phonematic perception 121
Kuchkarova Gulnoza Kurbanboy kizi
Management and marketing..... 124

The effectiveness of implementing international iso standards in public administration bodies 125
Makhkamov Navruzjon Tukhtamishovich
Developing human resources in the uzbekistan textile industry through the integration of "HALAL" management and hr technologies 130
Yormatov Ilmidin Toshmatovich
Accounting, economic analysis and audit 135
Analysis of economic efficiency indicators of agribusiness entities 136
Seyfullayeva Ayzada Tolibekovna, Abishov Mukhammed Sarsenbaevich
Specific aspects of organizing accounting work in budgetary organizations of republic 142
Khusanov Asadbek Akbar o'g'li
Peculiarities and significance of organizing income and expense accounting based on international standards 147
Egamberdiyeva Salima Rayimovna, Jo'rayev Og'abek Sherali o'g'li, Samadova Marjona Feruzbek qizi
Finance, credit and investment 152
Taxable sources of local budget revenues and their efficiency 153
Isoqov Zafarjon Zokirjonovich
Institutional and financial mechanisms for improving the efficiency of project financing of investment projects in commercial banks 156
Abdurazakova Nasiba Sultanovna
Investment environment of Kashkadarya region: Analysis of current situation and problems 161
Egamberdiev Abboskhon Sherali ogli
Impact of problem loans in commercial banks in Uzbekistan on the country's economy 165
Nishanov Shoazam Bakhramovich, Umbarov Fakhriddin Tursunovich, Tojiyev Sardor Dilmurod oglu
Measures to improve banks' investment processes 170
Yuldashev Erkin Khusanovich, Baltabaev Makhmud Toshpulatovich, Muhiddinov Akobirxon Nurullo o'g'li
Issues of strengthening the financial support of higher education institutions in Uzbekistan 175
Khamrayev Maqsudjon Saidakhmadovich
Econometrics and statistics 178
Econometric assessment of the volume of retail trade in the trading system 179
Makhmatkulov Golibjon Kholmuminovich
Service sector and tourism 184
Scientific and theoretical views on improving the efficiency of advertising services in an innovative economy..... 185
Gulnoza Tokhirovna Samieva, Djurayeva Roziya Kahramon kizi
Theoretical, methodological and practical aspects of improving the efficiency of hotel services 189
Khojanova Gulshoda Otamurodovna, Boymurodova Khosiyat Bobokhon kizi
Main directions of creating new jobs in the service sector 193
Abdusaidov Akmal Abduvaliyevich
Scientific and theoretical foundations of improving population welfare through infrastructure development 199
Abdullayeva Yulduz

Содержание

Теория и методология 11

Состав населения мира, его изменения и перспективы 12
Саидахрор Саидахмедович Гуломов, Мамаюнус Каршибаевич Пардаев, Дилшод Субонкулович Пардаев

Роль человеческого капитала в повышении эффективности предприятий: современные подходы 18
Очилов Акрам Одилович, Хасанова Азиза Икромовна

Цифровая экономика 23

Анализ дюпона — комплексная оценка рентабельности собственного капитала банков 24
Аширалиева Шахлохон Гайратжон кизи

Значение развития цифровых услуг в сельских районах региона 31
Тайлакова Дилафруз Баймаматовна

Повышение эффективности применения инновационных технологий в развитии сельского хозяйства 37
Мухаммадиева Дилафруз, Курбонов Уралбек

Экономика региона и отрасли 41

Институциональные аспекты развития государственно-частного партнёрства и частного сектора в системе здравоохранения Узбекистана 42
Г.О.Отабекова

Научно-теоретические основы инфраструктуры холодильной цепи в процессе повышения дополнительной стоимости фруктовой и овощной продукции 46
Саидова Гульноза Тулкуновна

Научно-теоретические основы внедрения инновационных технологий в селском хозяйстве 50
Кобилова Мадина Абдураззок кизи

Направления повышения эффективности переработки твердых отходов на промышленных предприятиях. 53
Ахмедов Шерамат Умурхожаевич

Теоретические основы использования логистических услуг в повышении экспортного потенциала Узбекистана 56
Алимова Муниса Юлчиевна, Тошпулатов Асилбек Бахтиярович

Роль малого бизнеса и частного предпринимательства в устойчивом экономическом развитии регионов.... 61
Хужакулова Нигора Рустамовна, Мирзаев Джавохир Тулкинович

Динамический анализ промышленного производства в Кашкадарьинской области в контексте регионального экономического развития 65
Валиев Ойбек Шухрат угли

Концептуальные основы регионального экспортного потенциала и факторы его развития: на примере Узбекистана..... 71
Мухайе Худайбердиевна Дустова

Научно-теоретические основы обеспечения продовольственной безопасности в стране 77
Ю.Ю.Мухаммадиева, Д.Ж.Рустамова

Устойчивое развитие регионов и эффективное использование природных ресурсов в контексте глобального изменения климата ююю..... 82
Ходжанова Гульшода Атамуродовна

Теоретические основы устойчивого развития сельского хозяйства 86
Мухаммадиева Дилафруз Алишер кизи, Джалилова Зумрад Ахматовна

Мониторинг хозяйственной деятельности предприятий розничной торговли 89
Тошпулатов Бобур

Важность семейного предпринимательства в повышении доходов регионального населения 93
Файзиева Ширин Шодмоновна, Кулдашева Мафтуна

Малый бизнес и частное предпринимательство 100

Направления и перспективы развития семейного предпринимательства в сельском хозяйстве 101
Шарофова Саида Алимурат кизи

Повышение качества жизни населения посредством предпринимательства 105
Эргашева Насиба Рахматуллаевна, Баротов Комилжон Фарход углы

Теоретические основы инноваций в предпринимательстве 109
Мухаммадиева Дилафруз, Сайфуллаев Сирожжон

Экономика человеческого капитала 112

Зелёная экономика и проекты, не наносящие вред окружающей среде 113
Буриева Юлдуз Уктамовна

Социально-экономические последствия безработицы и эффективные механизмы её преодоления 116

Кулмуротов Сохибжон Жуманиезович, Саимова Нилуфар Хамидулла кизи
Значение аудиоанализатора в формировании фонематического восприятия …… 121
Кучарова Гульноза Курбанбой кизи
Менеджмент и маркетинг…….. 124
Эффективность внедрения международных стандартов iso в органах государственного управления …….... 125
Махкамов Навруззжон Тухтамишович
Развитие кадрового потенциала текстильной отрасли узбекистана через интеграцию «ХАЛЯЛЬ»-управления и HR-технологий ……... 130
Ерматов Илмидин Тошматович
Бухгалтерский учет, экономический анализ и аудит …… 135
Анализ показателей экономической эффективности субъектов агробизнеса …… 136
Сейфуллаева Айзада Толибековна, Абишов Мухаммад Сарсенбаевич
Особенности организации бухгалтерской работы в бюджетных организациях республики ……... 142
Хусанов Асадбек Акбар угли
Особенности и значение организации учета доходов и расходов на основе международных стандартов … 147
Эгамбердиева Салима Раимовна, Жураев Огабек Шерали угли, Самадова Марджона Ферузбек кизи
Финансы, кредит и инвестиции…….. 152
Налогооблагаемые источники поступлений в местный бюджет и их эффективность..... 153
Исаков Зафаржон Зокиржонович
Институциональные и финансовые механизмы повышения эффективности проектного финансирования инвестиционных проектов в коммерческих банках ……... 156
Абдуразакова Насиба Султановна
Инвестиционная среда кашкадарьинского региона: анализ текущего состояния и существующих проблем 161
Эгамбердиев Аббосхон Шерали угли
Влияние проблемных кредитов в коммерческих банках Узбекистана на экономику страны ……..... 165
Нишанов Шоазам Бахрамович, Умбаров Фахриддин Турсунович, Тоджиев Сардор Дилмурод оглу
Меры по улучшению инвестиционных процессов банков……..... 170
Юлдашев Эркин Хусанович, Балтабаев Махмуд Тошпулатович, Мухиддинов Акобирхон Нурулло оглы
Вопросы усиления финансовой поддержки высших учебных заведений в Узбекистане …… 175
Хамраев Максуджон Саидахмадович
Эконометрика и статистика …….. 178
Эконометрическая оценка объема розничной торговли в торговой системе …….. 179
Махматкулов Голибжон Холмуминович
Сфера услуг и туризм …….. 184
Научно-теоретические взгляды на повышение эффективности рекламных услуг в условиях инновационной экономики……... 185
Гулноза Тохировна Самиева, Джураева Розия Кахрамон кизи
Теоретические, методологические и практические аспекты повышения эффективности гостиничного обслуживания……. 189
Ходжанова Гульшода Атамуродовна, Боймуродова Хосият Бобохон кизи
Основные направления создания новых рабочих мест в сфере услуг …… 193
Абдусаидов Акмал Абдувалиевич
Научно-теоретические основы повышения благосостояния населения через развитие инфраструктуры ….. 199
Абдуллаева Юлдуз

Nazariya va metodologiya

Theory and methodology

Теория и методология

УДК: 314.1:314.17:330.34
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.1

ДУНЁ АҲОЛИСИНИНГ ТАРКИБИ, УЛАРНИНГ ЎЗГАРИШЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛДАГИ ҲОЛАТИ

Саидахрор Саидахмедович Ғуломов
Мамаюнус Қаршибаевич Пардаев
Дилшод Субонкулович Пардаев

СОСТАВ НАСЕЛЕНИЯ МИРА, ЕГО ИЗМЕНЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Саидахрор Саидахмедович Гуломов
Мамаюнус Каршибаевич Пардаев
Дилшод Субонкулович Пардаев

WORLD POPULATION COMPOSITION, ITS CHANGES, AND PROSPECTS

Saidakhror Saidakhmedovich Gulomov
Mamaynus Karshibaevich Pardaev
Dilshod Subonkulovich Pardaev

Received: January 4, 2026 Revised: January 7, 2026 Accepted: January 10, 2026 Published: February 1, 2026

Аннатация. Мақолада дунё аҳолисининг таркиби, уларнинг ўзгаришлари ва истиқболдаги ҳолати ёритилган бўлиб, бунда дунёда аҳолисининг 1960-2025 йилларда ўзгариш суръати ва 2050 йилларга мўлжалланган прогноз кўрсаткичлари, дунёда аҳолиси бўйича 20 та энг йирик мамлакатларнинг 2025 йилдаги ҳолати ва 2100 йилларга ҳисобланган прогноз кўрсаткичлари келтирилган. Шунингдек, дунёда 2026 йилнинг бошида энг бой 15 та мамлакатларнинг бойликлари ҳам таҳлил қилинган. Булар билан биргаликда аҳолининг этник таркиби, хусусан Ўзбекистонда яшайдиган доимий аҳолисининг этник таркиби, жами аҳолига нисбатан ҳиссалари ҳисобланиб таҳлил қилинган.

Калит сўзлар. Аҳоли, дунё аҳолиси, этник таркиб, дунё аҳолисининг этник таркиби, миллатлар, миллий таркиб, табақаланиш, ҳудудлар, аҳоли сони, ассимиляция, консолидация.

Аннотация. В статье рассматривается состав населения мира, его изменения и перспективы, включая темпы изменения численности населения мира в 1960-2025 годах и прогнозные показатели на 2050 год, состояние 20 крупнейших стран мира по численности населения в 2025 году и прогнозные показатели на 2100 год. Также анализируется богатство 15 самых богатых стран мира на начало 2026 года. Наряду с этим, рассчитывается и анализируется этнический состав населения, в частности, этнический состав постоянного населения, проживающего в Узбекистане, его доля в общей численности населения.

Ключевые слова. Население, население мира, этнический состав, этнический состав населения мира, нации, национальный состав, стратификация, регионы, численность населения, ассимиляция, консолидatsia.

Abstract. This article examines the composition of the world population, its changes, and prospects, including the rate of change in the world population from 1960 to 2025 and projected figures for 2050, the state of the 20 largest countries by population in 2025, and projected figures for 2100. The wealth of the 15 richest countries at the beginning of 2026 is also analyzed. The ethnic composition of the population is also calculated and analyzed, in particular, the ethnic composition of the permanent population residing in Uzbekistan and its share of the total population.

Keywords: Population, world population, ethnic composition, ethnic composition of the world population, nations, national composition, stratification, regions, population size, assimilation, consolidation.

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон – 2030” стратегияси тўғрисида”ги фармони қуйидаги 5 та устувор йўналишлар доирасида амалга оширилиши кўзда тутилган. “ҳар бир инсонга ўз салоҳиятини рўёбга чиқариш учун муносиб шароитлар яратиш; барқарор иқтисодий ўсиш орқали аҳоли фаровонлигини таъминлаш; сув ресурсларини тежаш ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш; қонун устуворлигини таъминлаш, халқ

хизматидаги давлат бошқарувини ташкил этиш; мамлакатни хавфсиз ва тинчликсевар давлатга айлантириш ишларини давом эттириш” [1]. Кўриниб турибдики мазкур стратегияда ҳамма нарса аҳолининг тинчлиги, фаровонлиги ва муносиб турмуш шароитини таъминлашга қаратилган. Бу эса, ўз навбатида аҳолининг бугунги ҳолатини, ўзгариш тенденцияларини, уларнинг ҳудудлар бўйича жойлашувини, табақаланишларини ўрганишни тақозо қилади. Шу жиҳатан мазкур дунё аҳолисининг таркиби, уларнинг ўзгаришлари ва истиқболдаги ҳолатига бағишланган мақола бугунги кунда ўта долзарб ҳисобланади.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Мақолада дунё аҳолисининг таркиби, уларнинг ўзгаришлари ва истиқболдаги ҳолатини ёритиш жараёнида турли методологик йўналишлардан, хусусан, индукция ва дедукция, миқдор ва сифат, таҳлил ва синтез, макон ва замон, мантиқий таҳлил каби методологик ёндошувлардан фойдаланилган.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Дунё аҳолиси сони 2025 йилда 8,3 миллиард кишига етди. Ҳозирги шароитда бу рақам тизимли равишда ошиб бормоқда. БМТ маълумотига кўра, 1990 йилда 5,3 миллиард, 2015 йилда эса 7,3 миллиард бўлган дунё аҳолиси сони айни пайтга келиб 8,3 миллиардга етди. Бу рақам 2050 йилда 10,0 миллиардга, 2100 йилда эса 10,2 миллиардга етиши кутилмоқда.

Қайд этиш жоизки, ушбу аҳолининг “энг катта қисми – 60 фоизи (4,7 миллиарди) Осиё қитъасида истиқомат қилмоқда. Африкада 17 фоиз (1,3 миллиард), Европада 10 фоиз (750 миллион), Лотин Америкаси ва Кариб ҳавзасида 8 фоиз (650 миллион), Шимолий Америка ва Океанияда 5 фоиз (тегишли равишда 370 ва 43 миллион) аҳоли истиқомат қилади. Дунё аҳолиси ҳозирги кунда йилига 82 млн кишига кўпаймоқда. Чунки БМТнинг маълумотлари бўйича ҳар сонияда ўртача 2,6 бола дунёга келади”. Бу албатта аҳолининг кўпайишига олиб келади.

Дунё аҳолисининг 1960-2025 йилларда ўзгариш суръати ва 2050 йилларга прогноз кўрсаткичлари қуйидаги жадвалда келтирилган (1-жадвал).

1-жадвал.

Дунёда аҳолисининг 1960-2025 йилларда ўзгариш суръати ва 2050 йилларга прогноз кўрсаткичлари

Т/р	Йиллар	Аҳолининг сони, миллиард нафар	Асос йилига нисбатан ўзгариш суръати, %	Ўтган даврга нисбатан ўзгариш суръати, %
1.	1960	3,0	100,0	100,0
2.	1970	3,7	123,3	123,3
3.	1980	4,4	146,7	118,9
4.	1990	5,3	176,7	120,5
5.	2000	6,1	203,3	115,1
6.	2010	6,9	230,0	113,1
7.	2020	7,7	256,7	111,5
8.	2025	8,3	276,7	107,8
9.	2050	10,0	333,3	120,5

Мазкур жадвалдан кўриниб турибдики, дунё аҳолиси 90 йил давомида 3,0 млн.дан 10,0 млн.гача, яъни 333,3 %га кўпайган. Бу кўпайиш жараёни давом этмоқда. Бироқ ҳар ўн йиллик даврн таҳлил қилинганда шунга амин бўлдикки, аҳолининг ўсиши дунё миқёсида секинлашиб бормоқда. Масалан, дастлабки ўн йилликда, яъни 1970 йилда 1960 йилга нисбатан ўсиш сурати 123,3 %ни ташкил қилган бўлса, 2010-2020 йиллар давомида ушбу кўрсаткич 111,5%ни ташкил қилади. Муҳими 2025-2050 йиллар, яъни 25 йил давомида аҳолининг ўсиши атиги 120,5 %ни ташкил қилади. Бу дастлабки ўн йиллик, яъни 1960-1970 йиллардаги ўсиш суръатига нисбатан 2,8 %га (123,3 – 120,5) кам. Аҳолиинг ўсиши дунё миқёсидаги ҳудудларда ҳам турлича.

Аҳоли сони бўйича Осиё қитъасининг биринчи ўринда экани, шубҳасиз, Чунки Хитой ва Ҳиндистоннинг ўзлари аҳолининг асосий қисмини ташкил қилади. Жумладан Хитойда 1,4 миллиард, Ҳиндистонда эса 1,3 миллиард, жами шу икки давлатда 2,7 миллиард аҳоли яшайди. Ҳиндистон 2027 йилдан бошлаб аҳоли сони бўйича Хитойни қувиб ўтиши ва дунёнинг аҳолиси энг кўп мамлакатига айланиши кутилмоқда. 2100 йилга бориб, дунё аҳолиси 10,18 миллиард кишини ташкил қилади. Шу йилларда Ҳиндистон аҳолиси 2025 йилга нисбатан 103,4 %га кўпайиб, 1,51 миллиардга етади. Бироқ, Хитой аҳолиси шу даврда 44,6 %га камайиб, аҳолиси 633 млн. кишини ташкил қилади. Шуни алоҳида қайд этиш жоизки, кўпгина тахминларга кўра, яқин ўн йилликларда Европа аҳолиси тобора камайиш тенденциясига эга бўлади. Бундай шароитда Африка аҳолисининг ошиб бориши кузатилади. У ҳақда аниқ тасаввурга эга бўлиш учун дунёда аҳолиси бўйича энг йирик 20 та мамлакатларнинг 2025 даги ҳолати ва 2100 йилларга прогноз кўрсаткичларига эътиборни қаратишни мақсадга мувофиқ, деб топдик (2-жадвал).

2-жадвал.

Дунёда аҳолиси бўйича 20 та энг йирик мамлакатлар рўйхати 2025 даги ҳолати ва 2100 йилларга прогноз кўрсаткичлари

Т/р	Давлатлар номи	Аҳоли сони, млн. нафар		
		2025 йилда	2100 йилда	Ўзгариш суръати, %
1.	Дунё аҳолиси	8,23 млрд.	10,18 млрд.	123,7
2.	Ҳиндистон	1,46 млрд.	1.51 млрд.	103,4
3.	Хитой	1,42 млрд.	633 млн.	44,6
4.	Америка Қўшма Штатлари (АҚШ)	347	421	121,3
5.	Индонезия	286	296	103,5
6.	Пакистон	255	511	200,4
7.	Нигерия	238	477	200,4
8.	Бразиля	213	163	76,5
9.	Бангладеш	175	209	119,2
10.	Россия	144	127	88,2
11.	Эфиопия	135	357	264,4
12.	Мексика	132	132	100,0
13.	Япония	123	78	63,4
14.	Египит	118	202	171,2
15.	Филиппин	117	116	99,1
16.	Конго ДР	153	431	281,7
17.	Танзания	96	263	273,9
18.	Ангола	56	159	283,9
19.	Судан	83	137	165,1
20	Ўзбекистан	28	74	264,3

Ушбу жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, дунё аҳолиси шу таҳлил қилинаётган 75 йил давомида 123,7 %га, яъни 8,23 млрд. кишидан 10,18 млрд. кишига ошади. Аммо бу тенденция ҳамма мамлакатларда бир хил эмас. Танлаб олинган 20 та давлатдан 2025-2100 йиллар давомида 5 та давлатда аҳолининг камайиши рўй беради. Жумладан, Хитойда 2100 йилда 2025 йилга нисбатан – 44,6 %ни, Бразилияда – 76,5 %ни, Россияда – 88,2 %ни, Японияда – 63,4 %ни, Филиппинда – 99,1 %ни ташкил қилади. Таҳлил қилнаёган 20 та мамлакатлар ичида 7 та мамлакатда аолининг ўсиши 200,0 %да зиёд бўлган. Буларга Пакистон ўсиш даражаси – 200,4 %, Нигерия – 200,4 %, Конго ДР – 281,7 %, Танзания – 273,9 %, Ангола – 283,9 %, Эфиопия – 264,4 %, ва Ўзбекистан – 264,3 % каби давлатлар киради. Қолган давлатларнинг ўзгариш даражаси бироз ошган ва 101,0 фоиздан 199,1 фоиз оралиғидаги ўсиш даражасини ташкил қилади.

Тадқиқотлар кўрсатмоқдаки, дунё аҳолисининг умумий сони бўйича аниқ маълумотларни олиш билан бирга миллий таркибини аниқ билиш жуда мушкул экан, чунки дунёнинг кўп мамлакатларида миллатлар ассимиляциси, яъни уларнинг бир-бири билан қоришиб кетиши ҳамда консолидатsiя жараёни, яъни миллий жипслашиш ҳолатлари ҳам кенг тарқалган. Шунга қарамасдан айрим мамлакатларда миллий таркиби ўтказилган рўйхатларда тўла ёритилади. Бироқ баъзи мамлакатларда миллатлар ҳақида маълумот тўла ва аниқ кўрсатилмайди. Шунингдек, жуда кўп давлатларда қабул қилинган этник терминологияда ҳам анча тафовутлар мавжуд.

Булардан кўриниб турибдики, аҳолининг миллий таркиби ҳамма давлатларда ҳам ҳисобга олинавермас экан. Аслида муайян ҳудуд ёки мамлакатда яшовчи аҳолининг миллатлар бўйича аниқ таркиби ҳисобга олиниши лозим. Маълумки маълум вақтларда аҳолининг миллий таркиби ҳақидаги маълумотлар аниқ рўйхатдан ўтказилади. Бу ҳар бир давлатнинг статистик кўрсаткичларида акс эттирилиши лозим. Аммо этник статистика ривожланмаган давлатларда рўйхат олиб бориш миллати бўйич эмас, балки аҳолининг тил бирлиги ва динига қараб этник гуруҳларга ажратилади. Бунда қанча аҳоли қайси тилда гаплаша олиши ёки ким қайси динга мансублиги инобатга олинади, аммо миллати ҳисобга олинмайди.

Бунга бир қанча мисолларни келтириш мумкин. масалан, “инглиз, француз, испан тилида сўзлашувчи кўпгина мамлакатларда «миллат» тушунчаси доимо «давлат» тушунчаси билан тенглаштирилади ва «миллат» атамаси давлатга мансублик — фуқароликни билдиради. Шунинг учун кўп манбаларда этник гуруҳлар — халқлар ҳақида маълумотлар учрайди. Дунёда қарийб 3 минг халқ рўйхатга олинган ва улар турли қитъаларда истиқомат қилади”. Бироқ, ҳар бир қитада ҳам турли миллат, турли тилларда гаплашадиган халқлар бор. Буларнинг бири бўйича миллати аниқпанса, иккинчиси бўйича тили инобатга олинади. Халқларнинг этник жиҳатдан табақаланиши ҳам турли давлатларда турли эканлигини кўриш мумкин. Буни қиталар бўйича қараб чиқадиган бўлсак, масалага янада ойдинлик киритилиши мумкин.

Биринчи галда Европа мамлакатларини оладиган бўлсак, бу ҳудудда Аҳолининг миллий таркиби бўйича 3 гуруҳга бўлиниши анаъанага айланган. Биринчи гуруҳга бир миллатли давлатлар киради. Чунки ушбу давлатларнинг ҳар бирида

асосий миллат 90% ва ундан ортиқроқ қисмни ташкил этиши лозим экан. Бундай гуруҳга Польша, Германия, Венгрия, Дания, Швеция каби 20 дан ортиқ мамлакат киради. Ушбу даватларнинг аҳолиси таркибида 90,0 %дан ортиғини шу давлатда яшайдиган асосий миллат вакиллари ташкил қилади. Масалан, Польшада асосан поляклар, Германияда асосан немислар, Венгрияда эса, венгирлар, Дания ва Швеция ҳам шу давлатларга хос бўлган миллат вакиллдари кўпчиликни, яъни 90,0 %дан кўпроқни ташкил қилади.

Иккинчи турдаги давлатларни кўп миллатли давлатлар, деб аташади. Ушбу давлатларда асосий миллат билан бирга бошқа бир қанча миллатлар ҳам истиқомат қилади ва аҳоли таркибида салмоқли ўринни эгаллайди. Ушбу давлатлар қаторига Буюк Британия, Испания, Швейцария каби мамлакатларни киритиш мумкин. Мазкур давлатларда ҳам аҳолининг асосий қисми шу давлтга мансуб, аммо уларнинг улуши умумий аҳолининг 90,0 %дан кам миқдорни ташкил қилади.

Учинчи турдаги мамлактлар оралиқ давлатлар ҳисобланади. Бундай давлатларда миллий масалага оид муаммолар тўла ҳал қилинмаган. Чунки, ассимиляция натижасида бир миллат ёки гуруҳнинг бошқа миллат ёки маданиятга сингиб кетиши, ўз миллий хусусиятларини йўқотиши туфайли оз сонли халқлар ва миллатларни мажбуран ассимиляция қилиш сиёсатидан фойдаланиб, миллат масаласи асосий ўрнини йўқотиб улгурган ҳисобланади. Бундай давлатларга Испания, Ирландия каби давлаатларни киритиш мумкин.

Африка қитьасида ҳам турли миллатларр ва элатлар яшайди. Аҳолининг миллий таркибига кўра булар ҳам 3 та этник гуруҳга бўлинар экан. Буларга қуйидагиларни келтириш мумкин:

Биринчидан, Шимолий ва Шимолий Шарқий Африка қисми ҳисобланади. Бу ҳудудларда ўзаро яқин араблар ва барбарлар яшайди.

Иккинчидан, ушбу ҳудудга Шарқий ва Ғарбий Судан давлатини келтириш мумкин. Бу ҳудудларда миллати, дини ва тили турли бўлган фульбе, волоф, гвинеяликлар, гурлар, хауса, ибо каби халқлар яшайди.

Учинчидан, тропик ва Жанубий Африка ҳудудида маданияти, урф-одати ва тили ўзаро яқин бўлган банту халқлари яшайди. Булар ҳам этник жиҳатдан ўзига хослиги билан ажралиб туради.

Юқорида таъкидланганидек, Америка қитьаси аҳолисининг миллий таркибида кўпчиликни (95%) Европадан кўчиб борган халқлар ва уларнинг аралашувидан вужудга келган турли миллатга мансуб гуруҳлар яшайди. Бу ерда миллатлар қайси давлатдан келган бўлса, шу давлат номи билан аталади. Масалан, россияликлар, америкаликлар, украиналиклар, кубаликлар каби атамалар билан аташади.

Узоқ йиллардан буён яшаб келаётган Австралия ва Океания аҳолиси ҳам ўзига хос бўлиб, буларни ҳам этник таркибга кўра икки қисмга ажратиш мумкин экан.

Биринчидан, бу ҳудудда асосан инглизлар яшар эка. Жумладан, Австралия ва Янги Зеландияда инглизлар ва Янги зеландиялик инглизлар яшаб истиқомат қилар экан.

Иккинчидан, айрим аҳолилар орлларда ҳаёт кечириб келмоқдалар. Жумладан, Полинезия, Меланезия ва Микронезия ороларида аҳоли этник жиҳатдан қабила-қабила бўлиб яшар экан. Бу халқлар умумий ном билан папуаслар деб ҳам аталар экан.

Дунё аҳолисининг ўзгариши ва таркибини қараб чиқдик. Эндиги ҳолат дунёдаги айрим ривожланган мамлакатлар бойликлари тўғрисида ҳам айрим маълумотларни келтиришни мақсадга мувофиқ, деб топдик. Энди бир савол туғилади. Америка қитьаси, шу жумладан АҚШ аҳолисининг миллий таркибида кўпчиликни (95%) Европадан кўчиб борган халқлар ва уларнинг аралашувидан вужудга келган гуруҳлар ташкил қилади. Бунча катта бойлик қандай тўпланган? Аксарият аҳоли бу ерга бойликни олиб келиш учун эмас, бу ерда бойлик ишлаб, олиб кетиш учун келган. Аммо бу ерда бойликни миллатлар бўйича ҳам аниқлаш имкони йўқ. Чунки миллатлар қайси давлатда яшаб келган бўлса, шу давлат номи билан аталар экан. Масалан, америкаликлар, кубаликлар, ўзбекистонликлар ва ҳ. к. Бунда миллат инобатга олинмайди. Ўзбекистондан борган аҳоли миллатидан қатъи назар, АҚШ учун ўзбекистонликлар ҳисобланади.

Дунёда давлатлар бойлиги жиҳатидан ҳам ажралиб туради. Бироқ бойлиги, улардаги аҳоли сони билан мос эмас экан. Буни дунёда 2026 йилнинг бошида энг бой 15 та мамлакатлар мисолида ҳам кўриш мумкин. Бу бўйича маълумотлар қуйидаги жадвалда берилган (4-жадвал).

Қуйидаги жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, дунёда энг бой мамлакат Америка Қўшма Штатлари (АҚШ) ҳисобланар экан. Уларнинг бир йиллик бойлиги 28,5 трл. АҚШ долларини ташкил қилмоқда. Иккинчи ўринда Хитой давлати ҳисобланади. Унинг бойлиги 25,8 трл. АҚШ долларига тенг. Эътибор қилсак, биргина АҚШнинг бойлиги энг ривожланган 5 та мамлакатнинг (Германия - 5,2 трл., Ҳиндистон - 4,9 трл., Япония - 4,8 трл., Буюк Британия - 3,9 трл., ва Франция - 3,8 трл.) бойликларидан кўп. Худди шундай бойликка Хитой ҳам эга. Унинг бойлиги - 25,8 трл. АҚШ долларини ташкил қилади.

Бундай бойликларни қўлга киритган давлатлар аҳолиси янги инноватsion технологиялар билан шуғулланиб келаётган, интеллектуал салоҳиятга эга бўлган аҳолисининг борлиги билан ажралиб туради. Қайси давлат бой-бадавлат яшашни хоҳласа инсон капиталига катта аҳамият бериши, булардан жисмоний меҳнат қилиш учун эмас, балки ақлий меҳнат билан банд бўлишини таъминлашга оид салоҳиятни яратиш лозим бўлади. Бунинг учун мамлакатларда замонавий сифатли таълимни йўлга қўйишни ҳам тақозо қилади.

4-жадвал.

Дунёда 2026 йилнинг бошида энг бой 15 та мамлакатлар рўйхати

Т/р	Давлатлар номи	Бойлигининг миқдори, АҚШ долларида
1.	Америка Қўшма Штатлари (АҚШ)	28,5 трл.
2.	Хитой	25,8 трл.
3.	Германия	5,2 трл.
4.	Ҳиндистон	4,9 трл.
5.	Япония	4,8 трл.
6.	Буюк Британия	3,9 трл.
7.	Франция	3,8 трл.
8.	Бразиля	3,2 трл.
9.	Италия	2,8 трл.
10.	Канади	2,8 трл.
11.	Россия	2,4 трл.
12.	Жанубий Корея	2,1 трл.
13.	Австралия	2,0 трл.
14.	Испания	1,9 трл.
15.	Мексика	1,7 трл.

Маълумки, Ўзбекистон ҳам кўп миллатли давлат. Республикада ҳозирги пайтда, юқорида таъкидланганидек, 120 дан ортиқ миллат вакиллари истиқомат қилади. Бу ерда асосий миллат ўзбеклар ҳисобланади. Буларнинг улуши барча аҳолининг 84,4 %ни ташкил қилади. Шунингдек руслар олдин 1989 йилларда 8,3 %ни ташкил қилган бўлса, ҳозир 2,1 %ни ташкил қилмоқда. Чунки рус миллатига мансуб аҳолининг бир қисим Россияга кўчиб кетган бўлса, қолган қисмида туғулиш жуда кам. Шу ҳисобига йилдан-йилга ушбу миллат вакилларининг ҳиссаси камайиб бормоқда ва бу давом этади. Ҳозирги кунда тожикларнинг ҳиссаси 4,9 %ни ташкил қилади. Қозоқлар эса 2,4 %ни ташкил қилмоқда. Қорақалпоқпарнинг улуши 1989 йилдан буён ўзгармасдан 2,1 %га тенг бўлиб келмоқда. Худди шундай, тожиклар ҳам, қирғизлар ва қозоқлар ҳам кам ўзгариш билан яшамоқда. Демак Марказий Осиё халқлари қайси давлатда бўлиииииишидан қатъи назар, бир жойда нисбатан муқим яшайди.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Хулоса қилиб айтганда, аҳолининг мавжудлиги катта бойлик. Бироқ ҳозирги кунда уларнинг турмуш даражасини ошириш учун ҳам барча жабҳаларда инноватsion ривожланишга эришиш мақсадга мувофиқдир. Буларни инобатга олиб қуйидаги илмий-амалий тавсияларни ишлаб чиқдик.

Биринчидан, ҳозирги инноватsion ва интегратsion ривожланиш шароитида инсон капиталини такомиллаштириш, уларнинг сифатига эътиборни қаратиш лозим. Ҳар бир инсон имкон қадар иш изловчи эмас, иш берувчи руҳияти билан шаклланган ва шунга интилиб яшайдиган бўлиши лозим. Бунинг учун таълим ва тарбиянинг уйғунлигини таъминламасдан эришиб бўлмайди.

Иккинчидан, Ҳар бир мамлакат бой бўлиши учун инсон капиталига асосий эътиборни қаратиб, уни такомиллаштириши, бунинг учун инноватsion йўналишлар билан қуролланадиган кадрларни тайёрлашга йўналтирилган дуал таълим тизимини ҳам ривожлантириш лозим, деб ҳисоблаймиз. Бунинг учун олий таълим ташкилотлари бевосита ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш корхоналари билан ҳамкорликда фаолият кўрсатишлари мақсадга мувофиқ.

Учинчидан, мамлакатимиздаги барча маҳаллаларда ишсизликни тугатиш ва камбағалликни қисқартириш учун маҳаллаларнинг ўзида кичик корхоналарни, хизмат кўрсатиш шахобчаларини очиб, биринчи галда маҳалладаги ишсиз хотин-қизлар ва эркакларни ишга жойлаштириш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз.

Тўртинчидан, дунё миқёсида аҳолининг камайиши рўй бераётган ҳозирги даврда мамлакатимиз аҳолисининг камайиб кетмаслигини таъминлаш мақсадида 3 нафар ва ундан ортиқ болаларни дунёга келтириб улғайтираётган аёлларни тизимли равишда рағбатлантириш механизмини йўлга қўйиш мақсадга мувофиқ, чунки улар жамиятимиз учун сермаҳсул инсон капиталини ишлаб чиқиб, уларни тарбиялаб вояга етказаётган оналардир.

Агар ушбу тавсияларимиз амалга оширилса мамлакатимизни ривожлантиришга қаратилган “Ўзбекистон - 2030” стратегиясида кўзда тутилган вазифаларнинг бажарилишига хизмат қилган бўлар эди.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Саидахрор Саидахмедович Ғуломов ЎзР ФА академиги, и.ф.д., профессор / Саидахрор Саидахмедович Гуломов академик Академии наук Республики Узбекистан, доктор экономических наук, профессор / Saidakhror Saidakhmedovich Gulomov Academician of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Economics, Professor
akademicgulamovss@gmail.com
https://orcid.org/0009-0006-9594-8516

2. Мамаюнус Қаршибаевич Пардаев Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти профессори, и.ф.д. / Мамаюнус Каршибаевич Пардаев

профессор Самаркандского института экономики и сервиса, доктор экономических наук / Mamaynus Karshibaevich Pardaev
Professor at the Samarkand Institute of Economics and Service, Doctor of Economics
pardaev_mk@mail.ru
https://orcid.org/0009-0003-5385-8721

3. Дилшод Субонкулович Пардаев Самарқанд вилояти Касбий кўникмалар маркази директори / Дилшод Субонкулович Пардаев директор Центра профессиональных навыков Самаркандской области / Dilshod Subonkulovich Pardaev
Director of the Samarkand Regional Center for Professional Skills
dilshod_mk@mail.ru
https://orcid.org/0009-0004-5613-6231

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги, «Ўзбекистон — 2030» стратегияси тўғрисида”ги ПФ-158-сонли фармони. // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 12.09.2023 й., 06/23/158/0694-сон.

2. https://aniq.uz/yangiliklar/dunyo-aholisi-soni-8-milliard-kishiga-yaqinlashmoqda

3. https://www.youtube.com/shorts/Csql1M3itDs?t=1&feature=share.

4. https://www.youtube.com/shorts/bqxh0iyoN3I?feature=share ва https://www.youtube.com/shorts/Csql1M3itDs?t=1&feature=share.

5. https://zarnews.uz/post/dunyo-aholisi-qay-tarzda-ozgaradi.

6. https://www.youtube.com/shorts/bqxh0iyoN3I?feature=share

UDK: 331.101.262
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.2

KORXONA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INSON KAPITALINING ROLI: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Ochilov Akram Odilovich
Xasanova Aziza Ikromovna

РОЛЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ

Очилов Акрам Одилович
Хасанова Азиза Икромовна

THE ROLE OF HUMAN CAPITAL IN IMPROVING ENTERPRISE EFFICIENCY: MODERN APPROACHES

Ochilov Akram
Xasanova Aziza

Received: January 12, 2026 Revised: January 16, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya: Ushbu maqola korxona samaradorligini oshirishda inson kapitalining ahamiyatini tahlil qiladi. Inson kapitali xodimlarning bilim, malaka va tajribasidan iborat bo‘lib, u korxona raqobatbardoshligini oshirish va iqtisodiy samaradorlikni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Maqolada zamonaviy yondashuvlar, jumladan, xodimlarni tayyorlash va rivojlantirish, motivatsiya tizimlarini takomillashtirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali korxona samaradorligini oshirish mexanizmlari o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: inson kapitali, korxona samaradorligi, xodimlarni rivojlantirish, motivatsiya tizimi, innovatsion texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье анализируется роль человеческого капитала в повышении эффективности предприятия. Человеческий капитал включает знания, навыки и опыт сотрудников и является ключевым фактором повышения конкурентоспособности и экономической эффективности компании. В статье рассматриваются современные подходы к развитию человеческого капитала, включая обучение и развитие сотрудников, совершенствование системы мотивации и внедрение инновационных технологий для повышения эффективности предприятия.

Ключевые слова: человеческий капитал, эффективность предприятия, развитие сотрудников, система мотивации, инновационные технологии.

Abstract: This article examines the role of human capital in enhancing enterprise efficiency. Human capital, consisting of employees’ knowledge, skills, and experience, is a crucial factor in increasing competitiveness and ensuring economic effectiveness. The study explores modern approaches to human capital development, including employee training and development, improving motivation systems, and implementing innovative technologies to enhance enterprise performance.

Keywords: human capital, enterprise efficiency, employee development, motivation system, innovative technologies.

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqobatbardoshlik sharoitida korxona samaradorligini oshirish nafaqat moliyaviy va texnologik resurslarga, balki inson kapitaliga ham bevosita bog‘liq. Inson kapitali – bu xodimlarning bilim, malaka, tajriba, kreativlik va innovatsion ko‘nikmalaridan iborat resurs bo‘lib, u korxona raqobatbardoshligini ta’minlash va barqaror rivojlanish strategiyalarini amalga oshirishda asosiy omil hisoblanadi [1]. Zamonaviy korxonalar uchun inson kapitalini rivojlantirish, xodimlarni samarali tayyorlash va rag‘batlantirish tizimlarini yaratish ayniqsa muhimdir. Chunki bilimga asoslangan iqtisodiyot sharoitida xodimlarning malakasi va kompetensiyalari korxona

innovatsion salohiyati va natijadorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir [2].

Shuningdek, zamonaviy yondashuvlar - raqamli texnologiyalarni joriy etish, masofaviy ta'lim va treninglar, motivatsiya tizimlarini takomillashtirish – korxonalarda inson kapitalining samaradorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu bois, korxona samaradorligini oshirishda inson kapitalining roli o'rganilishi va unga zamonaviy menejment yondashuvlarini tatbiq etish dolzarb ilmiy va amaliy masala sifatida qaraladi.

Ushbu maqolaning maqsadi – korxona samaradorligini oshirishda inson kapitalining ahamiyatini aniqlash va zamonaviy yondashuvlar orqali uning samaradorligini oshirish mexanizmlarini tadqiq etishdir.

ADABIYOTLAR SHARHI

Inson kapitali va korxona samaradorligini oshirish masalasi iqtisodiyot va menejment fanlarida keng o'rganilgan mavzudir. Gary Becker (1993) inson kapitali nazariyasini ishlab chiqib, xodimlarning bilim, malaka va tajribasi korxona samaradorligini oshirishdagi muhim omil ekanligini ta'kidlagan. Becker nazariyasi bo'yicha, inson kapitaliga sarmoya kiritish – bu korxona va jamiyat darajasida uzoq muddatli iqtisodiy foyda keltiruvchi investitsiya hisoblanadi. Theodore Schultz (1961) esa inson kapitalini iqtisodiy rivojlanish manbai sifatida tahlil qilib, xodimlarning bilim va malakasini oshirish orqali ishlab chiqarish samaradorligini yaxshilash mumkinligini ko'rsatgan. Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlar (World Bank, 2020) raqamli texnologiyalar, masofaviy ta'lim va treninglar, xodimlarni rag'batlantirish tizimlari korxonalarda inson kapitalining samaradorligini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatmoqda.

Shuningdek, xodimlarni rivojlantirish va motivatsiya qilish tizimlari korxona raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Armstrong va Taylor (2020) o'z tadqiqotlarida xodimlarni rag'batlantirish, malakasini oshirish va ish sharoitlarini yaxshilash korxona natijadorligini sezilarli darajada oshirishini ta'kidlaydi. Zamonaviy menejment amaliyotida inson kapitali bilan ishlash – strategik vazifa bo'lib, bu nafaqat ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirish, balki innovatsion salohiyatni rivojlantirishga ham xizmat qiladi [2].

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar inson kapitalining korxona samaradorligini oshirishdagi rolini ilmiy va amaliy nuqtai nazardan batafsil yoritadi. Shu asosda, zamonaviy yondashuvlar – innovatsion texnologiyalarni joriy etish, xodimlarni doimiy rivojlantirish va motivatsiya tizimini takomillashtirish – samaradorlikni oshirishda asosiy vositalar sifatida ko'riladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – korxona samaradorligini oshirishda inson kapitalining rolini aniqlash va zamonaviy menejment yondashuvlari orqali uning samaradorligini oshirish mexanizmlarini o'rganishdir.

TAHLIL VA NATIJALAR

Korxonalarda inson kapitalini rivojlantirishda bir qator muhim omillarga e'tibor qaratiladi.

1-jadval.

Inson kapitali shakllanishining tasnifiy va tavsifiy belgilari [4]

Tasniflash mezoni	Inson kapitali turi	Ilmiy tavsif
Joriy etish xarakteriga ko'ra	Umumiy inson kapitali	Turli iqtisodiy faoliyat sohalarida qo'llanilishi mumkin bo'lgan universal bilim, ko'nikma va kompetensiyalar majmui bo'lib, u mehnat bozorida yuqori moslashuvchanlikni ta'minlaydi.
	Maxsus inson kapitali	Muayyan kasb, tarmoq yoki tashkilot doirasida samarali foydalaniladigan, yuqori darajada ixtisoslashgan bilim va malakalarni ifodalaydi.
Amalga oshirish shakliga ko'ra	Jonli inson kapitali	Insonning o'zida mujassam bo'lgan salomatlik, bilim, tajriba, intellektual va ijodiy qobiliyatlar yig'indisini anglatadi.
	Jonsiz inson kapitali	Inson kapitalini rivojlantirish va undan foydalanishga xizmat qiluvchi moddiy va nomoddiy resurslar (texnologiyalar, axborot, bilim tashuvchilar).
	Institusional inson kapitali	Inson kapitalini shakllantirish va takror ishlab chiqarishni ta'minlovchi ijtimoiy-iqtisodiy institutlar faoliyati natijasida yuzaga keladigan kapital shakli.
Qayta ishlab chiqarish jarayonida ishtirok etishiga ko'ra	Iste'mol kapitali	Insonning hayot sifati va ijtimoiy farovonligini oshirishga xizmat qiluvchi salomatlik, madaniyat va ma'naviy resurslar majmui.
	Ishlab chiqarish kapitali	Mehnat faoliyatida bevosita ishtirok etuvchi, ishlab chiqarish samaradorligini oshiruvchi bilim va ko'nikmalar yig'indisi.
	Intellektual kapital	Ilmiy bilimlar, innovatsiyalar va ijodiy faoliyat orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantiruvchi inson kapitali shakli.
Jamg'arilish (yig'ilish) shakliga ko'ra	Sog'liqni saqlash kapitali	Insonning jismoniy va ruhiy salomatligini ta'minlash orqali mehnat unumdorligini oshiruvchi kapital shakli.
	Mehnat kapitali	Kasbiy bilimlar, amaliy tajriba va mehnat malakalarining jamlanmasi.
	Madaniy-axloqiy kapital	Ijtimoiy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar va madaniy xulq-atvor orqali shakllanadigan kapital.
	Intellektual kapital	Bilimlar, ilmiy salohiyat va innovatsion tafakkur asosida shakllanadigan inson kapitali.
	Tashkiliy va tadbirkorlik kapitali	Boshqaruv qobiliyati, tashabbuskorlik va riskni qabul qilishga asoslangan iqtisodiy faoliyat salohiyati.

1-jadvalda inson kapitali shakllanishining tasnifiy va tavsifiy belgilari tizimli ravishda yoritib berilgan. Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinadiki, inson kapitalining shakllanishi turli mezonlar asosida amalga oshib, ularning har biri iqtisodiy rivojlanish jarayonida alohida ahamiyat kasb etadi. Xususan, inson kapitalining joriy etish xarakteri, amalga oshirish shakli, qayta ishlab chiqarish jarayonidagi ishtiroki hamda jamg‘arilish shakllari uning mazmun-mohiyatini yanada chuqurroq ochib beradi. Ushbu tasnif inson kapitalini samarali boshqarish, uni rivojlantirishga yo‘naltirilgan strategiyalarni ishlab chiqish hamda mehnat unumdorligini oshirishda muhim ilmiy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Global rivojlanish va texnogen taraqqiyot to‘lqinsimon jarayonni hosil qilib, muayyan soha rivojiga baho berishda indikatorlar alohida ahamiyat kasb etadi. Indikator atamasi lotincha **“indico” – ko‘rsataman, aniqlayman** degan ma’nolarni anglatadi. Bu ma’noda atama biror jarayonning kechishi yoki kuzatilayotgan obyekt holatining idrok etish qulayligini ta’minlovchi asbob, qurilma, element mazmunida qo‘llaniladi.Turli soha, tarmoqlarning rivojlanish ko‘rsatkichlari, ushbu jarayonda yuzaga kelayotgan masalalar echimi bir yoki bir necha indikatorlar orqali aniqlanadi va tegishli masalani baholash uchun dalillar bazasini taqdim etadi. Indikatorlar quyidagi uch toifaga bo‘linadi:

2-jadval.

Davlat boshqaruvi samaradorligi va institutlar faoliyati sifatini baholash indikatorlarning tasnifi va tavsifi [5]

Indikatorlar toifasi	Asosiy mazmuni	Ma’lumot manbalari va qo‘llanilish sohasi
Miqdoriy indikatorlar	Ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni raqamlar orqali ifodalaydigan ko‘rsatkichlar bo‘lib, aniq o‘lchash va solishtirish imkonini beradi	Rasmiy statistik ma’lumotlar, uy xo‘jaliklari tadqiqotlari, miqdoriy so‘rovlar, xususiy internet kompaniyalari tomonidan to‘plangan ma’lumotlar, ishonchli parametrlar va bilvosita ko‘rsatkichlar asosidagi hisob-kitoblar
Institusional indikatorlar	Davlat va jamoat institutlarining faoliyati, ularning huquqiy va tashkiliy mexanizmlarini baholashga xizmat qiladi	Konstitusiyaviy tamoyillar, ijro etuvchi idoralar faoliyatini tashkil etish va tartibga solish jarayonlari, normativ-huquqiy hujjatlar
Sifat indikatorlari	Davlat organlari va institutlar faoliyatining samaradorligi va sifat darajasini aniqlovchi ko‘rsatkichlar	Xalqaro tashkilotlar hisobotlari, ilmiy jamoatchilik tadqiqotlari, OAV manbalari, professional tadqiqotlar, ekspert baholari, mutaxassislar bilan suhbatlar va respondentlar fikrlari asosida shakllantiriladi

2-jadvalda davlat boshqaruvi samaradorligi va institusional rivojlanish darajasini baholashda qo‘llaniladigan indikatorlar tasnifi tizimli ravishda aks ettirilgan. Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinadiki, miqdoriy indikatorlar rasmiy statistik ma’lumotlar va empirik tadqiqotlar asosida boshqaruv jarayonlarining o‘lchab bo‘ladigan jihatlarini tavsiflaydi. Institusional indikatorlar esa huquqiy-me’yoriy asoslar hamda ijro etuvchi hokimiyat faoliyatini tashkil etish mexanizmlarini baholashga xizmat qiladi. Sifat indikatorlari orqali davlat organlari faoliyatining samaradorligi, shaffofligi va jamoatchilik ishonchi darajasi aniqlanadi. Mazkur indikatorlar majmui davlat siyosatini takomillashtirish, boshqaruv sifatini oshirish hamda inson kapitalini rivojlantirishga yo‘naltirilgan qarorlar qabul qilishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Ushbu indikator va ko‘rsatkichlar ta’limning shaxs, jamiyat va iqtisodiyot uchun yakuniy ta’sirini o‘lchovini anglatadi.

O‘quvchilar maktab davri yoki talabalik davrida erishgan ta’lim sohasidagi yutuqlari, egallagan bilim va ko‘nikmalari, ularning ijtimoiy adaptatsiyasi va muvaffaqiyatli ijtimoiylashuviga yordam beradi. Aholining savodxonlik darajasini muttasil oshirib borish mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishi va mehnat unumdorligini ta’minlash bilan chambarchas bog‘liqlikda o‘rganiladi. Xususan, yakuniy natijalar ko‘rsatkichlari sifatida iqtisodiy rivojlanish darajasi va mehnat unumdorligi (Gini index) (Jini) koeffitsiyentidan foydalanamiz. Bu ko‘rsatkichlar qiymatiga boshqa omillar ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Lekin iqtisodiyotga ijobiy ta’sir ko‘rsatish va ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish ta’lim tizimining asosiy vazifalari bo‘lib, ta’lim va iqtisod o‘rtasidagi bog‘liqlikni doimiy monitoring qilib borishni shartlaydi.

Inson uchun ta’limning eng muhim natijasi maktabdan keyingi hayotga moslashish – mehnat bozoriga muvaffaqiyatli kirib borishi yoki ta’limning keyingi darajasiga o‘tishdan iborat.Ushbu o‘tish jarayonda muvaffaqiyatini baholash uchun "ishlamaydigan va o‘qimaydigan yoshlar nisbati" ko‘rsatkichidan foydalaniladi. Ushbu ko‘rsatkich G.Graysi va S.Kellining London universitetida o‘tkazgan "Maktabgacha, boshlang‘ich va o‘rta darajadagi samarali ta’lim" mavzusida kagortali tadqiqotlarda ta’lim tizimidan tashqarida qolgan bitiruvchilarning ijtimoiy va iqtisodiy hayotdagi integratsiya va adaptatsiya muammolari aniqlandi. Empirik tadqiqot natijalariga muvofiq OTMda o‘qishni davom etmaydigan va kasb-hunar bilan shug‘ullanmaydigan yoshlar muammosi maktabdagi sifatsiz boshlang‘ich ta’lim muammosiga taqaladi. Ushbu masalalardagi aloqadorlik ta’lim sifatining yoshlardagi mustaqil hayotga moslashuvchanlik va faollikka salbiy ta’sir ko‘rsatishini anglatadi.

Mamlakatimizda Uchinchi renesans poydevorini qurish, aholi turmush darajasini yaxshilash, xalqimiz farovonligini ta’minlash bir so‘z bilan aytganda xalqni rozi qilish, inson qadrini ulug‘lashga asoslangan davlat siyosati amalga oshirilmoqda. Yangi O‘zbekistonni barpo etish maqsadida ko‘zlangan ezgu maqsadlarga erishishda iqtisodiy-ijtimoiy, madaniy va ma’rifiy sohalarda taraqqiy etishida avvalambor inson omili hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ushbu maqsadlarga muvofiq inson kapitalini rivojlantirishda sog‘liqni saqlash, sifatli ta’lim-tarbiya, munosib yashash va mehnat sharoitlarini yaratib berish kun tartibidagi dolzarb vazifalarga aylandi. Prezident Shavkat Mirziyoyev ta’kidlanganlaridek: “Yangi O‘zbekistonni dunyoning taraqqiy topgan, ijtimoiy-iqtisodiy barqaror o‘sayotgan va inson kapitali yuqori bo‘lgan demokratik davlatlari qatoriga kirishini ta’minlash – barqaror rivojlanish strategiyamizning mazmun va mohiyatini tashkil etadi”.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi «O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi PF-5712-sonli Farmonida mamlakatimizda 2030 yilga kelib “PISA” reytingi bo‘yicha jahonning 30 ta ilg‘or mamlakatlari qatoriga kirish ustuvor vazifa sifatida belgilab qo‘yilgan. Xalq ta’limi tizimining strategik maqsadlari umumta’lim tizimida iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi, ilg‘or xalqaro tajriba va jamiyatning zamonaviy talablariga muvofiq sifatli ta’lim olish imkoniyatini yaratishdan iborat.

18 asrning ikkinchi yarmida Iqtisodiy Hamkorlik Taraqqiyoti Tashkiloti davlatlari tomonidan turli ta’lim tizimlarining statistik ma’lumotlarini yuritish va taxlil qilish ishlari boshlab yuborildi. Mazkur statistikaning yuritishdan maqsad uzoq kelajakni o‘ylagan holda sanoat davlatlarning ta’limini rejalashtirish orqali malakali mutaxassislarga bo‘lgan ehtiyojlarni ta’minlashdan iborat bo‘lgan. Ushbu statistikani yuritish iqtisodiy nuqtai nazardan qiziqishdan tashqari, ijtimoiy-siyosiy jihatdan ham ahamiyatli bo‘lib, ta’lim olishda teng huquqlilik masalalarini ham tahlil qilish uchun kerakli statistik ma’lumotlarga ega bo‘lish imkoniyatini beradi. Dunyoda ta’lim sifati, saviyasi va darajasini aniqlab beruvchi indikator sifatida “PISA” – o‘quvchilarning ta’limdagi yutuqlarini baholash xalqaro dasturi, PIRLS – matnni o‘qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqot, TIMSS – maktabda matematika va aniq fanlar sifatini tadqiq qiluvchi xalqaro monitoring kabi qator xalqaro dasturlarni e’tirof etish mumkin. Mazkur xalqaro dastur va indikatorlar rivojlangan mamlakatlarda ta’lim sifatini oshirish, inson kapitalini yanada rivojlantirishdagi asosiy mezon sifatida keng qo‘llanilib kelinmoqda.

PISA (inglizcha Program for International Student Assessment) – turli davlatlarda 15 yoshli o‘quvchilarning savodxonlik darajasi (o‘qish, matematika, tabiiy fanlar) hamda bilimini amaliyotda qo‘llash qobiliyatini baholovchi dastur hisoblanadi. Bu dastur har uch yilda bir marotaba o‘tkaziladi. PISA tadqiqotlarida o‘quvchi dasturni o‘zlashtirganligi emas, balki bilim va ko‘nikmalarni hayotda qay darajada qo‘llay olishi baholanadi. PISA bo‘yicha bahoning 50 ballga oshishi yillik yalpi ichki mahsulotning bir foizga oshishini ta’minlaydi. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyoti tashkiloti tomonidan tashkil etilgan xalqaro tadqiqotlar, jumladan PISA testlarini o‘tkazishdan maqsad xuddi shu kabi o‘zgarishlarni ta’lim tizimida aks ettirish, maktab o‘quvchilarida mustaqil hayotda asqotadigan ko‘nikma va kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Reallikni ochiq-oydin anglash, voqea-hodisalarni tahlil qilish va ulardan xulosa chiqarish, kommunikabellik va ochiqlik ko‘nikmalari ta’lim tizimining sifat darajasidan darak beradi.

Hozirda barcha sohalardagi rivojlanish ko‘rsatkichlarining ko‘plab indikatorlari mavjud. Jumladan, iqtisodiy, demografik, ijtimoiy rivojlanish indikatorlarini bunga misol qilib keltirishimiz mumkin. Ijtimoiy rivojlanish indikatorlari ichida ta’lim sohasida inson kapitalini o‘sib borishiga xizmat qiluvchi indikatorlar alohida ahmiyatlidir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘zbekiston Respublikasining 2030 yilga kelib global innovatsion indeks reytingi bo‘yicha jahonning 50 ilg‘or mamlakati qatoriga kirishiga erishish barcha darajada ta’lim sifati va qamrovini oshirish, uzluksiz ta’lim tizimini rivojlantirish, kadrlar tayyorlash tizimining iqtisodiyot ehtiyojlariga moslashuvchanligini ta’minlash, ilmiy-tadqiqot, tajriba-konstruktorlik va texnologik ishlar natijalarini keng joriy etish uchun ta’lim, ilm-fan va tadbirkorlikni integratsiya qilishning ta’sirchan mexanizmlarini yaratish masalalari ilgari suradi. O‘zbekistonning kelajakdagi rivojlanishi ilm-fan, ilmiy, ijtimoiy va gumanitar texnologiyalarga asoslangan bo‘ladi. So‘nggi ikki-uch yil ichida milliy boylikning ajralmas qismi bo‘lgan inson kapitalini rivojlantirishga tobora ko‘proq e’tibor berilmoqda. Bularga ijtimoiy himoya, inson salomatligi, oilaviy munosabatlar yaxshilanishi, tuman muassasalari faoliyati yaxshilanishi va ta’lim tizimidagi tub o‘zgarishlar kiradi. Inson kapitalini to‘plash tarbiyaga sarmoya kiritishdan boshlanadi, ya’ni oilada ota-ona farzandining tug‘ilishi bilan unga mablag‘ qo‘yishi zarur. Farzandlarni tarbiyalash juda ko‘p mablag‘ talab qiladi, ammo ayni paytda bolalar ota-onalarning qoniqish manbaidir. Ya’ni, hayot jarayonida odam o‘zini harakatga keltiradi, biron bir “foydali” ish bilan shug‘ullanadi va o‘zlarining inson kapitalining tarkibiy qismlaridan - ta’lim, sog‘liqni saqlash, bo‘sh vaqt, tarbiyani o‘zaro bir-birini mustahkamlab turadigan erkin energiyani “ajratib” oladi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Ochilov Akram Odilovich – Qarshi davlat universiteti “Iqtisodiyot” kafedrasi mudiri, i.f.d., professor / Очилов Акрам Одилович – заведующий кафедрой «Экономика» Каршинского государственного университета, доктор экономических наук, профессор / Ochilov Akram Odilovich – Head of the Department of Economics at Karshi State University, Doctor of Economics, Professor
E-mail: akram.oo@mail.ru
ORCID ID: 0009-0004-9254-188X

2. Xasanova Aziza Ikromovna – Xalqaro Innovatsion Unversiteti “Iqtisodiyot va moliya” kafedrasi o‘qituvchisi / Хасанова Азиза Икромовна –

преподаватель кафедры «Экономика и финансы» Международного инновационного университета / Khasanova Aziza Ikromovna – Lecturer at the Department of Economics and Finance, International Innovation University
azizaxasanova65@gmail.com
https://orcid.org/0009-0000-1297-3377

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 29.04.2019 yildagi PF-5712-son
2. Becker, G. S. Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education (3rd ed.). The University of Chicago Press, 1993.
3. Schultz, T.W. (1961) Investment in Human Capital. American Economic Review, 51, 1-17.
4. World Bank. The human capital project: Update. World Bank, 2020.
5. Drucker, P. The Practice of Management. Butterworth-Heinemann, Cambridge, 2007.
6. Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тадқиқотлар ва ислоҳотлар маркази. Инсон капитали ва рақобатбардошлик ҳисоботи. — Тошкент, 2023.
7. Абдурахмонов Қ. Х. Инсон капитали ва уни бошқариш. — Тошкент: Иқтисодиёт, 2022.

Raqamli iqtisodiyot

Digital economy

Цифровая экономика

UDK: 657.623
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.3

DUPONT ANALYSIS - A COMPREHENSIVE MEASURE OF RETURN ON EQUITY FOR BANKS

Ashiralieva Shahlokhon Gayratjon kizi

АНАЛИЗ ДЮПОНА — КОМПЛЕКСНАЯ ОЦЕНКА РЕНТАБЕЛЬНОСТИ СОБСТВЕННОГО КАПИТАЛА БАНКОВ

Аширалиева Шахлохон Гайратжон кизи

DUPONT TAHLILI – BANKLAR UCHUN XUSUSIY KAPITAL RENTABELLIGINI (ROE) BAHOLASHNING KOMPLEKS KO‘RSATKICHI

Ashiralieva Shahlokhon G‘ayratjon qizi

Received: January 12, 2026 Revised: January 16, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Abstract: Being a strategic approach, the DuPont model serves as an all-encompassing technique to assessing financial performance and management efficiency. This study evaluates the financial performance of JSICB Ipak Yuli for the ears 2016 to 2023 using the DuPont analysis that splits ROE into net profit margin, total asset turnover, and equity multiplier. This approach, unlike others, enables a better granular understanding of drivers behind ROE. The results show that a decline by half in profit margin was the most important reason behind the drop in ROE in 2020, meanwhile the increase in efficiency of assets contributed to a rise in total asset turnover. Moreover, the decrease in equity multiplier indicates that there was less reliance on debt financing in the later ears. Though there was a decrease in ROE in 2020, the bank was able to recover in a short time due to internally generated profitability and effective cost control. However, it is not without faults such as the reliance on outdated financial information, failing to consider non-financial factors like regulatory changes or environmental elements. Nonetheless, the study shows that DuPont analysis is efficient at revealing performance outcomes and defining performance drivers related to ROE trends in banking.

Keywords: DuPont analysis, ROE, ROA, performance evaluation, financial performance, decision making.

Аннотатsiя: Будучи стратегическим подходом, модель Дюпона служит всеобъемлющим методом оценки финансовой результативности и эффективности управления. В данном исследовании проводится оценка финансовых показателей АО «ИКБ Ипак Йули» за 2016–2023 годы с использованием анализа Дюпона, который разделяет рентабельность собственного капитала (ROE) на чистую прибыльность, оборачиваемость активов и мультипликатор собственного капитала. Такой подход, в отличие от других, позволяет получить более детальное представление о факторах, влияющих на ROE. Результаты показывают, что снижение маржи прибыли вдвое стало наиболее важной причиной падения показателя ROE в 2020 году, в то же время повышение эффективности использования активов способствовало росту коэффициента оборачиваемости совокупных активов. Кроме того, снижение мультипликатора собственного капитала указывает на уменьшение зависимости от долгового финансирования. Несмотря на снижение ROE в 2020 году, банку удалось быстро восстановиться благодаря внутренне генерируемой прибыльности и эффективному контролю затрат. Однако данный метод не лишён недостатков, таких как опора на устаревшую финансовую информатsiю и игнорирование нефинансовых факторов, включая изменения в регулировании или экологические аспекты. Тем не менее исследование показывает, что анализ Дюпона является эффективным инструментом для выявления результатов деятельности и определения факторов, влияющих на динамику ROE в банковской сфере.

Ключевые слова: анализ Дюпона, ROE, ROA, оценка эффективности, финансовая результативность, принятие решений.

Annotatsiya: Strategik yondashuvning bir turi sifatida, DuPont modeli moliyaviy faoliyat va boshqaruv samaradorligini kompleks baholash usuli hisoblanadi. Mazkur tadqiqot “Ipak Yo‘li” Aksiyadorlik Innovatsion Tijorat Bankiningning 2016–2023-yillardagi moliyaviy faoliyatini DuPont modeli yordamida xususiy kapital rentabelligini (ROE) ni sof foyda marjasi, aktivlar aylanishi koeffitsienti va kapital multiplikatori kabi tarkibiy qismlarga ajratgan

holada tahlil qiladi. Boshqa yondashuvlardan farqli ravishda, DuPont tahlili ROE ko‘rsatkichiga ta’sir etuvchi omillarni chuqurroq va batafsil tahlil qilish imkonini beradi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, 2020-yilda foyda marjasining ikki baravarga kamayishi ROE ko‘rsatkichining pasayishiga olib kelgan eng muhim omil bo‘lgan, shu bilan birga aktivlardan foydalanish samaradorligining oshishi umumiy aktivlar aylanish ko‘rsatkichining ortishiga xizmat qilgan. Shuningdek, kapital multiplikatorining kamayishi bank faoliyatida so‘ngi yillarda qarz mablag‘lariga bo‘lgan bog‘liqlikning pasayganini anglatadi. 2020-yilda ROE ko‘rsatkichining pasayishiga qaramasdan, bank ichki foyda manbalari va samarali xarajatlarni boshqarish hisobiga qisqa muddatda tiklanishga erishgan. Shu bilan birga, DuPont tahlili ayrim kamchiliklarga ega bo‘lib, eskirgan moliyaviy ma’lumotlarga tayanishi hamda tartibga soluvchi o‘zgarishlar yoki atrof-muhit omillari kabi nomoliyaviy faktorlarni hisobga olmasligi mumkin. Shunga qaramay, tadqiqot natijalari DuPont tahlilining bank tizimida ROE dinamikasi bilan bog‘liq samaradorlik natijalarini aniqlash va ularni shakllantiruvchi omillarni belgilashda samarali vosita ekanligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: DuPont tahlili, ROE, ROA, samaradorlikni baholash, moliyaviy faoliyat, qaror qabul qilish.

INTRODUCTION

The management behavior and employee output within organizations are influenced by the type of performance measurement system used. Financial performance indicators, such as cash flow, economic value added (EVA), cost, revenue, profitability, and return on capital employed, can offer valuable insights. These measures help identify areas where management should focus to improve business processes that may be underperforming. However, it has been warned that being reliant only on financial measures could lead management to overlook important non-financial aspects, which may lead to serious consequences.

Furthermore, the model adds additional factors like the return on equity (ROE), return on assets (ROA), and net interest margin (NIM)—which are classified as profitability ratios. These ratios evaluate the bank's financial health concerning its profit-generating capabilities vis-a-vis its equity, total assets, and interest income. For any investor or business owner, Return on Equity (ROE) is one of the most important indicators, as it shows how effectively the company is using the capital invested by its shareholders. ROE helps explain the overall profitability of a company. During financial analysis, it is advisable for a company to make full use of all its available opportunities in order to achieve financial efficiency. To study this more deeply, the DuPont analysis is used.

The concept of the DuPont Model was first introduced in 1918 by experts at the DuPont company, and since then, it has undergone two major modifications [1]. The model is based on ROE, a key indicator of financial profitability, and works by breaking it down into sub-components. This allows for easier and faster identification of which specific financial practices are contributing most to the company’s ROE.

Researchers across various countries have applied and studied the impact of the DuPont analysis in different industries. It is widely used as a tool to measure profitability in many sectors. It is also useful in analyzing changes in company performance over the ears or for comparing multiple companies at the same time.

S.Christina Sheela and Dr. K. Karthikeyan, in their research, used the DuPont model to evaluate the performance of three major pharmaceutical companies in India. According to their findings, the DuPont model is one of the most comprehensive methods for measuring a firm's profitability. It is especially effective in evaluating investment and management decisions, as well as financing strategies [2]. Similarly, Vasile Burja and Radu Mărginean applied the DuPont model to Romania’s furniture industry and confirmed earlier researchers’ conclusions about its usefulness [3].

In another study, Mrs. K. Bhagya Lakshmi and Dr. S. Saraswathi analyzed data from 10 automobile companies over a five-year period. Their findings also emphasized the DuPont model’s effectiveness in supporting managerial decision-making. The companies they studied showed higher profitability by maintaining lower financial leverage and improving asset turnover [4].

According to Saidi Ahlam and Benmouffeki Ali, the ultimate financial goal of any company should be to maximize shareholder value. The amount invested by shareholders should grow proportionally to the level of risk they accept. Only under such circumstances can a company be considered financially healthy. For this reason, DuPont analysis examines ROE with a focus on the following three objectives [5]:

- Maximizing profit from company operations;
- Utilizing company assets to their full potential;
- Achieving optimal benefit from leverage.

“While traditional financial performance metrics, such as ROE, are commonly used in the property industry, they often provide a broad overview without revealing the underlying drivers of profitability” [6]. This is where the DuPont method excels. By breaking down ROE into its constituent parts, it provides a deeper understanding of how well property companies are managing their resources, generating profits, and leveraging assets to create value for shareholders.

METHODOLOGY

In this paper, the three-step DuPont model is utilized for the evaluation of financial performance of Joint Stock Innovation Commercial Bank "Ipak Yuli". Indicators that are needed for the calculations, has been collected from the financial statements of Ipak Yuli bank from 2016 to 2023.

Here is a general presentation of the object of the study. JSICB Ipak Yuli was established in 1990 and has been serving customers since then. The Bank conducts business across key business segments, including:

- Small and private business;
- Corporate banking;
- Retail banking;
- Financial institutions;
- Investment services.

With a growing regional presence, the Bank Ipak Yuli has 17 branches—9 in regions and 8 in Tashkent city—together with 30 mini-banks and 22 specialized cash desks. Moreover, the Bank has deployed over 10,000 payment terminals alongside with more than 400 ATMs nationwide. The "Ipak Yuli" Bank plans to expand further by opening new branches in line with its three-year strategy to ensure widespread accessibility of Bank's products and services in the vast majority of regions.

To enhance digital banking services, "Ipak Yuli" offers mobile applications for both individuals, "Ipak Yo'li Mobile", and businesses, "Ipak Yo'li Mobile for Business", as well as an Internet banking platform for convenient and smooth transactions. The management bodies of Bank are consisted of the following key bodies:

- General Meeting of Shareholders - supreme governing authority of Bank;
- Bank's Council – manages the strategic direction of the Bank, with exception to decision of issues, which are attributed to the exclusive competence of General Meeting of Shareholders by the Charter;
- Management Board of Bank - responsible for the day-to-day operations and executive decision-making in line with the bank's strategic goals.

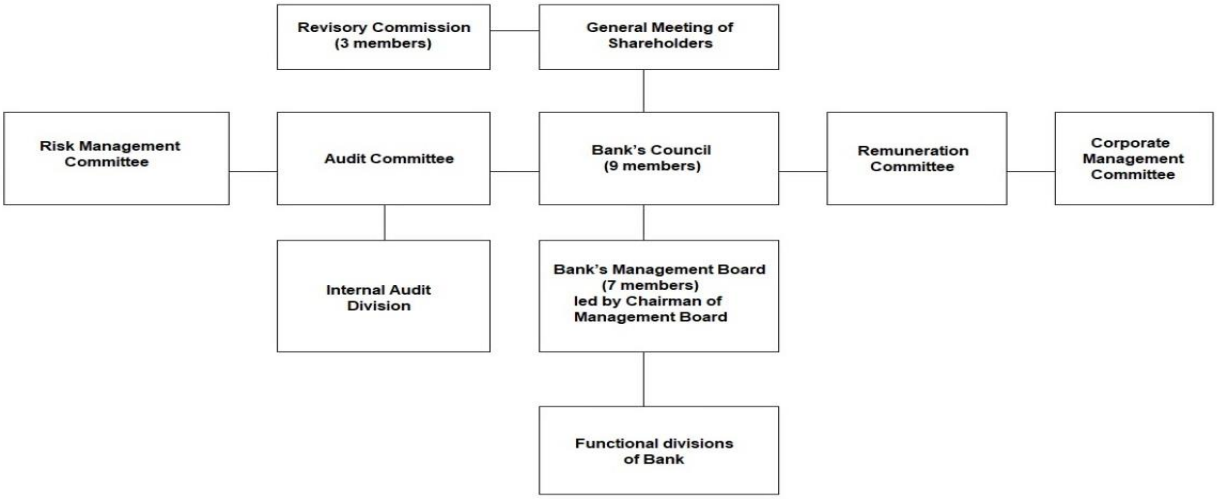

Figure 1. Corporate management of the Bank Ipak Yuli

The Audit Commission conduct independent control over the financial and economic activities of Bank to ensure transparency and regulatory compliance.

Moreover, the Bank's Council is also responsible for supervising over Bank's activities, ensuring competent management, managing lending and investing funds effectively to protect the interests of depositors, creditors and shareholders, setting and reviewing business strategies and development plans, maintaining adequate capitalization, supervising the Internal Audit Department, monitoring financial performance and exercising other powers based on the interests of Bank.

Duties allocated to management and the Supervisory Board regarding preparation and presentation of the financial statements. Management is accountable for the whole process that is the process of designing and fairly presenting the financial statements which align with IFRS standards, and that also include the development and implementation of an adequate system of internal controls resulting in accurate financial statements devoid of material misstatements due to fraud or errors of judgment and other human error.

During the preparation of the financial statements, management is responsible for evaluating the Bank's ability to function as a going concern. Any issues that would relate to the smooth functioning of the bank must be declared. Where applicable, they must implement the going concern basis of accounting unless management plans to liquidate the Bank, discontinue operations, or no viable alternative exists but to do so.

Responsible of overseeing the Bank's financial reporting process to ensure its integrity and compliance with relevant standards is placed on the Supervisory Board. According to the legislation of the Republic of Uzbekistan, all types of commercial banks, irrespective of their form of ownership, need to maintain accounting records in accordance with instructions issued by the Central Bank and Ministry of Finance. In accordance with Article 74 of Law No. ZRU-580 dated 5 November 2019 On Banks and Banking Activity (the "Law"), Ipak Yuli Bank is, as well, responsible to prepare monthly, quarterly, and annual reports regularly and submits them to the Central Bank in a timely manner.

Additionally, Management is accountable to maintain internal controls and organize risk management systems in harmony with the requirements established by the CBU and to supervise the Bank's compliance with prudential ratios.

The format, structure, and methodological guidelines on how to prepare and submit financial statements are established by the CBU. Moreover, banks, including Ipak Yuli Bank, must publish their financial statements in the prescribed form and within the deadlines set by the CBU, after getting their financial statements checked for the accuracy of the disclosed information.

The annual financial statements of Ipak Yuli Bank that is disclosed include:

- Statement of financial position;
- Statement of profit or loss and other comprehensive income;
- Statement of changes in equity;
- Statement of cash flow;
- Notes to the financial statements.

The three-step DuPont analysis provides users with a powerful framework with what the financial

performance of companies can be compared and companies' operational practices that generate higher profitability can be identified. This framework breaks down Return on Equity (ROE) into three key components, offering deeper insights into how a company generates profits for its shareholders on the top of their investments. The formula for ROE under the DuPont model is as follows:

ROE = *Net Profit Margin* × Total Asset Turnover × Equity Multiplier [1]

• Net profit margin serves as a critical indicator of a company's financial efficiency; demonstrating the percentage of revenue that remains as profit after all of the expenses are deducted. This metric not only reflects a firm's ability to generate earnings from sales but also depicts its effectiveness in managing costs and pricing strategies. This profitability measure gives particularly insightful view when analyzing returns from investment. A high margin often indicates that capital investments are being deployed effectively; by through strategic pricing models that maximize revenue or through prudent expense management that minimizes waste. The calculation is straightforward:

$$\textbf{Net Profit Margin} = \frac{\textbf{Net Profit}}{\textbf{Total Income}} * \textbf{100}$$

[2]

• The asset turnover ratio is also a crucial metric that evaluates how effectively management utilizes company assets to generate revenue. This financial indicator is utilized to measure the amount of revenue produced per monetary unit invested in assets, providing detailed insights into operational efficiency and resource allocation. Moreover, it becomes particularly valuable when companies within the same industry are compared to one another, as it reveals which firms are extracting the most value from their asset investments. A consistently high ratio often indicates competitive advantages in operations management or very good business model efficiency. The ratio is calculated as follows:

$$\textbf{Total asset turnover} = \frac{\textbf{Total income}}{\textbf{Total assets}} * \textbf{100}$$

[3]

• Equity multiplier expresses the ratio of debt in a capital structure compared to total assets for a company under examination. It gives an illustration on the risk premium and the uncertainty level of the firm's expected returns. A company with a leverage ratio greater than 1 uses more borrowed funds and therefore, assets, increases returns on equity (ROE), but needs to service debt, equity, and interest expenses. This indicates amplified risk. Although tough performance leads to difficult debt servicing obligations, debt dependency facilitate a higher return for shareholders when the company does well.

Conversely, lower leverage ratios show that a company is less exposed to debt in financing its assets. This means the company takes more risk eliminator stance, resulting in reduced financial strain, but also lower returns on equity for shareholders. Earning stability improves, but when debt level is low, potential for earnings surge becomes restricted. Calculated as:

$$\textbf{Equity Multiplier} = \frac{\textbf{Total assets}}{\textbf{Shareholder's Equity}}$$

[4]

The DuPont model provides a sophisticated breakdown of Return on Equity (ROE) by decomposing it into three fundamental drivers:

$$ROE = \frac{\textbf{Net Profit}}{\textbf{Total Income}} * \frac{\textbf{Total income}}{\textbf{Total assets}} * \frac{\textbf{Total assets}}{\textbf{Shareholder's Equity}}$$

[5]

The DuPont analysis transforms ROE from a simple outcome measure into a dynamic diagnostic tool for evaluating all aspects of business performance.

Results and discussion

Applying the decomposition model DuPont analysis makes the financial performance more transparent than utilizing traditional way of calculating ROE itself. The pyramidal structure enables to investigate the mutual relationships between financial variables. The DuPont analysis model for the financial indicators of JSICB Ipak Yuli for the period from 2016 to 2023, is depicted in the following tables.

Table 1

Net Profit Margin

Year	Net profit (in mlns of Uzbek Soums)	Total income (in mlns of Uzbek Soums)	Net Profit Margin (NPM)	Net Profit Margin (NPM) (in %)
2016	54 450	179 664	0.3031	30.31
2017	105 697	249 157	0.4242	42.42
2018	141 494	366 785	0.3858	38.58
2019	227 699	530 832	0.4289	42.89
2020	188 707	817 938	0.2307	23.07
2021	394 915	1 068 215	0.3697	36.97
2022	522 935	1 480 457	0.3532	35.32
2023	731 342	2 093 031	0.3494	34.94

As showen in Table 1, the bank's net profit margin ratio has ranged from 30.31 percent to 42.89 percentage points over the eight-year period. In 2016, net profit margin ratio stood at 30.31%, which increased to 42.42% in the following ear and was comparably higher until 2019. In 2020, the ratio declined nearly twice, from 42.89% in 2019 to 23.07% in 2020, due to fall in the amount of net profit, whereas total income increased in number. Though, the ratio recovered to 36.97% in 2021, it reduced slightly to 34.94% in 2023.

Table 2

Total asset turnover

Year	Total income (in mlns of Uzbek Soums)	Total assets (in mln Uzs)	Total asset turnover (TAT)	Total asset turnover (TAT) in %
2016	179 664	2285597	0.0786	7.86
2017	249 157	3244731	0.0768	7.68
2018	366 785	3954898	0.0927	9.27
2019	530 832	5 328 199	0.0996	9.96
2020	817 938	6 900 719	0.1185	11.85
2021	1 068 215	9 482 231	0.1127	11.27
2022	1 480 457	13 125 912	0.1128	11.28
2023	2 093 031	16 914 336	0.1237	12.37

In Table 2 total asset turnover of the bank is presented and it increased by 4.51 percentage points throughout the eight-year period. The ratio was at 7.86% in 2016. After a small drop in 2017, it raised to 9.27% in 2018 and kept increasing until it faced another small drop in 2021, becoming 11.27%. In the last ear provided, the ratio increased to 12.37%.

Table 3

Equity Multiplier

Year	Total assets (in mln Uzs)	Shareholder's Equity (in mln Uzs)	Equity Multiplier
2016	2285597	209033	10.93
2017	3244731	337090	9.63
2018	3954898	502035	7.88
2019	5 328 199	729 249	7.31
2020	6 900 719	1 120 781	6.16
2021	9 482 231	1 491 673	6.36
2022	13 125 912	2 133 021	6.15
2023	16 914 336	2 817 695	6.00

As final component of the DuPont model, the equity multiplier determines a bank's financial leverage by evaluating its ability to use debt to fund its assets (Table 3). In 2016, the bank's total assets were 10.93 times more than its shareholder's equity. The equity multiplier ratio decreased considerably over the eight-year period, dropping by 0.62 on average and become 6 in 2023. Both total assets and shareholder's equity of the bank showed increasing trend, et shareholder's equity multiplied faster. Between the ears 2016 and 2020, the ratio reduced dramatically from 10.93 to 6.16 times. Afterwards, a little raise in 2021 reduced the speed of reduction.

Table 4

Return on Assets and return on equity

Year	Net Profit Margin (NPM)	Total asset turnover (TAT)	Equity Multiplier	ROA	ROA (in %)	ROE	ROE (in %)
2016	0.3031	0.0786	10.93	0.02	2.38	0.2605	26.05
2017	0.4242	0.0768	9.63	0.03	3.26	0.3136	31.36
2018	0.3858	0.0927	7.88	0.04	3.58	0.2818	28.18
2019	0.4289	0.0996	7.31	0.04	4.27	0.3122	31.22
2020	0.2307	0.1185	6.16	0.03	2.73	0.1684	16.84
2021	0.3697	0.1127	6.36	0.04	4.16	0.2647	26.47
2022	0.3532	0.1128	6.15	0.04	3.98	0.2452	24.52
2023	0.3494	0.1237	6.00	0.04	4.32	0.2596	25.96

Multiplication of net profit margin by total asset turnover gives the result of the ratio of return on assets (Table 4). The percentile of return on asset was 2.38 in 2016 and it rose steadily over the next few ears, until hitting 4.27 percent in 2019. Then, the ratio experienced a sharp decline to 2.73% in 2020, et recovered to 4.16% in 2021. After a little dip, it finally climbed to 4.32% in 2023. While a higher ROA contributes to the return on equity (ROE) calculation as a part of the equation of calculating the later, the higher return on asset ratio not necessarily mean the higher return on equity. The ratio of return on equity exhibited greater fluctuations over the eight-year period, reaching its highest point of 31.36% in 2017. Return on equity ratio was 26.05% in the first ear of study preriod and it surpassed 30 percent in 2017 and 2019. Like return on assets ratio, return on equity hit the lowest point in 2020, dropping to 16.84%.

The financial performance of JSICB Ipak Yuli was better understood after completing the DuPont analysis, as this framework gives a clear view of what influenced changes in the bank's return on equity over time. First of all, profitability (net profit margin) had the biggest impact on ROE fluctuations. Yet, the bank improved its efficiency in using assets, as shown by a rising asset turnover ratio. Over the ears, the bank relied more on shareholders' equity, lowering its financial risk.

On the other hand, Manap A. and others claim that "One significant limitation of the DuPont method is its reliance on historical accounting data" [7]. Financial reports may narrate events of business performance in the past. However, these reports fail to indicate or even project the position of the market concerning external factors and coming threats.

Moreover, DuPont analysis does not take into account major non-financial factors that are crucial for businesses. Examples include shifts in government policies, climate change laws, and changing customer tastes. For example, new zoning laws or requirements for green buildings could greatly jeopardize profitability, but DuPont's concentration on historical data overlooks these factors.

Lastly, while the DuPont model captures financial leverage via the equity multiplier, it does not assess how well the company is controlling its debt. Debt can enhance return on equity, but excessive debt levels increase financial risk if market conditions worsen. The simplistic approach of DuPont on leverage may mask the extent to which debt compromises long-term financial viability.

Nevertheless, DuPont analysis is a valuable tool for identifying the factors that influence the rise or fall in the income generated from the use of shareholder equity. It not only highlights the strengths and weaknesses of a business but also gives a way to clarify the connection between the outcomes and the reasons behind them. One of the key advantages of the DuPont model is that it can be still applied to companies that do not have any financial debt, making it a versatile tool in financial analysis.

Conclusion

The results from the DuPont analysis provides a deeper understanding of the financial dynamics behind JSICB Ipak Yuli's performance. Net profit margin had a major impact on ROE, especially during periods of sharp ROE declines and recoveries, which coincided with net profit margin changes. Total asset turnover showed an upward trend in asset utilization, which means that the bank was more efficient in revenue generation relative to its gross assets. Meanwhile, with the decrease in financial leverage over the ears, equity multiplier has adopted a more conservative financial structure that uses debt less.

The bank was able to sustain healthy ROE values despite the fluctuations, which further compliments the bank, considering the reduced leverage it sustained, proving good internal profit generation capabilities. In other words, the financial situation of the bank improved, bolstered by better asset use, stable profitability, and lower debt levels. The DuPont model offered insight into the factors affecting changes in ROE and helped identify the plan of action taken by the bank's management towards its finances.

In short, ROE that is based on the DuPont model is considered one of the most comprehensive and effective analysis methods for evaluation of a company's financial condition. Specifically, it is highly useful in identifying both the strengths and weaknesses in areas such as management efficiency, debt levels, and the profitability of capital employed, all of which are

essential for a company to remain competitive in the fast-growing market.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Ashiralieva Shahlokhon G‘ayratjon qizi, Farg‘ona davlat texnika universiteti, “Moliya va buxgalteriya hisobi” kafedrasi assistenti, Buxgalteriya hisobi mutaxassisligi bo‘yicha magistr / Аширалиева Шахлохон Гайратжон кизи, Ферганский государственный технический университет, Ассистент кафедры «Финансы и бухгалтерский учёт», Магистр бухгалтерского учёта / Ashiralieva Shahlokhon Gayratjon kizi, Fergana State Technical University, assistant at ‘Finance and Accounting’ department, Masters’ degree in accounting.

e-mail: a.shakhlokhon96@gmail.com,
ORCID iD: 0009-0009-3342-4735

References

1. [1] Eveleth, D. M. et al. DuPont Model: Integrating the Traditional Business Functional Areas. International research journal of Applied Finance. Vol 2, Issue 7, July 2011. P. 753-769.

2. [2] Sheela, S. C., & Karthikeyan, K. (2012). Financial Performance of Pharmaceutical Industry in India Using DuPont Analysis. European Journal of Business and Management, 4, 84-91.

3. [3] Burja, Vasile & Mărginean, Radu. (2014). The Study of Factors that may Influence the Performance by the Dupont Analysis in the Furniture Industry. Procedia Economics and Finance. 16. 10.1016/S2212-5671(14)00794-1.

4. [4] Bhagyalakshmi, K., & Saraswathi, S. (2019). A Study on Financial Performance Evaluation Using DuPont Analysis in Select Automobile Companies. International Journal of Management, 9, 354-362.

5. [5] Saidi Ahlem. Benmouaffeki Ali (2021) The use of Dupont Model in the Analysis of the Company's Performance: A Case Study. Volume 6, No. 2, P. 593-606

6. [6] Lassala, C., Apetrei, A., & Sapena, J. (2017). Sustainability matter and financial performance of companies. Sustainability, 9(9), 1498.

7. [7] Manap A. et al. Financial Performance Evaluation in Property Companies Using the DuPont Method: Insights and Implications. Journal on Economics, Management and Business Technology. Vol. 3 No. 1, Sept (2024), pp. 25-32

UDK:330.364.12(045)
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.4

MINTAQA QISHLOQ JOYLARIDA RAQAMLI XIZMAT KO‘RSATISHNI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

Dilafruz Baymamatovna Taylakova

ЗНАЧЕНИЕ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВЫХ УСЛУГ В СЕЛЬСКИХ РАЙОНАХ РЕГИОНА

Тайлакова Дилафруз Баймаматовна

THE IMPORTANCE OF DEVELOPING DIGITAL SERVICES IN RURAL AREAS OF THE REGION

Dilafruz Baymamatovna Taylakova

Received: January 9, 2026 Revised: January 13, 2026 Accepted: January 16, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya. Mazkur maqolada mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko‘rsatishni rivojlantirish mintaqa qishloq joylarining barqaror ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta’minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Mintaqa qishloq joylarida raqamli texnologiyalar asosida bank-moliya, savdo, ta’lim, tibbiyot, davlat xizmatlari va agroservis tizimlarining joriy etilishi hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni qisqartiradi, mintaqa qishloq aholisining zamonaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini kengaytiradi hamda tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish bo‘yicha ilmiy takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: mintaqa**,** raqamli iqtisodiyot, qishloq joylari, xizmat ko‘rsatish sohasi, aholi bandligi, aholi turmush darajasi, raqamli texnologiyalar, innovatsion faoliyat.

Аннотатsiя. В данной статье утверждается, что развитие цифровых услуг в сельских районах региона является одним из важных факторов обеспечения устойчивого социально-экономического развития сельских территорий региона. Внедрение в сельских районах региона банковских и финансовых, торговых, образовательных, медицинских, государственных и агросервисных систем на основе цифровых технологий позволит сократить экономическое неравенство между регионами, расширить доступ сельского населения региона к современным услугам и предложить научные решения для снижения транзакционных издержек.

Ключевые слова: регион, цифровая экономика, сельские районы, сектор услуг, занятость, уровень жизни, цифровые технологии, инноватsионная деятельность.

Abstract. This article argues that the development of digital services in rural areas of the region is one of the important factors in ensuring sustainable socio-economic development of rural areas of the region. The introduction of banking and finance, trade, education, medicine, public services and agro-service systems based on digital technologies in rural areas of the region will reduce economic disparities between regions, expand the access of the rural population of the region to modern services, and provide scientific proposals to reduce transaction costs.

Keywords: region, digital economy, rural areas, service sector, employment, standard of living, digital technologies, innovation.

KIRISH

Mintaqa qishloq joylarida raqamli infratuzilma va xizmat ko’rsatishni rivojlantirilsa, mintaqa qishloq joylarida xizmatlar bozori kengayib, mehnat unumdorligi va tadbirkorlik faolligi ortadi. Mintaqa qishloq joylarda elektron to‘lov tizimlari, masofaviy bank xizmatlari, onlayn savdo platformalari va “Elektron hukumat” xizmatlarining keng joriy etilishi moliyaviy inklyuziyani kuchaytirib, norasmiy iqtisodiyot ulushini qisqartiradi. Natijada mintaqa qishloq aholi daromadlari barqarorlashadi va yangi ish o‘rinlari yaratiladi. Bundan tashqari, raqamli xizmat ko’rsatish orqli mintaqa qishloq joylarida axborot almashinuvi, bozor narxlariga tezkorlik bilan kirish, logistika va resurslarni boshqarish samaradorligini oshirish orqali ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi. Shuningdek, masofaviy ta’lim va telemeditsina xizmatlari inson kapitali sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Shu sababli, mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmatlar infratuzilmasini

rivojlantirish, internet tarmog‘i qamrovini kengaytirish, raqamli savodxonlikni oshirish va innovatsion servis modellarini joriy etish hududiy iqtisodiy o‘sishni tezlashtirish, ijtimoiy tenglikni ta’minlash hamda raqobatbardosh qishloq iqtisodiyotini shakllantirishning muhim ilmiy-amaliy asosini tashkil etadi.

Mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko’rsatishni har tomonlama rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash, sohaga imtiyozlar berish, mintaqa qishloq joylarida xizmat ko’rsatishni rivojlantirish va aholi bandligini oshirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirish bo‘yicha muhim vazifalar belgilangan. “Mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko‘rsatishni rivojlantirish, ular uchun etarli miqdorda unumli ish o‘rinlarini yaratib berish, qishloq aholisi turmush darajasini shahar aholisi tumush darajasiga qadar ko‘tarish”[1] bo‘yicha muhim vazifalar belgilab berilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentning 2020 yil 16 iyunda “Xizmatlar sohasini qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4752-son[2], 2021 yil 11 mayda “Xizmatlar sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5113 son[3], 2018 yil 14 iyulda “Aholi bandligini ta’minlash borasidagi ishlarni takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3856-son[4] Qarorlari qabul qilingan. Mazkur ustuvor vazifalarni ijrosini ta’minlashda qishloq joylarida xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantirish asosida aholi bandlik darajasini oshirish, raqamli texnologiyalardan to‘liq samarali foydalanish asosida rivojlantirish kabi yo‘nalishlarida olib borish dolzarb masala hisoblanadi.

Mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko‘rsatishni jadal rivojlantirish va uning yalpi ichki maxsulotdagi ulushini keskin oshirish bir qator muhim ijtimoiy- iqtisodiy muammolarni hal etish, ya’ni aholini ish bilan ta’minlash, kishilarning real daromadlarini ko‘paytirish, mintaqa qishloq aholisining barcha qatlamlarining turmush farovonligini yaxshilash imkonini bermoqda. O‘zbekiston milliy iqtisodiyoti rivojlanishining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri shundaki, xizmatlarning mamlakat yalpi ichki maxsulotdagi ulushi yildan-yilga o‘sib, 2020 yilda ushbu ko‘rsatkich 41,6 foizni tashkil etgan bulsa, 2025 yilga kelib, u 56,1 foizga etdi.

Bugungi kunda mamlakatimiz mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko‘rsatish jarayonlar sekinroq rivojlanmoqda, mintaqa qishloq joylarida aholining servis xizmatlariga bo‘lgan talablari etarli darajada ta’minlanmayapti. Bu esa, o‘z navbatida, mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko’rsatishni shakllanishi va rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda, uning aholi turmush darajasiga ta’sirini ma’lum darajada pasaytirmoqda. O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko‘rsatishni har tomonlama rivojlantirish, aholining ijtimoiy muammolarini hal qilish, aholi turmush sharoitini yaxshilash uchun mulkiy munosabatlar, agrar islohot, moliya-kredit islohoti, ijtimoiy islohotlar va tashqi iqtisodiy aloqalar islohotlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko‘rsatishni aholiga xizmat ko‘rsatish tizimini bosqichma-bosqich bozor munosabatlariga mos ravishda rivojlantirish va shu yo‘l bilan butun mintaqa qishloq joylari aholi turmush farovonligini yuksaltirishga erishish bo‘yicha yagona konsepsiyaning ishlab chiqilmaganligi ham ushbu yo‘nalishda keng qamrovli ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish zarurligini takozo etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko‘rsatishni har tomonlama rivojlantirish orqali aholi bandligini ta’minlash va turmush sharoitini yaxshilash masalalarida xorijlik buyuk iqtisodchi olimlardan Adam Smit xizmat shaklidagi noz-ne’matlarning iqtisodiy mazmunini to‘laroq ochib berish hamda uning mamlakat ijtimoiy boyligining manbai sifatida qarash muammosini hal etish maqsadida o‘zining jahonga mashhur “Halqlar boyligining tabiat va sabablari tadqiqoti” nomli asarida “unumli mehnat” va “unumsiz mehnat” tushunchalari xususida fikr bildirganligi bizga ma’lum. Shu orqali A.Smit moddiy va nomoddiy ishlab chiqarishni farqlab dastlabki xizmat tushunchasi yaralishiga katta xissa qo‘shgan.

Hozirgi kunga kelib, mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko‘rsatish asnosidagi xizmat bo‘lib, ushbu faoliyat turli jarayonlarni amalga oshirishda ishtirok etadi. Avvalo, “xizmat” so‘zi, asosan, quyidagi ikki xil lug‘aviy ma’noga ega: - boshqa birovga foyda keltiruvchi harakat va biror kimga xo‘jalik qulayliklarini taqdim etmoq [5].

Xizmat tushunchasi yaralishiga katta xissa qo‘shgan A.Smitning moddiy va nomoddiy qarashini yanada mukammal aks ettirgan olim M.M.Muxammedov o‘zining “Xizmat ko‘rsatish sohasi va turizmni rivojlantirishning nazariy asoslari” nomli monografiyasida “inson iste’moli uchun zarur bo‘lgan har qanday noz – ne’mat (ya’ni u moddiy yoki nomoddiy bo‘lishidan qat’iy nazar) ishlab chiqarishga sarflangan mehnat baribir jamiyat uchun foydali, samarali unumli deb qaralishi va ijtimoiy boylik tarkibiga albatta kiritilishi lozim”[6] deb qaraydi. Shu orqali olim har qanday ne’mat yaratishga qaratilgan mehnat qatori xizmat ko‘rsatishda band bo‘lganlarning mehnati ham qiymat va iste’mol qiymatini yaratishga qodirligini ilmiy isbotlaydi.

“Xizmat” atamasi olimlar tomonidan iqtisodiy adabiyotlarda turlicha nuqtai nazardan qo‘llanilib iqtisodiy bilim sohasiga bog‘liq holda talqin qilinadi. Ushbu atama doirasida ko‘plab xorijlik va mahalliy olimlarimiz nazariy tadqiqotlar olib borishgan. Taniqli olimlardan biri F.Kotler bo‘lib, u xizmatga quyidagicha ta’rif beradi: “Xizmat – bu bir tomon boshqasiga taklif qilishi mumkin bo‘lgan har qanday faoliyatdir” [7].

Respublikamizning taniqli olimlaridan I.S.Tuxliyev “Xizmatlar - bu ko‘zga ko‘rinmas tovarning o‘ziga xos turidir” [8] deydi va ushbu yondashuvda olim xizmatni tovar xususiyatini ifodalagan, ya’ni, xizmatlar ishlab chiqarish, moddiy ishlab chiqarish jarayonlaridagi mehnat munosabatlarini o‘zida aks ettiradi, ammo ishlab chiqarish jarayoni natijasi nomoddiy shaklga ega bo‘ladi deb, ta’kidlashga harakat qiladi. Xizmat tushunchasiga I.Ochilov tomonidan berilgan ta’rif boshqalariga nisbatan mazmun va mohiyat jihatidan takomillik kasb etgan va u quyidagi shaklda berilgan: “Xizmat

deyilganda, insonning, xo‘jalik yurituvchi subyektlarning, davlatning va jamiyatning ma’lum bir ehtiyojini qondirishga yo‘naltirilgan kishilarning naf keltiradigan xizmat jarayoni bilan bog‘liq ongli faoliyati tushuniladi”[9] deb ta’rif bergan.

Professor M.Q.Pardayevning fikriga ko‘ra, “Xizmat ko‘rsatish sohasi deyilganda, ijtimoiy ishlab chiqarishning moddiy-buyumlashgan ko‘rinishga ega bo‘lmagan iste’mol qiymatlarini yaratishga yo‘naltirilgan sohalari tushuniladi. U o‘z ichiga moddiy xizmatlar ko‘rsatish (qurilish, transport, aloqa, savdo, maishiy xizmat va boshqalar) hamda nomoddiy xizmatlar ko‘rsatish (huquqiy maslahatlar berish, o‘qitish, malaka oshirish va boshqalar)ni oladi”[10] deya mukammal ta’rif berib, inson ijtimoiy faoliyati rivojlanishida unga ko‘maklashadigan muhim tarmoq va soha sifatida aynan xizmat ko‘rsatish sohasini keltiradi. Shu orqali olim xizmat ko‘rsatish sohasini to‘g‘ridan – to‘g‘ri inson iste’moliga yo‘nalishini moddiy va nomoddiy xizmat ko‘rsatish sohasi sifatida har bir iste’molchi og‘irini engil qiladigan soha ekanligini ilmiy isbotlaydi.

B.B.Mardonov fikricha “Xizmat bu iqtisodiy kategoriya bo‘lib, u iste’molchi ehtiyojini qondirishga (og‘irini engil, uzog‘ini yaqin, mushkulini oson qilishga) va ularning manfaatlarini ta’minlashga qaratilgan mehnat faoliyatining keng tarqalgan turidir”[11] deb ta’riflab istemolchi xizmatning muhim bug‘ini ekanligini asoslagan.

Yuqoridagi olimlarning fikr-mulohazalaridan kelib chiqib, aytish mumkinki, davlat, jamiyat, korxona va tashkilotlar yoki yakka iste’molchi bo‘lishidan qatiy nazar o‘z talab va ehtiyojlarini qondirish maqsadida turli ko‘rinishdagi xizmat ko‘rsatishdan unumli foydalanib kelmoqda. Shu sababli mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko‘rsatishdan foydalanishga qaratilgan va ularning talab va ehtiyoji, raqamli xizmat ko‘rsatishning munosib rivojlanishida aynan mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko‘rsatishning o‘zi soha va tarmoqlarning lokomotivi ekanligining yaqqol dalilidir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko‘rsatishni rivojlantirishning o‘ziga xos bo‘lgan asosiy xususiyatlarini asoslab berish, mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko‘rsatishni har tomonlama rivojlantirish orqali aholi bandligini ta’minlash va turmush sharoitini yaxshilash strategiyalarini shakllantirish asosida uning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirish bilan izohlanadi.

Mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko‘rsatishni rivojlantirishga doir tahlilida induksiya induksiya va deduksiya, qiyosiy tahlil etish, jadval va rasmlar usullaridan foydlanildi va taklif va tavsiyalar ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb muammolaridan sanaladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mamlakatda amalga oshirilayotgan islohatlarning provard maqsadlari, bu eng avvalo, mintaqa qishloq joylarida inson uchun munosib turmush sharoitlarini yaratishdir. Bu esa mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko‘rsatishni yanada rivojlantirishni talab qiladi.

Mintaqa qishloq aholisi uchun xizmat ko‘rsatishni ta’minlashning bir qancha tarmoq muammolarini aniqlashtirish yuqori ahamiyat kasb etadi. Xususan, mintaqa qishloq aholisining qarishi va kamayishi, mintaqa qishloq joylarida xizmat ko‘rsatishning holati jamoat transporti vositalarining mavjud emasligi, yangi axborotni taqdim etish va kommunikatsiya texnologiyalari, ta’lim va tarbiya uchun etarli va sifatli resurslar, sog‘liqni saqlash va innovatsion yondashuvlarga ehtiyojlar borligi shular jumlasidandir. Shu maqsadda mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko‘rsatishni ta’minlash usullarini aniqlash lozim.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xizmatlar sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2021-yil 11-maydagi PQ-5113-son qaroriga muvofiq Vazirlar Mahkamasi qarori qabul qilindi”[13]. Ushbu qarorda 2021-2023 yillarda O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantirishdagi ustuvor yo‘nalishlar va vazifalar etib quyidagilar belgilangan.

Xizmatlar sohasining mamlakatimiz iqtisodiyotidagi ulushini ko‘paytirish, joylarda xizmatlar sohasidagi mavjud imkoniyatlarni to‘liq ishga solish, xizmatlar turlarini kengaytirish va sifatini oshirish bo‘yicha o‘z echimini kutayotgan muammoli masalalarni hal qilish, mazkur yo‘nalishda tadbirkorlik subyektlarini yanada qo‘llab-quvvatlash, ularning g‘oya va tashabbuslarini rag‘batlantirish maqsadida:

2021 — 2023-yillarda O‘zbekiston Respublikasida xizmatlar sohasini rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari etib quyidagilar belgilansin:

– iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda xizmatlar sohasini muhim drayverga aylantirish va 2023-yilga qadar xizmatlar hajmini ikki baravarga oshirish;

– aholiga tayyor biznes rejalar va loyihalar taqdim etish, ularni kasbga o‘qitishdan tadbirkorlik faoliyatini yo‘lga qo‘yishgacha bo‘lgan bosqichlarni qamrab oluvchi “kompleks xizmatlar” ko‘rsatishni tashkil etish;

– respublikada xizmatlar sohasining rivojlanganligini baholash tizimini joriy etish orqali davlat organlari va tashkilotlarining bu boradagi faoliyati samaradorligini oshirish va mansabdor shaxslarning mas’uliyatini kuchaytirish;

– xizmatlar sohasida ortiqcha byurokratik to‘siqlarni bartaraf etish, har bir hududning o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib xizmatlar turlarini kengaytirish, hududlarda, ayniqsa qishloq joylarda transport, moliyaviy, shuningdek, bank, turizm hamda savdo xizmatlari qamrovini kengaytirish;

– respublikaning barcha hududlarida mavjud ta’lim va sog‘liqni saqlash xizmatlari salohiyatini oshirish, ularning sifatini yaxshilash, bunda xususiy sektorni jalb qilish uchun qulay iqtisodiy va infratuzilmaviy sharoitlarni yaratish.

Olib borilgan tadqiqotimiz jaravyonida mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko‘rsatishni rivojlantirish uchun quyidagi jihatlarga e’tibor qaratishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz:

– Raqamli transformatsiyani chuqurlashtirish;
– Infratuzilmani modernizatsiya qilish;
– Kadrlar salohiyatini oshirish;
– Kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlash;
– Hududlararo xizmatlar tengligini ta’minlash;

– Innovatsion xizmat modellarini joriy etish;

– Xizmatlar sifati va raqobatbardoshligini oshirish;

– Barqaror va ekologik toza xizmatlarni rivojlantirish va h.k.

1-jadval.

2021 — 2023-yillarda O‘zbekiston Respublikasida xizmatlar sohasini rivojlantirishning maqsadli parametrlari [1]

T/r	Xizmatlar nomi	2020-yil		Prognoz (o‘sish sur’ati, foiz)			
		hajmi, mlrd. so‘m	o‘sish sur’ati, foiz	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2023-yilda 2020-yilga nisbatan, baravar
	Jami xizmatlar	**218 853,5**	**102,3**	**120,7**	**128,6**	**134,7**	**2,1**
shu jumladan asosiy turlari bo‘yicha:							
I	**Aloqa va axborotlashtirish xizmatlari,** *shu jumladan:*	**12 885,9**	**115,3**	**123,1**	**133,6**	**138,6**	**2,3**
1.1.	Kompyuter dasturlashtirish, maslahat berish xizmatlari va boshqa yordamchi xizmatlar	891,7	119,1	125,8	136,3	141,4	2,4
1.2.	Axborot sohasidagi xizmatlar	632,2	157,8	125,7	135,4	140,5	2,4
II	**Moliyaviy xizmatlar,** *shu jumladan:*	**45 817,2**	**125,6**	**122,5**	**135,2**	**140,7**	**2,3**
2.1.	Sug‘urtalash, qayta sug‘urtalash va nafaqa ta’minoti bo‘yicha xizmatlar, majburiy ijtimoiy sug‘urtalash bo‘yicha xizmatlardan tashqari	2 333,5	104,7	116,4	129,9	135,4	2,0
III	**Transport xizmatlari,** *shu jumladan:*	**53 772,5**	**91,6**	**120,4**	**125,9**	**130,8**	**2,0**
3.1.	Avtotransport xizmati	29 196,6	103,5	121,0	126,5	131,4	2,0
3.2.	Quvur yo‘li transporti xizmatlari	9 167,3	89,0	120,3	125,2	130,9	2,0
3.3.	Temir yo‘l transporti xizmatlari	7 420,9	111,6	120,5	125,7	130,7	2,0
3.4.	Havo transporti xizmatlari	3 139,2	41,9	120,2	121,8	126,8	1,9
3.5.	Pochta va kuryerlik xizmatlari	355,4	77,2	121,0	126,2	130,5	2,0
IV	**Yashash va ovqatlanish xizmatlari**	**5 878,5**	**86,5**	**128,9**	**136,3**	**139,8**	**2,5**
V	**Savdo xizmatlari**	**56 553,9**	**101,7**	**119,7**	**125,8**	**132,9**	**2,0**
VI	**Ko‘chmas mulk bilan bog‘liq xizmatlar**	**6 089,7**	**91,1**	**119,5**	**125,4**	**133,4**	**2,0**
VII	**Ta’lim sohasidagi xizmatlar**	**9 073,0**	**107,4**	**119,2**	**128,7**	**134,9**	**2,1**
VIII	**Sog‘liqni saqlash sohasidagi xizmatlar**	**3 209,4**	**89,9**	**128,8**	**136,0**	**142,0**	**2,5**
IX	**Ijara xizmatlari**	**4 172,1**	**98,9**	**117,9**	**125,3**	**131,5**	**1,9**
X	**Kompyuterlar va maishiy tovarlarni ta’mirlash bo‘yicha xizmatlar**	**3 407,4**	**96,1**	**116,2**	**124,5**	**133,0**	**1,9**
XI	**Shaxsiy xizmatlar**	**4 983,3**	**92,1**	**116,6**	**124,5**	**132,5**	**1,9**
XII	**Me’morchilik, muhandislik izlanishlari, texnik sinovlar va tahlil sohasidagi xizmatlar**	**4 925,7**	**93,7**	**117,7**	**123,8**	**129,8**	**1,9**
XIII	**Boshqa xizmatlar:** *shu jumladan:*	**8 084,7**	**98,3**	**116,9**	**123,2**	**130,2**	**1,9**
13.1.	Huquq va buxgalterlik hisobi sohasidagi xizmatlar	560,7	116,7	116,5	123,0	129,8	1,9
13.2.	Bosh kompaniyalar xizmati; boshqaruv masalalari bo‘yicha maslahat berish xizmatlari	1 463,6	239,8	116,8	123,3	129,8	1,9
13.3.	Reklama va bozor konyunkturasini o‘rganish sohasidagi xizmatlar	564,7	78,5	116,3	122,8	129,3	1,8
13.4.	Turistik agentliklar, turoperatorlarning xizmatlari, bron qilish va u bilan bog‘liq boshqa xizmatlar	521,4	56,7	117,0	123,3	130,2	1,9
13.5.	Binolarga xizmat ko‘rsatish va landshaftni obodonlashtirish bo‘yicha xizmatlar	513,2	85,5	117,6	123,3	130,4	1,9
13.6.	Madaniyat va sport sohasidagi xizmatlar	712,0	89,9	115,9	122,9	129,8	1,8
13.7.	Boshqalar	3 749,1	91,9	117,3	123,4	130,5	1,9

Aholi daromadlari – mintaqa qishloq joylaridagi aholi daromadlari raqamli xizmat ko‘rsatishning rivojlanishiga ta’sir etadi. Mintaqa qishloq joylarida aholining real daromadlari oshgan sari tovar va xizmatlarga bo‘lgan talabi ham oshadi. Mintaqa qishloq aholisi daromadlari bilan shahar aholisi daromadlari o‘rtasida ancha tafovut mavjud. Shahar aholisi daromadlari qishloq aholisining daromadlaridan 3-4 martaga ziyod. Shahar aholisining xizmatlardan foydalanish darajasi mintaqa qishloq aholisining xizmatlardan foydalanish darajasidan 3-4 bravobarga ortiq. Shu sababli ham shaharlarda xizmat ko‘rsatish va

uning turlari jadal sur'atlarda rivojlanadi. Mintaqa qishloq aholisining daromadlari past bo'lishiga sabab aholining mavsumiy ishlarda ishlashi, natural shaklda ish haqqi olishi, tadbirkorlik subyektlarining past ish haqi to'lashi kabilar sabab bo'lmoqda.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mintaqa qishloq joylarida bank xizmatlariga juda katta ehtiyoj bor, lekin aholi xorijdan yuborilgan pul jo'natmalarini olish uchun shahar hududida joylashgan bank xizmatlariga murojat qilishga majbur bo'lmoqda. Bu esa o'z navbatida aholidan shaharga kelib-ketish harajatlarini, ortiqcha vaqt yuqotilishini va shuningdek bir qancha noqulayliklarni keltirib chiqaradi. Bugungi kunda oilalarni murakkab maishiy texnika, kompyuterlar va shaxsiy avtotransport bilan ta'minlashning keskin oshishi ularga ko'rsatilayotgan xizmatlarning kengayishiga olib keldi. Ammo, bu xizmatlar sohasida ham qishloq joylarda rivojlanishi ko'ngildagidek deb bo'lmaydi. Har bir oilalarning maishiy texnika bilan ta'minlanish darajasi yuqoriligini inobatga oladigan bo'lsak ushbu priborlarda nosozliklar kelib chiqqan taqdirda yoki nosoz maishiy texnikani sozlash uchun ta'mirlash ustaxonalari etishmaydi. Iste'molchilar tomonidan hozirgi kunda harid qilinayotgan maishiy texnikaning zamonaviy brendlar Artel, Samsung, Roison va hokazo kabi firmalarning tovarlarini sotib olganda, tovarlarga servis xizmati ko'rsatish 3-5 yil muddatga bepulligi kafolatlangan. Ammo, ularning ham, servis markazlari faqatgina shahar hududida joylashgan, bu esa qishloq joylarda iste'qomat qiluvchi fuqarolar harid qilgan va nosozlikka uchragan maishiy texnika priborlarini yuklab olib kelishda yuqorida aytganimizdek harajat va vaqt bilan bog'liq bo'lgan talabni yuzaga keltirmoqda. Shu sababli qishloq joylarda xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan ishlarni yanada jadallashtirish qishloq joylarda xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantiruvchi asosiy unsur bu – tadbirkorlikdir.

Mintaqa qishloq joylari bo'yicha raqamli xizmat ko'rsatishning bir xil rivojlantirish dasturlarining qabul qilinishi ortiqcha moliyaviy xarajatlarni yuzaga keltirishi mumkin. Agarda hukumat xizmatlar sohasini rivojlantirishda har bir viloyat, tuman va shaharlar kesimida alohida-alohida rivojlantirish strategiyasini qo'llasa, moliyaviy quyilmalarning aniqlik darajasi ortadi va o'z navbatida ortiqcha xarajatlarning oldi olinadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko'rsatishni aholiga turli biznes infratuzilmasini yaratish qulay bo'lishiga qaramasdan aholining ko'p kam ta'minlangan oilalari mintaqa qishloq joylarida yashamoqda. Bunga sabab mintaqa qishloq joylarida turli raqamli xizmat ko'rsatish tarmoqlarining qoniqarli darajada emasligi, tadbirkorlar tomonidan to'lanayotgan ish haqlari ham kam ekanligi, aholining mavsumiy ishlarda ishlashi sabab bo'lmoqda. Buning natijasida qishloq joylarida kambag'allik darajasi va ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi qatlami ortishiga olib kelmoqda.

Mintaqa qishloq joylarida yashovchi aholi qatlami turlicha bo'lganligi sababli, makroiqtisodiy o'zgarishlar aholi qatlamiga qanday ta'sir qilishi mumkinligini tushunishimiz zarur hisoblanadi. Shu sababli bizlar ilmiy tadqiqotlarimiz asosida qishloq aholisiga ta'sir ko'rsatadigan uchta asosiy usulni aniqlab, uni ilmiy nazariy asoslash imkonini beradi. Mintaqa qishloq joylarida raqamli xizmat ko'rsatish va ishlab chiqarish sohasi xodimlarining mehnat salohiyati tahliliy xulosalari asosida ikki qismga ajratib o'rganish kelajakda ushbu sohalarda band aholining unga ta'sir etadigan omillarni to'g'ri baholash va tahlil qilish imkonini beradi.

Mintaqa qishloq joylarida aholi turmush darajasini oshirishga doir muammolarni hal etishda aynan ehtiyojmand holatda hayot kechirayotgan aholi qatlamlarini aniqlab, ularning sonini uzluksiz kamaytirib borishga jiddiy e'tibor qaratilishi lozim. Har bir mintaqa qishloq joylarida aholi qatlamlari va uning ijtimoiy guruhlari o'rtasida katta darajada farq qilishidan kelib chiqib, aholi daromadlari va uning ba'zi xizmatlarga bo'lgan talabi qondirilishi tahlil qilib borilishi lozim.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Dilafruz Baymamatovna Taylakova QDTU - "Innovatsion iqtisodiyot" kafedrasi katta o'qituvchisi / **Тайлакова Дилафруз Баймаматовна** Старший преподаватель кафедры «Инновационная экономика» Каршинского государственного технического университета / **Dilafruz Baymamatovna Taylakova** Senior Lecturer of the Department of Innovative Economics Karshi State Technical University
taylakovadilafruz7@gmail.com
ORCID: 0009-0002-8051-4310

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.O'zbekiston Respublikasini 2017-2021 yillarga yanada rivojlantirish bo'yicha qabul qilingan Harakatlar strategiyasi to'g'risidagi 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son Farmoni. lex.uz/acts/3107036

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 2020 yil 16 iyunda "Xizmatlar sohasini qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4752-sonli qarori

3.O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 2021 yil 11 mayda "Xizmatlar sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5113 sonli qarori.

4. 2018 yil 14 iyulda "Aholi bandligini ta'minlash borasidagi ishlarni takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3856-sonli Qarori.

5. Смит А. Исследованиэ о природе и причинах богатства народов. М .: Эксмо, 2009. - Б.104.

6. Muxammedov M. va boshqalar "Xizmat ko'rsatish sohasi va turizmni rivojlantirishning nazariy asoslari"- S.: Zarafshon 2017.-299 b.

7. Котлер, Ф., Маркетинг менеджмент. Экс пресс-курс. 2-е изд. / Пер. с англ. под ред. Божук С. Г. СПб.: Питер, 2006.- 464 с.

8.Tuxliev I.S., Hayitboev R., Ibodullaev N.E., Amriddinova R.S. Turizm asoslari: Darslik - S .: SamISI, 2010 - 247 b.

9. Ochilov I. Bozor munosabatlari sharoitida xizmat turlari va ularning tavsifi. // Xizmatlar, xizmatlar va turizmni rivojlantirish: muammolar va ularning echimlari. MonografiY. T .: “IQTISODIYOT-MOLIYA”, 2008, 37-bet.

10. . Pardaev M.Q. h.k. “Xizmat ko‘rsatish sohasi iqtisodiyoti”. O‘quv qo‘llanma. - T .: “IQTISODIYOT-MOLIYA”, 2014. -384 b.

11. Mardonov B.B., Mustafoev G‘.S. Kundalik mehnat bozorini o‘rganish va tartibga solish (sotsiologik so‘rov natijalari). Risola. Samarqand-2020 y.- 48 b.

12. Taylakova Dilafruz Vaymamatovna, "Sreating a strategically-oriented system management of entrepreneural structures in the field of services", ijiert - International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology, Volume 7 Issue 2, ISSN: 2394-3696, Page No. 55-64

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xizmatlar sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2021-yil 11-maydagi PQ-5113-son qaroriga muvofiq Vazirlar Mahkamasi qarori.

14.Ergashev R. X. Применение сифрових технологий в селском хозяйстве //девелопмент иссуэс оф инноративе эсономй ин тхе агрисултурал сестор. – 2021. – с. 911-914.

UDK: 338.43:330.341.1
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.5

QISHLOQ XO‘JALIGINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Muxammadiyeva Dilafruz
Qurbonov Uralbek

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ИННОВАТSIОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Мухаммадиева Дилафруз
Курбонов Уралбек

IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF APPLYING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE

Mukhammadieva Dilafruz
Kurbonov Uralbek

Received: January 22, 2026 Revised: January 26, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya. Ushbu maqolada qishloq xo‘jaligini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanishning samaradorligini oshirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda zamonaviy agrotexnologiyalar, raqamli echimlar va innovatsion yondashuvlarning hosildorlik hamda iqtisodiy samaradorlikka ta’siri tahlil qilingan. Shuningdek, innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini barqaror rivojlantirish bo‘yicha taklif va xulosalar berilgan.

Аннотатsiя. В статье рассматриваются вопросы повышения эффективности использования инноватsионных технологий в развитии сельского хозяйства. В ходе исследования проанализировано влияние современных агротехнологий, цифровых решений и инноватsионных подходов на урожайность и экономическую эффективность. По результатам исследования сформулированы выводы и предложения по обеспечению устойчивого развития сельскохозяйственного производства.

Abstract. This article examines the issues of increasing the efficiency of using innovative technologies in the development of agriculture. The study analyzes the impact of modern agrotechnologies, digital solutions, and innovative approaches on productivity and economic efficiency. Based on the research results, conclusions and recommendations are proposed to ensure the sustainable development of agricultural production.

Kalit so‘zlar. Qishloq xo‘jaligi, innovatsion texnologiyalar, raqamli qishloq xo‘jaligi, hosildorlik, iqtisodiy samaradorlik, barqaror rivojlanish.

Ключевые слова. Сельское хозяйство, инноватsионные технологии, цифровое сельское хозяйство, урожайность, экономическая эффективность, устойчивое развитие.

Keywords. Agriculture, innovative technologies, digital agriculture, productivity, economic efficiency, sustainable development

KIRISH

Bugungi kunda qishloq xo‘jaligini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Aholi sonining o‘sishi, oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash hamda tabiiy resurslardan samarali foydalanish zarurati qishloq xo‘jaligi tarmog‘ida zamonaviy yondashuvlarni joriy etishni talab etmoqda. Shu jihatdan olganda,

innovatsion texnologiyalar qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining samaradorligini oshirish, hosildorlikni ko‘paytirish va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishda muhim omil hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida qishloq xo‘jaligi sohasini modernizatsiya qilish, ilg‘or agrotexnologiyalarni joriy etish va raqamli echimlardan foydalanishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Tomchilatib sug‘orish, aqlli qishloq xo‘jaligi tizimlari, zamonaviy texnika va axborot texnologiyalarining tatbiq etilishi tarmoqning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda. Biroq innovatsion texnologiyalarni joriy etish jarayonida ularning iqtisodiy samaradorligini baholash va amaliy natijadorligini oshirish masalalari dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi qishloq xo‘jaligini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish yo‘llarini aniqlash hamda ularning ishlab chiqarish va iqtisodiy natijalarga ta’sirini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot davomida nazariy va amaliy tahlil usullaridan foydalanilib, tegishli xulosa va takliflar ishlab chiqilgan.

Qishloq xo‘jaligida innovatsion texnologiyalar ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish, resurslardan samarali foydalanish hamda mahsulot raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Innovatsiya tushunchasi qishloq xo‘jaligi sohasida yangi texnika, ilg‘or agrotexnologiyalar, raqamli boshqaruv tizimlari va ilmiy yondashuvlarni amaliyotga joriy etishni anglatadi. Ushbu texnologiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik barqarorlikni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.

Ilmiy adabiyotlarda qishloq xo‘jaligida innovatsion texnologiyalarni joriy etishning asosiy maqsadi hosildorlikni oshirish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va sifatli mahsulot etishtirish bilan izohlanadi. Zamonaviy yondashuvlarga ko‘ra, innovatsion texnologiyalar qishloq xo‘jaligi subyektlarining bozor sharoitida raqobatbardoshligini kuchaytiradi hamda ularning moliyaviy barqarorligini mustahkamlaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Qishloq xo‘jaligini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish masalasi so‘nggi yillarda iqtisodiy o‘sish, oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash va resurslardan samarali foydalanish bilan bevosita bog‘liq holda ilmiy tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Jahon va mahalliy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda innovatsiyalarni joriy etish qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining samaradorligini oshirish, mehnat unumdorligini ko‘paytirish va ekologik barqarorlikni ta’minlashning asosiy omili sifatida e’tirof etiladi.

Jumladan, J.Schumpeter innovatsiyalarni iqtisodiy rivojlanishning harakatlantiruvchi kuchi sifatida talqin qilib, yangi texnologiyalarni ishlab chiqarishga joriy etish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish mumkinligini ilmiy jihatdan asoslab bergan. Ushbu yondashuv qishloq xo‘jaligi sohasida ham dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Rogers (2003) tomonidan ishlab chiqilgan “Innovatsiyalarni tarqalishi nazariyasi”da qishloq xo‘jaligida yangi texnologiyalarni qabul qilish jarayoni fermerlarning bilim darajasi, iqtisodiy imkoniyatlari va tashqi muhit omillari bilan bog‘liqligi ta’kidlanadi. Muallifga ko‘ra, innovatsion texnologiyalarning samaradorligi ularning nafaqat mavjudligi, balki amaliyotga joriy etilish darajasi bilan belgilanadi.

FAO va World Bank tadqiqotlarida raqamli texnologiyalar, aniqlik bilan dehqonchilik (precision agriculture), aqlli sug‘orish tizimlari va bioinnovatsiyalar qishloq xo‘jaligida ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish hamda hosildorlikni oshirishda muhim rol o‘ynashi qayd etilgan. Ushbu manbalarda innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali suv, er va energiya resurslaridan foydalanish samaradorligi sezilarli darajada oshishi ilmiy dalillar bilan asoslangan.

MDH va O‘zbekiston olimlari tadqiqotlarida ham qishloq xo‘jaligida innovatsion texnologiyalardan foydalanish masalasi keng yoritilgan. Jumladan, A. Vaxabov, Sh. Mustafakulov va U. Madrahimovlarning ilmiy ishlarida agroinnovatsiyalarni joriy etish qishloq xo‘jaligi korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish va ishlab chiqarish samaradorligini ta’minlashning asosiy omili sifatida ko‘rsatilgan. Ularning fikricha, innovatsion texnologiyalarni joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish davlat qo‘llab-quvvatlovi bilan uyg‘unlashgan holda amalga oshirilishi zarur.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilishga qaratilgan farmon va qarorlarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali tarmoq samaradorligini oshirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Ushbu normativ-huquqiy hujjatlar qishloq xo‘jaligida ilmiy yutuqlarni amaliyotga tatbiq etish zarurligini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, qishloq xo‘jaligida innovatsion texnologiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish masalasi ko‘p qirrali bo‘lib, texnologik, iqtisodiy, institutsional va ijtimoiy omillarni kompleks ravishda o‘rganishni talab etadi. Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlarda hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda innovatsion texnologiyalarni joriy etish samaradorligini baholash masalalari etarlicha yoritilmagan bo‘lib, mazkur holat ushbu tadqiqot mavzusining dolzarbligini yanada oshiradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolada qishloq xo‘jaligini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish masalalarini o‘rganishda ilmiy va amaliy tadqiqot usullaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida nazariy asoslarda keltirilgan yondashuvlar amaliy ma’lumotlar bilan taqqoslanib, innovatsion texnologiyalarning iqtisodiy samaradorlikka ta’siri baholandi.

Tadqiqotning metodologik asosi sifatida iqtisodiy tahlil, taqqoslash, tizimli yondashuv hamda statistik kuzatuv usullari tanlandi. Ushbu usullar innovatsion texnologiyalarning hosildorlik, xarajatlar va foyda ko‘rsatkichlariga ta’sirini aniqlash imkonini berdi.

Shuningdek, mavjud ilmiy manbalar va tarmoqdagi amaliy tajribalar umumlashtirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mazkur tadqiqot doirasida qishloq xo‘jaligida innovatsion texnologiyalardan foydalanish holati va ularning ishlab chiqarish samaradorligiga ta’siri iqtisodiy-tahliliy usullar asosida o‘rganildi. Tahlil jarayonida innovatsion texnologiyalarni joriy etish darajasi, ularning hosildorlik, ishlab chiqarish xarajatlari va resurslardan foydalanish samaradorligiga ta’siri baholandi. Tadqiqot obyekti sifatida qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishida innovatsion texnologiyalarni qo‘llayotgan xo‘jaliklar faoliyati olindi. Tadqiqot predmeti esa innovatsion texnologiyalarning ishlab chiqarish samaradorligi va iqtisodiy natijalarga ta’sirini ifodalovchi ko‘rsatkichlardan iborat.

Amaliy tahlil va natijalar shuni kursatadiki qishloq xo‘jaligida innovatsion texnologiyalarning amaliy qo‘llanilishi hosildorlik va iqtisodiy samaradorlikka sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqot doirasida O‘zbekistonning turli viloyatlaridagi fermer xo‘jaliklari va korxonalari faoliyati o‘rganildi. Asosiy e’tibor tomchilatib sug‘orish, raqamli monitoring, aqlli texnika va biotexnologiyalar tatbiqining natijalariga qaratildi.

Hosildorlik va ishlab chiqarish xarajatlariga ta’siri quyidagi jadvalda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash orqali hosildorlik va ishlab chiqarish xarajatlari o‘rtasidagi farq ko‘rsatilgan.

1-jadval

Hosildorlik va ishlab chiqarish xarajatlariga ta’siri

Texnologiya turi	Hosildorlik (s/ga)	Ishlab chiqarish xarajatlari (mln so‘m/ga)	Foyda (mln so‘m/ga)
An’anaviy usul	25	4,0	3,5
Tomchilatib sug‘orish	32	3,5	6,0
Raqamli monitoring	34	3,8	6,5
Aqlli texnika	36	3,9	7,0
Biotexnologiyalar	38	4,0	7,5

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, innovatsion texnologiyalarni qo‘llash hosildorlikni 25–38 s/ga darajasiga oshiradi va foydani sezilarli darajada ko‘paytiradi. Masalan, biotexnologiyalar qo‘llanganda hosildorlik an’anaviy usulga nisbatan 52% ga oshadi, foyda esa 114% ga ko‘payadi. Bu, ayniqsa, qishloq xo‘jaligida samaradorlikni oshirishda innovatsiyalarning muhimligini tasdiqlaydi.

2-jadval

Mehnat unumdorligi va resurslardan foydalanish samaradorligi

Texnologiya turi	Ishchi kuchi (kishi/ga)	Suv sarfi (m^3/ga)	Mehnat samaradorligi indeksi
An’anaviy usul	3	1200	1,0
Tomchilatib sug‘orish	2	800	1,8
Raqamli monitoring	2	850	1,7
Aqlli texnika	1	900	2,5
Biotexnologiyalar	2	1000	1,9

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, innovatsion texnologiyalar mehnat sarfini kamaytiradi va suv resurslarini samarali ishlatishga yordam beradi. Masalan, aqlli texnika qo‘llanganda mehnat samaradorligi an’anaviy usulga nisbatan 2,5 barobar oshadi.

Innovatsion texnologiyalarning ijtimoiy va ekologik ta’siri bir nechta yo‘nalishlarda seziladi. Iqtisodiy nuqtai nazardan qaralganda, ular ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, foydani ko‘paytiradi va rentabellik darajasini yaxshilaydi. Ijtimoiy yo‘nalishda innovatsiyalar bandlikni oshirishga va deyarli barcha darajada daromadlarni ko‘paytirishga xizmat qiladi. Ekologik ta’sir jihatidan ular suv va er resurslarining samarali ishlatilishini ta’minlaydi, resurslar tejaladi. Shu bilan birga, texnologik yo‘nalishda innovatsiyalar ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qiladi va yangi innovatsion tajribalarni rivojlantirishga imkon beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur tadqiqot natijalari qishloq xo‘jaligini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning muhim va strategik omili ekanligini ko‘rsatdi. Olib borilgan tahlillar innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali hosildorlikni oshirish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish hamda resurslardan foydalanish samaradorligini yaxshilash mumkinligini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

Shuningdek, innovatsion texnologiyalar samaradorligi ularni joriy etish darajasi, fermer xo‘jaliklarining moliyaviy imkoniyatlari, bilim va malaka darajasi hamda davlat tomonidan ko‘rsatilayotgan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari bilan chambarchas bog‘liq ekanligi aniqlandi. Hududiy xususiyatlarni inobatga olgan holda innovatsion

yondashuvlarni joriy etish etarli darajada tizimli amalga oshirilmayotgani esa mazkur sohada hal etilishi lozim bo‘lgan muammolar mavjudligini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish jarayonida innovatsion texnologiyalardan kompleks va izchil foydalanish zarurligini asoslab beradi.

Olingan xulosalar asosida qishloq xo‘jaligida innovatsion texnologiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

1. Innovatsion texnologiyalarni joriy etishni rag‘batlantirish mexanizmlarini kuchaytirish, jumladan, resurs tejamkor va raqamli texnologiyalarni qo‘llayotgan fermer xo‘jaliklari uchun soliq imtiyozlari va subsidiya tizimini kengaytirish maqsadga muvofiq.

2. Ilm-fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish, ilmiy-tadqiqot muassasalari, oliy ta’lim muassasalari va qishloq xo‘jaligi subyektlari o‘rtasida samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish zarur.

3. Innovatsion texnologiyalar samaradorligini baholashning yagona metodikasini ishlab chiqish, bunda iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik ko‘rsatkichlar kompleks tarzda hisobga olinishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, taklif etilgan chora-tadbirlarni amaliyotga joriy etish qishloq xo‘jaligida innovatsion texnologiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish, tarmoqning barqaror rivojlanishini ta’minlash hamda mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Qarshi davlat texnika universiteti "Innovatsion iqtisodiyot" kafedrasi dotsent v.b. Muxammadiyeva Dilafruz Alisher qizi / Qarshi davlat texnika universiteti "Innovatsion iqtisodiyot" kafedrasi dotsent v.b. Muxammadiyeva Dilafruz Alisher qizi / **Muxammadiyeva Dilafruz Alisher qizi** – Acting Associate Professor of the Department of Innovative Economics, Karshi State Technical University.

daminov.da1996@gmail.com

0009-0008-3337-6203

2. Qarshi davlat texnika universiteti magistranti-Qurbonov Uralbek / Курбонов Уралбек – магистрант Каршинского государственного технического университета / Qurbonov Uralbek – Master’s Student at Karshi State Technical University

qurbonovuralbek19752312@gmail.com

ORCID: 0009-0007-2826-9692

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qishloq xo‘jaligini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.

2.O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi rasmiy ma’lumotlari.

3.Abdullayev A., Karimov B. **Qishloq xo‘jaligida innovatsion texnologiyalarni joriy etish**. – Toshkent, 2021.

4.Xolmatov M. **Agrosanoat majmuasida iqtisodiy samaradorlikni oshirish yo‘llari**. – Toshkent, 2020.

5.FAO. **Innovative Technologies in Agriculture**. – Rome, 2022.

6.World Bank. **Digital Agriculture and Sustainable Development**. – Washington, 2021.

7.Sharipov S. **Qishloq xo‘jaligida raqamli texnologiyalar** // Iqtisodiyot va innovatsiyalar jurnali, 2022.

8.OECD. **Innovation, Productivity and Sustainability in Agriculture**. – Paris, 2020.

Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti

Economy of the region and industry

Экономика региона и отрасли

УДК 614:338.46
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.18

O‘ZBEKISTON SOG‘LIQNI SAQLASH TIZIMIDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK VA XUSUSIY SEKTOR RIVOJLANISHINING INSTITUTSIONAL JIHATLARI

G.O.Otabekova

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЁРСТВА И ЧАСТНОГО СЕКТОРА В СИСТЕМЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ УЗБЕКИСТАНА

Г.О.Отабекова

INSTITUTIONAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF PUBLIC–PRIVATE PARTNERSHIP AND THE PRIVATE SECTOR IN UZBEKISTAN’S HEALTHCARE SYSTEM

G.O.Otabekova

Received: January 20, 2026 Revised: January 21, 2026 Accepted: January 22, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston sog‘liqni saqlash tizimida xususiy sektor va davlat-xususiy sheriklik (DXSH) mexanizmlarini rivojlantirish jarayonlari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda sog‘liqni saqlash tizimi rivojlanishining “ikkiyoqlama” dinamikasi — institusional islohotlardagi ijobiy o‘zgarishlar bilan bir qatorda saqlanib qolayotgan tarkibiy va institusional cheklovlar — aniqlangan.

Maqolada xususiy tibbiy muassasalar sonining jadal o‘sishi, ayrim ixtisoslashgan xizmatlarda xususiy sektorning ustun mavqega ega bo‘lishi hamda statsionar segmentdagi ulushining ortishi tahlil qilingan. Shu bilan birga, davlat xarajatlarining nisbatan past darajasi, to‘g‘ridan-to‘g‘ri to‘lovlar ulushining yuqoriligi, majburiy tibbiy sug‘urta tizimining to‘liq joriy etilmagani, hududiy nomutanosibliklar va kadrlar taqchilligi sohaning barqaror rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatayotgan asosiy omillar sifatida ko‘rsatib berilgan. Maqola natijalari sog‘liqni saqlash sohasida davlat siyosati, institusional islohotlar va xususiy sektor faoliyatini muvofiqlashtirish orqali milliy sog‘liqni saqlash tizimini barqaror rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: sog‘liqni saqlash tizimi, xususiy sektor, davlat-xususiy sheriklik, tibbiy xizmatlar bozori, institusional islohotlar, tibbiy sug‘urta, hududiy nomutanosiblik, raqamli tibbiyot, inson kapitali.

Аннотатsiя. В данной статье с научно-теоретических и практических позиций проанализированы процессы развития частного сектора и механизмов государственно-частного партнёрства (ГЧП) в системе здравоохранения Узбекистана. В ходе исследования выявлена «двойственная» динамика развития системы здравоохранения, характеризующаяся сочетанием позитивных институциональных преобразований с сохраняющимися структурными и институциональными ограничениями.

В статье рассмотрены ускоренный рост числа частных медицинских учреждений, доминирующее положение частного сектора в ряде специализированных медицинских услуг, а также увеличение его доли в статsионарном сегменте. Вместе с тем показано, что относительно низкий уровень государственных расходов, высокая доля прямых платежей населения, неполная реализатsiя системы обязательного медицинского страхования, региональные диспропорции и дефицит кадров остаются ключевыми факторами, сдерживающими устойчивое развитие отрасли. Результаты исследования позволяют сформулировать научно-практические выводы по обеспечению устойчивого развития натsиональной системы здравоохранения на

основе согласования государственной политики, институциональных реформ и деятельности частного сектора.

Ключевые слова: система здравоохранения, частный сектор, государственно-частное партнёрство, рынок медицинских услуг, институциональные реформы, медицинское страхование, региональные диспропорции, цифровая медицина, человеческий капитал

Abstract. This article analyzes the development processes of the private sector and public–private partnership (PPP) mechanisms in the healthcare system of Uzbekistan from both theoretical and practical perspectives. The study identifies a “dual” development dynamic characterized by the coexistence of positive institutional reforms and persistent structural and institutional constraints.

The paper examines the rapid growth in the number of private medical institutions, the dominant position of the private sector in several specialized medical services, and the increasing share of private providers in the inpatient care segment. At the same time, relatively low levels of public healthcare expenditure, a high share of out-of-pocket payments, the incomplete implementation of mandatory health insurance, regional disparities, and shortages of medical personnel are identified as key factors limiting the sustainable development of the sector. The findings provide a basis for formulating policy-oriented conclusions aimed at ensuring the sustainable development of the national healthcare system through the coordination of public policy, institutional reforms, and private sector activity.

Keywords: healthcare system, private sector, public–private partnership, healthcare services market, institutional reforms, health insurance, regional disparities, digital health, human capital.

KIRISH

Keyingi yillarda O‘zbekistonda sog‘liqni saqlash tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar doirasida xususiy tibbiyot sektori barqaror o‘sish tendensiyasini namoyon etmoqda. Xususan, 2017 yildan buyon xususiy tibbiy klinikalar soni qariyb uch barobarga oshgani ushbu sohada tadbirkorlik faoliyatiga bo‘lgan qiziqishning ortganini hamda bozor mexanizmlarining faollashayotganini ko‘rsatadi. Bu jarayon, avvalo, aholining tibbiy xizmatlarga bo‘lgan talabining o‘zgarishi, xizmatlar sifatini oshirishga intilish va davlat sektori imkoniyatlarining cheklanganligi bilan izohlanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev sog‘liqni saqlash sohasida olib borilayotgan islohotlar yuzasidan o‘tkazilgan videoselektor yig‘ilishida [1] tibbiyot sohasida xizmatlar sifatini yaxshilash, dori iste’molini tartibga solish va tibbiy ta’lim tizimini takomillashtirish bo‘yicha ustuvor vazifalar belgilandi, sog‘liqni saqlashga ajratayotgan mablag‘lar sezilarli darajada oshirilishi ta’kidlandi.

Davlat tomonidan sog‘liqni saqlash sohasida tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan siyosat investitsiyalarni jalb etish, davlat-xususiy sheriklik (DXSH) mexanizmlarini keng joriy etish, shuningdek, pulli tibbiy xizmatlar bozorini rivojlantirish orqali amalga oshirilmoqda. Mazkur chora-tadbirlar sohaga xususiy kapital kirib kelishini rag‘batlantirish, tibbiy infratuzilmani modernizatsiya qilish va xizmatlar turini diversifikatsiyalashga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, xususiy tibbiyot sektori rivojiga to‘sqinlik qilayotgan bir qator institusional muammolar saqlanib qolmoqda. Jumladan, litsenziyalash va ruxsat berish jarayonlarining murakkabligi, meyoriy-huquqiy bazaning etarli darajada barqaror emasligi, moliyalashtirish manbalariga kirish imkoniyatlarining cheklanganligi hamda kadrlar tayyorlash tizimidagi muammolar sohaning to‘liq salohiyatini ro‘yobga chiqarishga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Bu holat xususiy tibbiyot sohasida tadbirkorlikni tizimli ravishda o‘rganish va uning rivojlanish mexanizmlarini takomillashtirishni taqozo etadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Budjet resurslarining cheklanganligi hamda sog‘liqni saqlash infratuzilmasini modernizatsiya qilish zarurati sharoitida davlat-xususiy sheriklik (DXSH) mexanizmlaridan foydalanish alohida ilmiy va amaliy dolzarblik kasb etmoqda. DXSH davlatning moliyaviy va tashkiliy imkoniyatlarini xususiy sektorning investitsiya salohiyati hamda boshqaruv tajribasi bilan uyg‘unlashtirish imkonini berib, hududiy darajada tibbiy xizmatlar sifati va ularning aholi uchun ochiqligini oshirishga xizmat qiladi. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, sog‘liqni saqlash tizimida DXSH mexanizmlaridan foydalanish infratuzilmaviy loyihalarni tezkor amalga oshirish, resurslardan samarali foydalanish va xizmat ko‘rsatish sifatini yaxshilash imkonini beradi [6;7].

Sog‘liqni saqlash sohasida davlat-xususiy sheriklikni nazariy jihatdan anglash institusional, shartnomaviy va tizimli yondashuvlar doirasida shakllanadi. Institusional yondashuv DXShni davlat organlari, investorlar va tibbiy tashkilotlar o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlik qoidalarining o‘zgarishi sifatida talqin qiladi. Ushbu yondashuv doirasida huquqiy-meyoriy bazani shakllantirish, ishtirokchi tomonlar manfaatlarini muvofiqlashtirish mexanizmlari hamda institusional to‘siqlarni kamaytirish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi [4;5]. Shu nuqtai nazardan, DXSH nafaqat investitsiyaviy instrument, balki institutsional transformatsiya vositasi sifatida ham namoyon bo‘ladi.

Tibbiy xizmatlar iqtisodiy mohiyati jihatidan ikki tomonlama xususiyatga ega. Bir tomondan, ular insonlarning sog‘lig‘ini saqlash va tiklashga qaratilgan individual ehtiyojlarini qondiruvchi tovarlik belgilarini namoyon etsa, ikkinchi tomondan, yuqori ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan jamoat nemoddiy ne’mati sifatida qaraladi. Shu bois tibbiy xizmatlarga ham jamoat, ham individual xususiyatlar immanent tarzda xos bo‘lib, bu holat sog‘liqni saqlash sohasida bozor mexanizmlarini qo‘llashni murakkablashtiradi [1].

Shuningdek, tibbiy xizmatlar sifati ko‘p jihatdan noiqtisodiy omillar bilan belgilanadi. Amaliyotda iste’molchilar ko‘p hollarda ko‘rsatilgan tibbiy xizmat sifatiga darhol va aniq baho berish imkoniyatiga ega

emaslar. Shu sababli tibbiy xizmatlar iqtisodiy adabiyotlarda “ishonchli ne’matlar” (credence goods) toifasiga kiritiladi. Mazkur atama ilmiy muomalaga ilk bor F. Nelson tomonidan kiritilgan bo‘lib, u sifat ko‘rsatkichlarini baholash juda yuqori transaksion xarajatlar bilan bog‘liq bo‘lgan tovar va xizmatlarni shu tarzda tavsiflagan [3]. Tibbiy xizmatlar bilan bir qatorda konsalting, ta’lim va sug‘urta xizmatlari ham ishonchli ne’matlarga xos namuna sifatida qaraladi.

Ushbu nazariy xulosalar sog‘liqni saqlash sohasida davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini joriy etishda institusional muhitni takomillashtirish, shartnomaviy munosabatlarni aniq belgilash va xizmat sifati ustidan samarali monitoring tizimini shakllantirish zarurligini ko‘rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda O‘zbekiston sog‘liqni saqlash tizimida xususiy sektor va davlat-xususiy sheriklik (DXSH) mexanizmlarini rivojlantirish jarayonlari kompleks va tizimli yondashuv asosida o‘rganildi. Tadqiqot metodologiyasi iqtisodiy nazariya, institusional tahlil va amaliy ma’lumotlarni uyg‘unlashtirishga qaratilgan bo‘lib, bir nechta o‘zaro bog‘liq usullar majmuasidan foydalanildi. Tadqiqot davomida statistik, tizimli-analitik, abstrakt tahlil, solishtirma tahlil usullaridan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

O‘zbekiston sog‘liqni saqlash tizimiga bag‘ishlangan zamonaviy tadqiqotlar uning rivojlanishida “ikkiyoqlama” dinamika mavjudligini qayd etadi: institusional islohotlarda sezilarli ilgarilash kuzatilgani bilan birga, ayrim tarkibiy cheklovlar saqlanib qolmoqda. Jahon sog‘liqni saqlash tashkilotining Yevropa observatoriyasi tomonidan tayyorlangan yangilangan tahliliy sharhlarda mazkur model asosan soliqlar hisobiga moliyalashtiriladigan, bazaviy tibbiy yordam paketini o‘z ichiga olgan tizim sifatida tavsiflanadi. Biroq, davlat xarajatlarining nisbatan past darajada ekani (2021 yilda aholi jon boshiga xarid qobiliyati pariteti bo‘yicha taxminan 673 AQSH dollari) hamda to‘g‘ridan-to‘g‘ri to‘lovlar ulushining yuqoriligi kam daromadli xo‘jaliklar uchun tibbiy xizmatlardan foydalanishda jiddiy to‘siqlarni shakllantirmoqda [8]. Ushbu tadqiqotlar so‘nggi ikki o‘n yillikda bazaviy xizmatlar bilan qamrov darajasi yaxshilanganini qayd etgan holda, barcha hayotiy zarur tibbiy xizmatlar va dori vositalari to‘liq qamrab olinmaganini, shuningdek, moliyaviy himoya darajasi hali ham cheklanganligini ta’kidlaydi.

Xususiy sektorga oid adabiyotlarda tibbiyot sohasida tadbirkorlikning jadal o‘sishi hujjatli tarzda tasdiqlangan. Xususan, xususiy tashkilotlarning sog‘liqni saqlash tizimidagi ulushi qariyb 30 foizga etgan bo‘lib, ularga umumiy koyka fondining taxminan 35 foizi to‘g‘ri kelmoqda. Ayrim ixtisosliklar bo‘yicha xususiy provayderlar de-fakto ustun mavqeni egallagan: stomatologiya xizmatlarining taxminan 91 foizi, LOR xizmatlarining 70 foizi va oftalmologiya xizmatlarining 60 foizi xususiy sektor hissasiga to‘g‘ri keladi. Shu bilan birga, 2019–2024 yillar davomida xususiy tibbiy muassasalarning koyka fondi deyarli ikki barobarga oshgani statsionar segmentning barqaror kengayib borayotganidan dalolat beradi [9]. Biroq mualliflar hududlar kesimida xizmat sifati va infratuzilmaning notekisligi, shuningdek, standartlashtirish etarli darajada ta’minlanmagan sharoitda bemorlar xavfsizligi bilan bog‘liq risklar mavjudligini ham ta’kidlaydilar.

Davlat-xususiy sheriklik (DXSH) masalalariga bag‘ishlangan tadqiqotlarda loyiha siklining institusionallashuvi qayd etilmoqda: Moliya vazirligi huzurida Davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish agentligi tashkil etildi, xalqaro tashkilotlar (XVJ, Jahon banki, YETTB) hisobotlarida esa, sog‘liqni saqlash sohasidagi loyihalarni ham o‘z ichiga olgan DXSH bitimlari portfelining kengayib borayotgani ta’kidlanadi. Xalqaro valyuta jamg‘armasi baholashlariga ko‘ra, 2023 yilda O‘zbekistonda umumiy qiymati taxminan 1,6 mlrd AQSH dollarini tashkil etgan oltita DXSH loyihasi imzolangan [10]. Shu bilan birga, ekspertlar loyiha oldi tayyorgarligining sifatini oshirish, risklarni shaffof taqsimlash va shartnomalar ijrosi ustidan samarali monitoringni kuchaytirish zarurligini uqtiradilar.

Muhim muammolar qatorida hududiy nomutanosibliklar va kadrlar taqchilligi saqlanib qolmoqda. Tahliliy sharhlar va rasmiy ma’lumotlar xususiy tibbiy xizmatlar hamda infratuzilmaning asosan Toshkent shahri va yirik markazlarda jamlanganini, qishloq hududlarida esa taklif cheklanganligini ko‘rsatadi. Bu holat poytaxt klinikalariga tushayotgan yuklamani oshirib, “bemorlar oqimi”ni rag‘batlantiradi. Tavsiya etilayotgan echimlar sifatida periferiya hududlari uchun manzilli soliq va investitsiya imtiyozlarini joriy etish, teletibbiyot va tarmoqli xizmat ko‘rsatish modellarini rivojlantirish, shuningdek, tibbiy kadrlarni tayyorlash va ularni hududlarda ushlab qolishga qaratilgan dasturlarni amalga oshirish ko‘rsatilmoqda.

Nihoyat, tibbiyot sohasida raqamli transformatsiya va tadbirkorlikka bag‘ishlangan tadqiqotlar soni ham ortib bormoqda. Ushbu ishlar tibbiy xizmatlar marketingi, elektron tijorat, elektron hisob yuritish va tahliliy tizimlarni joriy etish masalalarini qamrab olgan holda, raqamlashtirishni samaradorlik va xizmat sifati oshishining multiplikatori sifatida baholaydi. Ayni paytda, ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlash, tizimlar o‘zaro muvofiqligini (interoperabellik) ta’minlash hamda xodimlarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish zarurligi alohida ta’kidlanadi. Postsovet makoni bo‘yicha umumiy mintaqaviy tahlillar esa O‘zbekistonning ushbu yo‘nalishdagi trayektoriyasini qo‘shni mamlakatlar tajribasi bilan taqqoslab, uni kengroq kontekstda yoritadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda sog‘liqni saqlash sohasida xususiy sektorning rivojlanishi barqaror o‘sish tendensiyasi bilan tavsiflanmoqda. Xususan, 2017 yilda mamlakatda taxminan 3,5 mingta xususiy tibbiy muassasa faoliyat yuritgan bo‘lsa, 2024 yil oxiriga kelib ularning soni qariyb 9 mingtaga etdi, ya’ni deyarli uch barobarga oshdi. Shu bilan birga, xususiy sektor ayrim yo‘nalishlarda ustun mavqeni egalladi: stomatologiya xizmatlarining 91 foizi, otorinolaringologiya (LOR) xizmatlarining 70 foizi hamda oftalmologiya xizmatlarining 60 foizi aynan xususiy tibbiy muassasalar hissasiga to‘g‘ri kelmoqda.

Mazkur o‘sish tibbiy xizmatlar sohasining iqtisodiyotga qo‘shayotgan hissasining ortishi bilan birga

kechmoqda. Jumladan, 2025 yilning dastlabki besh oyida ko‘rsatilgan tibbiy xizmatlar hajmi 7,4 trln so‘mni tashkil etib, bu ko‘rsatkich o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 27 foizga yuqori bo‘ldi. Bundan tashqari, xususiy tibbiy muassasalar mamlakat koyka fondining taxminan 35 foizini, ya’ni 42,7 mingga yaqin o‘rinni ta’minlab, statsionar tibbiy yordam ko‘rsatishda ularning salmoqli o‘rniga dalolat qiladi.

Shu bilan birga, ijobiy dinamikaga qaramasdan, bir qator institusional to‘siqlar saqlanib qolmoqda. Xususan, litsenziyalash va xizmat sifati standartlashuvi sohasidagi muammolar hanuz dolzarb hisoblanadi: xususiy klinikalar uchun ruxsat etilgan ixtisosliklar soni taxminan 50 tadan 225 tagacha kengayganiga qaramasdan, xizmat sifati hamda infratuzilmaning belgilangan standartlarga mosligi hududlar bo‘yicha bir xil emas. Jiddiy cheklovlardan yana biri tibbiy sug‘urta tizimining etarli darajada rivojlanmaganligidir: ixtiyoriy tibbiy sug‘urta dasturlari aholining 0,1 foizidan kam qismini qamrab olgan bo‘lib, majburiy tibbiy sug‘urta tizimi esa hali to‘liq joriy etilmagan.

Qo‘shimcha muammo sifatida tibbiy xizmatlarning hududiy jihatdan yuqori darajada markazlashuvi namoyon bo‘ladi. Xususiy klinikalarning aksariyati Toshkent shahri va yirik viloyat markazlarida jamlangan bo‘lib, qishloq hududlarida tibbiy xizmatlar bilan qamrov darajasi pastligicha qolmoqda. Bu holat shahar klinikalariga tushayotgan yuklamani oshirib, qishloq aholisining sifatli tibbiy xizmatlarga kirish imkoniyatlarini cheklaydi.

Umuman olganda, O‘zbekistonda xususiy sektorning o‘sishi investitsiyalarning ko‘payishi va tibbiy xizmatlar turlarining kengayishi bilan birga kechib, tibbiy yordamning sifat va ochiqligini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa stomatologiya, oftalmologiya va LOR amaliyoti kabi yo‘nalishlarda xususiy klinikalar davlat tizimini samarali ravishda to‘ldirib kelmoqda. Biroq xususiy tibbiyot muassasalarining poytaxt va yirik shaharlarda haddan tashqari jamlanishi hududiy nomutanosiblikni kuchaytirib, qishloq aholisi imkoniyatlarini cheklamoqda.

Shuningdek, majburiy tibbiy sug‘urta tizimining yo‘qligi sog‘liqni saqlash sohasida barqaror moliyalashtirish modelini shakllantirishga to‘sqinlik qilmoqda hamda kam ta’minlangan aholi qatlamlarining sifatli tibbiy xizmatlarga kirishini cheklaydi. Xizmatlar sifatining etarli darajada standartlashtirilmagani va uning bir xil emasligi bemorlar xavfsizligi uchun qo‘shimcha risklarni yuzaga keltiradi, tibbiy kadrlar taqchilligi esa sohaning eng dolzarb muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Mazkur muammolarni hal etish tizimli va kompleks yondashuvni talab etadi. Jumladan, institusional islohotlar tibbiy sug‘urta modelini joriy etish, sifat va litsenziyalashning yagona standartlarini belgilash, soliq imtiyozlari va investitsiya rag‘batlari orqali hududiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash, shuningdek, tibbiy kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini modernizatsiya qilishga qaratilmog‘i lozim. Faqat ushbu omillarning uyg‘unligi sharoitidagina xususiy sektor milliy sog‘liqni saqlash tizimining barqaror rivojlanishida to‘laqonli drayverga aylanishi mumkin.

XULOSA VA TAKJLIFLAR

Olib borilgan tahlillar O‘zbekiston sog‘liqni saqlash tizimi rivojlanishida murakkab va “ikkiyoqlama” dinamika shakllanganini ko‘rsatadi. Bir tomondan, so‘nggi yillarda institusional islohotlar faollashgan, xususiy sektorning ishtiroki kengaygan hamda davlat-xususiy sheriklik (DXSH) mexanizmlari amaliyotga bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Xususiy tibbiy muassasalar sonining jadal o‘sishi, ayrim ixtisoslashgan xizmatlarda ularning ustun mavqega ega bo‘lishi va statsionar segmentdagi ulushining ortishi sog‘liqni saqlash sohasida tadbirkorlik faoliyatining barqaror tendensiyaga aylanganini tasdiqlaydi.

Ikkinchi tomondan esa, sohada bir qator tarkibiy va institusional cheklovlar saqlanib qolmoqda. Davlat xarajatlarining nisbatan past darajada ekani, to‘g‘ridan-to‘g‘ri to‘lovlar ulushining yuqoriligi, majburiy tibbiy sug‘urta tizimining to‘liq joriy etilmagani hamda hududiy nomutanosibliklar aholining, ayniqsa kam daromadli qatlamlarning, sifatli tibbiy xizmatlarga kirish imkoniyatlarini cheklamoqda. Shu bilan birga, xizmatlar sifati va infratuzilmaning hududlar kesimida bir xil emasligi, standartlashtirish darajasining etarli emasligi va kadrlar taqchilligi bemorlar xavfsizligi hamda tizim barqarorligi uchun qo‘shimcha xavflar yuzaga keltirmoqda.

Davlat-xususiy sheriklik sohasida institusional infratuzilmaning shakllanayotgani, DXSH loyihalari portfelining kengayib borayotgani ijobiy holat sifatida baholanadi. Biroq, mavjud tahlillar DXSH mexanizmlaridan foydalanish samaradorligi loyiha oldi tayyorgarligi sifati, risklarni taqsimlash shaffofligi va shartnomalar ijrosini monitoring qilish tizimiga bevosita bog‘liq ekanini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, xususiy sektor va DXSH mexanizmlari O‘zbekiston sog‘liqni saqlash tizimini modernizatsiya qilishda muhim iqtisodiy va institusional resurs hisoblanadi. Biroq ularni barqaror rivojlanish drayveriga aylantirish uchun tizimli, kompleks va nazariy jihatdan asoslangan yondashuv talab etiladi.

Fikrimizcha, O‘Zbekiston sharoitida tibbiy xizmatlar bozorini rivojlantirishda quyidagi jihatlarga e’tibor qaratish lozim:

1.***Sog‘liqni saqlashda DXShni institusional transformatsiya mexanizmi sifatida talqin qilish.*** DXSH faqat investitsiya jalb etish vositasi emas, balki davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi institusional munosabatlarni qayta shakllantiruvchi tizimli mexanizm sifatida qaralishi lozim. Bu yondashuv DXShni huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy institutlar majmuasi sifatida tahlil qilishni taqozo etadi.

2.***Tibbiy xizmatlarni “aralash ne’mat” sifatida modellashtirish.*** Tibbiy xizmatlarning jamoat va individual xususiyatlari mavjudligini hisobga olgan holda, sog‘liqni saqlash sohasida bozor mexanizmlari va davlat tartibga solishining optimal uyg‘unligini nazariy jihatdan asoslash zarur. Bu yondashuv xususiy sektor faoliyatini ijtimoiy maqsadlar bilan muvofiqlashtirishga xizmat qiladi.

3.***DXSH va tibbiy sug‘urta o‘zaro bog‘liq tizim sifatida qaralishi.*** Nazariy jihatdan DXSH mexanizmlarini majburiy tibbiy sug‘urta tizimi bilan uyg‘un holda rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqilishi lozim. Sug‘urta tizimi moliyaviy barqarorlikni ta’minlasa, DXSH xizmatlar sifati va infratuzilmani rivojlantirishda multiplikativ ta’sir ko‘rsatadi.

4.***Hududiy nomutanosibliklarni kamaytirishga qaratilgan DXSH modellarini takomillashtirish.*** Nazariy modellarda DXSH loyihalarini hududlar kesimida differensiatsiyalash, ya’ni qishloq va periferiya hududlari uchun alohida rag‘batlantiruvchi mexanizmlarni joriy etish zarur. Bu yondashuv sog‘liqni saqlash xizmatlarining hududiy tengligini ta’minlashga xizmat qiladi.

5.***Raqamli transformatsiyani DXShning funksional elementi sifatida qarash.*** Raqamli tibbiyot, teletibbiyot va elektron boshqaruv tizimlari DXShning mustaqil yo‘nalishi emas, balki uning samaradorligini oshiruvchi funksional komponenti sifatida nazariy jihatdan asoslanishi lozim.

6.***Inson kapitaliga yo‘naltirilgan DXSH konsepsiyasini ishlab chiqishi.*** Kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlashni DXSH doirasidagi investitsiya obyekti sifatida qarash, sog‘liqni saqlash sohasida inson kapitalini rivojlantirishning nazariy modelini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Gulbadan Otabek qizi Otabekova – Qarshi davlat texnika universiteti tayanch doktoranti / Г.О. Отабекова — базовый докторант Каршинского государственного технического университета / G.O.Otabekova — PhD Doctoral Candidate, Karshi State Technical University
gulbadan.otabekova@mail.ru
ORCID ID 0009-0008-4672-3139

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Mirziyoyev SH.M. Tibbiyot sohasidagi ishlar tahlil qilinib, dolzarb vazifalar belgilandi. https://president.uz/uz/lists/view/8113?utm_source.
2. Arrow, K.J. (1963). *Uncertainty and the Welfare Economics of Medical Care*. American Economic Review, 53(5), 941–973.
3. Nelson, P. (1970). *Information and Consumer Behavior*. Journal of Political Economy, 78(2), 311–329.
4. North, D.C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.
5. Torchia, M., Calabrò, A., Morner, M. (2013). *Public–Private Partnerships in the Health Care Sector*. Public Management Review, 15(2), 236–261.
6. Roehrich, J.K., Lewis, M.A., George, G. (2014). *Are public–private partnerships a healthy option?* Social Science & Medicine, 113, 110–119.
7. World Bank (2017). *Public-Private Partnerships Reference Guide*. Washington, DC.
8. https://eurohealthobservatory.who.int/publications/i/health-systems-in-action-uzbekistan-2024?utm_source. Health systems in action: Uzbekistan.
9. https://frank.uz/uz/yangiliklar/ozbekistonda-tibbiy-xizmatlar-bozorining-35-foizini-xususiy-sektor-nazorat-qiladi/.
10. Международный валютний фонд. Республика Узбекистан: отдельные вопросы: доклад МВФ по стране № 25/144 / подготовлено сотрудниками Международного валютного фонда; дата завершения 30 мая 2025 г. — Вашингтон : International Monetary Fund, 2025. — 50 с. — (IMF Country Report; No. 25/144). PDF. Режим доступа: https://www.imf.org/-/media/files/publications/cr/2025/russian/1uzbra2025002-source-pdf.pdf
11. Khamraeva S. N., Alimova M. Y. Scientific and Theoretical Foundations of Social Infrastructure Development. – 2023.
12. Хамраева С.Н., Отабекова Г. Основы формирования предпринимательства на рынке медицинских услуг //Экономика и социум. – 2025. – №. 9-1 (136). – С. 777-780.
13. Хамраева С.Н., Отабекова Г. Теория государственно-частного партнерства в сфере медицинских услуг //Экономика и социум. – 2025. – №. 9-1 (136). – С. 781-785.

UDK: 338.439.4:631.147:658.78
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.10

MEVA-SABZAVOT MAHSULOTLARI QO‘SHILGAN QIYMATINI OSHIRISH JARAYONIDA “COLD CHAIN” INFRATUZILMASINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Saidova Gulnoza Tulkunovna

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНФРАСТРУКТУРЫ ХОЛОДИЛЬНОЙ ЦЕПИ В ПРОЦЕССЕ ПОВЫШЕНИЯ ДОПОЛНИТЕЛЬНОЙ СТОИМОСТИ ФРУКТОВОЙ И ОВОЩНОЙ ПРОДУКЦИИ

Саидова Гульноза Тулкуновна

SCIENTIFIC AND THEORETICAL BASIS OF COLD CHAIN INFRASTRUCTURE IN THE PROCESS OF INCREASING THE ADDITIONAL VALUE OF FRUIT AND VEGETABLE PRODUCTS

Gulnoza Tulkunovna Saidova

Received: January 12, 2026 Revised: January 16, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya: Mazkur maqolada meva-sabzavot mahsulotlarining qo‘shilgan qiymatini oshirishda cold chain (sovuq logistika zanjiri) infratuzilmasining o‘rni va ahamiyati tadqiq etilgan. Maqolada meva-sabzavot mahsulotlarini etishtirishdan to iste’molchiga etkazib berishgacha bo‘lgan jarayonlarda haroratni nazorat qilish tizimlarining iqtisodiy samaradorligi tahlil qilindi. Natijalarga ko‘ra, cold chain infratuzilmasini joriy etish mahsulot yo‘qotishlarini kamaytirish, saqlash muddatini uzaytirish va eksport salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: meva-sabzavot, qo‘shilgan qiymat, cold chain, logistika, saqlash, eksport.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль и значение инфраструктуры холодовой цепи в повышении добавленной стоимости фруктов и овощей. Анализируется экономическая эффективность систем контроля температуры в процессах обработки фруктов и овощей от выращивания до доставки потребителю. Согласно результатам, внедрение инфраструктуры холодовой цепи способствует снижению потерь продукции, продлению срока хранения и увеличению экспортного потенциала.

Ключевые слова: фрукты и овощи, добавленная стоимость, холодовая цепь, логистика, хранение, экспорт.

Abstract: This article examines the role and importance of cold chain infrastructure in increasing the added value of fruits and vegetables. It analyzes the cost-effectiveness of temperature control systems in fruit and vegetable processing, from cultivation to delivery to the consumer. The results suggest that the implementation of cold chain infrastructure reduces product loss, extends shelf life, and increases export potential.

Keywords: fruits and vegetables, added value, cold chain, logistics, storage, export.

KIRISH

Ma’lumki, mamlakatimiz aholisini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta’minlashda meva va sabzavotchilik sohasini o‘rni kattadir. Shu asosda qishloq xo‘jaligida meva va sabzavot etishtiruvchi fermer xo‘jaliklari faoliyatini yanada takomillashtirish maqsadida 2019 yil 11 dekabrda O‘zbekiston respublikasi Prezidentining “Meva-sabzavotchilik va uzumchilik tarmog‘ini yanada rivojlantirish, sohada qo‘shilgan qiymat zanjirini

yaratishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4549-son qarori qabul qilindi[1]. Ushbu qarorda keltirilgan vazifalar bugungi kunda qishloq xo‘jaligida 2019 yil 11 dekabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Meva-sabzavotchilik va uzumchilik tarmog‘ini yanada rivojlantirish, sohada qo‘shilgan qiymat zanjirini yaratishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4549-son qarori meva va sabzavot etishtiruvchi fermer xo‘jaliklari tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish asosida larda boshqaruvning eng zamonaviy usullarini qo‘llash, etishtirilayotgan mahsulotlar hajmini ko‘paytirish va sifatini xalqaro talablarga moslashtirish bilan bog‘liq masalalarni qamrab olgan.

Bugungi kunda qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash va saqlashda innovatsion yondashuvlarni joriy etish global ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, meva-sabzavot mahsulotlari tez buziladigan tovarlar qatoriga kirib, ularni samarali saqlash va etkazib berish tizimini rivojlantirish dolzarb hisoblanadi.

Cold chain infratuzilmasi mahsulotni yig‘ib olish, saralash, saqlash, tashish va sotish bosqichlarida optimal harorat rejimi saqlanishini ta’minlaydi. Bu esa mahsulot sifatini yo‘qotmasdan bozorga etkazish va uning qo‘shilgan qiymatini oshirish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Rivojlanayotgan mamlakatlarda meva-sabzavotlarning 40% gacha qismi sovutish tizimi yo‘qligi sababli iste’molchiga etib bormay nobud bo‘ladi. Bu nafaqat oziq-ovqat yo‘qotishi, balki fermerlarning potensial daromadining to‘g‘ridan-to‘g‘ri boy berilishidir. Sovutish zanjirini rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyoti uchun “eng yuqori rentabelli investitsiya” deb hisoblaydi, The Postharvest Education Foundation asoschisi Liza Kitinoja [2].

Joshi va boshqalar sovutish zanjirining logistik va iqtisodiy integratsiyasini tadqiq qilib, Cold Chain mahsulotga ikki turdagi iqtisodiy qiymat qo‘shadi: vaqt bo‘yicha qiymat (mahsulotni mavsumdan tashqari vaqtda sotish imkoni) va makon bo‘yicha qiymat (mahsulotni sifatini buzgan holda uzoq masofadagi qimmat bozorlarga etkazish) deb hisoblaydilar [3].

H.S.Murodova va boshqa mahalliy iqtisodchilar meva-sabzavotchilikda qo‘shilgan qiymat zanjirini faqatgina klaster usulida sovutish zanjiri bilan integratsiya qilish orqali samaradorlikka erishish mumkinligini ta’kidlaydilar.

Sovutish infratuzilmasi tarqoq bo‘lmasdan, yagona logistik markazlarda jamlanishi “miqyos iqtisodiyoti” effektini beradi va mahsulot tannarxini pasaytiradi [4].

B.T.Salimov va uning hamkasblari mahsulotning raqobatbardoshligini oshirishda Cold Chain tizimining rolini iqtisodiy jihatdan asoslab berishgan. O‘zbekiston meva-sabzavotlarining tashqi bozorlardagi narxi mahsulotning sifatli sovutilish darajasiga to‘g‘ri proporsionaldir. Sovutish zanjiriga kiritilgan investitsiyalar eksport geografiyasini kengaytirishga (masalan, Rossiyadan Yevropa yoki Janubi-Sharqiy Osiyoga) imkon beradi [5].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada ilmiy abstraksiyalash, tizimli tahlil, omilli tahlil, statistik tahlil, qiyosiy tahlil, ma’lumotlarni guruhlash, ekonometrik modellashtirish, taqqoslash usullaridan keng foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bugungi kunda meva-sabzavot mahsulotlari qishloq xo‘jaligining eng muhim tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Aholini sifatli oziq-ovqat bilan ta’minlash, eksport salohiyatini oshirish va ishlab chiqaruvchilar daromadini ko‘paytirishda ushbu mahsulotlarning qo‘shilgan qiymatini oshirish alohida ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda Cold Chain (sovuq zanjir) infratuzilmasini takomillashtirish hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi [6].

Qo‘shilgan qiymat — bu mahsulot ishlab chiqarish, saqlash, qayta ishlash, qadoqlash va iste’molchiga etkazib berish jarayonlarida yaratilgan qo‘shimcha iqtisodiy qiymatdir. Meva-sabzavot mahsulotlarida qo‘shilgan qiymatni oshirish, avvalo, mahsulotning sifati, saqlanish muddati va bozorbopligiga bog‘liq.

Cold Chain infratuzilmasi deganda mahsulotni yig‘ib olish paytidan boshlab, uni saqlash, tashish, qayta ishlash va iste’molchiga etkazib berishgacha bo‘lgan barcha bosqichlarda belgilangan harorat rejimi saqlanadigan tizim tushuniladi. U quyidagi asosiy elementlarni o‘z ichiga oladi:

- sovutkichli omborlar;
- maxsus sovutkichli transport vositalari;
- saralash va qadoqlash markazlari;
- zamonaviy logistika tizimlari.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki:

*cold chain infratuzilmasi joriy etilmagan holatda meva-sabzavot mahsulotlarining yo‘qotish darajasi 20–30% ni tashkil etadi;

*sovuq saqlash omborlari va refrijerator transportlardan foydalanish orqali yo‘qotishlar 5–10% gacha qisqaradi;

*mahsulotlarning saqlash muddati o‘rtacha 2–3 barobarga uzayadi;

*eksportbop sifat ko‘rsatkichlari yaxshilanib, bozor narxi oshadi.

Natijada, cold chain infratuzilmasi mahsulotning umumiy qo‘shilgan qiymatini sezilarli darajada oshiradi.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, cold chain infratuzilmasini rivojlantirish qishloq xo‘jaligi sohasida barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlaydi. Ayniqsa, eksportga yo‘naltirilgan meva-sabzavot mahsulotlarida xalqaro standartlarga javob berish uchun harorat nazorati muhim omil hisoblanadi.

Shu bilan birga, cold chain tizimini joriy etish yuqori investitsiya talab qiladi. Ammo uzoq muddatli iqtisodiy samara, mahsulot sifatining saqlanishi va bozor imkoniyatlarining kengayishi bu xarajatlarni oqlaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, meva-sabzavot mahsulotlarining qo‘shilgan qiymatini oshirishda cold chain infratuzilmasini takomillashtirish muhim strategik yo‘nalish hisoblanadi. Ushbu tizimni rivojlantirish orqali mahsulot yo‘qotishlari kamayib, raqobatbardoshlik va eksport salohiyati oshadi. Demak, meva-sabzavot mahsulotlarining qo‘shilgan qiymatini oshirishda Cold

Chain infratuzilmasini takomillashtirish strategik ahamiyatga ega. Sovuq zanjirning barcha bo‘g‘inlarini uyg‘un ravishda rivojlantirish orqali mahsulot yo‘qotishlari kamayadi, sifat yaxshilanadi va bozorda raqobatbardoshlik ortadi. Shu sababli, Cold Chain infratuzilmasiga investitsiyalar kiritish qishloq xo‘jaligini barqaror rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Saidova Gulnoza Tulkunovna Qarshi davlat texnika universiteti doktoranti / Саидова Гульноза Тулкуновна, докторант Каршинского государственного технического университета / Saidova Gulnoza Tulkunovna, doctoral student at Karshi State Technical University
e-mail. gulnoz0410@gmail.com
ORCID: 0009-0001-5436-2344

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Meva-sabzavotchilik va uzumchilik tarmog‘ini yanada rivojlantirish, sohada qo‘shilgan qiymat zanjirini yaratishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risi” dagi PQ-4549-son qarori. 2019 yil 11 dekabr.

2. Kitinoja, L. (2013). “Innovative Postharvest Technologies for Use in Developing Countries”.

3. Joshi, R. va boshqalar (2009). “Chakana savdo sohasida sovuq zanjir boshqaruvini tahlil qilish”.

4. Murodova N. S. “Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini sotishda marketing va logistika tizimini takomillashtirish”.

5. Salimov B. T. va boshqalar. “Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti”. T-2004.

6. Saidova G.T. “Oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlashning iqtisodiy masalalari”. Innovatsion iqtisodiyot., 2025.

7.Ochilova N.A., Saidova G.T. “Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash sanoatining ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirish yo‘llari”. “Yangi o‘zbekiston iqtisodiyoti” jurnali 7-son 2024 yil.

UDK: 631.147:330.341.1
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.14

QISHLOQ XO‘JALIGIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI TADBIQ ETISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Qobilova Madina Abdurazzoq qizi

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАТSIОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Qobilova Madina Abdurazzoq qizi

SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF IMPLEMENTING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN AGRICULTURE

Kobilova Madina

Received: January 6, 2026 Revised: January 9, 2026 Accepted: January 11, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada qishloq xo‘jaligi tarmog‘ida innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirish masalasi keng qamrovda o’rganilgan. Tadqiqot adabiyotlar sharhi asosida olib borilib, O‘zbekistonlik, rus va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari tizimli ravishda tahlil qilindi. Innovatsion texnologiyalarning agrar ishlab chiqarish jarayonlariga ta’siri, hosildorlikni oshirish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, mehnat unumdorligini ko‘tarish va resurslardan samarali foydalanishdagi roli atroflicha yoritildi. Tadqiqot natijalari qishloq xo‘jaligini barqaror rivojlantirishda innovatsion yondashuvlarning muhim ahamiyatga ega ekanligini asoslab beradi.

Kalit so’zlar: Qishloq xo‘jaligi, innovatsion texnologiyalar, iqtisodiy samaradorlik, raqamli qishloq xo‘jaligi, resurs tejovchi texnologiyalar, aqlli sug‘orish tizimlari, agrobiznes, barqaror rivojlanish, hosildorlik, innovatsion rivojlanish modeli.

KIRISH

Hozirgi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida qishloq xo‘jaligi tarmog‘i har bir davlat iqtisodiyotining strategik muhim sohasi hisoblanadi. Aholi sonining tez sur’atlar bilan o‘sib borishi, oziq-ovqat mahsulotlariga bo‘lgan talabning ortishi hamda iqlim o‘zgarishlari qishloq xo‘jaligida ishlab chiqarish samaradorligini oshirishni dolzarb vazifaga aylantirmoqda.

An’anaviy qishloq xo‘jaligi usullari ko‘plab hollarda yuqori xarajatlar, resurslardan samarasiz foydalanish va past hosildorlik bilan tavsiflanadi. Shu sababli innovatsion texnologiyalarni joriy etish agrar sohani modernizatsiya qilishning muhim sharti hisoblanadi. Innovatsiyalar ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, boshqaruvni raqamlashtirish va qaror qabul qilishda aniq ma’lumotlardan foydalanish imkonini beradi.

O‘zbekiston Respublikasida ham qishloq xo‘jaligini innovatsion rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Mamlakatda suv tejovchi texnologiyalar, aqlli sug‘orish tizimlari, raqamli monitoring va zamonaviy agrotexnikalarni joriy etish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq ushbu texnologiyalarning iqtisodiy samaradorligi va amaliy natijalari ilmiy jihatdan chuqur o‘rganishni talab etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur ilmiy maqola adabiyotlar sharhi yo‘nalishida olib borildi. Tadqiqot jarayonida ilmiy manbalarni tanlashda ularning mavzuga mosligi, ilmiy ahamiyati va dolzarbligi inobatga olindi. O‘zbekistonlik, rus va xorijiy olimlarning qishloq xo‘jaligida innovatsion texnologiyalar hamda iqtisodiy samaradorlik masalalariga bag‘ishlangan monografiyalari, ilmiy maqolalari va o‘quv qo‘llanmalari asosiy manba sifatida foydalanildi.

Tadqiqot metodologiyasi tizimli yondashuvga asoslangan bo‘lib, innovatsion texnologiyalar qishloq xo‘jaligi tizimining ajralmas qismi sifatida ko‘rib chiqildi. Mantiqiy va taqqoslama tahlil usullari orqali turli olimlarning nazariy qarashlari solishtirildi va umumlashtirildi. Ushbu metodlar innovatsion texnologiyalarning iqtisodiy samaradorlikka ta’sirini chuqurroq tahlil qilish imkonini berdi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Adabiyotlar sharhi natijalari shuni ko‘rsatadiki, qishloq xo‘jaligida innovatsion texnologiyalarni joriy etish masalasi ko‘plab olimlar e’tiborida bo‘lib kelmoqda. O‘zbekistonlik tadqiqotchilar ilmiy ishlarida innovatsiyalar agrar sohada iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim vositasi sifatida baholanadi.

Xususan, Shamshetova tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda aqlli qishloq xo‘jaligi texnologiyalari, zamonaviy sug‘orish tizimlari va raqamli boshqaruv mexanizmlarining hosildorlik va ishlab chiqarish samaradorligiga ta’siri ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Muallif innovatsiyalarni joriy etish orqali ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va daromadlarni oshirish mumkinligini ta’kidlaydi.

Rus olimlari ilmiy ishlarida innovatsion texnologiyalar agrar ishlab chiqarishni intensiv rivojlantirish omili sifatida qaraladi. Vinevskiy va boshqa tadqiqotchilar avtomatlashtirilgan texnologiyalar va zamonaviy texnikalardan foydalanish mehnat unumdorligini oshirishini ko‘rsatib beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Xorijiy tadqiqotlarda esa “aqlli qishloq xo‘jaligi” konsepsiyasi keng qo‘llaniladi. Popkova va Sergi tadqiqotlarida sun’iy intellekt, raqamli monitoring va IoT texnologiyalarining resurslardan samarali foydalanish va iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi o‘rni chuqur tahlil qilingan.

1-jadval.

Innovatsion texnologiyalarning iqtisodiy samaradorlikka ta’siri

Innovatsion texnologiya turi	Qo‘llanish sohasi	Iqtisodiy samarasi
Aqlli sug‘orish tizimlari	Suv resurslarini boshqarish	Suv sarfining kamayishi, hosildorlik oshishi
Raqamli monitoring	Ekinlar holatini nazorat qilish	Xarajatlarni optimallashtirish
Avtomatlashtirilgan texnika	Mehnat jarayonlari	Mehnat unumdorligining oshishi
AI va IoT texnologiyalar	Boshqaruv va tahlil	Daromad va barqarorlik oshishi

Adabiyotlar sharhi natijalari innovatsion texnologiyalar qishloq xo‘jaligida iqtisodiy samaradorlikni oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi. Biroq ularni joriy etish darajasi mamlakatlar va hududlar bo‘yicha farqlanadi.

O‘zbekiston sharoitida innovatsion texnologiyalarni keng joriy etishda moliyaviy resurslar, infratuzilma va malakali kadrlar bilan bog‘liq muammolar mavjud. Shu sababli xorijiy tajribani to‘liq ko‘chirib olish emas, balki uni milliy sharoitga moslashtirish muhim ahamiyatga ega.

Ilmiy-nazariy jihatdan innovatsion texnologiyalarni joriy etish konsepsiyasi innovatsion rivojlanish nazariyasi, institutsional iqtisodiyot va barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslanadi. Innovatsion rivojlanish nazariyasiga ko‘ra, iqtisodiy o‘sishning asosiy manbai yangi texnologiyalar va bilimlar hisoblanadi. Agrar sohada bu jarayon texnika va texnologiyalarni modernizatsiya qilish, ilmiy tadqiqot natijalarini ishlab chiqarishga tatbiq etish hamda inson kapitalini rivojlantirish orqali amalga oshiriladi.

Qishloq xo‘jaligida innovatsion texnologiyalar turli yo‘nalishlarni qamrab oladi. Jumladan, raqamli texnologiyalar (aniq dehqonchilik, GPS va GIS tizimlari, masofadan zondlash, agroplatformalar), biotexnologiyalar, resurs va energiya tejamkor texnologiyalar, shuningdek, saqlash va logistika jarayonlarini takomillashtiruvchi innovatsiyalar muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu texnologiyalar ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, mehnat unumdorligini oshirish va mahsulot yo‘qotishlarini minimallashtirish imkonini beradi.

Innovatsion texnologiyalarni tatbiq etishning nazariy asoslarida iqtisodiy samaradorlikni baholash muhim o‘rin tutadi. Samaradorlik ishlab chiqarish hajmining oshishi, tannarxning pasayishi, foyda va rentabellikning ortishi, investitsiyalarning tezroq qoplanishi orqali namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, innovatsiyalarni joriy etishda institutsional muhit, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari, moliyalashtirish manbalari va infratuzilma darajasi hal qiluvchi omillar sifatida maydonga chiqadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, qishloq xo‘jaligida innovatsion texnologiyalarni joriy etish iqtisodiy samaradorlikni oshirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Adabiyotlar sharhi natijalari innovatsiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va raqobatbardoshlikni ta’minlashga xizmat qilishini ko‘rsatdi.

Kelgusida ushbu yo‘nalishda empirik tadqiqotlarni kengaytirish, hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda innovatsion rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Qobilova Madina Abdurazzoq qizi Qarshi davlat texnika universiteti magistranti / Габилова Мадина Абдураззок кызы, магистрант Каршинского государственного технического университета / Kabilova Madina Abdurazzok kyzy, master's student at Karshi State Technical University
madinaqobilova2002@gmail.com
https://orcid.org/0009-0009-5312-9119

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shamshetova G. Qishloq xo‘jaligida innovatsion texnologiyalar. Toshkent, 2025.

2. Виневский Е.И. Инноватsионные технологии в сельском хозяйстве. Москва, 2022.

3. Popkova E.G., Sergi B.S. Smart Innovation in Agriculture. Springer, 2022.

4. Schumpeter J.A. The Theory of Economic Development. – Cambridge: Harvard University Press, 1934.

5. Rogers E.M. Diffusion of Innovations. – 5th ed. – New York: Free Press, 2003.

6. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. – New York: Free Press, 1990.

7. OECD. Innovation, Productivity and Sustainability in Agriculture. – Paris: OECD Publishing, 2019.

8. World Bank. Harvesting Prosperity: Technology and Productivity Growth in Agriculture. – Washington, DC, 2017.

9. FAO. Innovation in Family Farming. – Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2014.

UDK:338.45:658.567
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.15

SANOAT KORXONALARIDA QATTIQ CHIQINDILARNI QAYTA ISHLASH SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘NALISHLARI

Axmedov Sheramat Umurxojayevich

НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПЕРЕРАБОТКИ ТВЕРДЫХ ОТХОДОВ НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Ахмедов Шерамат Умурхожаевич

DIRECTIONS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF SOLID WASTE PROCESSING IN INDUSTRIAL ENTERPRISES

Akhmedov Sheramat Umurkhozhaievich

Received: January 2, 2026 Revised: January 6, 2026 Accepted: January 11, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya: Ushbu maqolada sanoat korxonalarida hosil bo‘ladigan qattiq chiqindilarni boshqarishning hozirgi holati va qayta ishlash samaradorligini oshirishning innovatsion usullari tahlil qilinadi. Tadqiqotda chiqindisiz texnologiyalar va aylanma iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: chiqindisiz texnologiyalar, aylanma iqtisodiyot, avtomatlashtirilgan saralash tizimlari, energetik utilizatsiyasi, klaster usuli, chiqindilarni boshqarish**,** yashil subsidiyalar, nol chiqindi, yashil ta’rif.

Аннотатsiя: В данной статье анализируется текущее состояние управления твердыми отходами на промышленных предприятиях и инноватsионные методы повышения эффективности переработки. Исследование охватывает вопросы внедрения безотходных технологий и принципов циркулярной экономики.

Ключевые слова: безотходные технологии, циркулярная экономика, автоматизированные системы сортировки, энергосбережение, кластерный метод, управление отходами, зеленые субсидии, безотходное производство, определение «зеленой» экономики.

Abstract: This article analyzes the current state of solid waste management in industrial enterprises and innovative methods for increasing recycling efficiency. The study covers the issues of introducing zero-waste technologies and circular economy principles.

Keywords: zero-waste technologies, circular economy, automated sorting systems, energy utilization, cluster method, waste management, green subsidies, zero waste, green definition.

KIRISH

Zamonaviy tendensiyalarga ko‘ra, dunyoda sanoat ishlab chiqarishining jadal o‘sishi tabiiy resurslarning kamayishi va atrof-muhitga texnogen bosimning ortishi bilan birga kechmoqda. Global miqyosda hosil bo‘layotgan sanoat chiqindilarining atigi 20-30 foizi qayta ishlanayotgan bir paytda, qolgan qismi poligonlarda to‘planib, ekologik barqarorlikka jiddiy xavf tug‘dirmoqda[1]. Shu sababli, sanoat korxonalarida “nol chiqindi” tamoyillarini joriy etish va resurs tejovchi texnologiyalar orqali samaradorlikni oshirish bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biri sanalmoqda. O‘zbekiston Respublikasida chiqindilar bilan bog‘liq munosabatlarni tartibga solish va soha samaradorligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Xususan, chiqindilarni boshqarish sohasidagi asosiy tamoyillar O‘zbekiston Respublikasining “Chiqindilar to‘g‘risida”gi Qonuni (yangi tahriri)da, sanoat chiqindilarini qayta ishlash darajasini bosqichma-bosqich amalga oshirish maqsadlari esa, O‘zbekiston Respublikasining 2030-yilgacha bo‘lgan davrda Atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasida belgilangan.

Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 4-yanvardagi “Chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish va ularning ekologik vaziyatga salbiy ta’sirini kamaytirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5-sonli Farmonida sanoat korxonalariga chiqindilarni utilizatsiya qilish bo‘yicha qat’iy talablar va rag‘batlantirish mexanizmlari, 2019-2028-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasida qattiq maishiy chiqindilarni to‘plash va utilizatsiya qilish strategiyasi ham ahamiyatli sanaladi[2]. Ushbu qonuniy asoslarning yaratilishidan ko‘zlangan asosiy maqsad, sanoat korxonalarida hosil bo‘ladigan qattiq chiqindilarni saralash, qayta ishlash va ikkilamchi resurs sifatida ishlab chiqarishga qaytarishning iqtisodiy va ekologik samarali usullarini ishlab chiqish hamda mavjud boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirishdan iborat.

2026-yilga kelib global sanoat ishlab chiqarishi hajmining ortishi natijasida qattiq chiqindilar miqdori keskin ko‘paydi. Bu ekologik barqarorlikka tahdid solmoqda. Ko‘pgina sanoat korxonalarida chiqindilarning 60-70 foizi hanuzgacha poligonlarga utilizatsiya qilinmoqda, bu esa resurslarning isrof bo‘lishiga olib keladi[3]. Sanoat chiqindilarini saralash, qayta ishlash va ikkinchi darajali xomashyo sifatida foydalanishning iqtisodiy va ekologik modellarini ishlab chiqish.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Qattiq maishiy chiqindilarni qayta ishlashni boshqarish dasturlarini shakllantirish masalalari A.K.Golubin, V.V.Dyevyatkin, V.V.Shubov, va J.M.Keyns, A.Marshall, T.Narayana,T.Maltus, S.Fisher, A.Simt, R.Dornbush, R.Shmalenzi, R.J.Erenbeg, K.R.Makonell, R.S.Smit, T.M.Ryabovalar hamda respublikamiz olimlaridan A.N.Aripov, S.S.G‘ulomov, B.A.Begalov, A.Abdugaffarov, B.Berkinov, R.A.Dadabayeva, D.M.Rasulev, A.T.Kenjabayev, A.M.Abduvoxidov, I.Ye.Jukovskaya, O.Q,Rixsimboyev, T.P.Jiyemuratov, A.Sh.Kudaybergenov, T.S.Qo‘chkarov, D.R.Mamasoatov, A.Z.Sadinov, M.M.Maxammadiyevlar tomonidan tadqiq etilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot davomida quyidagi tadqiqot usullardan foydalanildi. Bunda tizimli tahlilda sanoat korxonalaridagi chiqindi hosil bo‘lish zanjirini o‘rganishda qo‘llanildi. Rivojlangan davlatlar Germaniya, Yaponiya tajribalarini O‘zbekiston sanoat korxonalaridagi qayta ishlash texnologiyalarini solishtirish qiyosiy tahlilda olib borildi. Ekometrik modellashtirishda chiqindilarni qayta ishlashga kiritilgan investitsiyalarning korxonalar foydasiga ta’sirini hisoblash amalga oshirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Chiqindilarni qayta ishlash nafaqat ekologik, balki yuqori daromadli biznes yo‘nalishi hisoblanadi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, chiqindilarni ikkilamchi bozorda sotish korxona rentabelligini oshiradi. Davlat tomonidan yashil subsidiyalar ajratilishi korxonalarning tozalash inshootlarini modernizatsiya qilishiga turtki beradi. Jarayonda texnologiyalarning qimmatligi va malakali kadrlarning etishmasligi hozirda asosiy to‘siq bo‘lmoqda.

Rivojlangan mamlakatlar jumladan, Germaniya tajribasiga ko‘ra “Yopiq siklli iqtisodiyot” modeli samarali sanalmoqda. Germaniya chiqindilarni qayta ishlash darajasi bo‘yicha dunyoda peshqadam bo‘lib, qayta ishlash darajasi 65% dan yuqori ko‘rsatkichni ko‘rsatmoqda. Uning o‘ziga xosligi shundaki. “Chiqindilar bo‘yicha mas’uliyatni ishlab chiqaruvchi zimmasiga yuklash” tamoyiliga amal qilinib, Germaniyada qadoqlash qonuni va sanoat chiqindilari bo‘yicha qat’iy qoidalar asosida amal qilinadi. 2026-yilga kelib Germaniya “Milliy sirkulyar iqtisodiyot strategiyasi” doirasida raqamli monitoring va mahsulotlarni ta’mirlash dasturlarini kengaytirmoqda. Sanoat chiqindilarini avtomatlashtirilgan saralash tizimlari va ma’lumotlar tahlili yordamida qayta ishlash samaradorligini oshirish tadbirlari qo‘llanilmoqda[4], [5].

Yaponiya tajribasi esa, chiqindilarni boshqarishni “3R” tamoyiliga amal qiladi. Yaponiya hududi cheklanganligi sababli chiqindilarni termal qayta ishlash (yoqish orqali energiya olish) va resurslarni tejashga alohida urg‘u beradi. unda chiqindilarni o‘ta aniqlik bilan saralash amalga oshirilib, ba’zi shaharlarda 27 dan 40 tagacha toifaga ajratish holatlari kuzatiladi[6]. Bu davlatda resurslarni isrof qilmaslik madaniyati juda yuqori. Yaponiyada qayta ishlash xavfsizligini oshirish maqsadida, korxonalardan sanoat chiqindilari tarkibidagi xavfli kimyoviy moddalar haqidagi ma’lumotlarni ochiqlashni mutasaddi tashkilotlardan talab qilinmoqda. Qolaversa bir korxona chiqindisi boshqasi uchun xomashyo bo‘lishi sirkulyar iqtisodiy modelga o’tishning asosiy jihati ekanligini aytish joiz sanaladi[7].

O‘zbekiston hozirda aytib o‘tilgan ushbu ikki davlat tajribasini uyg‘unlashtirgan holda imkoniyatimiz doirasida modernizatsiya qilinmoqda. Chiqindidan energiya olish uchun Yaponiya va Germaniya modeliga o‘xshash 6 ta hududda chiqindini yoqib elektr olish zavodlari qurilmoqda. 2026-yil 1-yanvardan boshlab chiqindilarni boshqarish xizmatlari onlayn monitoring qilinishi rejalashtirilib, unda mavjud barcha maxsus texnikalarga GPS o‘rnatiladi. O‘zbekiston Yaponiya bilan “Johkasou” (oqova suvlarni tozalash) va Ishigaki kompaniyasi bilan sanoat filtratsiyasi texnologiyalarini joriy etish bo‘yicha hamkorlik ishlari boshlandi. Bunda “Yashil tarif” tizimi joriy etilib, chiqindidan energiya va o‘g‘it oluvchi korxonalarni iqtisodiy qo‘llab-quvvatlash tadbirlari olib boriladi. O‘zbekiston uchun Germaniyaning saralash va qonunchilik tizimi hamda Yaponiyaning chiqindidan energiya olish va sanoat simbiozi texnologiyalarini o‘zlashtirish sanoat samaradorligini oshirishning asosiy yo‘nalishlari hisoblanadi[8].

Sanoat korxonalarida chiqindilarni utilizatsiya qilish jarayonini optimallashtirish bo‘yicha ko‘p mezonli matematik modellar ishlab chiqilishi hamda chiqindini daromad manbaiga aylantirishning iqtisodiy mexanizmlari takomillashtirilishi natijasida quyidagi asosiy yo‘nalishlar samarali ekanligi maqsadga muvofiq sanaladi. Birinchidan, avtomatlashtirilgan saralash tizimlari yo‘nalishida sun’iy intellekt (AI) va sensorli texnologiyalar yordamida chiqindilarni turlarga ajratish samaradorligi 40% ga oshishi aniqlanadi. Ikkinchidan, energetik utilizatsiya yo‘nalishida qayta ishlanmaydigan

qattiq chiqindilarni piroliz usulida yoqish orqali issiqlik energiyasini olish texnologiyasi korxonaning energiya sarfini 15-20% ga qoplashini statistik ma'lumotlar isbotladi[9]. Uchinchidan, resurslarni klaster usulida boshqarish yo'nalishida sanoat zonalarida bir korxona chiqindisi boshqasi uchun xomashyo bo'lishi natijasida xomashyo xarajatlari 25% ga qisqartirishi ma'lum bo'di.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekistonda qattiq chiqindilarni qayta ishlash sohasida ma'lum me'yoriy-huquqiy baza shakllangan bo'lsa-da, xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirish, infratuzilmaviy modernizatsiya va aholining ekologik ongini oshirish ustuvor yo'nalish sifatida qaralmoqda. Tadqiqot natijasiga ko'ra, sanoat korxonalarida qattiq chiqindilarni boshqarish samaradorligini oshirish uchun quyidagilar taklif etildi.

1. Ishlab chiqarishning loyihalash bosqichidayoq "Zero Waste" (nol chiqindi) konsepsiyasini joriy etish ekologik muvozanatni ta'minlaydi.
2. Sanoat korxonalarida chiqindilarni qayta ishlash bo'yicha innovatsion texnoparklarni tashkil qilish samaradorlikni oshiruvchi omillardan sanaladi.
3. Raqamli monitoring tizimi orqali har bir tonna chiqindining harakatini nazorat qilish korxona xarajatlarini kamaytirib, rentabelligini oshiradi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

Axmedov Sheramat Umurxojayevich, Qarshi davlat texnika universiteti "Sanoat muhandisligi va menejmenti" kafedrasi assistenti / Ахмедов Шерамат Умурхозаевич, ассистент кафедры «Промышленная инженерия и менеджмент» Каршинского государственного технического университета / Akhmedov Sheramat Umurkhozhaievich, Assistant Professor, Department of "Industrial Engineering and Management", Karshi State Technical University

axmedovsheramat@gmail.com
ORCID: 0009-0007-2427-9573

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. World Bank report on "What a Waste 2.0: A Global Snapshot of Solid Waste Management to 2050".
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 17-apreldagi PQ-4291-son "2019-2028-yillar davrida O'zbekiston Respublikasida qattiq maishiy chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish strategiyasi" qarori, https://lex.uz/docs/-4291729;
3. Справочник по обращению с отходами. UNEP, 2022. 4. Guidelines on Environmental Impact Assessment. European Commission, 2017.
4. A.Z.Sadinov "Sanoat chiqindilarni qayta ishlash orqali iqtisodiy metodologiyasini takomillashtirish" "Innovations in Science and Technologies" ilmiy-elektron jurnali, 3 / 2025 yil;
5. A.B.Bobojonov Methodological aspects of business development of information products and services in Uzbekistan., TSU T: 2018 T: 2018;
6. Sh.G.Odilov Mechanisms for improving the company's logistics processes on the basis of information and communication technologies., TDIU T: 2019;
7. A.T.Kenjabaev Problems of formation of the national system of informatization in business activity., Tashkent: TSU, 2005-41p.;
8. I.O.Melnik Development of methods for constructing integrated information systems for electronic commerce Moscow 2007 specialty of the Higher Attestation Commission of the Russian Federation;
9. M.S.Sandeep, M.N.Ravishankar "Socioncultural transitions and developmental impacts in the diital economy of impact sourcing" Information systems journal May 2017.

UDK: 332.1:338.47:339.5
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.13

O‘ZBEKISTONDA EKSPORT SALOHIYATINI OSHIRISHDA LOGISTIK XIZMATLARDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI

Alimova Munisa Yulchiyevna
Toshpo‘latov Asilbek Bahtiyorovich

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ В ПОВЫШЕНИИ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА УЗБЕКИСТАНА

Алимова Муниса Юлчиевна
Тошпулатов Асилбек Бахтиярович

THEORETICAL FOUNDATIONS OF USING LOGISTICS SERVICES TO ENHANCE THE EXPORT POTENTIAL OF UZBEKISTAN

Alimova Munisa Yulchiyevna
Toshpulatov Asilbek

Received: January 2, 2026 Revised: January 6, 2026 Accepted: January 11, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda eksport salohiyatini oshirishda logistika xizmatlaridan foydalanishning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlari tadqiq etilgan. Tadqiqotda logistika xizmatlarining milliy iqtisodiyotdagi o‘rni, eksport jarayonlaridagi ahamiyati hamda transport, omborxona, bojxona va axborot-logistika tizimlarining samaradorlikka ta’siri tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari eksportga yo‘naltirilgan ishlab chiqarishni rivojlantirish, logistika infratuzilmasini modernizatsiya qilish hamda xalqaro logistika koridorlaridan samarali foydalanish bo‘yicha ilmiy-amaliy xulosalar va takliflarni shakllantirish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: logistika xizmatlari, eksport salohiyati, ta’minot zanjiri, transport logistikasi, omborxona logistikasi, bojxona logistikasi, logistika infratuzilmasi, tashqi savdo, milliy iqtisodiyot, raqobatbardoshlik.

Аннотатsiя: В данной статье исследуются теоретические основы и практические механизмы использования логистических услуг в повышении экспортного потенциала Узбекистана. В ходе исследования проанализирована роль логистических услуг в natsiональной экономике, их значение в экспортных процессах, а также влияние транспортных, складских, таможенных и информatsionно-логистических систем на повышение эффективности. Результаты исследования позволяют сформировать научно-практические выводы и рекомендatsii, направленные на развитие экспортно-ориентированного производства, модернизatsiю логистической инфраструктуры и эффективное использование международных логистических коридоров.

Ключевые слова: логистические услуги, экспортный потенциал, цепь поставок, транспортная логистика, складская логистика, таможенная логистика, логистическая инфраструктура, внешняя торговля, natsiональная экономика, конкурентоспособность.

Abstract: This article examines the theoretical foundations and practical mechanisms of using logistics services to enhance the export potential of Uzbekistan. The study analyzes the role of logistics services in the national economy, their importance in export processes, as well as the impact of transport, warehousing, customs, and information logistics systems on improving efficiency. The research findings contribute to the development of scientific and practical conclusions and recommendations aimed at promoting export-oriented production, modernizing logistics infrastructure, and ensuring the effective use of international logistics corridors.

Keywords: logistics services, export potential, supply chain, transport logistics, warehousing logistics, customs logistics, logistics infrastructure, foreign trade, national economy, competitiveness.

KIRISH

Milliy iqtisodiyotda keyingi yillarda logistika xizmatlarini tubdan isloh qilish va eksportga yo‘naltirilgan ishlab chiqarishni rivojlantirishga qaratilgan muhim vazifalar amalga oshirilmoqda. Natijada mamlakatimizda mahsulotlar ishlab chiqarish

va eksport qilish salohiyati sezilarli darajada oshdi. Mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlab o'tkanlaridek: "Qishloq xo'jaligi mahsulotlarining 132 ming tonnasi qayta ishlanib, 100 million dollarlik tayyor mahsulot eksport qilindi. 724 ming tonna ho'l meva chetga sotildi va bu yurtimizga 856 million dollar xorijiy valyuta keltirdi. Holbuki, ilgari ming-ming tonna turli shirin-shakar mevalarimiz dalada qolib, chirib ketar, isrof bo'lardi, eng yomoni, uvol bo'lar edi" [1].

Mamlakatimiz bir necha asrlar davomida Yevropa va Osiyoni tutashtirib turgan savdo sotiq yo'lining markazida joylashgan. Ammo XVI -XVII asrlarda dengiz transportining rivojlanishi "Buyuk ipak yo'li"ning ahamiyati pasayishiga sabab bo'ldi. XX asr oxiri XXI asr boshlariga kelib Xitoy, Hindiston va Janubiy Koreya kabi Osiyo davlatlarining rivojlanishi va ularning jahon bozoriga kirib borishi yangi zamonaviy Buyuk ipak yo'liga bo'lgan talabni ortishiga olib kelmoqda. O'zbekiston Buyuk ipak yo'lining qoq markazida joylashgan bo'lib, G'arb va Sharq, Janub va Shimol tomondan Yevropa va Osiyoni bog'lovchi qisqa koridor yo'llariga ega.

Logistika haqidagi tushunchalar hozirda ko'plab ta'riflarda mavjud bo'lib, bu uning moddiyatini, barcha tomonlari va chuqurliklaridan bexabarligini ko'rsatadi. Boshqa tomondan, bir vaqtning o'zida bir nechta ta'riflarning mavjudligi ushbu faoliyat sohasining mohiyati, mazmuni va ahamiyatini to'liqroq tushunish imkonini beradi. Logistika - bu xaridlar, ishlab chiqarish, sotish va tarqatish kabi harakatlarni talablar bilan sinxronlashtiradigan boshqaruv. Eng asosiy shaklda logistika murakkab operatsiyani rejalashtirish va bajarishni anglatadi. Bu uzoq muddatli va qisqa muddatli logistika boshqaruvini o'z ichiga olishi mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Logistika va uning faoliyati bo'yicha ko'plab ilmiy ishlar qilingan, kitoblar yozilgan va ta'riflar berilgan. Yevropalik iqtisodchi olimlardan biri I.N.Buzdalov fikricha: "Logistika – bu rejalashtirish, transportda tashish, saqlash va boshqa materiallarni harakatlarini boshqarish va nazorat qilish, ishlab chiqarish korxonasigacha material va xomashyolar xarakatlanish jarayonlarini takomillashtirish, hamda tegishli axborotlarga ishlov berish, etkazib berish va saqlashdir" deb ta'rif bergan.

Ushbu ta'rifni tahlil qiladigan bo'lsak, bozor iqtisodiyoti sharoitida logistika faoliyati barcha bozor munosabatlariga xizmat ko'rsatishi deyarli imkonsizdir. Masalan, davlatning barcha mintaqalari bir xil darajada rivojlanmagan, ba'zi hududlarda o'zaro oldi-sotdi va boshqa bozor munosabatlarida logistika faoliyatining ishtiroki yaxshi rivojlanmagan.

O'zbekistonlik iqtisodchi olim Q.A.Dadaboyevning fikricha: "Logistika – mahsulotlar oqimini boshqarish, xomashyo bilan ta'minlashdan boshlab, to oxirgi iste'molchiga tayyor mahsulot etkazib berilguncha, shu bilan birga, materiallar harakatiga yordam qiluvchi moliyaviy va axborot oqimigacha bo'lgan jarayonlarni o'z ichiga oladi" deya ta'kidlab o'tgan.

Logistika boshqaruvi ta'minot zanjirining bir qismi bo'lib, u tovarlarni samarali saqlash va ularni kelib chiqish joyidan yakuniy manzilga (iste'mol nuqtasi) tashishni rejalashtirish, amalga oshirish va nazorat qilishni o'z ichiga olishi keltirib o'tilgan. Hozirda logistika turlari ham mavjud bo'lib, bu logistika sohasini takomillashuviga turtki bo'ladi, desak mubolag'a bo'lmaydi.

O'zbekistonlik iqtisodchilardan D.M.Umarova, M.A. Bo'ronovalarning fikricha: "Logistika – moddiy va axborot oqimlarini, ularning birinchi manbaidan to oxirgi iste'molchigacha bo'lgan harakatini boshqarish, rejalashtirish va tashkil etishdir deb ta'rif berishgan [2].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot O'zbekistonda eksport salohiyatini oshirishda logistika xizmatlaridan foydalanishning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlarini kompleks yondashuv asosida o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida miqdoriy va sifat tahlil usullarini uyg'unlashtirgan aralash metodologik yondashuv qo'llanilgan. Mazkur yondashuv logistika xizmatlarining eksport jarayonlaridagi iqtisodiy mazmunini chuqur tahlil qilish, shuningdek ularning rivojlanish dinamikasini statistik ko'rsatkichlar asosida baholash imkonini beradi. Shuningdek, tadqiqotda logistika xizmatlarining eksport samaradorligini oshirish, transport va tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish hamda milliy mahsulotlarning tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligini kuchaytirishdagi roli tahlil qilinadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Logistika - bu tovarlar, xizmatlar, moliya, axborot oqimini boshqarish. Ammo nafaqat - logistikani muvaffaqiyatli biznesning haqiqiy falsafasi deb atash mumkin. Logistikani uning faoliyatidagi funksionalligi, miqyosi va ta'sir etuvchi resurslar bo'yicha ko'rib chiqish mumkin. Masalan: birinchi tasnifni batafsil ko'rib chiqadigan bo'lsak logistika o'zining funktsional imkoniyatlariga ko'ra quyidagi turlarga bo'linadi:

Ishlab chiqarish. Korxona ichida ishlaydigan logistika turi. Moddiy resurslarni taqsimlash uchun javobgarlikni yuklash.

Marketing. Mavjud mahsulot yoki xizmatni boshqarish. Bir turdagi marketing qisman boshqariladi (masalan, mahsulot ko'rinishini boshqarish yoki hajmini belgilashda).

Ombor. Ombor operatsiyalarini samarali boshqarish, omborlarni tanlash.

Transport. Tashish usuli, transport vositasi, marshrut va boshqalarni tanlash.

Bojxona. Chegara orqali tovarlarni tashish, import va eksport bilan ishlash, moliyaviy hujjatlar bilan ishlash.

Moliyaviy. Korxonada moliyani optimallashtirish uchun javobgarlikni oshirish.

Turist. Marshrutlarni tashkil etish, aviakompaniyalar, mehmonxonalar va boshqalar bilan ishlash samaradorligini oshirish.

Integratsiyalashgan deyilganda, yuqoridagilarning barchasini boshqaradi.

Milliy iqtisodiyotning yirik tarmoqlari eksportida logistik zanjiri qishloq xo'jalik majmuasining quyi tarmog'i hisoblanadi. Bu soha o'z ichiga meva-sabzavot etishtiruvchi xo'jaliklar, ilmiy tadqiqot institutlari, ularning filiallari, urug'chilik tajriba

stansiyalari, meva-sabzavotlarni qayta ishlash korxonalari va ularni sotish bilan shug‘ullanuvchi bir qator savdo va eksport kompaniyalarini qamrab oladi. Iqtisodiyotning transformatsiya qishloq xo‘jalik tarmog‘i eksportida ishlab chiqarish samaradorligini yuksaltirish hamda uning logistikasini bevosita ushbu sohani takomillashtirishning kompleks amalga oshirish usullarini ishlab chiqish hozirgi kunda dolzarb muammolardan hisoblanadi.

Logistika talablarini bajarishning muhim sharti bo‘lib mahsulotni tayyorlash, omborga joylashtirish, tushirish, yuklash va jo‘natishga ketadigan xarajatlarni kamaytirish logistik yo‘laklarni qidirish hisoblanadi.

Logistik boshqaruv mexanizmining rivojlanishi va tatbiq etilishi, doimo, moliyaviy zaxiralarni va boshqa turdagi resurslarni jalb etish bilan bog‘liq. Logistik tizimning hamma bo‘g‘inlarini ishlash samaradorligiga va bunda erishiladigan resurslar iqtisodiga umuman iqtisodiy islohotlarning samaradorligi, bozor munosabatlarining rivojlanishi bog‘liqdir.

Logistik amallar va xizmatlar xilma - xilligi xizmat ko‘rsatish bo‘yicha tashkilotlarning imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirish imkonini beradi. Ilgari faoliyat ko‘rsatgan ulgurji savdo bazalari va tashkilotlari kompleks xizmat ko‘rsatuvchi vositachi tashkilotlarga aylanishmoqda, ular korxonalarga turli xil logistik xizmatlar ko‘rsatishadi.

Logistika xom ashyo va materiallar harakatining har bir bosqichida moddiy oqimlarning ishlashini ta’minlash va tashkil etishni anglatadi.

Logistika tizimning uchta funksiyasi mavjud:

- integratsiyalashuvchi – mahsulot harakati jarayonini bir butun jarayon sifatida tashkil etadi;
- tashkillashtiruvchi – mahsulot harakati qatnashchilarini o‘zaro kelishilganligini ta’minlaydi;
- boshqaruvchi – mahsulot o‘tkazuvchi tizim parametrlarini belgilangan chegarada ushlab turadi.

Logistika jarayonlarini takomillashtirish uchun ko’riladigan barcha chora-tadbirlar logistika xizmatlariga xizmat ko'rsatishning maqbul darajasini belgilashni, xizmat ko'rsatish standartlari xizmatlari doirasini, xizmatlarni loyihalashni, xizmat ko'rsatish jarayonini tashkil etish va amalga oshirishni o‘z ichiga oladi.

Tayyor mahsulotlar eksportida logistikaning rivojlanishi birinchi navbatda mahsulot harakati bilan bog‘liq bo‘lgan vaqtinchalik va moliyaviy xarajatlarini kamaytirishga intilish bilan bog‘liq. Shu bilan birga tayyor mahsulotlari eksportida logistikaga bo‘lgan qiziqishning ortishi birqancha omillarga bog‘liq: Bozor munosabatlariga o‘tish davrida meva-sabzavot mahsulotlari eksportida logistikaning dolzarbligini aniqlab beruvchi beshta omilni ajratish mumkin:

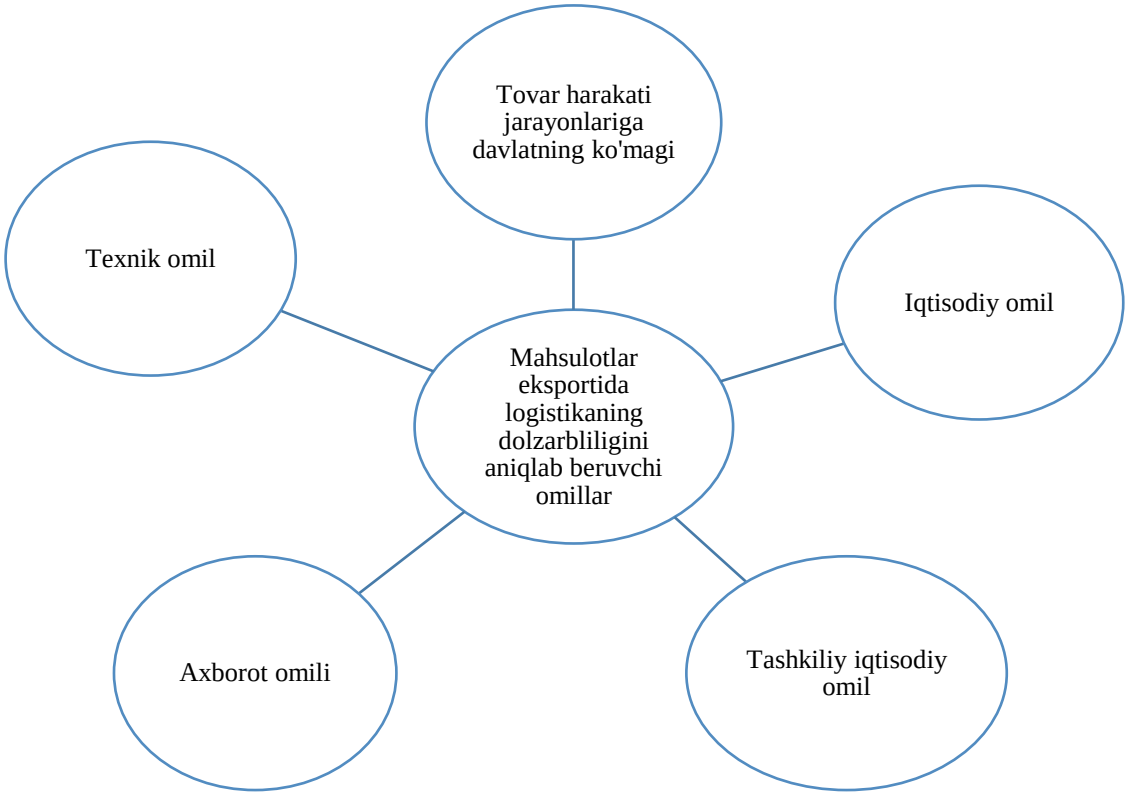

1.1-rasm. Logistikaning dolzarbligini aniqlab beruvchi omillar [3]

- iqtisodiy omil. Hozirgi vaqtda ishlab chiqarish xarajatlari va moliya xarajatlarini kamaytirish imkoniyatlarini qidirish asosiy o‘ringa qo‘yilmoqda. Logistika mahsulot ishlab chiqaruvchi va iste’molchilarning iqtisodiy qiziqishlarini bog‘lash imkonini beradi.

- tashkiliy - iqtisodiy omil. Iqtisodiyotda tovar aylanishi jarayonlarini amalga oshiruvchi yangi tizimning vujudga kelishi va rivojlanishi davomida, boshqaruv va koordinatsiyaning integratsion tizimlari, hamda ishlab chiqaruvchi, korxonalar, iste’molchilar, omborlar va transportning o‘zaro ta’sirining logistik

jarayonlarini ta’minlash tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

- axborot omili. Bozor munosabatlari sharoitida axborot aloqalarining rivojlanishiga ko‘maklashadi, ular bozor munosabatlarining sababi va natijasi bo‘lib, bir – birlarini o‘zaro to‘ldirib boradi.

- texnik omil. Bu omil logistikani tizim sifatida o‘rganadi, uni boshqarish obyektlari va subyektlari transport, ombor xo‘jaligi, saqlash va boshqarishni kompyuterlashtirishda zamonaviy innovatsion texnologiya yutuqlarini qo‘llash asosida rivojlanadi.

Darhaqiqat, logistikaning boshqa yana ko‘p turlari ham mavjud. Ma’lumotlarni yangi, eski, kiritish,o‘chirish, o‘zgartirish, yangilash, axborot va axborotni samarali tarqatish uchun javobgarlik, logistikani tashkilot samaradorligining ajralmas qisimlaridan biriga kiritib, ajralmas bo’lagi desak ham bo’ladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Bozor iqtisodiyoti sharoitida mamlakatimizda mebel ishlab chiqaruvchi korxonalar ish jarayonida mavjud logistika tarmog‘i muammolari iqtisodchi olimlar, muhandislar, menejerlar, tadbirkorlarning e’tiborini o‘ziga qaratmoqda. Xorij tajribasini o‘rganilganda shularga e’tibor berganimizda, ba’zi rivojlangan mamlakatlarda eksport amaliyotlarida logistika xizmatlari muammolari va ularning echimlari davlat darajasida hal qilinadi. Bu tizimlar xom-ashyo xarid qilinishidan tayyor mahsulotni iste’molchiga etib borgunicha tovar harakati ustidan nazoratni amalga oshiradi. Bu hozirda mamlakatimizda ustuvor vazifalardan biri bo‘lib turgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantiradi.

Mahsulotlar eskport amaliyotida logistika xizmatlairning joriy qilinishi jumladan transport logistikasi temir yo‘l, avtomobil va aviatsiya transportini yanada rivojlantirish, yuk tashish bo‘yicha ular tomonidan ko‘rsatilayotgan xizmatlar darajasi va sifatini oshirish, jahon bozorlariga chiqish uchun istiqbolda yangidan yangi xalqaro koridorlar loyihalarini ishlab chiqish globalizasiya jarayonlari avj olgan bir davrda, rivojlangan yoki rivojlanayotgan davlatlar uchun ham multimodal logistika markazlarini rivojlantirishda o‘z ahamiyatini tashuv usullaridan foydalanish, transport klasterlarini yaratish, sanoat erkin iqtisodiy zonalar va logistik klasterlar loyihalarini ishlab chiqishda ularning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, xalqaro logistika markazlarini barpo etish, xalqaro ahamiyatdagi avtomobil yo‘llarini, yo‘l bo‘yidagi zarur infratuzilmani qurish va rekonstruksiya qilish, logistika sohasida yurtimizda dolzarb masala hisoblangan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishiga bevosita ijobiy ta’sir qiladi.

O‘zbeksiton iqtisodiyotida bozor munosabatlarini taraqqiy topishi iqtisodiy islohotlarning chuqurlashuviga va tadbirkorlik faoliyatining rivojlanishiga, moliyaviy qiyinchiliklari mavjud korxona va tashkilotlarning zarur texnika-texnologiyalarga bo‘lgan talabani qondirishning molyaiviy mexanizmi sifatida asosiy manbalaridan biri bo‘lib kelmoqda. Mamlakatimizning uzoq va davomli manfaatlari taqoza etgan holatlarda va keskin vaziyatlardan chiqish ular tug‘diradigan muommolarni hal etish zarur bo‘lganda iqtisodiyotni davlat tomonidan boshqaruvni usullari qo‘llanadi va bunday usul o‘zin to‘la oqlab kelmoqda. Hozirgi kunda real sektorda mebel ishlab chiqaruvchi korxonalar ham o‘z mehnat, moddiy va pul mablag‘larini ko‘proq ijtimoiy va moliyaviy samaraga erishishdir. Mebel ishlab chiqaruvchi korxonalar boshqaruv organi strukturasi shunchalik darajada egiluvchan va bo‘lishiga erishish kerakki, bu natijada boshqaruv sistemasida qaror qabul qilish va uni oshirish samaradorligini oshirishdan iborat.

Logistika faoliyatining mazmuniga zamonaviy talqindagi ta’rif ishlab chiqildi va unga ko‘ra, logistika faoliyati – bu faqat moddiy va axborot oqimlarini, ularning birinchi manbaidan to oxirgi iste’molchigacha bo‘lgan harakatini boshqarish, rejalashtirish va tashkil etishdan tashqari, mahsulotni etkazib berishda tez va sifatli darajada etkazish hamda uning xarajatlarini kamaytirish yo‘llarini izlab topishdir.

Mamlakatimizda ishlab chiqarilgan mebel mahsulotlarini sotish, eksport qilishda logistika tizimni rivojlantirish, qayta ishlash jarayoni samarali bo‘lishini ta’minlash asosida rivojlanishini iqtisodiy, moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Mamlakatimizda logistik xizmatlar xilma-xilligi bu mebel ishlab chiqarish tarmoqlarida korxonalarning imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirish imkonini bermoqda. Logistikaning rivojlanishi avvalombor, avtomobil va temir yo‘llarning rivojlangan tizimi, ularning samarali faoliyati ishlab chiqarishdagi umumiy xarajatlarini kamaytirishning muhim sharti va omili hisoblanadi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Alimova Munisa Yulchiyevna Qarshi davlat texnika universiteti, PhD, dotsent/ Алимова Муниса Юлчиевна, Каршинский государственный технический университет, PhD, доцент / Alimova Munisa Yulchiyevna, Karshi State Technical University, PhD, Associate Professor.
e-mail: munisaalimova8@gmail.com
ORCID: 0009-0007-2077-3640

2. Toshpo‘latov Asilbek Bahtiyarovich, Qarshi davlat texnika unive magistranti/ Тошпулатов Асилбек Бахтиярович, магистрант Каршинского государственного технического университета/ Asilbek Bakhtiyarovich Toshpulatov, Master’s student of Karshi State Technical University
e-mail: 0asiltoshpolatov7@gmail.com
ORCID: 0009-0008-7798-6556

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.- T.: O‘zbekiston, 2012.

2. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 24 fevral kuni qishloq va suv xo‘jaligi sohasida joriy yilda amalga oshiriladigan ustuvor vazifalar muhokamasi yuzasidan videoselektor yig‘ilishidagi ma’ruzasi.

3. Mirziyoyev Sh.M. 2022 yil 28 yanvardagi PF-60 sonli O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”

4. Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to‘g‘risida nizom”. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 5 fevraldagi 54-sonli qarori ilovasi.

5. “Yuk va yo‘lovchi tashish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2019 yil 6 mardagi 4230-sonli PQ

6 2019 yil 12 apreldagi 305 – sonli vazirlar mahkamasining “O‘zbekiston Respublikasi Transport vazirligi huzuridagi transport va logistikani rivojlantirish muammolarini o‘rganish markazi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida ”gi qarori

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 iyuldagi “Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlash va oziq-ovqat sanoatini yana-da rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4406 sonli qarori

8. “Korporativ tuzilmalarda korporativ boshqaruv tizimini yana-da takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 176-sonli Qarori. 2014 yil 2 iyul

9. Гаджинский А. М. Основы логистики: учебное пособие. — М.: ИВЦ «Маркетинг», 1996

10. Tairova M.M. Tadbirkorlik logistikasining tashkiliy-boshqaruv jabhalari 2008y.

11. Karriyeva Ya.K. O‘zbekistonni jahon bozoriga chiqish uchun xalqaro yo‘laklardan foydalanishning logistiktransport muammolari.2004 y

12. Bo‘riyeva N.X. Qishloq xo‘jaligi tizimida logistika muammolarining tadqiqoti 08.00.14, -Toshkent 2005

13. Dadaboyev Q.A. Logistika. O‘quv qo‘llanma. – T.:TDIU, 2004.-160b

14. Асадуллина Н. Р. Формирование концепции логистического подхода в управлении отраслевым комплексом в условиях модернизатsiи экономики. — Ташкент: Фан, 2008. — 174 с.

15. www.soliq.uz - Rasmiy axborot sayti

16 . www. Uzdaily.com - Rasmiy axborot sayti

17. www.bojxona.uz/uz rasmiy sayti.

18. www.uzlex.uz - Rasmiy axborot sayti

19. www.ula.uz - axborot sayti

UDK: 338.24:334.012.64
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.12

MINTAQALARNING BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANISHIDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING O‘RNI

Xujakulova Nigora Rustamovna
Mirzayev Javoxir To‘lqinovich

РОЛЬ МАЛОГО БИЗНЕСА И ЧАСТНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСТОЙЧИВОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ РЕГИОНОВ

Хужакулова Нигора Рустамовна
Мирзаев Джавохир Тулкинович

THE ROLE OF SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IN THE SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS

Khujakulova Nigora
Mirzayev Javokhir

Received: January 12, 2026 Revised: January 16, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya. Mazkur maqolada mintaqalarning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta’minlashda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning o‘rni va ahamiyati ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan yoritib berilgan. Kichik biznes subyektlarining hududiy iqtisodiyotga ta’siri, bandlikni oshirish, aholi daromadlarini ko‘paytirish, ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash va innovatsion faollikni rag‘batlantirishdagi roli tahlil qilingan. Shuningdek, mintaqalarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga ta’sir etuvchi institutsional, moliyaviy va infratuzilmaviy omillar o‘rganilgan. Mintaqalarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kichik biznes, tadbirkorlik, innovatsiya, iqtisodiy rivojlanish, raqobat, ishlab chiqarish, samaradorlik, aholi bandligi.

Аннотатsiя. В данной статье рассматривается роль и значение малого бизнеса и частного предпринимательства в обеспечении устойчивого экономического развития регионов с научной, теоретической и практической точек зрения. Анализируется влияние малых предприятий на региональную экономику, их роль в увеличении занятости, повышении доходов, диверсификатsii производства и стимулировании инноватsионной деятельности. Также изучаются институциональные, финансовые и инфраструктурные факторы, влияющие на развитие малого бизнеса и частного предпринимательства в регионах. Разработаны научные и практические предложения и рекомендатsii по совершенствованию механизмов поддержки малого бизнеса и частного предпринимательства в регионах.

Ключевые слова: малый бизнес, предпринимательство, инноватsii, экономическое развитие, конкуренция, производство, эффективность, занятость населения.

Abstract. This article discusses the role and importance of small business and private entrepreneurship in ensuring sustainable economic development of regions from a scientific, theoretical and practical perspective. The impact of small business entities on the regional economy, their role in increasing employment, increasing incomes, diversifying production and stimulating innovative activity are analyzed. Institutional, financial and infrastructural factors affecting the development of small business and private entrepreneurship in the regions are also studied. Scientific and practical proposals and recommendations are developed to improve mechanisms for supporting small business and private entrepreneurship in the regions.

Keywords: small business, entrepreneurship, innovation, economic development, competition, production, efficiency, employment.

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqobatning kuchayishi sharoitida mintaqaviy iqtisodiy o‘sishni ta’minlash har bir davlat uchun ustuvor vazifa hisoblanadi. Xususan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, bandlikni oshirish va mintaqalar o‘rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy tengsizlikni kamaytirishda muhim rol o‘ynaydi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik mintaqaviy iqtisodiyotning asosi sifatida mahalliy resurslardan samarali foydalanishga, yangi ish o‘rinlarini yaratishga va daromadlarni oshirishga yordam beradi. Yirik korxonalar bilan solishtirganda, kichik biznes bozor talablariga tez moslashishi, innovatsion g‘oyalarni tezkor amalga oshirishi va kapital qo‘yilmalarning kamligi bilan ajralib turadi. Bu mintaqalarda iqtisodiy faollikni oshirish va barqaror o‘sishni ta‘minlashda muhim omil hisoblanadi.

Bundan tashqari, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik hududlarda raqobat muhitini yaratish, mahalliy bozorni yuqori sifatli va arzon mahsulotlar bilan to‘ldirish va xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantirish orqali turmush darajasini yaxshilaydi. Ayniqsa, qishloq joylarda kichik biznesni rivojlantirish migratsiyani kamaytirish va kompleks mintaqaviy rivojlanishni rag‘batlantirish uchun zamin yaratadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ko‘plab xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning mazmun mohiyati, uni rivojlantirishga ta’sir etuvchi omillar, kichik biznes subyektlarining iqtisodiyotdagi o‘rni hamda ahamiyati to‘g‘risida ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, V.Dolyaning “Ensiklopediya biznesmena” lug‘atida «Tadbirkor degani yangi bir ishga qo‘l urish, uni bajarishga kirishish, qandaydir kattaroq ishlarni amalga oshirishdir»-deb ta’rif berilgan bo‘lsa, R.Xizrich va M.Piterslar “Tadbirkor, ya’ni o‘ylab ish ko‘ruvchi kishi - korxona ishini yurgizishga moyil, qobiliyatli, katta hajmdagi ishlarga qo‘l ura oladigan, jasur, cho‘rtkesar va bunday ishlarga botir bo‘lgan kishidir”-deb ataganlar. Rossiyalik olimlardan A.G.Aganbegyan iqtisodiyotda kichik biznes subyektlarining iqtisodiyotda mahsulotlar ishlab chiqaruvchi, boylik yaratuvchi va xizmat ko‘rsatish sohalarini o‘z ichiga oladigan soha ekanligi ammo, unga moliya-kredit, birja faoliyati kirmasligini ta’kidlagan bo‘lsa, A.Komov o‘zining “Русское экономическое общество” jurnalida bergan ilmiy maqolasida kichik biznes subyektlarini iqtisodiyotning yirik tarkibiy qismi ekanligi va uning rivojlanishida kredit tizimining ahamiyati to‘g‘risida fikr yuritgan. Umuman olganda, kishining tadbirkorlik holati - bu tashabbuskorligi, novatorligi, manfaatdorligi, ishga eskicha emas, yangicha yondashishdir [1].

Kichik biznes odatda ishchilar soni, ishlab chiqarish hajmi va aylanma mablag‘lar bilan belgilanadi. Xalqaro miqyosda kichik biznes 10 dan 50 gacha ishchiga ega bo‘lgan korxonalar sifatida belgilanadi, garchi bu mezon mamlakatning iqtisodiy rivojlanish darajasiga qarab o‘zgaradi. Mashhur iqtisodchilar J.Shumpeter, M.Porter va P.Drucker tadbirkorlikni iqtisodiy o‘sishning muhim omili deb hisoblashgan. Shumpeterning so‘zlariga ko‘ra, tadbirkorlikning asosiy maqsadi innovatsiyalarni joriy etish va iqtisodiy tizimni yangilashdir [3].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolada mintaqalarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik holati va dinamikasi o‘rganildi va tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida fanning dialektika, iqtisodiy tahlil qilish, qiyosiy taqqoslash, statistik guruhlash, monografik kuzatish, induksiya, deduksiya, mantiqiy va abstrakt fikrlash hamda istiqbolli bashoratlash usullaridan keng foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiy mohiyati bir qancha omillarda namoyon bo‘ladi. Mulk munosabatlari nuqtai nazaridan, kichik biznes asosan xususiy mulkchilikka asoslangan. Bu mulkdorning natijaga bevosita qiziqishini oshiradi va ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Bundan tashqari, kichik tadbirkorlar mustaqil ravishda qarorlar qabul qiladilar, bozor talabiga tezda moslashadilar va resurslardan oqilona foydalanadilar. Bandlik nuqtai nazaridan, kichik biznes, ayniqsa, mintaqalarda yangi ish o‘rinlarini yaratishda, bandlikning asosiy manbai hisoblanadi. Ko‘p sonli kichik biznesning bozorga kirishi sog‘lom raqobatni kuchaytiradi, narxlarni barqarorlashtiradi va mahsulot sifatini yaxshilaydi. Bundan tashqari, kichik biznes o‘zgaruvchan bozor sharoitlariga tezda moslashishi va arzon narxlarda o‘z yo‘nalishlarini o‘zgartirishi mumkin. Innovatsiyalarni kuchaytirish orqali kichik biznes yangi g‘oyalar va texnologiyalarni tezda amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘ladi, iqtisodiyotda innovatsion rivojlanishni rag‘batlantiradi. Kichik biznes hududlarning iqtisodiy salohiyatini oshiradi, mahalliy xom ashyoni qayta ishlashni osonlashtiradi va ichki bozorni rivojlantiradi. Kichik biznes tushunchasi bozor infratuzilmasida muhim bo‘g‘in bo‘lib, mintaqaviy resurslardan oqilona foydalanish imkonini beradi. Kam kapital qo‘yilmalarni talab qiladigan va tezkor qarorlar qabul qiladigan bu sub‘ektlar mintaqaviy rivojlanishda muhim rol o‘ynaydi [4].

Kichik biznes milliy iqtisodiyotning dinamik rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Birinchidan, ular ishlab chiqarilgan tovarlar va xizmatlar hajmini kengaytirish orqali yalpi ichki mahsulotning o‘sishini ta’minlaydi. Ikkinchidan, ular bozor iqtisodiyotida raqobatni kuchaytirish va monopoliyalarni cheklashda muhim rol o‘ynaydi. Uchinchidan, kichik biznes tomonidan to‘lanadigan soliqlar davlat byudjeti daromadlarini oshiradi va moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi. Kichik biznes yangi ish o‘rinlarini yaratishning eng samarali vositasi hisoblanadi [1]. O‘zbekistonda ishlaydigan aholining taxminan uchdan ikki qismi xususiy tadbirkorlikda band. Bu nafaqat ishsizlikni kamaytiradi, balki ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi va turmush darajasini yaxshilaydi.

Kichik biznesning moslashuvchanligi ularga yangi texnologiyalarni tezroq qo‘llash imkonini beradi. Qo‘shma Shtatlardagi Silikon vodiysi bunga yaqqol misol bo‘la oladi. Ko‘pgina startaplar dastlab kichik biznes sifatida boshlangan va keyinchalik yirik global kompaniyalarga aylangan. Kichik biznes mintaqaviy iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantiradi. Ularning mahalliy xom ashyodan foydalanish, mintaqalar o‘rtasidagi iqtisodiy tengsizlikni kamaytirish va mintaqaviy sanoatni diversifikatsiya qilishdagi roli bebahodir. Kichik biznes rivojlangan mamlakatlarda iqtisodiy barqarorlik va innovatsion rivojlanishning asosidir. Qo‘shma Shtatlarda kichik biznes yalpi ichki mahsulotning 50 foizini va bandlikning 52 foizini tashkil qiladi. Yaponiyada ishlab chiqarishning 60 foizi kichik biznesga to‘g‘ri keladi.

So‘nggi yillarda kompleks mintaqaviy rivojlanish masalasi iqtisodiy siyosatning muhim sohasiga aylandi. Bu jarayonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik mintaqaviy iqtisodiyotning moslashuvchan va barqaror segmenti sifatida faoliyat yuritadi [6].

So‘nggi davrda O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan keng ko‘lamli institutsional va iqtisodiy islohotlar amalga oshirildi. Jumladan, imtiyozli kreditlash mexanizmlarini kengaytirish, soliq engilliklarini joriy etish, davlat dasturlari doirasida moliyaviy va tashkiliy qo‘llab-quvvatlash choralarini kuchaytirish hamda infratuzilmani rivojlantirish orqali hududlarda tadbirkorlik muhitini yaxshilashga alohida e’tibor qaratildi. Natijada kichik biznes subyektlarining mintaqaviy yalpi ichki mahsulotdagi ulushining barqaror oshib borishi mazkur sohaning hududiy iqtisodiy o‘sishni ta’minlashdagi muhim ahamiyatini tasdiqlaydi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik Qashqadaryo viloyatida mintaqaviy iqtisodiyotning asosiy tarmoqlari hisoblanadi. Mintaqaviy iqtisodiyotning tarmoqlararo tuzilmasida kichik biznes sanoat, qishloq xo‘jaligi, savdo va xizmat ko‘rsatish sohalarida keng rivojlangan bo‘lib, mintaqaviy yalpi mahsulotning katta qismini tashkil qiladi [7]. Xususan, kichik sanoat zonalarining yaratilishi mintaqada ishlab chiqarishni ko‘paytirishga va eksport salohiyatini mustahkamlashga yordam beradi.

Statistika ma’lumotlariga ko‘ra, 2023-yilda Qashqadaryo viloyati yalpi hududiy mahsulotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi taxminan 55-57 foizga etdi. Bu ko‘rsatkich kichik biznes mintaqaviy iqtisodiyotda etakchi o‘rinni egallashini tasdiqlaydi.

Kichik biznes ham bandlik tuzilmasida muhim rol o‘ynaydi, mintaqaning ish bilan band aholisining taxminan 70 foizi ushbu sohada band. Kichik biznesning investitsiya jarayonlaridagi ulushining ortishi mintaqaviy iqtisodiy faollikni mustahkamlaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning mintaqaviy iqtisodiy o‘sishni ta’minlash, bandlik va farovonlikni oshirish, barqaror va muvozanatli iqtisodiy rivojlanishga erishishdagi roli beqiyos ekanligini ta’kidlash kerak.

Kichik biznes turli makroiqtisodiy sharoitlarga va bozor iqtisodiyotiga xos talablarga moslashish qobiliyati tufayli juda muhim ahamiyatga ega. Iqtisodiyotning turli sohalarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi milliy iqtisodiyotimiz barqarorligini ta’minlashda asosiy makroiqtisodiy omil hisoblanadi. Bu so‘nggi yillarda kichik biznesning rivojlanishi natijasida ularning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi oshgani bilan izohlanadi. Mamlakatning iqtisodiy rivojlanish dasturida iqtisodiy o‘sishni ta’minlash, yangi ish o‘rinlari yaratish, bandlik muammolarini hal qilish, daromad va farovonlikni oshirishda tobora muhim rol o‘ynaydigan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni jadal rivojlantirish, rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlashga alohida e’tibor qaratilgan.

Hududlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanish jarayoni ko‘p qirrali va murakkab bo‘lib, unga iqtisodiy muhit, me’yoriy-huquqiy baza, moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlari, madaniy va ijtimoiy munosabatlar, shuningdek, texnologik taraqqiyot darajasi kabi omillar bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Mazkur omillarning o‘zaro uyg‘unligi hududiy tadbirkorlik muhitining shakllanishi va barqaror rivojlanishini belgilab beradi.

Ushbu xususiyatlarni chuqur tahlil qilish davlat boshqaruvi organlari, moliya institutlari hamda tadbirkorlik subyektlari o‘rtasida samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish imkonini yaratadi. Xususan, institutsional muhitni takomillashtirish, moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish va innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish orqali kichik biznes subyektlari uchun qulay va raqobatbardosh iqtisodiy sharoitlarni shakllantirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash faqat alohida xo‘jalik yurituvchi subyektlarning rivojlanishini ta’minlash bilan cheklanmaydi, balki hududiy iqtisodiyotning moslashuvchanligi, barqarorligi va innovatsion salohiyatini oshirishga qaratilgan kompleks tizimni shakllantirishni nazarda tutadi. Strategik yo‘naltirilgan davlat siyosati va jamoatchilik ishtirokining kuchaytirilishi natijasida hududlarda kichik biznes muvaffaqiyatiga asoslangan uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot uchun mustahkam poydevor yaratiladi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Xujakulova Nigora Rustamovna, TIQXMMI Milliy tadqiqot universiteti doktoranti, Qarshi davlat texnika universiteti, Innovatsion iqtisodiyot kafedrasi dotsenti. / Хужакулова Нигора Рустамовна, Докторант Natsionального исследовательского университета TIQXMMI, Доцент кафедры инноватsионной экономики Каршинского государственного технического университета. / Khujakulova Nigora, Doctoral student at the National Research University of TIQXMMI, Associate Professor, Department of Innovative Economics, Karshi State Technical University.
e-mail: nigorakhujakulova86@gmail.com
ORCID: 0009-0001-2936-1972

2. Mirzayev Javohir To‘lqinovich, Qarshi davlat texnika universiteti, Iqtisodiyot va boshqaruv fakulteti magistranti. / Мирзаев Жавохир Тулкинович,

магистрант Каршинского государственного технического университета, факультета экономики и управления. / Mirzayev Javokhir, master's student of Karshi State Technical University, Faculty of Economics and Management.
e-mail: javohirmirzayev067@gmail.com
0009-0005-4465-4844

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. L.M.Kattaboyev "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik samarodorligining iqtisodiy – ijtimoiy ko'rsatkichlari" Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences *(E)ISSN: 2181-1784 4(11), Dec., 2024* Research BIB / Index Copernicus *www.oriens.uz*

2. М.Джураев "Kichik biznes va tadbirkorlik asoslari". – Ташкент: Экономика, 2019.

3. H.Abdullayev, A.To'xtayev "Tadbirkorlik faoliyati va kichik biznesni rivojlantirish". – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

4. B.Xo'jayev "O'zbekiston iqtisodiyotida xususiy sektorning o'rni". – Toshkent: Universitet, 2021.

5. Ш.Н.Ахунова, И.Ш.Толибов, (2019). К проблеме повышения эффективности привлечения инвестиций в экономику Узбекистана. Достижения науки и образования, (7 (48)), 2019, 18-22.

6. Тешабоев, А.М., & Рубидинов, Ш.Ғ.У. (2022). Вакумное и онноплазменное покрытие деталей и анализ изменения поверхностных слоев. Scientific progress, 3(2), 286-292.

7. N.R.Khujakulova "Ways to improve the current state of cultivation and processing of medicinal plants and its importance" - Gwalior management academy-2022

8. Рубидинов, Ш.Ғ.У., Ғайратов, Ж.Ғ.У., & Ахмедов, У.А.У. (2022). Материалы, способные уменьшить коэффициент трения других материалов. Scientific progress, 3(2), 1043-1048.

9. Yulchieva, S. B., Olimov, A., Yunusov, M. (2022). Gas Thermal and Galvanic Coatings on the Surface of Parts. International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology, 2(2), 26-30.

UDC 332.122
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.8

DYNAMIC ANALYSIS OF INDUSTRIAL PRODUCTION IN KASHKADARYA REGION IN THE CONTEXT OF REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT

Valiev Oybek Shukhrat ugli

HUDUDIY IQTISODIY RIVOJLANISH SHAROITIDA QASHQADARYO VILOYATI SANOAT ISHLAB CHIQARISHINING DINAMIK TAHLILI

Valiyev Oybek Shuxrat o‘g‘li

ДИНАМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА В КАШКАДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ В КОНТЕКСТЕ РЕГИОНАЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Валиев Ойбек Шухрат угли

Received: January 14, 2026 Revised: January 16, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Abstract: This study analyzes industrial production growth across districts of the Kashkadarya region of Uzbekistan during 2010–2025. Using district-level data on ear-on-year industrial growth, the paper examines spatial differences, growth instability, and regional responses to economic shocks. A fixed effects panel model is applied to account for stable district characteristics and common time effects, including the COVID-19 period. The results show clear spatial differences in industrial growth, with stable performance in urban and industrial centers and more unstable growth in peripheral districts. The COVID-19 shock increased existing regional inequalities, and recovery after the crisis was uneven across districts. Overall, the findings show no full convergence in industrial growth but suggest club convergence among core districts. The study highlights the need for region-specific industrial policies to support stable and balanced regional development.

Keywords: Industrial growth, spatial dynamics, regional development, Kashkadarya region, Uzbekistan.

Annotatsiya: Mazkur tadqiqot 2010–2025 yillar davomida O‘zbekistonning Qashqadaryo viloyati tumanlari bo‘yicha sanoat mahsuloti ishlab chiqarish o‘sishini tahlil qiladi. Tadqiqotda sanoat mahsuloti ishlab chiqarishining yilma-yil o‘sish sur’atlari asosida hududiy farqlar, o‘sishdagi beqarorlik va iqtisodiy pasayishlarga mintaqaviy javoblar o‘rganiladi. Tumanlarga xos barqaror xususiyatlar va umumiy vaqt omillarini, jumladan COVID-19 davrini hisobga olish uchun fiksatsiyalangan effektlar panel modeli qo‘llanildi. Natijalar sanoat o‘sishida aniq hududiy tafovutlar mavjudligini ko‘rsatdi: shahar va sanoat markazlarida o‘sish barqaror bo‘lsa, chekka tumanlarda o‘sish nisbatan beqaror. COVID-19 inqirozi mavjud hududiy nomutanosibliklarni kuchaytirdi va inqirozdan keyingi tiklanish tumanlar bo‘yicha notekis kechdi. Tadqiqot natijalari to‘liq yaqinlashuv mavjud emasligini, biroq asosiy sanoat tumanlari o‘rtasida klub yaqinlashuvi kuzatilishini ko‘rsatadi. Olingan xulosalar hududiy xususiyatlarni hisobga olgan sanoat siyosatini ishlab chiqish zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Sanoat o‘sishi, hududiy dinamika, mintaqaviy rivojlanish, Qashqadaryo viloyati, O‘zbekiston.

Аннотация: В статье анализируется рост промышленного производства по районам Кашкадарьинской области Узбекистана за период 2010–2025 гг. На основе районных данных о годовых темпах роста промышленности исследуются пространственные различия, нестабильность роста и реакция регионов на

экономические шоки. Для учета устойчивых районных особенностей и общих временных факторов, включая период COVID-19, используется панельная модель с фиксированными эффектами. Результаты показывают значительные пространственные различия в промышленном росте: городские и промышленные центры демонстрируют более стабильное развитие, тогда как периферийные районы характеризуются большей нестабильностью. Пандемия COVID-19 усилила существующие региональные различия, а восстановление после кризиса проходило неравномерно. В целом результаты указывают на отсутствие полной конвергенции и наличие клубной конвергенции среди ключевых промышленных районов. Сделанные выводы подчеркивают необходимость дифференцированной региональной промышленной политики.

Ключевые слова: Промышленный рост, пространственная динамика, региональное развитие, Кашкадарьинская область, Узбекистан.

INTRODUCTION

Industrial development is a key driver of regional economic growth and structural change, especially in developing and transition economies. Over the past decades, Uzbekistan has followed an active industrialization strategy aimed at modernizing production, expanding manufacturing capacity, and supporting more balanced regional development. Despite these efforts, industrial growth has developed unevenly across regions and districts, resulting in persistent spatial differences in economic performance.

Understanding these differences requires analysis beyond regional averages. Aggregate indicators often hide important local variations caused by unequal access to infrastructure, differences in investment concentration, institutional capacity, and historical development paths. At the district level, such factors can strongly shape industrial outcomes, leading to diverse growth patterns even within the same region. For this reason, district-level analysis is essential for a more accurate assessment of regional industrial dynamics.

The Kashkadarya region offers a suitable case for examining these issues. As one of Uzbekistan's economically important regions, Kashkadarya includes urban industrial centers as well as resource-based and predominantly rural districts. In recent ears, the region has received significant public investment and hosted major industrial projects, particularly in energy, processing, and manufacturing. At the same time, it has been affected by external shocks, most notably the COVID-19 pandemic, which disrupted production activities and exposed differences in local economic resilience.

This study analyzes industrial production growth across districts of the Kashkadarya region during the period 2010–2025. The main objectives are to assess spatial differences in industrial growth, examine growth stability and volatility across districts, and evaluate how districts responded to economic shocks. To address these objectives, the study applies a panel data framework with district and time fixed effects. This approach allows the analysis to separate persistent district-specific characteristics from common time-related influences affecting all districts simultaneously.

The contribution of this paper is threefold. First, it provides one of the few district-level empirical studies of industrial growth in Uzbekistan using a long series of official statistical data. Second, it focuses explicitly on spatial heterogeneity and growth volatility, rather than relying only on average growth rates. Third, by linking empirical results to a fixed-effects modeling framework, the study offers policy-relevant insights for designing region-specific industrial strategies aimed at promoting stable and balanced regional development.

LITERATURE REVIEW

Industrial development in Uzbekistan has largely been shaped by state-led industrial policy and targeted development programs. Burkhanov [1] provides a comprehensive policy-oriented assessment of Uzbekistan's industrial policy, emphasizing the role of government intervention in the formation and modernization of industrial systems. The study highlights how state target programs, sectoral prioritization, and public investment have been used to stimulate industrial expansion and re-industrialization. At the same time, Burkhanov [1] notes that uneven implementation and concentration of industrial projects may lead to differentiated regional outcomes, suggesting the importance of sub-regional analysis.

From a comparative perspective, Bae and Mah [2] examine the role of industrial policy in Uzbekistan's economic development within the broader context of post-communist transition economies. Their empirical analysis shows that industrial policy has contributed positively to structural change and economic growth, particularly through manufacturing development and state-supported industrial upgrading. However, the authors also emphasize that the effectiveness of industrial policy depends on institutional quality and regional absorptive capacity, implying that industrial growth effects may vary across regions and districts.

Yormirzoev [3] provides a recent empirical assessment of economic growth and productivity performance in Central Asia using growth accounting techniques. His analysis shows that Uzbekistan's economic growth has been driven primarily by capital accumulation, while total factor productivity growth has been uneven across countries and over time. The study highlights significant structural differences within and across economies, implying that productivity gains are not uniformly distributed. This finding is particularly relevant for district-level analysis, as it suggests that variations in industrial productivity and growth performance across regions may reflect differences in structural composition, investment efficiency, and absorptive capacity.

From a policy perspective, Popov [4] offers a critical evaluation of Uzbekistan's industrial policy and its broader implications for economic development in transition economies. He argues that Uzbekistan's experience challenges conventional views on industrial policy by demonstrating that selective state intervention

can support industrialization under certain institutional conditions. At the same time, Popov [4] emphasizes the trade-offs associated with such policies, including the risk of resource misallocation and uneven regional development. This perspective is directly relevant for interpreting core–periphery industrial patterns within regions such as Kashkadarya, where state-led industrial projects may generate rapid growth in selected districts while leaving others behind.

Pomfret [5] analyzes the early development path of Uzbekistan by examining the institutional and policy foundations of the so-called "Uzbek model" of economic development. His study highlights the role of gradual reforms, state control over strategic sectors, and selective industrial policies in shaping economic growth during the transition period. Importantly, Pomfret [5] points out that this development model produced uneven regional outcomes, as industrial activity and investment tended to concentrate in specific locations with favorable infrastructure and administrative importance. This historical and institutional perspective provides an essential background for understanding contemporary regional disparities in industrial production growth, including the persistence of core–periphery patterns within regions such as Kashkadarya.

Recent regional development literature increasingly emphasizes the persistence of spatial inequalities and the long-term consequences of uneven growth. Rodríguez-Pose [7] argues that economic development is often spatially concentrated, leaving certain regions structurally disadvantaged despite overall national growth. His analysis highlights how differences in investment allocation, infrastructure, and institutional capacity reinforce long-lasting regional disparities. This perspective is particularly relevant for analyzing industrial production growth at the district level, as it suggests that spatial inequalities are not temporary deviations but the result of cumulative and path-dependent processes. In the context of Kashkadarya, this framework supports the interpretation that persistent differences in industrial growth across districts reflect deeper structural factors rather than short-term fluctuations.

This study contributes to the literature by providing district-level empirical evidence on the spatial dynamics of industrial production growth in the Kashkadarya region. By analyzing growth patterns, volatility, and resilience over the period 2010–2025, the paper addresses an important gap in the understanding of sub-regional industrial development in Uzbekistan.

RESEARCH METHODOLOGY

The data used in this study were obtained from the official statistics of the State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan. Specifically, the analysis relies on district-level data on industrial production growth rates for the Kashkadarya region. The data cover the period 2010–2024 and are reported as ear-on-year percentage changes in industrial output. The dataset includes both urban centers (Qarshi city and Shahrisabz city) and administrative districts of the Kashkadarya region. As some district-year observations are missing in the official statistics, the dataset forms an unbalanced panel, which is suitable for fixed effects estimation.

To analyze spatial differences in industrial production growth across districts, this study applies a fixed effects panel data model.

$$IPG_{i,t}=\alpha+\mu_i+\lambda_t+\varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

The fixed effects model estimated in this study can be written explicitly as:

$$IPGi,t= \alpha+\beta 1D_{Qarshi\ city,i}+\beta 2D_{Shahrisabz\ city,i}+\beta 3D_{Guzor,\ i}+\beta 4D_{Dehqonobod,i}+\beta 5D_{Qamashi,i}+\beta 6D_{Qarshi\ district,i}+\beta 7D_{Koson,1}+\beta 8D_{Kitob,i}+\beta 9D_{Mirishkor,i}+\beta 10D_{Muborak,i}+\beta 11D_{Nishon,i}+\beta 12D_{Kasbi,i}+\beta 13D_{Kukdala,i}+\beta 14D_{Chiroqchi,i}+\beta 15D_{Shahrisabz\ district,i}+\beta 16D_{Yakkabog,i}+\gamma 2011Y_{2011,t}+\gamma 2012Y_{2012,t}+\cdots+\gamma 2024Y_{2024,t}+\varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

where $IPG_{i,t}$ represents the industrial production growth rate of district i in ear t. The term α is a constant, μ_i captures district-specific effects, and λ_t represents ear-specific effects. The error term $\varepsilon_{i,t}$ captures random shocks.

In practical terms, this model allows us to separate persistent district characteristics from common time-related influences. The district fixed effects μ_i reflect structural features that do not change over time, such as industrial structure, infrastructure availability, geographic location, and historical development patterns. The ear fixed effects λ_t capture economy-wide factors that affect all districts simultaneously, including national industrial policies and macroeconomic shocks.

ANALYSIS RESULTS

The district-level data reveal substantial spatial heterogeneity in industrial production growth across the Kashkadarya region during 2010–2025. While the regional aggregate exhibits relatively stable growth rates above 100 percent in most ears, district-level dynamics differ markedly.

Urban centers, particularly Qarshi city, display consistently moderate and stable industrial growth with limited volatility. Several districts such as Muborak, Kitob, and Qamashi also demonstrate relatively stable growth trajectories, suggesting the presence of a regional industrial core. In contrast, districts including Dehqonobod, Kasbi, and Koson exhibit highly volatile growth patterns, characterized by sharp spikes and subsequent contractions. These extreme values are indicative of low-base effects and project-based industrial activity, rather than sustained industrial expansion.

These findings suggest that aggregate regional indicators mask significant intra-regional disparities in industrial performance.

The fixed effects panel estimation confirms the presence of persistent district-specific effects in industrial production growth. The joint significance of district fixed effects indicates that time-invariant spatial characteristics – such as industrial structure, infrastructure endowment, and geographic location –

play a statistically meaningful role in explaining growth differences across districts.

Year fixed effects are also significant, reflecting the influence of common macroeconomic conditions and national policy changes. Notably, negative ear effects are observed during 2019–2020, corresponding to the COVID-19 shock, while positive effects emerge in the subsequent recovery period.

The dominance of district fixed effects over time effects suggests that structural spatial factors are more important than temporary macroeconomic fluctuations in shaping long-term industrial growth patterns within the region.

An analysis of growth volatility further highlights spatial inequality in industrial development. Districts identified as part of the industrial core exhibit lower growth volatility, indicating more stable and sustainable industrial activity. Peripheral districts, by contrast, show significantly higher volatility, reflecting vulnerability to external shocks and dependence on a limited number of industrial projects.

High volatility districts often record rapid growth in specific ears followed by sharp declines, reinforcing the interpretation that industrial expansion in these areas lacks diversification and resilience. This pattern aligns with findings in the regional development literature that associate volatility with structural fragility rather than long-term growth potential.

Sub-period analysis reveals that the COVID-19 shock amplified existing spatial disparities. During 2019–2020, industrial growth declined across most districts; however, the magnitude of contraction varied considerably. Urban centers and industrial hubs experienced milder downturns and recovered more rapidly in the post-crisis period.

In contrast, several peripheral districts recorded prolonged stagnation or uneven recovery after 2020. Although regional growth rebounded strongly after 2021, convergence across districts did not materialize. Instead, recovery patterns suggest club convergence, where core districts return to stable growth trajectories while peripheral districts lag behind.

Table 1.

Growth rates of industrial production by district (in percentage) [9]

	2020-y	2021-y	2022- y	2023-y	2024-y
Kashkadarya region	102.9	115.4	110.1	107.4	107.5
Karshi city	103.3	105.5	108.6	105.8	106
Shahrisabz city	101.5	100.4	105.7	103.4	108.7
Guzor	108.5	110.5	98	103.5	108.1
Dehqonobod	102.7	102.8	127.1	73.8	105.4
Qamashi	113.9	100.2	113.3	106.6	109.3
Karshi	82.5	131.3	121.1	101.9	108.1
Koson	102.3	100.2	103.7	106.4	109.7
Kitob	100.4	98.8	117.6	119.2	102.4
Mirishkor	100.8	119.5	132.5	106.5	110.3
Muborak	89	88.6	97.3	104.4	110.4
Nishon	101.6	146.2	104.7	113.8	106
Kasbi	118.8	164.1	112.1	102.3	107.2
Kukdala	-	-	100.3	108.4	109.1
Chiroqchi	109.1	104.1	103.4	104.5	105.6
Shahrisabz	103.6	101.8	104	102.5	102.1
Yakkabog	109.9	102.5	100.1	108.4	98.2

January–March 2025 data suggest that industrial production growth in the Kashkadarya region remains positive in the short term. Most districts recorded growth rates above 100 percent, indicating a continuation of the post-crisis recovery trend observed in previous ears. Urban centers maintained relatively stable performance, while several peripheral districts showed more moderate or uneven growth, consistent with the persistent spatial heterogeneity identified in the main analysis. Given the preliminary and partial nature of these data, the results should be interpreted with caution and viewed as indicative rather than conclusive for full-year industrial dynamics.

Overall, the empirical results provide strong evidence against full convergence in industrial production growth within the Kashkadarya region. Instead, industrial development follows a core–periphery structure, characterized by stable growth in urban and industrialized districts and volatile, project-driven growth in peripheral areas.

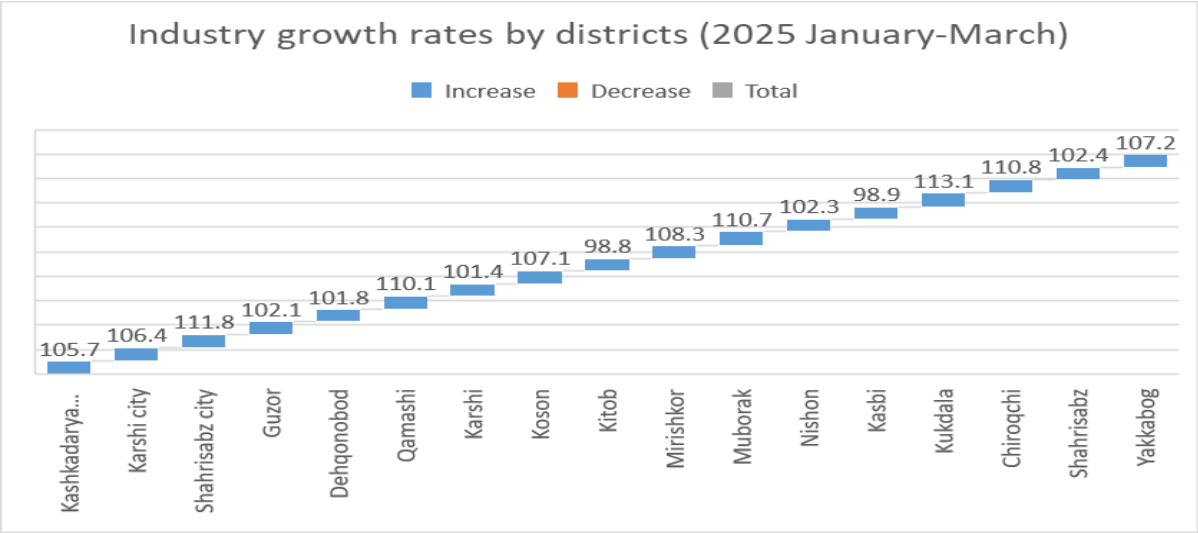

Figure 1. Industry growth rates by disricts (2025 January – March) [10]

These findings are consistent with spatial economic theory and empirical studies in transition economies, which emphasize the role of agglomeration effects, infrastructure concentration, and path dependency. The results also highlight the limitations of uniform regional industrial policies, as identical interventions may produce uneven outcomes across districts with different structural characteristics.

CONCLUSION

This study analyzed the spatial dynamics of industrial production growth across districts of the Kashkadarya region of Uzbekistan over the period 2010–2025 using district-level panel data. The empirical results reveal strong spatial differences in industrial growth within the region. Although regional aggregate indicators point to continuous industrial expansion, district-level evidence shows a persistent core–periphery structure. Urban and industrialized districts demonstrate relatively stable growth, while peripheral districts experience more volatile and project-based industrial development.

The fixed effects results confirm that time-invariant district characteristics play a key role in shaping industrial growth outcomes. Structural spatial factors such as industrial structure, infrastructure availability, and geographic location are found to be more influential than short-term macroeconomic fluctuations. The analysis of growth volatility further indicates that rapid growth observed in some peripheral districts reflects instability rather than sustainable industrial progress. In addition, the COVID-19 shock intensified existing spatial disparities, and post-crisis recovery patterns suggest club convergence rather than full convergence across districts.

These findings have important policy implications. First, regional industrial policy should move away from uniform, region-wide approaches and adopt spatially differentiated strategies. Peripheral districts require targeted support focused on industrial diversification, development of small and medium-sized enterprises, and improvements in basic infrastructure to reduce volatility and strengthen resilience. Second, industrial core districts should prioritize productivity growth, technological upgrading, and deeper integration into value chains to maintain stable growth and create spillover effects for neighboring areas. Third, regular monitoring of district-level industrial indicators is essential for identifying structural weaknesses at an early stage and for designing evidence-based regional development policies.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Valiyev Oybek Shuxrat-o‘g‘li Qarshi Davlat Texnika Universiteti katta o‘qituvchisi / Валиев Ойбек Шухрат-угли Старший преподаватель Каршинского государственного технического университета / Valiyev Oybek Shukhrat-ugli, senior lecturer at Karshi State Technical University
e-mail: oybekjon.valiev@gmail.com
https://orcid.org/0009-0005-1573-938X

REFERENCES

1. [1] Burkhanov, A. U. (2015). *Industrial policy and development of industrial systems in Uzbekistan*. Tashkent: [Publisher/Institution].

2. [2] Bae, E. Y., & Mah, J. S. (2019). The role of industrial policy in the economic development of Uzbekistan. *Post-Communist Economies, 31*(2), 240–257. https://doi.org/10.1080/14631377.2018.1537734

3. [3] Yormirzoev, M. (2021). Economic growth and productivity performance in Central Asia. *Comparative Economic Studies, 63*(3), 393–418. https://doi.org/10.1057/s41294-021-00146-9

4. [4] Popov, V. (2015). *What can Uzbekistan tell us about industrial policy that we did not know?* UN DESA Working Paper No. 139. United Nations Department of Economic and Social Affairs. https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/working-paper-no-139/

5. [5] Pomfret, R. (2000). The Uzbek model of economic development, 1991–1999. *Economics of Transition*, *8*(3), 733–748. https://doi.org/10.1111/1468-0351.00060

6. [6] Krugman, P. (1991). Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy*, *99*(3), 483–499. https://doi.org/10.1086/261763

7. [7] Rodríguez-Pose, A. (2020). The rise of populism and the revenge of the places that don't matter. *Journal of Economic Geography*, *18*(1), 189–209. https://doi.org/10.1093/jeg/lbx024

8. [8] Valiev, O., & Meylikov, F. (2024). Investment dynamics and regional disparities: Evidence from Kashkadarya region of Uzbekistan (2010–2024). *Innovation Science and Technology*, *1*(11)

9. [9] State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan. (2024). *Industrial production statistics of Kashkadarya region*. Official statistical database. https://www.qashstat.uz/uz/rasmiy-statistika/industry-2

10. [10] State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan. (2024). *Industrial production statistics of Kashkadarya region*. Official statistical database. https://www.qashstat.uz/uz/rasmiy-statistika/industry-2

11.

UDK:332.146.2:339.564(575.1)
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.16

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РЕГИОНАЛЬНОГО ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА И ФАКТОРЫ ЕГО РАЗВИТИЯ: НА ПРИМЕРЕ УЗБЕКИСТАНА

Мухайё Худайбердиевна Дустова

HUDUDIY EKSPORT SALOHIYATINING KONSEPTUAL ASOSLARI VA UNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI: O‘ZBEKISTON MISOLIDA

Muxayyo Xudayberdiyevna Dustova

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF REGIONAL EXPORT POTENTIAL AND ITS DEVELOPMENT FACTORS: THE CASE OF UZBEKISTAN

Mukhayyo Dustova

Received: January 12, 2026 Revised: January 16, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Аннотатsiя. В статье представлен концептуальный анализ факторов формирования регионального экспортного потенциала на примере Узбекистана как экономики с формирующимся рынком. На основе обзора международной литературы и программных документов разработана аналитическая модель, интегрирующая экономические, институциональные, инфраструктурные и логистические детерминанты экспортной активности регионов. Показано, что межрегиональные различия в экспортных показателях обусловлены неравномерным развитием инфраструктуры, различиями в уровне институциональной поддержки и доступе к международным рынкам. Обоснована необходимость дифференцированного, регионально ориентированного подхода к формированию экспортной политики.

Ключевые слова: региональный экспортный потенциал, экономика с формирующимся рынком, региональное развитие, экспортная политика, Узбекистан.

Abstract. This paper provides a conceptual analysis of the determinants of regional export potential using Uzbekistan as a representative emerging economy. Based on a review of international literature and policy documents, an analytical framework is developed that integrates economic, institutional, infrastructural, and logistical factors shaping regional export performance. The study shows that interregional disparities in export activity are driven by uneven infrastructure development, differences in institutional support, and variations in access to international markets. The findings highlight the need for differentiated, region-specific export policies.

Keywords: Regional export potential, emerging economy, regional development, export policy, Uzbekistan.

Annotatsiya. Maqolada O‘zbekiston misolida rivojlanayotgan iqtisodiyot sharoitida hududiy eksport salohiyatini shakllantiruvchi omillarning konseptual tahlili keltirilgan. Xalqaro adabiyotlar va dasturiy hujjatlar sharhi asosida hududlarning eksport faoliyatiga ta’sir etuvchi iqtisodiy, institutsional, infratuzilmaviy va logistika omillarini birlashtiruvchi analitik model ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari hududlararo eksport farqlari infratuzilmaning notekis rivojlanishi, institutsional qo‘llab-quvvatlash darajasi va xalqaro bozorlarga kirish imkoniyatlari bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi. Hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda differensial eksport siyosatini shakllantirish zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: hududiy eksport salohiyati; rivojlanayotgan iqtisodiyot; hududiy rivojlanish; eksport siyosati; O‘zbekiston.

ВВЕДЕНИЕ

В последние десятилетия глобальная торговая система претерпела глубокие структурные изменения, обусловленные усилением экономической интеграtsii, технологическим прогрессом и реорганизатsией глобальных цепочек создания стоимости. В то же время нарастающая фрагментатsия торговли, геополитическая напряжённость и сбои в функционировании цепочек поставок усилили конкуренцию на международных рынках. В этих условиях способность стран поддерживать и наращивать экспортный потенциал стала одним из ключевых факторов долгосрочного экономического роста и устойчивости развития. При

этом экспортная конкурентоспособность формируется уже не только на hatsiональном уровне: регионы всё в большей степени выступают самостоятельными и значимыми субъектами, определяющими экспортные результаты и степень интеграtsii в мировые рынки.

Возрастающая роль регионов в международной торговле отражает существенную пространственную неоднородность экономических структур, ресурсного обеспечения, уровня развития инфраструктуры и институционального потенциала внутри стран. Регионы значительно различаются по степени доступности транспортно-логистических сетей, качеству человеческого капитала, отраслевой специализаtsii и близости к зарубежным рынкам. В результате hatsiональные показатели экспорта нередко скрывают значительные межрегиональные различия в уровне экспортного потенциала и фактических результатах экспортной деятельности. Осознание данных различий особенно важно для экономик с формирующимся рынком, где проблема неравномерного регионального развития сохраняет устойчивый характер.

В странах с переходной и развивающейся экономикой экспортный потенциал, как правило, сосредоточен в ограниченном числе регионов, тогда как другие территории остаются слабо интегрированными в систему международной торговли. Подобный дисбаланс сдерживает общий рост экспорта, ограничивает его диверсификатsiю и усиливает региональные социально-экономические диспропорции. Традиционные унифицированные меры стимулирования экспорта, реализуемые на hatsiональном уровне, зачастую не учитывают специфические ограничения и возможности отдельных регионов. В связи с этим возрастает необходимость смещения аналитического фокуса от агрегированных hatsiональных экспортных показателей к региональному измерению, позволяющему выявить структурные и институциональные детерминанты экспортного потенциала.

Существующие исследования в области международной торговли и экспортной деятельности преимущественно сосредоточены на анализе hatsiональной конкурентоспособности, экспортного поведения фирм и сравнительных преимуществ отдельных товарных групп. Несмотря на значительный вклад данных подходов в развитие теории и практики, они обеспечивают лишь частичное понимание процессов формирования и использования экспортного потенциала в разрезе регионов внутри страны. Работы, непосредственно посвящённые региональному экспортному потенциалу, остаются относительно немногочисленными, особенно в контексте экономик с формирующимся рынком. Кроме того, значительная часть исследований ориентирована на количественные оценки и эконометрическое моделирование, нередко оставляя без должного внимания концептуальные основы и механизмы экономической политики, формирующие региональные экспортные возможности.

Понятие регионального экспортного потенциала выходит за рамки текущих объёмов экспорта и отражает способность региона формировать, поддерживать и расширять экспортную деятельность в существующих и перспективных экономических условиях. Данная способность определяется сложным взаимодействием экономических факторов (таких как структура производства и обеспеченность ресурсами), инфраструктурных условий (включая транспортно-логистическое обеспечение), институциональной среды (наличие и эффективность институтов поддержки экспорта, качество регулирования), а также уровнем доступа к международным рынкам. Вместе с тем в научной литературе отсутствует универсально признанная концептуальная модель, системно интегрирующая указанные измерения, особенно применительно к экономикам с формирующимся рынком, характеризующимся институциональной трансформатsiей и изменяющейся торговой политикой.

В данном контексте Узбекистан представляет собой показательный пример для исследования регионального экспортного потенциала в условиях развивающейся экономики. В течение последнего десятилетия в стране реализуется масштабная программа экономических реформ, направленных на либерализатsiю внешней торговли, диверсификатsiю экспорта и интеграtsiю в мировую экономику

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ

В современной научной литературе понятие экспортного потенциала рассматривается как ключевая категория анализа внешнеэкономического развития и конкурентоспособности территорий. Традиционные подходы, сформированные в рамках теории международной торговли, связывают экспортный потенциал преимущественно со сравнительными преимуществами, обеспеченностью факторами производства и уровнем производительности.

В более поздних исследованиях акцент смещается на разграничение фактических экспортных результатов и латентного экспортного потенциала, который отражает возможность расширения экспорта при наличии благоприятных институциональных и инфраструктурных условий. В этом контексте Ракитина (2024) подчёркивает [2], что экспортный потенциал региона следует рассматривать как комплексную социально-экономическую категорию, включающую производственные возможности, уровень развития деловой среды и степень интеграtsii территории во внешнеэкономические связи. Аналогичной позиции придерживается Федина (2023), отмечая, что оценка экспортного потенциала территорий должна учитывать не только объём и структуру производства, но и институциональные и логистические ограничения, определяющие способность регионов реализовывать свои конкурентные преимущества [3].

Значительное внимание в литературе уделяется роли регионального уровня в формировании экспортной конкурентоспособности. Исследования в области региональной экономики подчёркивают, что экспортный потенциал не является равномерно распределённым внутри страны, а «встроен» в локальные производственные системы, агломератsionные эффекты и уровень инфраструктурного развития территорий. Беркович (2024) рассматривает региональную экспортную деятельность как самостоятельный объект государственной поддержки и отмечает необходимость выстраивания многоуровневой системы координатsii между натsionальными и региональными институтами в сфере экспортного продвижения [1].

Отдельный пласт исследований посвящён инфраструктурным и логистическим детерминантам экспортного потенциала. В этих работах подчёркивается, что транспортная связанность, доступ к международным коридорам и наличие логистических узлов напрямую влияют на издержки экспорта и конкурентоспособность региональных производителей. Холмаматов (2023), анализируя развитие транспортной инфраструктуры в Узбекистане, показывает, что неравномерность инфраструктурного обеспечения регионов формирует устойчивые различия в их экспортных возможностях и степени вовлечённости во внешнеэкономическую деятельность [9].

В отечественной литературе, посвящённой экономике Узбекистана, экспортный потенциал регионов рассматривается преимущественно в контексте структурных преобразований и диверсификатsii экономики. Ниязов (2017) одним из первых систематизировал факторы формирования регионального экспортного потенциала, выделив производственную структуру, обеспеченность ресурсами и институциональные условия как ключевые элементы экспортной способности территорий [5]. Более поздние исследования развивают данный подход, акцентируя внимание на региональных различиях в уровне промышленного развития и доступе к инфраструктуре. Так, Сотволдиев (2021) подчёркивает, что экспортная активность в Узбекистане сконцентрирована в ограниченном числе регионов, тогда как значительная часть территорий остаётся ориентированной на внутренний рынок и первичные сектора [6].

Вопросы диверсификатsii экспорта и устойчивости регионального развития также занимают важное место в современных исследованиях. Отамуродов и Эшкулова (2025) показывают, что расширение экспортной номенклатуры и развитие перерабатывающих отраслей способствуют снижению уязвимости регионов к внешним ценовым шокам и усиливают их интеграtsiю в международные цепочки создания стоимости [8]. Аналогичную точку зрения высказывает Турдибаева (2025), обосновывая значимость формирования региональных конкурентных преимуществ на основе кластерного подхода и отраслевой специализатsii [7].

Институциональный аспект экспортного развития отражён в работах, посвящённых механизмам государственной поддержки и финансового стимулирования экспортной деятельности. Карпова (2023) подчёркивает, что эффективность экспортной политики во многом определяется доступностью инструментов поддержки на региональном уровне и качеством взаимодействия между органами власти и хозяйствующими субъектами [4]. В контексте Узбекистана материалы Института макроэкономических и региональных исследований (IMRS, 2021) указывают на необходимость усиления регионального измерения экспортной политики и развития локальных институтов поддержки экспорта [10].

Несмотря на наличие значительного массива исследований, большинство работ по-прежнему ориентировано либо на натsionальный уровень анализа, либо на микроэкономический уровень отдельных предприятий. Региональное измерение экспортного потенциала, особенно в условиях экономик с формирующимся рынком, остаётся недостаточно концептуализированным. В частности, в литературе слабо представлена интеграtsiя экономических, инфраструктурных и институциональных факторов в рамках единой аналитической модели, позволяющей объяснить механизмы формирования экспортных возможностей территорий.

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ

Исследование основано на концептуально-аналитическом подходе, направленном на систематизатsiю ключевых детерминант регионального экспортного потенциала в условиях экономики с формирующимся рынком. Методологическая рамка ориентирована на формирование целостного представления о механизмах, определяющих экспортные возможности регионов, без применения эконометрического моделирования.

Теоретической основой работы служат положения теории международной торговли, региональной и институциональной экономики, в рамках которых экспортный потенциал рассматривается как многомерная категория, формируемая во взаимодействии экономических, инфраструктурных, институциональных и рыночных факторов.

Основным методом является систематический обзор и критический анализ научной литературы и программно-нормативных документов в сфере экспортной и региональной политики.

В качестве эмпирического контекста используется пример Республики Узбекистан, рассматриваемый как иллюстративный кейс, позволяющий выявить обобщаемые закономерности, характерные для экономик с формирующимся рынком. Сравнительно-аналитический метод применяется для сопоставления полученных

выводов с результатами исследований по другим странам и регионам.

АНАЛИЗ И РЕЗУЛЬТАТЫ

Региональный экспортный потенциал в Узбекистане формируется под воздействием структурных, экономических и институциональных факторов, существенно различающихся по регионам. Страна характеризуется выраженной территориальной неоднородностью по уровню производственного потенциала, отраслевой специализatsii и доступу к инфраструктуре: одни регионы демонстрируют более диверсифицированную структуру производства и высокий уровень интегratsii в международные рынки, тогда как другие остаются ориентированными преимущественно на внутренний спрос и первичные сектора экономики.

Такая неравномерность отражает различия в исторических траекториях развития, ресурсной обеспеченности и пространственной концентratsii промышленной активности. Экспортный потенциал в значительной степени «встроен» в регионально-специфические экономические конфигуratsii, что обуславливает необходимость учёта структурных особенностей территорий при формировании экспортно-ориентированной экономической политики.

Инфраструктура и логистика как ограничения региональных экспортных возможностей. Инфраструктурное и логистическое обеспечение является ключевым детерминантом регионального экспортного потенциала в Узбекистане. Несмотря на реализуемые инвестиционные проекты, между регионами сохраняются существенные различия по уровню транспортной связанности, эффективности логистических процессов и доступу к международным транспортным коридорам.

Регионы с развитой транспортной сетью и логистическими узлами обладают более благоприятными условиями для экспортной деятельности, тогда как территории с высокими транспортными издержками и длительными сроками доставки сталкиваются со снижением конкурентоспособности на внешних рынках, особенно для малых и средних предприятий. Это свидетельствует о том, что повышение производственных возможностей не обеспечивает реализatsii экспортного потенциала без устранения инфраструктурных ограничений, а развитие инфраструктуры должно рассматриваться как целенаправленный инструмент укрепления региональных экспортных возможностей.

Институциональная среда и поддержка экспорта на региональном уровне. Институциональное измерение играет ключевую роль в формировании регионального экспортного потенциала в условиях экономической трансформatsii. В Узбекистане проводимые реформы, направленные на улучшение делового климата и упрощение экспортных процедур, реализуются с различной результативностью по регионам вследствие различий в административном потенциале и уровне институциональной координatsii.

Доступ экспортёров к информatsii, услугам по сертификatsii, финансовым инструментам и аналитике внешних рынков остаётся неравномерным, что в ряде регионов ограничивает способность предприятий использовать меры государственной поддержки. Это позволяет сделать вывод о том, что региональный экспортный потенциал определяется не только экономическими ресурсами, но и качеством местного управления, а укрепление региональных институтов и координatsii между уровнями власти является необходимым условием повышения результативности экспортной политики.

Доступ к рынкам и внешняя интегratsia. Доступ к международным рынкам является ключевым компонентом регионального экспортного потенциала и для регионов Узбекистана во многом определяется географическим положением, состоянием пограничной инфраструктуры и уровнем информatsionной обеспеченности о требованиях зарубежных рынков. Регионы, расположенные вблизи транспортных коридоров и пограничных пунктов пропуска, как правило, обладают более благоприятными условиями внешней интегratsii.

Импликatsii для региональной дифференциatsii экспортного потенциала. Анализ регионального экспортного потенциала Узбекистана подтверждает необходимость дифференцированных подходов к развитию экспортной деятельности, учитывающих не только уровень экспортных показателей, но и характер доминирующих ограничений в отдельных регионах. Унифицированные меры стимулирования экспорта не обеспечивают сопоставимой эффективности для территорий с различными структурными, инфраструктурными и институциональными условиями.

Импликatsii для экономической политики по развитию регионального экспортного потенциала. Аналитический обзор подтверждает необходимость формирования дифференцированной, чувствительной к региональным особенностям экспортной политики в экономиках с формирующимся рынком. Пример Узбекистана показывает, что межрегиональные различия в экспортных возможностях отражают не только действие рыночных механизмов, но и структурные, инфраструктурные и институциональные асимметрии, требующие адресных мер экономической политики. В этой связи эффективное стимулирование экспорта должно опираться на систему мер, согласованных с регионально-специфическими ограничениями и возможностями, а не ограничиваться унифицированными natsionальными инструментами.

Дифференцированные региональные экспортные стратегии. Развитие экспортной политики требует разработки дифференцированных стратегий, адаптированных к социально-экономическому профилю отдельных регионов. Существенные различия в структуре производства,

уровне развития инфраструктуры и институциональном потенциале ограничивают эффективность унифицированных инструментов стимулирования экспорта, что обосновывает необходимость классификатsii регионов по доминирующим ограничениям и разработки адресных мер экономической политики.

Для регионов с высоким производственным потенциалом, но низкими экспортными результатами, приоритетом должно стать содействие доступу к зарубежным рынкам, поддержка сертификатsii и интегратsiя в международные цепочки создания стоимости. Регионы с формирующейся промышленной базой, напротив, нуждаются в мерах по развитию экспортной готовности, укреплению институциональной среды и наращиванию управленческого и производственного потенциала, что повышает эффективность использования государственных ресурсов и устойчивость экспортных результатов.

Инфраструктура и логистика как стратегические инструменты экспортной политики. Развитие инфраструктуры следует рассматривать как стратегический элемент экспортной политики, поскольку транспортная связанность, эффективность логистических процессов и доступ к торговым коридорам напрямую влияют на конкурентоспособность регионального экспорта через издержки, сроки поставок и надёжность исполнения контрактов. Для экономик с формирующимся рынком приоритизатsiя инвестиций в экспортно-ориентированную инфраструктуру является важным условием повышения регионального экспортного потенциала.

Укрепление региональных институтов поддержки экспорта. Институциональная среда является ключевым фактором формирования регионального экспортного потенциала, поскольку даже при благоприятных экономических и инфраструктурных условиях недостаточная развитость институтов поддержки ограничивает возможности предприятий выходить на зарубежные рынки. В этой связи укрепление региональных институтов следует рассматривать как приоритетное направление экономической политики.

Данное направление предполагает наращивание потенциала региональных агентств, усиление координатsii между natsionальными и региональными органами власти, а также обеспечение экспортёров доступом к информатsionным, консультатsionным и финансовым инструментам. Упрощение экспортных процедур и повышение прозрачности регулирования способствуют снижению трансакционных издержек и расширению участия, прежде всего малых и средних предприятий, в экспортной деятельности.

Расширение доступа к рынкам и развитие информатsionных потоков. Улучшение доступа к международным рынкам требует устранения как физических, так и информатsionных барьеров. В то время как инвестиции в инфраструктуру позволяют сократить пространственную удалённость от рынков сбыта, информатsionные ограничения — такие как недостаточная осведомлённость о зарубежных стандартах, нормативных требованиях и предпочтениях потребителей — часто остаются существенным препятствием для региональных экспортёров.

В этой связи меры экономической политики должны быть ориентированы на распространение экспортной информатsii, развитие систем рыночной аналитики и реализатsiю программ повышения квалификатsii, направленных на формирование у предприятий понимания требований международных рынков. Содействие участию в международных выставках и ярмарках, платформах взаимодействия «бизнес — бизнес» и цифровых торговых каналах может дополнительно поддержать региональные предприятия в расширении их экспортного присутствия. Подобные инициативы особенно актуальны для регионов с ограниченным опытом участия в международной торговле.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В статье рассмотрена концепция регионального экспортного потенциала в контексте экономики с формирующимся рынком на примере Узбекистана. Обоснована возрастающая роль регионов как ключевых субъектов экспортного развития и необходимость учёта региональной неоднородности экономической структуры, инфраструктуры, институционального потенциала и условий доступа к международным рынкам.

На основе критического обзора литературы предложено понимание регионального экспортного потенциала как многомерной категории, формируемой во взаимодействии экономических, инфраструктурных, институциональных и рыночных факторов. Показано, что межрегиональные различия в экспортных возможностях требуют дифференцированных, контекстно ориентированных мер экономической политики, а не унифицированных natsionальных подходов.

Анализ примера Узбекистана выявил совокупное влияние структурных характеристик, инфраструктурных и логистических ограничений, институциональной среды и условий доступа к рынкам на экспортные возможности регионов. Подчёркнута необходимость регионально чувствительных стратегий, включающих развитие экспортно-ориентированной инфраструктуры, укрепление институтов поддержки экспорта, содействие диверсификатsii и снижение информатsionных барьеров.

Научный вклад работы заключается в концептуально-аналитической фокусировке на региональном измерении экспортного потенциала, что формирует основу для последующих эмпирических исследований и сравнительного анализа с использованием региональных статистических данных. Полученные выводы могут быть применимы не только к условиям Узбекистана, но и к другим экономикам с формирующимся и переходным характером развития.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Muxayyo Xudayberdiyevna Dustova Qarshi davlat texnika universiteti, dotsent v.b. / Мухайё Худайбердиевна Дустова Каршинский государственный технический университет, и.о.доцента / Mukhayyo Dustova Karshi State Technical University, Acting Associate Professor
e-mail: dustova@kstu.uz
ORCID: 0000-0002-5417-6533

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

[1]. Беркович М. И. Региональная экспортная деятельность как объект государственной поддержки // *Региональная экономика: теория и практика*. — 2024. — № 3. — С. 45–58.

[2]. Ракитина Н. В. Экспортный потенциал региона: сущность, структура и подходы к оценке // *Экономика и предпринимательство*. — 2024. — № 2. — С. 112–120.

[3]. Федина Е. В. Методические подходы к оценке экспортного потенциала территорий в контексте промышленного развития // *Вестник экономической науки*. — 2023. — № 4. — С. 67–75.

[4]. Карпова О. И. Государственная финансовая поддержка экспорта в системе регионального развития // *Финансы и кредит*. — 2023. — № 9. — С. 98–110.

[5]. Ниязов М. А. Экспортный потенциал регионов Узбекистана и факторы его формирования // *Иқтисодиёт ва инноватsion технологиялар*. — 2017. — № 6. — С. 54–63.

[6]. Sotvoldiev F. Regional export potential and development disparities in Uzbekistan // *Journal of Central Asian Economic Studies*. — 2021. — Vol. 5, No. 2. — P. 89–101.

[7]. Turdibayeva M. Regional competitiveness and export potential: Evidence from Tashkent region // *Economic Review of Central Asia*. — 2025. — Vol. 9, No. 1. — P. 34–48.

[8]. Otamurodov Sh., Eshqulova N. Export diversification and value chain development in Uzbekistan // *Uzbek Journal of Economic Research*. — 2025. — Vol. 7, No. 1. — P. 15–29.

[9]. Холмаматов Д. Х. Развитие транспортной инфраструктуры как фактор повышения экспортного потенциала регионов Узбекистана // *Транспорт и экономика*. — 2023. — № 5. — С. 41–50.

[10]. Институт макроэкономических и региональных исследований при Кабинете Министров Республики Узбекистан. Приоритеты экспортной политики и регионального развития в Узбекистане: аналитический доклад. — Ташкент: IMRS, 2021. — 84 с.

УДК: 338.43:339.564
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.17

МАМЛАКАТДА ОЗИҚ-ОВҚАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ИЛМИЙ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Ю.Ю.Мухаммадиева, Д.Ж.Рустамова

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В СТРАНЕ

Ю.Ю.Мухаммадиева, Д.Ж.Рустамова

SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF ENSURING FOOD SECURITY IN A COUNTRY

Y.Y.Mukhammadiyeva, D.J.Rustamova

Received: January 12, 2026 Revised: January 16, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Аннотатsiя: Ушбу мақолада озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашни назарий асослари, озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш муаммолапи ва озиқ- овқат хавфсизлигини таъминлаш бўйича илмий назарий қарашлар таҳлил этилган.

Калит сўзлар: деҳқон, фермер, хўжалик, озиқ-овқат, тўйимли, маҳсулот, импорти, patsion, қайта ишлаш, ўсимлик, Туппоқ-иқлим, ер, ресурс, маҳсулот, экотизм, атроф-муҳит, айпибошлаш, тақсимлаш, ишлаб чиқапиш, истеъмол қилиш.

Аннотатsiя. В данной статье анализируются теоретические аспекты обеспечения безопасности пищевых продуктов, проблемы обеспечения безопасности пищевых продуктов и научно-теоретические взгляды на обеспечение безопасности пищевых продуктов. Одновременно было разработано авторское определение безопасности пищевых продуктов.

Ключевые слова: фермер, фермер, ферма, пища, питательный, продукт, импорт, patsion, переработка, растение, Почва-климат, земля, ресурс, продукт, экология, окружающая среда, распределение, распределение, производство, потребление.

Abstract: This article analyzes the theoretical aspects of ensuring food safety, the problem of ensuring food safety and scientific theoretical views on ensuring food safety. At the same time, an author's definition of food safety was developed.

Keywords: farmer, farmer, farm, food, nutritious, product, import, life, ration, seed, processing, plant, Soil-climate, land, resource, product, ecology, environment, distribution, distribution, production, consumption.

КИРИШ

Хозирги кунда жаҳонда геосиёсий вазият билан боғлиқ тебранишлар жиддий тус олиб, озиқ-овқат хавфсизлигига бўлган таҳдидлар тобора ортаётгани шунчаки ваҳимали гаплар эмас. Маълумотларга кўра, сайёрамизда 2,3 миллиард одам озиқ-овқат хавфсизлиги мўътадил ёки ўткир мавжуд бўлмаган шароитда яшамоқда. Бунда нафақат очлик ва сувсизлик, балки мавжуд озиқ-овқат маҳсулотларининг сифатсиз ва истеъмолга яроқсиз экани ҳам назарда тутилади. Ушбу инсонларнинг 556 миллион нафари ёки 25 фоизи эса Осиё қитъасида яшайди.

Муаммонинг асосий ечимларидан бири, албатта, қишлоқ хўжалигини ривожлантириш, ер майдонларидан унумли фойдаланиш, ердан олинадиган ҳосилдорликни ошириб бориш орқали аҳолини сифатли озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашдан иборат. Мамлакатимиз географик жойлашуви ва иқлими жиҳатидан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришга қулай, аграр тармоққа иқтисослашган, тупроғимиз унумдорлиги учун бу борада хавотиримиз кам.Айниқса, табиий неъматлар абадий эмаслиги, сув тақчиллиги муаммоси дунё халқлари қатори бизга ҳам хавф солаётган бир шароитда мавжуд имкониятларимиздан энг юқори даражада фойдаланишимиз зарур.

Шу боис, аграр тармоқни ривожлантириш, унга илм-фан ва замонавий технологияларни кенг жорий этиш асосий вазифаларимиздан бирига айланган. Сўнгги йилларда қишлоқ хўжалиги соҳаси улкан ўзгаришларга юз тутди. Хусусан, қишлоқ хўжалиги ерларидан самарали фойдаланиш ва унумдорлигини ошириш, фойдаланишга яроқсиз экин майдонларида агротехник тадбирлар олиб бориш орқали қайта фойдаланишга киритиш, лалми ерларни ўзлаштириш ишларига жиддий эътибор қаратиляпти.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганидек, “Қишлоқ хўжалигидаги ислоҳотлардан мақсад -иқтисодий фойда кўриш билан бирга, озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш, халқ фаровонлигини оширишдан иборатдир. Буни ҳеч қачон эсимиздан чиқармаслигимиз зарур”.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг илмий-назарий асослари ва уни тартибга солиш воситалари узоқ хориж олимлари Ж.Аддисон (2001) қишлоқ хўжалигида бандликни химоя қилиш механизмларини, Г.Беккер (1962 инсон капиталига киритилиши лозим бўлган капиталларни), А.Бриттаин (1997) саноати ривожланган ривожланган мамлакатларда тўлиқ бандликни, П.Самуэльсон, С.Брю, К.Макконнелл (1992) қишлоқ хўжалигидаги муаммо ва сиёсатларни ўз тадқиқотларида ўрганганлар.

МДҲ мамлакатлари олимлари А.Г.Эфендиев (2002) замонавий қишлоқ хўжалиги ва реформасини, Н.Барышников, Е.Черданцева (2017) ишлаб чиқариш қв қишлоқ хўжалигини, В.К.Сенчагов (2002) иқтисодий хавфсизликни ҳамда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг шаклланиши ва ривожланиш босқичлари ҳамда уларнинг ўзига хос хусусиятлари тадқиқ этишган.

Ўзбекистонда озиқ-овқат хавсизлигини таъминлаш буйича илмий, назарий ва амалий қарашлар бўйича мамлакатимиз иқтисодчи олимлари А.Абдуғаниев (2004) қишлоқ хўжалиги ивтисодиётини, А.Ф.Хуррамов (2005) мулкий муносабатлар ва уларнинг аграр соҳадаги хусусиятлари, Ф.Т.Эгамбердиев (2003) аграсаноат ишлаб чиқфариш жараёнларини, Д.Таджибаева (2020) институционал ўзгаришлар самарадорлигини оширишнинг назарий асосларини такомиллаштиришни, И.Б.Рустамова (2020) аграр сохада инноватsion жараёнлар самарадорлигини оширишнинг илмий услубий асосларини, Дусматов Б.О. (2022) иқтисодиётни модернизатsiялаш шароитида аграсаноат ишлаб чиқаришда инноватsion инфратузилмани ривожлантиришни, Ч.П.Хўжагелдиев (2022) қишлоқ хўжалиги ерлари унумдорлигини оширишни рағбатлантиришни, А.Х.Тошқулов (2021) хўжалиги корхоналари иқтисодий фаолиятини солиқлар воситасида рағбатлантириш масалаларини, Ҳ.П.Абулқосимов (2012) озиқ-овқат ва иқтисодий хавфсизликни, Т.С.Расулов (2017) озиқ-овқат хавфизлигини таъминлашни, С.Р.Топилдиев (2023) аграр соҳани ривожлантиришни назарий жиҳатларни илмий тадқиқот ишларида ўрганилган. Бироқ, малакатда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг назарий асосларини айнан иқтисодий муносабатларни тартибга солишдаги муаммолар умумлаштирилган илмий тадқиқот объекти сифатида ўрганилмаган.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Тадқиқотда илмий абстракция, индукция ва дедукция, ҳодисаларга узвийликда ёндашиш, комплекс ёндашув, тизимли ва қиёсий таҳлил иетодларидан фойдаланилган.

Тадқиқотда қўлланилган ёндашув, илмий қарашлар, усулларнинг мақсадга мувофиқлиги; маълумотларнинг расмий манбалардан, жумладан, Ўзбекистон Республикаси Марказий давлат архиви, монографик таҳлиллардан, халқаро молия институтларининг расмий маълумотларидан ва бошқа амалий маълумотлардан фойдаланилганлиги; хулоса, таклиф ва тавсияларнинг амалиётда жорий этилгани; олинган натижаларнинг ваколатли тузилмалар томонидан амалиётга жорий қилингани билан белгиланади.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Юқоридагилардан келиб чиқиб озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг назарий жиҳатларини таҳлил қиладигна бўлсак узоқ хориж олимлардан 1970- йилларда Клай Е. Нинг (2003) Озиқ-овқат хавфсизлиги концепцияси динамик бўлиб, у доимий равишда янги ўлчовлар ва ортиқча таҳлил даражаларини ўз ичига олади. Озиқ-овқат хавфсизлиги концепциясининг бу давом этаётган эволюцияси тадқиқот ва давлат сиёсатининг турли соҳаларида концепциянинг қийинчиликларини кенгроқ эътироф этишдан далолат беради, чунки озиқ-овқат хавфсизлиги муаммоси жаҳон озиқ-овқат инқирози биринчи ярмида содир бўлган вақтдан бошлаб узоқ тарихга эга.

П.Коллиернинг (2003) фикрига кўра озиқ-овқат хавфсизлиги зўравонликнинг қўзғатувчиси, оқибати бўлиб хизмат қилади ва "можаролар тузоғи" деб номланувчи циклик шаклга ҳисса қўшади. Озиқ-овқат хавфсизлигининг мавжудлиги сиёсий барқарорликни сақлаш учун жуда муҳим ва тартибсизликларнинг турли шакллари, жумладан, ҳукумат муваффақиятсизлиги, норозилик намойишлари, тартибсизликлар, жамоа зўравонликлари ва фуқаролик можароларининг юқори хавфи билан боғлиқ. Аксинча, шиддатли тўқнашувлар кўпинча озиқ-овқат хавфсизлигини кучайтиради, тўйиб овқатланмаслик ва оғир ҳолатларда очарчиликка олиб келади. Озиқ-овқат хавфсизлиги можароларни кучайтириши мумкин бўлса-да, унинг таъсири вазиятга қараб ўзгариб туради, энг аниқ алоқалар мамлакатларда кузатилади, шунинг учун заиф бозорлар ва етишмаётган сиёсий институтлар билан тавсифланади.

Н.Томаснинг (2006) тадқиқотига кўра озиқ-овқат хавфсизлиги соғлом ва фаол турмуш тарзи учун парҳез талаблари ва афзалликларини қондириш учун зарур бўлган кўп, хавфсиз ва тўйимли озиқ-овқат таъминотига жисмоний, ижтимоий ёки иқтисодий

киришнинг етарли эмаслиги билан тавсифланади.

Худди шундай, БМТнинг озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти (ФАО) томонидан таърифланганидек, озиқ-овқат хавфсизлиги одамларнинг нормал ўсиш, ривожланиш ва фаол ва соғлом ҳаётни сақлаб қолиш учун зарур бўлган хавфсиз ва тўйимли озиқ-овқат маҳсулотларидан етарли миқдорда фойдаланиш имкониятига эга бўлмаган ҳолатларни англатади.

Тарасук В. ва Вогт Ж. Лариниг (2009) илмий изланишларида озиқ-овқат хавфсизлигининг таъминланмаганлиги энг қашшоқ одамлар ва имтиёзларга таянадиганлар чегарасидан ташқарига чиқади. Ҳатто кам маош олувчилар, айниқса барқарор уй-жойга эга бўлмаганлар, ўртача даромадга эга бўлган шахслар ипотека ёки кредит тўловлари каби кўтарилган харажатлар ёки тўсатдан касаллик ёки ишсизлик каби кутилмаган ҳолатлар туфайли озиқ-овқат хавфсизлигига дуч келиши мумкин.

Наполи М. ва бошқларнингтадқиқотларида эса озиқ-овқатнинг инсон саломатлигига таъсири ва мамлакатнинг иқтисодий ва сиёсий барқарорлигига таъсирини ҳисобга олсак, озиқ-овқат хавфсизлиги инсон ҳаётининг асосий жиҳати ҳисобланади. У тўртта асосий устунни истеъмолга лаёқатлилик, мавжудлик, фойдаланиш ва барқарорликни ўз ичига олади:

Ҳалқаро озиқ-овқат сиёсати тадқиқотлар институти маълумотларига кўра (IFPRI-2019) одамлар фаол ва соғлом турмуш тарзини сақлаб қолиш учун уларнинг диетага бўлган талаблари ва афзалликларига мос келадиган етарли даражада хавфсиз ва тўйимли озиқ-овқат олиш учун жисмоний, ижтимоий ва иқтисодий воситаларга эга бўлганда озиқ-овқат хавфсизлигига эришадилар.

Ланг Т. ва Барлинг Д. ларнинг (2012) илмий изланишларига кўра озиқ- овқат хавфсизлигига оид иккита асосий парадигмани ажратиб кўрсатади: биринчиси озиқ овқат маҳсулотларини ишлаб чиқаришни кўпайтиришни тўйинмаган истеъмол ва очликнинг асосий ечими сифатида таъкидлайди, иккинчиси эса, замонавийроқ нуқтаи назардан, ижтимоий ва экологик масалаларни биринчи ўринга қўяди, бу билан курашиш орқали оддий ишлаб чиқаришдан ташқари кенг кўламли масалаларни қамраб олиш зарурлигини кўрсатиб ўтади. Фикримизча биринчидан таклиф асосан қишлоқ хўжалиги муаммолари атрофида, иккинчидан эса умумий озиқ-овқат тизимлари билан боғлиқ.

Гарнет Т., Апплебй М.С. ва бошқалар (2013) ЭСА озиқ-овқат хавфсизлиги муаммосини ҳал қилишнинг бир йўли қишлоқ хўжалиги маҳсулдорлигини атроф-муҳит таъсирини минималлаштирадиган ва озиқ-овқат маҳсулотларини барқарор ишлаб чиқариш имкониятларини ҳимоя қиладиган усуллар билан оширишни ўз ичига олади. Ушбу барқарор фаоллаштириш стратегияси глобал миқёсда кўплаб ҳукуматлар томонидан сиёсий муаммо сифатида қабул қилинган, аммо у ишлаб чиқаришга ҳаддан ташқари эътибор қаратилиши ёки мувофиқлик йўқлиги учун ҳам танқидларга сабаб бўлди.

Гуине Р., Пато М. Ва бошқалар (2021) олиб броган тадқиқотлари натижасига кўра, озиқ-овқат хавфсизлигининг тўртта устуни - мавжудлик, истеъмол қилиш имконияти, фойдаланиш ва барқарорлик - иқлим ўзгариши каби қўшимча омилларни ўз ичига олган ҳолда қайта кўриб чиқилиши зарурлигини таъкидлади.

Ўзбекистонда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш муаммоларини Абулқосимов Ҳ.П. (2012) илмий тадқиқотида бу масалалар мамлакат, корхона, шахс нуқтаи назаридан, ички ва ташқи, хўжалик фаолиятининг пул молия соҳасидаги иқтисодий хавфсизликни ва озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш масалалари ёритилган. Абулкосимов Х.П., Расулов Т.С. (2017) Озиқ-овкат хавфсизлигини таъминлашнинг назарий жихатлари ва йуналишларини, Абдуғаниев О.А. (2018) Минтаканинг озиқ-овкат билан таъминланганлигини бахолаш усуллари ва мезонларини, Саидахмедова Н.И (2020) томонидан “Бозор иқтисодиёти шароитида озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг назарий жиҳатлари ва йўналишлари”га, Саидова Д.Н., Рустамова И.Б., Турсунов Ш.А. (2016) Аграр сиёсат ва озиқ-овкат хавфсизлигини, Топилдиев С.Р. (2023) “Аграр муносабатларни тартибга солиш механизмларини такомиллаштирш” мавзуларида илмий тадқиқот ишлари олиб боришган.

Фикримизча, мамлакатларнинг иқтисодий ва демографик салоҳиятидан самарали фойдаланиш зарурияти билан боғлиқ ўзгаришлар асосида давлат томонидан озиқ-овқат бозорини тартибга солиш мақсадга мувофиқ.

Биринчидан, миллий бозорни яхлит ҳолда ривожлантиришга қаратилган давлат дастурларида алоҳида минтақанинг демографик тузилиши ва ишлаб чиқариш имкониятларини баҳолаш долзарблик касб этади.

Иккинчидан, озиқ-овқат хавфсизлиги даражаси замонавий талаблар учун етарли эмаслигини тан олиш лозим. Бу эса озиқ-овқат захираларини шакллантириш ва ҳукуматнинг белгилаган қоидалари асосида минтақалар томонидан махсус дастурлар ишлаб чиқишни талаб этади.

Учинчидан, озиқ-овқат маҳсулотлари импорти бир томондан, озиқ-овқат маҳсулотлари тақчиллигини бартараф этиш билан боғлиқ бўлса, иккинчи томондан, маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг манфаатларини ҳимоялаш масаласи оқилона тарзда ҳал этилиши билан боғлиқ.

Айни пайтда озиқ-овқат хавфсизлиги тушунчасининг ягона таърифи мавжуд эмас ва кўплаб тадқиқотчилар «озиқ-овқат мустақиллиги», «озиқ-овқат муаммоси», «озиқ-овқат таъминоти» каби талқинларда ўзларининг тузатишлари ва қўшимчаларини киритиб келмоқдалар. Шу жиҳатдан, озиқовқат хавфсизлиги назарияси ҳозиргача тўлиқ ёритиб берилмаган ҳамда унинг моҳиятини тушунтириш бўйича турлича ёндашувлар мавжуд.

1 - жадвал

Озиқ-овқат хавфсизлиги тушунчасига берилган таърифлар

Мамлакатлар гуруҳи	Муаллифлар	Тавсифланиши
МДҲ Мамлакатлари олимлари	Е.В.Серова	Озиқ-овқат хавфсизлиги меъёрий ҳаёт тарзини ўтказиш учун зарур бўлган озиқ-овқат маҳсулотлари билан аҳолининг асосий қисмини таъминлаш даражасини билдиради.
	В.С. Балабанов Е.Н.Борисенко	Озиқ-овқат хавфсизлиги – ишлаб чиқарилган маҳсулотларни соғлиқ учун безарарлигини таъминлаган ҳолда мамлакатнинг озиқ-овқатга бўлган талабини муайян даврда исътемол ва захираларни яратиш асосида қондирилишини кафолатлашдир.
	К.В.Фролов, А.В.Гордеев, О.А.Масленникова	мамлакат фуқароларини ҳаётий зарур ва фойдали озуқа маҳсулотларига бўлган эҳтиёжларини керакли ҳажм ва ассортиментда ўз манбалари орқали таъминлашдир.
	А.А.Анфиногентов а, О.В.Ермолаева, Н.А.Киреева	озиқ-овқат хавфсизлигини аниқлаш мумкин бўлган 3 та иерархик даражага эътибор қаратади - глобаль озиқ-овқат хавфсизлиги, аҳоли жон бошига тўғри келадиган буғдой заҳираси ва уни ишлаб чиқариш ҳажми билан изоҳлайди.
	А.А. Кудряшова, О.П. Преснякова	давлатнинг озиқ-овқат мустақиллиги аҳоли истеъмолининг умумий ҳажмида миллий ишлаб чиқаришнинг ҳиссаси 80 фоиздан кам бўлмаган тақдирдагина таъминланади, деб ҳисоблайдилар
	Т.В. Ускова	«Минтақанинг озиқ-овқат хавфсизлигини баҳолашда нафақат унинг озиқ-овқат маҳсулотлари билан ўзини-ўзи таъминлаш даражасини, балки уларнинг аҳоли учун иқтисодий ва жисмоний қулайлигига таъсир қилувчи бир қатор бошқа омилларни ҳам ҳисобга олиш керак.
	В.С. Балабанов ва Е.Н.Борисенко	“Озиқ-овқат хавфсизлиги – ишлаб чиқарилган маҳсулотларни соғлиқ учун безарарлигини таъминлаган ҳолда мамлакатнинг озиқ-овқатга
	Э.Б.Найданова	бўлган талабини муайян даврда исътемол ва захираларни яратиш асосида қондирилишини кафолатлашдир”
		«озиқ-овқат хавфсизлиги – давлат томонидан аҳолисининг жорий ва фавқулодда эҳтиёжларни мамлакат ичидаги ишлаб чиқариш ресурслари ҳисобидан озиқ-овқат билан таъминлаш қобилияти»
Ўзбекистонлик олимлар	Ҳ.П.Абулқосимов,	Озиқ-овқат хавфсизлиги мамлакат аҳолисини асосий озиқ-овқат маҳсулотлари билан ўзини ўзи, мустақил таъминлашга қодирлигини ифодалайди. Шунингдек, озиқ-овқат импортига ўта боғлиқликдан халос бўлганлигини англатади.
	Т.С.Расулов	Мамлакат озиқ-овқат хавфсизлиги миллий хавфсизликнинг ажралмас қисмидир.
	А.А.Исаджанов	мамлакатлар ичида озиқ-овқат хавфсизлиги ҳолати ва чегараларини аниқлашда миллий озиқ-овқат хавфсизлиги моделини ташкил этишдир.
	Ч.Муродов, Х.Я.Саатова	Ўзбекистонда озиқ-овқат муаммосини ҳал этиш барча даражаларда самарали қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини барқарор ривожлантиришни назарда тутади.
	К.Маткаримов, И.Маҳкамов, М.Бекмирзаев	минтақада мавжуд ресурслардан унумли ва оқилона фойдаланиш орқали фан-техника ютуқларига асосланган ҳолда, аҳолини озиқ- овқат маҳсулотларига бўлган эҳтиёжларини қондириш демакдир
	Ф.М.Фазилов	Ўзбекистон озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда экспортга йўналтирилган ҳамда импорт ўрнини босишга қаратилган стратегияларнинг уйғунлаштирилган ҳолда олиб борилишидир.
	Д.Н.Саидова	Озиқ-овқат хавфсизлиги мамлакат аҳолисининг асосий озиқ-овқат маҳсулотлари билан етарли даражада ички имкониятлардан фойдаланган ҳолда таъминланишдир.
Бизни фикримизча		Озиқ-овқат хавфсизлиги - аҳолининг фаол ҳаёт кечириши учун озиқ-овқатни белгиланган кунлик patsionлар асосида зарур миқдор ва сифатда истеъмол қилиш, ҳар томонлама жисмоний ва ижтимоий ривожланиш, меҳнат қобилиятини минима даражада тиклашдир.

Демак, муаммонинг асосий ечимларидан бири, албатта, қишлоқ хўжалигини ривожлантириш, ер майдонларидан унумли фойдаланиш, ердан олинадиган ҳосилдорликни ошириб бориш орқали

аҳолини сифатли озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашдан иборат. Мамлакатимиз географик жойлашуви ва иқлими жиҳатидан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришга қулай, аграр тармоққа иқтисослашган, тупроғимиз унумдорлиги учун бу борада хавотиримиз кам. Бироқ ҳеч нарса ўз-ўзидан бўлмайди. Айниқса, табиий неъматлар абадий эмаслиги, сув тақчиллиги муаммоси дунё халқлари қатори бизга ҳам хавф солаётган бир шароитда мавжуд имкониятларимиздан энг юқори даражада фойдаланишимиз зарур.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Юқоридагилардан хулоса қиладиган бўлсак, Ўзбекистонда мамлакатимизда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг замонавий механизмларини тартибга солиш борасидаги ислоҳотларнинг асосий мақсади “қишлоқ хўжалигини илмий асосда интенсив ривожлантириш орқали деҳқон ва фермерлар даромадини камида 2 баравар ошириш, қишлоқ хўжалигининг йиллик ўсишини камида 5 фоизга етказишдан иборат. Хусусан, туманларни аниқ маҳсулот турини етиштиришга ихтисослаштириш, қишлоқ хўжалигида давлат томонидан қўллаб-қувватлаш кўламини кенгайтириш ва суғурталашнинг янги механизмларини амалга ошириш, тупроқ унумдорлигини ошириш ва муҳофаза қилиш, илм-фан ва инноватsiяга асосланган агрохизматлар кўрсатиш тизимини такомиллаштириш, агросаноат корхоналарини хом ашё билан таъминлаш ва ишлаб чиқариш ҳажмини 1,5 баравар ошириш”[3] каби вазифалар белгилаб берилган. Шу нуқтаи назардан соҳада давлат бошқаруви тизимини такомиллаштириш, бозор муносабатларини кенг жорий қилиш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштирувчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи субъектлар ўртасидаги муносабатларнинг ҳуқуқий асосини мустаҳкамлаш, ресурстежамкор технологияларни жорий этиш ҳамда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларни замонавий техникалар билан таъминлаш орқали рақобатбардошликни ошириш ва тармоқда иқтисодий муносабатларни такомиллаштиришни тақозо этмоқда.

Хулоса қиладиган бўлсак, озиқ-овқат хавфсизлиги - аҳолининг фаол ҳаёт кечириши учун озиқ-овқатни белгиланган кунлик patsionлар асосида зарур миқдор ва сифатда истеъмол қилиш, ҳар томонлама жисмоний ва ижтимоий ривожланиш, меҳнат қобилиятини минимал даражада тиклаш ва узоқ умр кўришни ифодалайди.

Муаллиф (лар) ҳақида / Сведения об авторе / Author details

1. Қарши давлат техника университети “Инноватsion иқтисодиёт” кафедраси доценти Ю.Ю.Мухаммадиева / Государственный технологический университет Кафедра «Инноватsionная экономика” доцент Ю.Ю.Мухаммадиева / Karshi State Technical University Associate professor of the Department of "innovative economics" Mukhammadiyeva Yulduz
yusupovnay@gmail.com
0009-0004-3315-509X

2. “Инноватsion иқтисодиёт” кафедраси 1-курс магистранти Д.Ж.Рустамова / Кафедра "Инноватsionная экономика” 1-курс магистранта Д.Ж.Рустамова / Department of” innovative economics" 1st ear graduate Rustamova Dildora
dildorarustamova1704@gmail.com
0009-0008-3325-5236

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РУЙХАТИ

[1]. Abulqosimov H.P. Davlatning iqtisodiy xavfsizligi. – T.: «Akademiya», 2012.

[2]. O‘zbekiston hududlarining yillik statistik to‘plami. – T., 2022.

[3]. Aliev Ya.E. “Oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlashda agrar bozorni rivojlantirish masalalari” Moliya va bank ishi elektron ilmiy jurnali ii son. mart-aprel, 2020

[4]Muxammadiyeva Yu.Yu. Analysis of indicators of economic development, effective use of regional capacity. INTERNATIONAL CONFERENCE Dehli, India,2025 https://eijmr.org/conferences 78-83b

[5] Muxammadiyeva Yu.Yu. Mintaqa saloxiyatidan samarali foydalanishda bozor iqtisodiyotining roli. Biznes-эксперт №12-2023 (43-45).

UDC: 338.32
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.9

GLOBAL IQLIM O‘ZGARISHI SHAROITIDA HUDUDLARNI BARQAROR RIVOJLANTIRISH VA TABIIY RESURSLARI SALOHIYATIDAN SAMARALI FOYDALANISH

Xo‘janova Gulshoda Otamurodovna

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНОВ И ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛЬНОГО ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА

Ходжанова Гульшода Атамуродовна

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF REGIONS AND EFFECTIVE USE OF NATURAL RESOURCES IN THE CONTEXT OF GLOBAL CLIMATE CHANGE

Khojanova Gulshoda Otamurodovna

Received: January 12, 2026 Revised: January 16, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya: Ushbu maqolada global iqlim o‘zgarishi jarayonlarining hududlar barqaror rivojlanishi va tabiiy resurslar salohiyatidan samarali foydalanish tizimiga ko‘rsatadigan ta’siri chuqur ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda iqlim o‘zgarishining fizik-geografik, agroiqtisodiy, gidrologik va ekologik omillarni transformatsiyalashi natijasida hududiy rivojlanish strategiyalarini qayta ko‘rib chiqish zarurati asoslanadi. Shuningdek, tabiiy resurslardan ekologik xavfsiz va resurs-tejamkor foydalanish, “yashil iqtisodiyot” tamoyillarini keng joriy etish, suv va er resurslarini boshqarishda innovatsion mexanizmlarni qo‘llash bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: global iqlim o‘zgarishi, barqaror rivojlanish, hududiy rivojlanish, tabiiy resurslar salohiyati, yashil iqtisodiyot, ekologik boshqaruv, moslashuv strategiyalari, suv va er resurslari, ekologik xavfsizlik.

Аннотатsiя: В статье представлен углублённый научный анализ влияния глобального изменения климата на устойчивое развитие регионов и эффективное использование потенциала природных ресурсов. Обоснована необходимость пересмотра региональных стратегий развития в условиях трансформатsiи физико-географических, агроэкономических, гидрологических и экологических факторов. Предложены научно-обоснованные меры по экологически безопасному и ресурсосберегающему природопользованию, переходу к «зелёной» экономике и внедрению инноватsионных механизмов управления водными и земельными ресурсами.

Ключевые слова: глобальное изменение климата, устойчивое развитие, региональное развитие, потенциал природных ресурсов, зелёная экономика, экологическое управление, адаптатsионные стратегии, водные и земельные ресурсы, экологическая безопасность.

Abstract: This article provides an in-depth scientific analysis of the impact of global climate change on sustainable regional development and the efficient use of natural resource potential. It substantiates the need to revise development strategies due to climate-driven transformations of physical-geographical, agro-economic, hydrological and ecological factors. The paper proposes evidence-based measures for environmentally safe and resource-efficient use of natural resources, the transition to a green economy, and the adoption of innovative mechanisms for water and land governance.

Keywords: global climate change, sustainable development, regional development, natural resource potential, green economy, environmental governance, adaptation strategies, water and land resources, environmental safety.

KIRISH

Global iqlim o‘zgarishi XXI asrda barqaror rivojlanishning asosiy determinanti sifatida namoyon bo‘lib, tabiiy resurslar salohiyatiga bosimni kuchaytirmoqda (IPCC, 2021). Haroratning oshishi, yog‘ingarchilik rejimining o‘zgarishi, ekstremal ob-havo hodisalarining ko‘payishi va qurg‘oqchilikning intensivlashuvi suv, er va energetika resurslariga bo‘lgan talab hamda xavflarni o‘zgartirmoqda. Ushbu sharoitda hududlarni barqaror rivojlantirish resurslarni oqilona boshqarish, ekologik cheklovlarni hisobga olish va iqlimga moslashuvning institutsional mexanizmlarini kuchaytirishni talab etadi (UNEP, 2022).

O‘zbekiston iqlim o‘zgarishiga sezgir hududlar qatoriga kiradi: suv resurslarining transchegaraviyligi, irrigatsion qishloq xo‘jaligiga yuqori bog‘liqlik hamda cho‘llanish jarayonlari hududiy barqarorlikni zaiflashtiradi (World Bank, 2023). Shu bois tadqiqotning maqsadi — global iqlim o‘zgarishining hududiy rivojlanish va tabiiy resurslardan samarali foydalanish jarayonlariga ta’sirini tahlil qilish hamda moslashuv yo‘nalishlari bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflarni asoslashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Zamonaviy tadqiqotlarda iqlim o‘zgarishining iqtisodiy va ekologik oqibatlari ko‘p qirrali yondashuv asosida o‘rganiladi. Mavzu bo‘yicha xorijiy va mahalliy tadqiqotlarda quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratilgan:

1. IPCC hisobotlari iqlim tizimidagi o‘zgarishlarning ilmiy asoslarini, ularning risklari va ehtimoliy stsenariylarini taqdim etadi.

2. FAO (2022) oziq-ovqat xavfsizligi va er-suv resurslari degradatsiyasi o‘rtasidagi bog‘liqlikni asoslab beradi.

3. UNEP (2022) “yashil iqtisodiyot” va emissiyalarni kamaytirish siyosati barqaror rivojlanishning muhim vositasi ekanligini ko‘rsatadi.

4. Dukhovny, V. A. (Ed.). (2010). Water Resources Management in Central Asia: Achieving the Consensus between Water and Energy Sectors. Monografiyada **Markaziy Osiyoda suv resurslarini boshqarish** masalasi **suv–energetika** o‘zaro bog‘liqligi asosida yoritilgan.

6. Muradov, Sh. O., To‘rayev, U. M. (2025). Suv resurslarini integrallashgan holda boshqarish (Qashqadaryo viloyati misolida). Monografiyada Qashqadaryo viloyati misolida suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarish yondashuvi asosida ilmiy tahlil berilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tizimli va qiyosiy tahlil, konseptual sintez hamda sifat indikatorlari asosidagi baholash yondashuvlari qo‘llanildi. Metodologik baza sifatida xalqaro tashkilotlarning ochiq hisobotlari va ilmiy adabiyotlar (IPCC, FAO, UNEP, World Bank) hamda hududiy rivojlanish bo‘yicha nazariy konsepsiyalar tanlandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlillar global iqlim o‘zgarishi hududiy resurslar salohiyati va iqtisodiy barqarorlikka bevosita ta’sir ko‘rsatayotganini tasdiqlaydi. Xususan, suv va er resurslari bilan bog‘liq risklar agroiqtisodiy barqarorlik uchun asosiy omil hisoblanadi (FAO, 2022).

Quyidagi 1-jadvalda iqlim xavflarining hududiy rivojlanish indikatorlariga asosiy ta’sir kanallari umumlashtirildi.

1-jadval.

Iqlim xavflarining hududiy rivojlanish indikatorlariga asosiy ta’siri

№	Risk omili	Ta’sir yo‘nalishi	Hududiy oqibat	Moslashuv chorasi
1.	Suv tanqisligi	Qishloq xo‘jaligi, ichimlik suvi	Hosildorlik pasayishi, xarajatlar oshishi	Suv tejovchi texnologiyalar, monitoring
2.	Cho‘llanish va sho‘rlanish	Yer resurslari sifati	Degradatsiya, ishlab chiqarish quvvati kamayishi	Melioratsiya, agrotexnika, ko‘kalamzorlashtirish
3.	Harorat oshishi	Energetika va sog‘liq	Elektr iste’moli ortishi, issiq stress	Energiya samaradorligi, iqlimga mos infratuzilma
4.	Ekstremal hodisalar	Infratuzilma va xavfsizlik	Talafotlar, logistika uzilishi	Risk boshqaruvi, sug‘urta mexanizmlari

Ushbu jadvalda global iqlim o‘zgarishi sharoitida hududlarning barqaror rivojlanishiga ta’sir etuvchi asosiy 4 ta risk omili: suv tanqisligi, cho‘llanish–sho‘rlanish, harorat oshishi, ekstremal hodisalar va ularning ta’sir yo‘nalishlari, hududiy oqibatlari hamda moslashuv choralarining ustuvor yo‘nalishlari keltirilgan. Bundan ko‘rinib turibdiki, risklar faqat ekologik muammo emas, balki hududiy iqtisodiyot, resurslar samaradorligi va ijtimoiy barqarorlikka ta’sir qiluvchi kompleks omil sifatida yuzaga chiqadi.

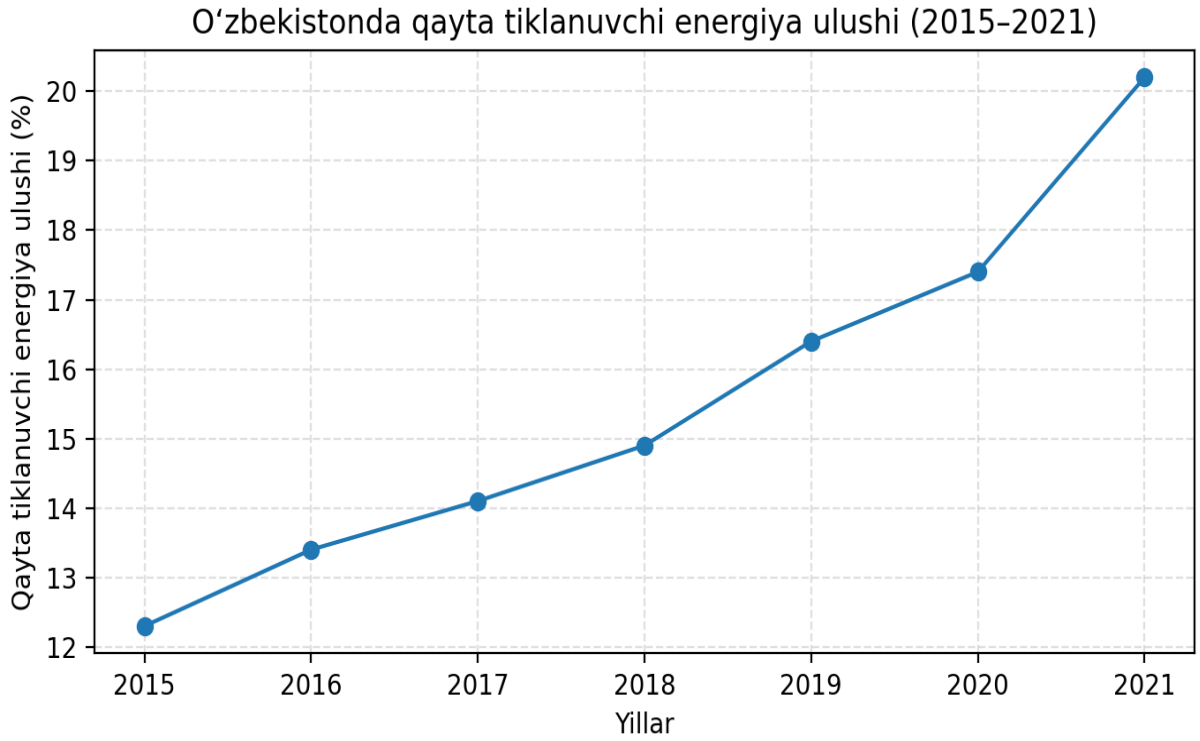

1-rasm. O‘zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya ulushining dinamikasi

2015–2021 yillarda O‘zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya iste’moli ulushi 12,3%dan 20,2%gacha oshgan bo‘lib, bu mamlakat energetika tizimida “yashil” transformatsiya jarayonlari uchayayotganini ko‘rsatadi Ko‘rsatkichning o‘sishi resurslardan samarali foydalanish, energiya diversifikatsiyasi hamda iqlim o‘zgarishining iqtisodiy risklarini kamaytirish nuqtayi nazaridan muhim ahamiyatga ega. Xususan, qayta tiklanuvchi energiya ulushining ortishi uzoq muddatda emissiyalarni pasaytirish va energiya xavfsizligini kuchaytirish imkonini beradi (World Bank, 2024).

2-jadval.

Iqlimga moslashuv choralarining iqtisodiy samaradorligi

T/r	Moslashuv chorasi	Investitsiya yo‘nalishi	Xarajat turi	Kutiladigan iqtisodiy foyda
1.	Tomchilatib sug‘orish, suv tejovchi texnologiyalar	Suv xo‘jaligi, agrar sektor	Kapital xarajat	Suv sarfi kamayadi, hosildorlik oshadi, tannarx pasayadi
2.	Sho‘rlangan erlarni melioratsiya qilish	Yer resurslari	Tiklash xarajati	Yer sifati tiklanadi, mahsulot hajmi barqarorlashadi
3.	Qayta tiklanuvchi energiya (quyosh/shamol)	Energetika	Kapital va texnik xizmat	Energiya xarajati kamayadi, emissiya qisqaradi
4.	Ekologik monitoring va raqamli boshqaruv (GIS, sensorlar)	Boshqaruv, ekologiya	Texnologik xarajat	Resurs yo‘qotishlar kamayadi, boshqaruv samaradorligi oshadi
5.	Sug‘urta va risk boshqaruvi mexanizmlari	Moliya sektori	Moliyaviy instrument	Iqtisodiy yo‘qotishlarni kompensatsiya qiladi

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, hududiy rivojlanish strategiyalari iqlim risklarini integratsiyalashgan boshqaruv modeli asosida qayta ko‘rib chiqilishi lozim. Suv resurslari taqchilligi va er degradatsiyasi bir vaqtning o‘zida iqtisodiy, ijtimoiy hamda ekologik barqarorlikka ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli moslashuv siyosati sektorlararo koordinatsiyani va hududiy differensial yondashuvni talab etadi

O‘zbekiston hududlarida iqlim risklari bir xil namoyon bo‘lmasligi sababli cho‘llanish, suv tanqisligi, demografik bosim resurs boshqaruvi rejalari hududlar kesimida ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir

XULOSA VA TAKLIFLAR

Global iqlim o‘zgarishi zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning barqarorligini belgilab beruvchi asosiy xavf omillaridan biriga aylanib, hududlarning tabiiy

resurslar salohiyati, ishlab chiqarish tizimlari va ijtimoiy infratuzilmasiga kompleks ta’sir ko‘rsatmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, iqlim omillari ta’sirining kuchayishi:

1. Global iqlim o‘zgarishi hududlarning tabiiy resurslar salohiyatiga tizimli bosim ko‘rsatib, suv va er resurslari taqchilligi xavfini kuchaytiradi;

2. Hududiy barqaror rivojlanish uchun iqlim xavflarini baholash va resurs boshqaruvini raqamlashtirish strategik ahamiyatga ega;

3. Suvni tejovchi texnologiyalar, melioratsiya, energiya samaradorligi hamda qayta tiklanuvchi energiya loyihalarini kengaytirish moslashuvning asosiy yo‘nalishlari hisoblanadi .

Amaliy taklif sifatida hududiy rivojlanish dasturlariga iqlim risklarini integratsiya qilish, suv-yer resurslarining raqamli monitoringi, hamda “yashil investitsiya” instrumentlarini kengaytirish tavsiya etiladi.

Umuman olganda, global iqlim o‘zgarishi sharoitida hududlarni barqaror rivojlantirish va tabiiy resurslar salohiyatidan samarali foydalanish siyosati ekologik barqarorlik, iqtisodiy samaradorlik hamda ijtimoiy farovonlik uyg‘unligiga asoslanishi lozim. Aynan shu integratsion yondashuv kelgusida hududiy iqtisodiyotning moslashuvchanligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlashga xizmat qiladi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Xo‘janova Gulshoda Otamurodovna, Qarshi davlat texnika universiteti / Ходжанова Гульшода Атамуродовна. Каршинский государственный технический университет / Khojanova Gulshoda Otamurodovna. Karshi State Technical University
e-mail: gulshodaxojanova@gmail.com
ORCID: 0009-0001-2902-6736

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

[1]. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 4-oktyabrdagi “2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4477-sonli

[2]. FAO. (2022). The State of the World’s Land and Water Resources for Food and Agriculture. Food and Agriculture Organization.

[3]. IPCC. (2021). Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Intergovernmental Panel on Climate Change.

[4]. UNEP. (2022). Emissions Gap Report 2022. United Nations Environment Programme.

[5]. World Bank. (2023). Climate Change and Development Report. The World Bank.

[6]. Stern, N. (2006). *The Economics of Climate Change: The Stern Review***.** London: HM Treasury.

[7]. Markandya, A., Galarraga, I., & Sainz de Murieta, E. (Eds.). (2014). *Routledge Handbook of the Economics of Climate Change Adaptation***.** Routledge.

[8]. Dukhovny, V. A. (Ed.). (2010). *Water Resources Management in Central Asia: Achieving the Consensus between Water and Energy Sectors***.**

[9]. Muradov, Sh. O., To‘rayev, U. M. (2025). *Suv resurslarini integrallashgan holda boshqarish (Qashqadaryo viloyati misolida)*. Monografiya. Qarshi: “Ilm-fan–ma’naviyat” nashriyoti. 159 bet.

[10]. Hamroev, B. B. (2024). O‘zbekiston ekologiyasi, muammolari va ekologik vaziyatni yaxshilash yo‘llari. *Science and Education*, 5(2), 149–153.

[11]. Xo‘janova G. HUDUDLARNING IQTISODIY RIVOJLANISHINI TA’MINLASHDA TABIIY RESURSLARDAN SAMARALI FOYDALANISH USULLARI //Экономика и социум. – 2024. – №. 10-2 (125). – С. 527-532.

[12]. Khojanova G. O. NATURAL RESOURCES, THEIR TYPES AND INITIAL APPROACHES //Ethiopian International Multidisciplinary Research Conferences. – 2024. – Т. 4. – №. 1. – С. 83.

UDK: 631.1:631.15
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.6

BARQAROR QISHLOQ XO‘JALIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Muxammadiyeva Dilafruz Alisher qizi
Jalilova Zumrad Axmatovna

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Мухаммадиева Дилафруз Алишер кизи
Джалилова Зумрад Ахматовна

THEORETICAL FOUNDATIONS OF SUSTAINABLE AGRICULTURAL DEVELOPMENT

Mukhammadieva Dilafruz Alisher kizi
Jalilova Zumrad Akhmatovna

Received: January 17, 2026 Revised: January 19, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya. Mazkur maqolada barqaror qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning nazariy asoslari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda barqaror rivojlanish konsepsiyasi, uning qishloq xo‘jaligiga tatbiqi, ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy komponentlarning o‘zaro bog‘liqligi yoritilgan. Shuningdek, xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy qarashlari asosida barqaror qishloq xo‘jaligini ta’minlash mexanizmlari umumlashtirilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, resurslardan oqilona foydalanish hamda institutsional islohotlar barqaror qishloq xo‘jaligining muhim omillari ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar. Barqaror rivojlanish, qishloq xo‘jaligi, nazariy asoslar, ekologik barqarorlik, oziq-ovqat xavfsizligi, resurslardan samarali foydalanish.

KIRISH

Hozirgi globallashuv va iqlim o‘zgarishlari sharoitida qishloq xo‘jaligi tarmog‘ining barqaror rivojlanishini ta’minlash jahon miqyosidagi ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Aholi sonining jadal o‘sishi, oziq-ovqat mahsulotlariga bo‘lgan talabning ortib borishi, tabiiy resurslarning cheklanganligi hamda ekologik muammolarning keskinlashuvi an’anaviy qishloq xo‘jaligi modelining imkoniyatlarini tobora qisqartirmoqda. Shu bois, qishloq xo‘jaligini rivojlantirishda yangi, uzoq muddatli va barqaror yondashuvlarni ishlab chiqish zarurati yuzaga kelmoqda. Barqaror qishloq xo‘jaligi konsepsiyasi iqtisodiy samaradorlikni oshirish bilan bir qatorda ekologik xavfsizlikni ta’minlash va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga qaratilgan kompleks tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur yondashuv ishlab chiqarish hajmlarini ko‘paytirish bilan cheklanib qolmasdan, er va suv resurslaridan oqilona foydalanish, biologik xilma-xillikni saqlash, qishloq aholisining daromadlari va turmush sifatini yaxshilashni ham o‘z ichiga oladi. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, barqaror qishloq xo‘jaligi oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlashning muhim omili bo‘lib, u davlatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyalarida alohida o‘rin egallaydi. Ayniqsa, Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan ilgari surilgan Barqaror rivojlanish maqsadlarida (SDGs) qishloq xo‘jaligi barqarorligi, qashshoqlikka barham berish va ekologik muvozanatni saqlash bilan chambarchas bog‘liq holda talqin etilgan. O‘zbekiston Respublikasi sharoitida ham qishloq xo‘jaligini barqaror rivojlantirish masalasi alohida dolzarblik kasb etadi. Suv resurslarining cheklanganligi, er degradatsiyasi, iqlim o‘zgarishining salbiy ta’siri va agrar sohada innovatsion faoliyatning etarli darajada rivojlanmaganligi ushbu yo‘nalishda chuqur ilmiy tadqiqotlar olib borishni taqozo etadi. Shu nuqtayi nazardan, barqaror qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning nazariy asoslarini o‘rganish va tizimli tahlil qilish mazkur tadqiqotning muhim vazifasi hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Barqaror qishloq xo‘jaligi konsepsiyasining nazariy asoslari barqaror rivojlanish g‘oyasining shakllanishi bilan chambarchas bog‘liq. Ushbu konsepsiyaning ilmiy asoslari G.H. Brundtland rahbarligida tayyorlangan BMTning “Our Common Future” hisobotida (1987) bayon etilgan bo‘lib, unda iqtisodiy o‘sish, ijtimoiy taraqqiyot va ekologik

muvozanat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik asoslab berilgan. Mazkur yondashuv keyinchalik agrar sohada barqaror rivojlanish tamoyillarini shakllantirishga xizmat qilgan.

Qishloq xo‘jaligida barqarorlik masalalarini tizimli ravishda tadqiq etgan etakchi olimlardan biri Robert Chambers hisoblanadi. U o‘zining “Rural Development: Putting the Last First” asarida qishloq xo‘jaligini rivojlantirishda markazlashgan boshqaruvdan ko‘ra, mahalliy aholi ehtiyojlari va resurslariga asoslangan yondashuv samaraliroq ekanligini ta’kidlaydi. Chambersga ko‘ra, barqaror qishloq xo‘jaligi ijtimoiy inklyuzivlik va institutsional moslashuvchanlikka tayangan holda shakllanadi.

Jules Pretty barqaror qishloq xo‘jaligini agroekologik tamoyillar asosida izohlaydi. Uning tadqiqotlarida (Pretty, 2008) kimyoviy o‘g‘itlar va pestitsidlardan haddan tashqari foydalanish ekologik muvozanatni buzishi qayd etilib, biologik xilma-xillikni saqlash, tuproq unumdorligini tabiiy yo‘l bilan oshirish barqarorlikning muhim sharti sifatida ko‘rsatib o‘tilgan. Pretty qishloq xo‘jaligida intensivlikdan ko‘ra, resurs tejovchi va ekologik moslashuvchan modelni ilgari suradi.

Amerikalik olim Norman Borlaug, “yashil inqilob” asoschisi sifatida, yuqori hosilli navlarni joriy etish orqali oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash mumkinligini ilmiy jihatdan isbotlagan. Biroq keyingi tadqiqotchilar (Conway, 1997; Tilman et al., 2011) Borlaug yondashuvini tanqidiy qayta baholab, intensiv texnologiyalar ekologik barqarorlik bilan uyg‘unlashmagan taqdirda uzoq muddatli barqaror rivojlanishga erishish qiyinligini ta’kidlaganlar.

Gordon Conway “The Doubly Green Revolution” asarida qishloq xo‘jaligida barqarorlikni ta’minlash uchun innovatsion texnologiyalarni ekologik tamoyillar bilan uyg‘unlashtirish zarurligini asoslab beradi. Uning fikricha, qishloq xo‘jaligi nafaqat hosildorlikni oshirishi, balki atrof-muhitga salbiy ta’sirni minimallashtirishi lozim.

Iqlim o‘zgarishlari sharoitida barqaror qishloq xo‘jaligi masalalarini David Tilman, Ruth DeFries va Pamela Matson kabi olimlar keng o‘rgangan. Ular qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini intensivlashtirish bilan ekologik yuklama o‘rtasida muvozanatni saqlash zarurligini ta’kidlab, “barqaror intensivlashtirish” (sustainable intensification) konsepsiyasini ilmiy asoslab berganlar.

Xalqaro tashkilotlar doirasida olib borilgan tadqiqotlarda (FAO, World Bank, OECD) barqaror qishloq xo‘jaligi oziq-ovqat xavfsizligi va qishloq hududlarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi bilan uzviy bog‘liq holda talqin etiladi. FAO ekspertlari tomonidan ishlab chiqilgan “Climate-Smart Agriculture” konsepsiyasi qishloq xo‘jaligida iqlim o‘zgarishlariga moslashuv va issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish masalalariga alohida e’tibor qaratadi.

O‘zbekiston va MDH mamlakatlari olimlari tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda barqaror qishloq xo‘jaligi asosan agrar islohotlar, er va suv resurslarini boshqarish hamda davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish nuqtayi nazaridan o‘rganilgan. Xususan, mahalliy tadqiqotchilar sug‘oriladigan erlarning meliorativ holatini yaxshilash, suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish va fermer xo‘jaliklarining iqtisodiy barqarorligini oshirishni ustuvor yo‘nalishlar sifatida belgilaydilar.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, barqaror qishloq xo‘jaligi bo‘yicha mavjud ilmiy tadqiqotlar muhim nazariy va amaliy asoslarni yaratgan bo‘lsa-da, ushbu konsepsiyaning nazariy jihatlarini hududiy xususiyatlar va milliy agrar siyosat bilan uyg‘unlashtirgan holda kompleks yoritish zarurati saqlanib qolmoqda. Mazkur holat mazkur tadqiqotning ilmiy ahamiyatini yanada oshiradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida ilmiy abstraksiya, tahlil va sintez, taqqoslash, tizimli yondashuv hamda mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar va ilmiy manbalarda keltirilgan nazariy konsepsiyalar qiyosiy tahlil qilindi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida barqaror rivojlanish nazariyasi va institutsional iqtisodiyot yondashuvlari qabul qilindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, barqaror qishloq xo‘jaligi uch asosiy komponentga tayangan holda rivojlanadi: iqtisodiy samaradorlik, ekologik barqarorlik va ijtimoiy rivojlanish. Iqtisodiy jihatdan barqarorlik ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, daromadlarni barqaror ta’minlash bilan ifodalanadi. Ekologik barqarorlik esa tuproq unumdorligini saqlash, suv va er resurslaridan oqilona foydalanishni talab etadi. Ijtimoiy barqarorlik qishloq aholisining turmush darajasini oshirish va bandlikni ta’minlash bilan bog‘liqdir. Shuningdek, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, raqamli qishloq xo‘jaligi va ilmiy yutuqlarni ishlab chiqarishga tatbiq etish barqarorlikni ta’minlovchi muhim omillar sifatida aniqlandi.

Mazkur tadqiqot natijalari barqaror qishloq xo‘jaligini rivojlantirish masalasi kompleks va tizimli yondashuvni talab etishini ko‘rsatdi. Olingan ilmiy xulosalar shuni anglatadiki, qishloq xo‘jaligida barqarorlikni ta’minlash faqat ishlab chiqarish hajmlarini oshirish yoki alohida texnologik echimlarni joriy etish bilan cheklanib qolmaydi, balki iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy omillar o‘rtasidagi muvozanatga bevosita bog‘liqdir. Tadqiqot natijalarida aniqlanganidek, iqtisodiy samaradorlik qisqa muddatli davrda hosildorlik va daromadlarning oshishiga xizmat qilishi mumkin, biroq ekologik omillar etarli darajada hisobga olinmagan sharoitda ushbu natijalar uzoq muddatda barqaror bo‘la olmaydi. Bu holat er degradatsiyasi, suv resurslarining tanqisligi va ishlab chiqarish xarajatlarining ortishi orqali namoyon bo‘ladi. Natijada iqtisodiy samaradorlikning o‘zi ham pasayish xavfiga duch keladi. Ekologik barqarorlik bo‘yicha olingan natijalar tuproq unumdorligini saqlash, suv resurslaridan oqilona foydalanish va ekologik xavflarni kamaytirish qishloq xo‘jaligi tizimining uzoq muddatli barqarorligi uchun asosiy shartlardan biri ekanligini ko‘rsatdi. Tadqiqot natijalari ekologik omillar e’tibordan chetda qolgan holatlarda ishlab chiqarish salohiyatining pasayishini tasdiqlaydi. Bu esa barqaror qishloq xo‘jaligida ekologik komponentning muhim o‘rnini yana bir bor asoslab beradi. Ijtimoiy jihatdan tahlil qilingan natijalar qishloq hududlarida bandlik, aholi daromadlari va bilim

darajasining barqaror rivojlanishga bevosita ta’sir ko‘rsatishini aniqladi. Qishloq aholisi manfaatdorligi va ishtiroki ta’minlanmagan sharoitda innovatsion texnologiyalar va resurs tejovchi yondashuvlar kutilgan natijani bermaydi. Bu holat barqaror qishloq xo‘jaligini rivojlantirishda inson kapitali va ijtimoiy omillarning hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi. Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, innovatsion va raqamli texnologiyalar iqtisodiy va ekologik samaradorlikni oshirish imkonini bersa-da, ularning samaradorligi institutsional muhit va boshqaruv mexanizmlarining rivojlanganlik darajasiga bog‘liqdir. Normativ-huquqiy bazaning etarli darajada takomillashmaganligi yoki moliyaviy rag‘batlantirish mexanizmlarining cheklanganligi innovatsion jarayonlarning sekinlashuviga olib kelishi mumkin.

Umuman olganda, munozara natijalari shuni ko‘rsatadiki, barqaror qishloq xo‘jaligini rivojlantirishda alohida yo‘nalishlarga ustuvorlik berish emas, balki ularni yagona tizim sifatida boshqarish muhimdir. Tadqiqotda aniqlangan iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy omillar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik barqaror qishloq xo‘jaligini rivojlantirish bo‘yicha nazariy qarashlarni chuqurlashtirish va amaliy siyosatni shakllantirishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur tadqiqot barqaror qishloq xo‘jaligini rivojlantirish iqtisodiy samaradorlik, ekologik barqarorlik va ijtimoiy rivojlanish omillarining uyg‘unligiga tayanishini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Olingan natijalar qishloq xo‘jaligida barqarorlikni ta’minlash qisqa muddatli choralar bilan emas, balki uzoq muddatli va tizimli yondashuv asosida amalga oshirilishini ko‘rsatadi.

Mening fikrimcha, barqaror qishloq xo‘jaligini rivojlantirishda asosiy muammo alohida resurslar etishmasligida emas, balki ularning samarali va muvofiqlashtirilgan boshqarilmasligidadir. Iqtisodiy va ekologik maqsadlar o‘rtasidagi muvozanat buzilganda, rivojlanish barqarorligini ta’minlash qiyinlashadi.

Tadqiqot natijalari barqaror qishloq xo‘jaligini baholashda iqtisodiy ko‘rsatkichlar bilan bir qatorda ekologik va ijtimoiy indikatorlardan foydalanish zarurligini ko‘rsatdi. Shuningdek, innovatsion texnologiyalarni joriy etish kadrlar salohiyati va institutsional muhit bilan uyg‘unlashgandagina yuqori samaradorlik beradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi takliflar ilgari suriladi:

- agrar siyosatda iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy maqsadlarni yagona tizimda uyg‘unlashtirish;
- yer va suv resurslaridan foydalanishda barqaror boshqaruv mexanizmlarini kuchaytirish;
- barqaror qishloq xo‘jaligini baholash uchun milliy indikatorlar tizimini ishlab chiqish;
- agrar sohada innovatsiyalarni joriy etishni bilim va malaka oshirish bilan birgalikda amalga oshirish.

Xulosa qilib aytganda, tadqiqot natijalari barqaror qishloq xo‘jaligini rivojlantirish bo‘yicha nazariy qarashlarni chuqurlashtiradi hamda ularni amaliy agrar siyosatda qo‘llash uchun ilmiy asos yaratadi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Qarshi davlat texnika universiteti "Innovatsion iqtisodiyot" kafedrasi dotsent v.b. Muxammadiyeva Dilafruz Alisher qizi / Qarshi davlat texnika universiteti "Innovatsion iqtisodiyot" kafedrasi dotsent v.b. Muxammadiyeva Dilafruz Alisher qizi / **Muxammadiyeva Dilafruz Alisher qizi** – Acting Associate Professor of the Department of Innovative Economics, Karshi State Technical University.
daminov.da1996@gmail.com
0009-0008-3337-6203

2. Jalilova Zumrad Axmadovna Qarshi davlat texnika universiteti, magistr / Джалилову Зумрад Ахмадовну, Каршинский государственный технический университет, магистр / Jalilova Zumrad Akhmadovna Karsh State Technical University.
zumradjalilova@gmail.com
0009-0005-1457-7584

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Brundtland G.H. Our Common Future. — Oxford: Oxford University Press, 1987.
2. FAO. Sustainable Agriculture for Development. — Rome: FAO, 2017.
3. FAO. Climate-Smart Agriculture: Sourcebook. — Rome: FAO, 2013.
4. Pretty J. Agricultural Sustainability: Concepts, Principles and Evidence. — London: Earthscan, 2008.
5. Chambers R. Rural Development: Putting the Last First. — London: Longman, 1983.
6. Conway G. The Doubly Green Revolution: Food for All in the 21st Century. — London: Penguin Books, 1997.
7. Tilman D., Balzer C., Hill J., Befort B.L. Global food demand and the sustainable intensification of agriculture // Proceedings of the National Academy of Sciences. — 2011. — Vol.108(50).
8. Altieri M.A. Agroecology: The Science of Sustainable Agriculture. — Boulder: Westview Press, 2012.
9. World Bank. World Development Report: Agriculture for Development. — Washington, DC, 2008.
10. OECD. Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability. — Paris: OECD Publishing, 2016.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmon va qarorlari. Qishloq xo‘jaligini rivojlantirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar.
12. Karimov A., Xudoyberdiyev B. Qishloq xo‘jaligida barqaror rivojlanishning iqtisodiy asoslari. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.

UDK: 339.37:658.15
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.7

CHAKANA SAVDO KORXONALARINING XO‘JALIK FAOLIYATI MONITORINGI

Toshpulatov Bobur Rasul o‘g‘li

МОНИТОРИНГ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛИ

Тошпулатов Бобур

MONITORING OF BUSINESS ACTIVITIES OF RETAIL ENTERPRISES

Toshpulatov Bobur

Received: January 12, 2026 Revised: January 16, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya: maqolada chakana savdo korxonalarining xo‘jalik faoliyatini monitoring qilishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda chakana savdo subyektlarining moliyaviy-xo‘jalik faoliyatini baholash ko‘rsatkichlari, monitoring tizimini shakllantirish mexanizmlari hamda raqamli texnologiyalar asosida boshqaruv samaradorligini oshirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, monitoring natijalaridan foydalanish orqali xarajatlarni optimallashtirish, foyda va rentabellikni oshirish hamda chakana savdo korxonalarining barqaror rivojlanishini ta’minlash yo‘nalishlari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: chakana savdo, xo‘jalik faoliyati, monitoring, moliyaviy ko‘rsatkichlar, samaradorlik, raqamli texnologiyalar, boshqaruv.

Аннотатsiя: статье анализируются теоретические и практические аспекты мониторинга хозяйственной деятельности предприятий розничной торговли. В исследовании рассматриваются показатели оценки финансово-хозяйственной деятельности торговых организатsий, механизмы формирования системы мониторинга и вопросы повышения эффективности управления на основе цифровых технологий. Также обоснованы направления оптимизатsии затрат, роста прибыли и рентабельности, а также обеспечения устойчивого развития предприятий розничной торговли на основе результатов мониторинга.

Ключевые слова: розничная торговля, хозяйственная деятельность, мониторинг, финансовые показатели, эффективность, цифровые технологии, управление.

Abstract: the article analyzes the theoretical and practical aspects of monitoring the business activities of retail enterprises. The study examines indicators for assessing the financial and economic performance of retail companies, mechanisms for forming a monitoring system, and ways to improve management efficiency through digital technologies. In addition, directions for cost optimization, increasing profit and profitability, and ensuring sustainable development of retail enterprises based on monitoring results are substantiated.

Keywords: retail trade, business activity, monitoring, financial indicators, efficiency, digital technologies, management.

KIRISH

Surxondaryo viloyatida Respublikaning iqtisodiy salohiyatini shakllantirishda, iste’mol tovarlari muomalasi tizimining samarali ishlashini ta’minlashda ichki bozorning muhim tarkibiy qismi sifatida chakana savdo sohasiga katta rol ajratilgan.

Chakana savdo korxonalarining me’yoriy-huquqiy hujjatlari, ilmiy adabiyotlar va xo‘jalik yuritish amaliyotini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, so‘nggi yillarda ularning moddiy-texnik ta’minotini rivojlantirishda ijobiy o‘zgarishlar kuzatilmoqda. Xususan, zamonaviy savdo texnologiyalari joriy etilmoqda, xaridorlarga xizmat ko‘rsatish madaniyati darajasi bo‘yicha Jahon standartlari talablariga javob beradigan chakana savdo korxonalari, shuningdek, bitta savdo belgisi ostida savdo qiluvchi mahalliy savdo tarmoqlari yagona faoliyat strategiyasiga amal qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Surxondaryo viloyat makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarining tahlili olimlar izlanishlarida o‘z aksini topmoqda. Xususan, viloyatdagi uy-joy qurilish korxonlarining statistik tahlilini Q.T. Ibragimov[1] izlanishlarida, hududdagi qurilish matreallarining rivojlanish tendensiyalarini B. E. To‘rayev [2], viloyatda

meva sabzavot etishtirishni O. A. Jo‘rayev [3] borasida ilmiy izlanishlar olib borishgan. Yuqoridagi izlanishlarda ma’lum tarmoqning statistic tahlilini kuzatish mumkin. Mazkur maqolada esa viloyat yapli hududiy mahsulotlarining umumiy statistik tahlili qilindi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolani yozishda kuzatish, statistik tahlil va taqqoslash usullaridan keng foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahliliy natijalarga ko‘ra, chakana savdo tovar aylanmasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub’ektlarining ulushi bo‘yicha Surxondaryo (96,9 foiz), Qashqadaryo (95,1 foiz) viloyatlari va Qoraqalpog‘iston (95,5 foiz) etakchilik qilmoqda. 2025-yil 1-aprel holatiga chakana savdo sohasida faoliyat ko‘rsatayotgan tijorat korxonalari soni 5158 tani tashkil etib, shundan, faoliyat ko‘rsatayotgan yirik korxonalar soni 72 tani, kichik korxona va mikrofirmalar soni 5086 tani tashkil qildi.

Kuznetsov M.M tuzgan reytinga ko‘ra, Ukraina 2009 yilda xalqaro chakana savdo investitsiyalari uchun jozibadorligini saqlab qoldi va 2008 yildagi kabi 17-o‘rinni egallab, Top 30 mamlakat qatoriga kirdi[4]. Ukraina savdo bozorining jozibadorligi chakana savdo aylanmasining o‘sishi va barqaror daromadliligi, past ijara stavkasi, er narxining pasayishi, yuqori qarz yukiga ega bo‘lgan Ukraina chakana savdo korxonalarining arzonlashuvidan iborat.

Chakana tovar aylanmasining bir yilda 15 foizga o‘sishi xorijiy investorlar uchun etarli darajada jozibador. 2009 yilda tovar aylanmasining o‘sish sur’atlari to‘xtab qolganiga qaramay, ekspertlar kapital bozoridagi vaziyat yaxshilanganidan keyin chakana savdo bozoriga qiziqishning yangilanishini kutmoqdalar.

Chakana savdo korxonalari faoliyatini tavsiflovchi asosiy ko‘rsatkich chakana tovar aylanmasi bo‘lib, uning dinamikasi 1-rasmda keltirilgan.

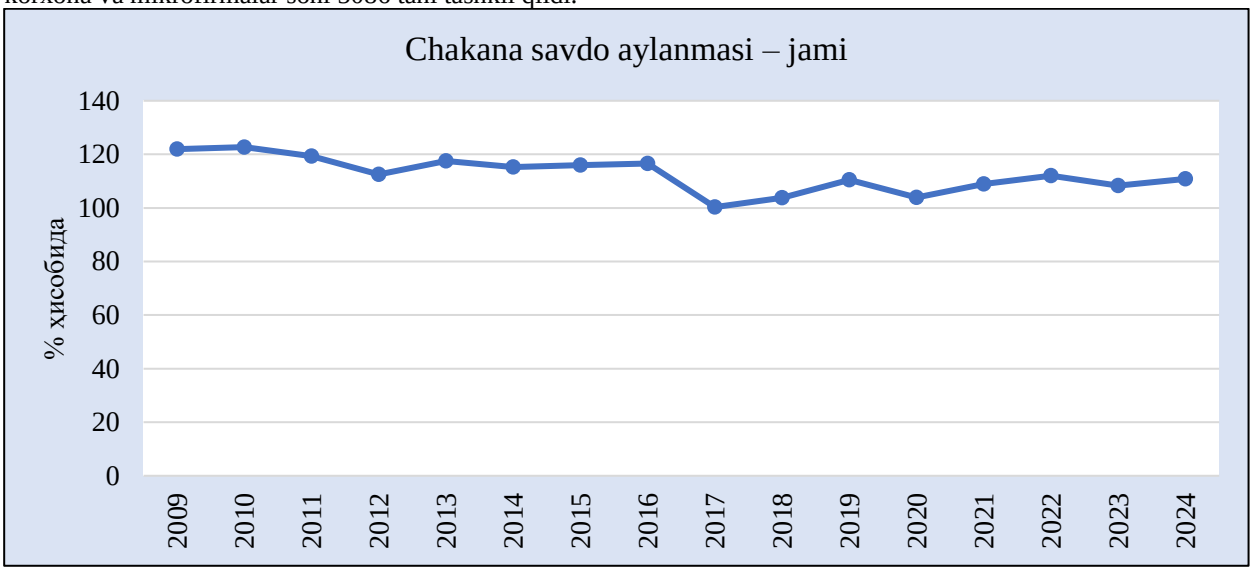

1-rasm. 2009-2024 yillarda Surxondaryo viloyatidagi korxonalarning chakana savdo aylanmasi hajmi dinamikas

1-rasm ma’lumotlari asosida shuni xulosa qilish mumkinki, 2009 yildan 2024 yilgacha bo‘lgan davrda Surxondaryo viloyatidagi korxonalarning chakana tovar aylanmasining jismoniy hajmi doimiy ravishda o‘tgan yilga nisbatan o‘sib bordi. Shuningdek, chakana tovar aylanmasi o‘sish sur’atlarining eng yuqori ko‘rsatkichi 2009 yilda 2008 yilga nisbatan 22,0 % mf 2010 yilda o‘tgan yilga nisbatan 22,7 %ga o‘sishi bilan ajralib turibdi. o‘sib 2008 va 2009 yillardan boshqa har yilgi jadallashuvi ham ijobiy bo‘ldi (2-rasm).

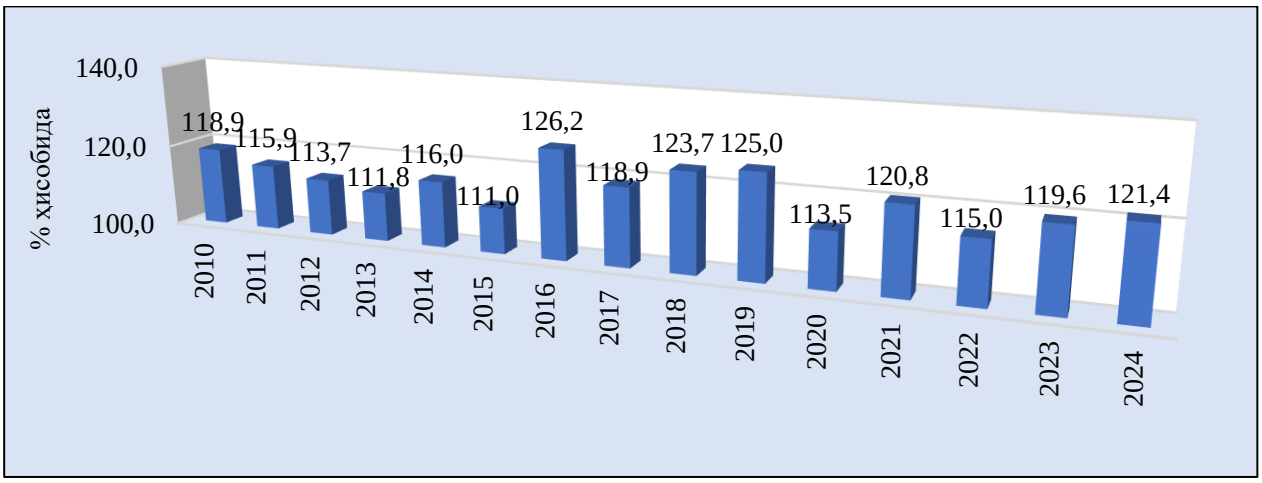

2-rasm. 2009-2024 yillarda Surxondaryo viloyatidagi korxonalarining chakana savdo aylanmasi hajmining zanjirli o‘sish sur’atlari

2016 yil chakana savdo korxonalari uchun muhim yil bo‘ldi, chakana savdo aylanmasi hajmi 4766,4 milliard so‘mni tashkil etdi, bu 2015 yilga nisbatan 26,2 foizga ko‘p (taqqoslama narxlarda). Shuni ta’kidlash joizki, ushbu davrda katta kreditorlik qarzlari va to‘g‘ri ichki siyosat tufayli bir nechta yirik chakana savdo operatorlari ijobiy faoliyat yuritdi. Ekspertlarning fikriga ko‘ra, Surxondaryo viloyatida chakana savdo bozorida faqat inqiroz sharoitlariga moslashadigan va istiqbolli strategik maqsadlarga ega bo‘lgan, shuningdek, rivojlanishga yo‘naltirilgan, yangi savdo nuqtalari hamda ijara shartlarini ochishga qat’iy talablar qo‘yadigan chakana savdo korxonalari yashovchan hisoblanadi.

Ye.A. Karpenko tadqiqotlarida keltirilgan ma’lumotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, hududiy savdo rivojlanishining mutlaq qiymati bo‘yicha ham, bir kishiga nisbatan ham o‘rtacha darajasi bilan tavsiflanadi[5]. Shuning uchun chakana savdo korxonalarini jarayonga yo‘naltirilgan boshqaruvni joriy etish amaliyotini o‘rganish uchun tadqiq o‘talgan.

Surxondaryo viloyati — O‘zbekiston Respublikasi tarkibidagi viloyat. 1941-yil 6-martda tashkil etilgan (1925-yil 29-iyundan Surxondaryo okrugi bo‘lgan). Respublikaning janubi-sharqida, Surxon-Sherobod vodiysida joylashgan. Viloyat nomi vohadan oqib o‘tuvchi “Surxon” (fors-tojik: “qizil”) daryosi nomidan kelib chiqqan. Janubidan Amudaryo bo‘ylab Afg‘oniston, shimoliy, shimoli-sharq va sharqdan Tojikiston, janubi-g‘arbdan Turkmaniston, shimoli-g‘arbdan Qashqadaryo viloyati bilan chegaradosh. Maydoni 20,1 ming km². Aholisi 2 million 907 ming kishi (2024-yil 1-Iyun holatiga ko‘ra). Tarkibida 14 ta tumanni o‘z ichiga oladi.

Surxondaryo viloyatida mintaqa aholisi oziq-ovqat mahsulotlarini xarid qiladigan joylar orasida dehqon bozorlari va “supermarket” formatidagi do‘konlar asosiy qismni (47,3%) tashkil etadi. Ikkinchi o‘rinni mahalliy tadbirkorlar tomonidan ochilgan do‘konlar (31,6%) va uchinchi o‘rinda uyushmagan savdo korxonalari (21,10%) egallaydi.

Tahliliy natijalarga ko‘ra, chakana savdo tovar aylanmasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub’ektlarining ulushi bo‘yicha Surxondaryo (96,9 foiz), Qashqadaryo (95,1 foiz) viloyatlari va Qoraqalpog‘iston (95,5 foiz) etakchilik qilmoqda. 2025-yil 1-aprel holatiga chakana savdo sohasida faoliyat ko‘rsatayotgan tijorat korxonalari soni 5158 tani tashkil etib, shundan, faoliyat ko‘rsatayotgan yirik korxonalar soni 72 tani, kichik korxona va mikrofirmalar soni 5086 tani tashkil qildi.

Viloyatda savdo nuqtalari soni bo‘yicha “ATB-market” tarmog‘i birinchi o‘rinda turadi (1-jadval). Surxondaryo viloyati chakana savdosi rivojlanishining ijobiy tendensiyalari chakana tovar aylanmasi hajmining o‘sish sur’atlarining aniq dinamikasi bo‘lib, uning vektori butun Respublika tendensiyasiga mos keladi (1-ilova).

1-jadval.

Surxondaryo viloyati hududlarida 2024 yil holatiga ko‘ra, o‘z mavqeiga ega chakana savdo korxonalari

Korxona	Faoliyati	Markaziy ofis	IFUT	O‘rtacha tovar aylanmasi, mlrd. so‘m
"TERMIZ-SOF-BARAKA" mas‘uliyati cheklangan jamiyati	Kichik texnik qurilmalar, lampalar, asboblar va hokazolar	Termiz sh. A.Navoiy ko'chasi 31-uy, 17-xonadon	47590	17,5
Termiz shahri "Magnit market"	Oziq-ovqat mahsulotlari, ichimliklar va tamaki mahsulotlari chakana savdosi	Magnit Market, 7865+CFR, Termez sh.	47110	30,5
"DENOV MATLU-BOTSAVDO BIZ-NES" oilaviy korxonasi	Aralash oziq-ovqat do‘koni (sut, non, go‘sht va boshqalar birgalikda)	Denov shahri M.Baraka ko'chasi, 45-uy	47110	14,4
Denov tumani "Imrat market"	Oziq-ovqat mahsulotlari, ichimliklar va tamaki mahsulotlari chakana savdosi	Denov shahri H.Mir-zayev kuchasi 295 uy	47110	33,2
"DEHYDRATION VEGFRUITS" mas`uliyati cheklangan jamiyati	Maishiy elektr jihozlari (televizor, kir yuvish mashinasi, muzlatgich, changyutkich va h.k.) chakana savdosi	Qumqo'rg'on shahri, Yangi shahar mahallasi, raqamsiz uy	47540	13,9
Qumqo'rg'on tumani "Baraka market"	Oziq-ovqat mahsulotlari, ichimliklar va tamaki mahsulotlari chakana savdosi	Baraka Savdo Majmuasi, RHJR+H9J, Qumqo‘rg‘on	47110	26,7
"AYSHA SHUKRO-NA MALAK" oilaviy korxonasi	Non va qandolat mahsulotlarini chakana savdosi	Uchqizil shaharchasi, Shifokorlar ko'chasi, raqamsiz uy	47241	10,8
Termiz tumani "Zilol market	Oziq-ovqat mahsulotlari, ichimliklar va tamaki mahsulotlari chakana savdosi	"ZILOL Market, 787X+7V3, Termiz tumani	47110	20,6
"SURXON AGRO FOOD ORGANIZATIONS" mas`uliyati cheklangan jamiyati	Don, un, yorma va boshqa don mahsulotlari chakana savdosi	Jarqo'rg'on shahri, Surxon soxili mahallasi, raqamsiz uy	47213	11,3
Jarqo'rg'on tuman "O'zbegim market"	Oziq-ovqat mahsulotlari, ichimliklar va tamaki mahsulotlari chakana savdosi	Jarqo'rg'on shahrib Nurli diyor mahallasi, raqamsiz uy	47110	19,8

2000-2012 yillarda Surxondaryo viloyati korxonalarning chakana tovar aylanmasi hajmi o‘rtacha 115,8 foizga teng bo‘lgan bo‘lsa, 2013-2024 yillarda o‘rtacha o‘sish 110,3 foizga teng bo‘lib o‘tgan mos davrga nisbatan 5,5 foizga kamayganligi kuzatilmoqda. Shu bilan birga, shuni ta’kidlash kerakki, Surxondaryo viloyatida sotuvlar hajmining o‘sishi umummilliy darajadagiga qaraganda ancha kam. Tahlil qilinayotgan

butun davr mobaynida chakana savdo aylanmasi hajmining o‘sishi bilan chakana savdo ob’ektlarining sezilarli darajada kamayishi zamonaviy yirik formatli do‘konlar va savdo tizimlarining rivojlanishidan dalolat beradi. Surxondaryo viloyatida chakana savdo bozorida etarlicha kuchli savdo tizimlari, xususan Termiz shahri “Magnit market”, Denov tumani “Imrat market”, Qumqo'rg'on tumani “Baraka market”, Termiz tumani “Zilol market va Jarqo'rg'on tuman “O‘zbegim market” mavjud. Tadqiqot uchun tanlangan korxonalarga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, ular Surxondaryo viloyatining turli tumanlarida joylashgan bo‘lib ulardagi aylanma mablag‘lari har xil bo‘lganligi bois, hududlar bo‘yicha taftishdni amalga oshirish lozim.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Toshpulatov Bobur Rasul o‘g‘li Termiz Davlat Pedagogika instituti o‘qituvchisi / Тошпулатов Бобур преподаватель Термезского государственного педагогического института / Bobur Toshpulatov Lecturer at Termez State Pedagogical Institute
e-mail: boburtoshpulatov909@gmail.com
ORCID:0009-0009-9077-917X

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Ibragimov Kobil Tokhtamishovich. Economic-statistical analysis of active construction enterprises in Surkhandarya region. Journal of Management Value & Ethics. April special issue. 23 Vol. 13 No.02. SJIF 8.001 & GIF 0.626 ISSN-2249-9512

2. Turayev B.E. Econometric modeling of the building materials industry. Journal of Management Value & Ethics. April special issue. Vol. 13 No.02, 2023 - pp.192-199

3. Jo‘rayev O.A. Yangi O`zbekistonda ilm fanning so‘nggi yutuqlari, mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumanining ilmiy maqola va tezislar to‘plami,T.: TIQXMMI 2023 yil 16 dekabr Surxondaryo viloyatida meva – sabzavot mahsulotlari ishlab chiqarish jarayonlarining iqtisodiy – statistik tahlili

4. Кузнецов М.М. РАЗВИТИЕ РЫНКА ТРАНСПОРТНЫХ УСЛУГ В УКРАИНЕ. Ученые записки Таврического natsionального университета им. В. И. Вернадского Серия «Экономика и управление». Том 22 (61). 2009. № 1. С. 33-44.

5. Карпенко. А. Процессно-ориентированное управление предприятиями розничной торговли: дис. … кандидата экон. наук: 08.00.04 / Евгения Анатольевна Карпенко. – Полтава, 2011. – 341 с

UDK: 334.012.63:332.1
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.11

MINTAQA AHOLISINING DAROMADLARINI OSHIRISHDA OILAVIY TADBIRKORLIKNING AHAMIYATI

Fayzieva Shirin Shodmonovna
Quldasheva Maftuna Musurmon qizi

ВАЖНОСТЬ СЕМЕЙНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ПОВЫШЕНИИ ДОХОДОВ РЕГИОНАЛЬНОГО НАСЕЛЕНИЯ

Файзиева Ширин Шодмоновна
Кулдашева Мафтуна

THE IMPORTANCE OF FAMILY ENTREPRENEURSHIP IN INCREASING THE INCOME OF THE REGIONAL POPULATION

Fayzieva Shirin Shodmonovna
Kuldasheva Maftuna

Received: January 12, 2026 Revised: January 16, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya. Ushbu maqolada tadbirkorlikning rivojlanish tarixi, uning zamonaviy shakllari, oilaviy tadbirkorlik, aholi bandligini ta’minlash masalalari va uning aholi daromadlari o‘sishiga ta’siri haqida fikr-mulohazalar berilgan. Shuningdek, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari yoritilgan.

Калит сўзлар. Tadbirkorlik, oilaviy tadbirkorlik, xizmat ko‘rsatish sohasi, xizmatlar ko‘rsatish, savdo, turizm, logistika, qishloq xo‘jaligi xizmatlari, moliyaviy xizmatlar, aholi daromadlari, investisiya loyihalari, konsalting, xorijiy tajriba, bandlik.

Аннотатsiя. В статье рассматриваются история развития предпринимательства, его современные формы, семейное предпринимательство, вопросы обеспечения занятости населения и его влияние на рост доходов населения. Также освещаются основные направления развития семейного предпринимательства.

Ключевые слова. Предпринимательство, семейное предпринимательство, сектор услуг, предоставление услуг, торговля, туризм, логистика, сельскохозяйственные услуги, финансовые услуги, доходы населения, инвестиционные проекты, консалтинг, зарубежный опыт, занятость.

Abstract. This article examines the history of entrepreneurship, its modern forms, family entrepreneurship, employment issues, and its impact on income growth. It also highlights the key development trends in family entrepreneurship.

Key words. Entrepreneurship, family business, service sector, provision of services, trade, tourism, logistics, agricultural services, financial services, household income, investment projects, consulting, foreign experience, employment.

KIRISH

Mintaqada tadbirkorlikni rivojlantirish chuqur tarixiy ildizlarga ega va bosqichma-bosqich rivojlanib bormoqda. Shubhasiz, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish aholi daromadlarini oshirishda muhim omil bo‘lmoqda. Chunki bu yangi ish o‘rinlari tashkil etilishi, iqtisodiy faolligi oshishi va aholining moliyaviy imkoniyatlari kengayishiga xizmat qilmoqda. Viloyatda aholi daromadlarini oshirish masalasi iqtisodiyotning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, mehnat iqtisodiyoti, ijtimoiy siyosat, hududiy iqtisodiy rivojlanish, qashshoqlikni qisqartirish va davlat dasturlarining ta’siri kabi turli yo‘nalishlarda o‘rganilmoqda. Bozor iqtisodiyotiga asoslangan taraqqiyot sharoitida tadbirkorlikni rivojlantirish mintaqa iqtisodiyotining barqaror o‘sishini ta’minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Tadbirkorlik nafaqat yangi ish o‘rinlari yaratish, balki aholi daromadlarini oshirish, byudjet

daromadlarini ko‘paytirish, hududiy infratuzilmani rivojlantirishga ham xizmat qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, Qashqadaryo viloyatida tadbirkorlik faoliyatining holatini o‘rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Biroq mavjud ijobiy natijalarga qaramay, viloyatda aholi daromadlari hududlar kesimida barqaror o‘sish sur’atiga ega emas. Ayrim tumanlarda tadbirkorlik faolligi past, investitsiya muhitining etarli darajada shakllanmagani, moliyaviy infratuzilma va bozor mexanizmlarining zaifligi sababli daromadlar o‘rtasida farqlar saqlanib qolmoqda. Shu bois mazkur tadqiqotning maqsadi – Qashqadaryo viloyatida tadbirkorlikni rivojlantirish orqali aholi daromadlarini oshirishning amaliy omillarini o‘rganish, mavjud muammolarni tahlil qilish hamda ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iboratdir. Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat:

1. viloyatda tadbirkorlikning hozirgi holatini baholash;
2. tadbirkorlik subyektlari faoliyatining aholi daromadlariga ta’sirini tahlil qilish;
3. mintaqaviy tafovutlarning sabablari va ularni kamaytirish yo‘llarini aniqlash;
4. tadbirkorlikni rivojlantirish orqali aholi farovonligini oshirishga qaratilgan takliflar ishlab chiqish.

ADABIYOTLAR SHARHI

So‘nggi yillarda mintaqaviy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida tadbirkorlik faoliyatining o‘rni ilmiy jamoatchilik tomonidan keng o‘rganilmoqda. Iqtisodiy o‘sish, bandlikni ta’minlash va aholi daromadlarini oshirishda kichik biznes hamda xususiy tadbirkorlik hal qiluvchi omil sifatida qaralmoqda. Tadqiqotchilar tadbirkorlikning hududiy farovonlikka ta’sirini turli yondashuvlarda tahlil etganlar. Sternberg, Rolf, Xitoyning yirik sanoat mintaqalarida o‘tkazilgan empirik tahlil natijalariga ko‘ra esa Guo Ying, Li Haibo va Zhang Wenjie, Lopez, Alejandrolar kichik biznes o‘sishini tahlil qilib, raqamli infratuzilma, davlat qo‘llovi va sanoat diversifikatsiyasining aholi daromadlariga ijobiy ta’sirini isbotlagan. Ular, shuningdek, mintaqaviy siyosatda innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish choralari iqtisodiy tengsizlikni kamaytiruvchi omil sifatida namoyon bo‘lishini ta’kidlaydi.[1]

Mavzu bo‘yicha nazariy asoslar va umumiy yondashuvlarga murojaat qiladigan bo‘lsak, A.Smit, D.Rikardo, J.B.Saylarning klassik iqtisodiy asarlarida mehnat unumdorligini oshirish va ishlab chiqarishni rivojlantirish orqali aholi daromadlarini oshirish g‘oyalari bayon etilgan. Shuningdek, boshqa olimlarning ishlarida aholi daromadlarining ish haqi, kapital va mehnat munosabatlari orqali shakllanishining nazariy asoslari tavsiflangan. J.M.Keynsning tadqiqotlari davlatning iqtisodiyotda faol ishtirok etishi va bandlikni ta’minlash orqali aholi daromadlarini oshirish yo‘llarini asoslab berdi. M.Fridman va monetarizm maktabi vakillari iqtisodiy o'sish va pul-kredit siyosatining aholi daromadlariga ta'sirini o'rgandilar.

Xorijiy tadqiqotchilardan S.Kuznets daromad taqsimoti va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi bog‘liqlikni belgilovchi Kuznets qonunini ishlab chiqdi. 2014 yilda Tomas Piketti notekis daromad va boylik taqsimotining iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini asoslab berdi. Iqtisodchi Jorj Stiglits ham iqtisodiy siyosat variantlari va tengsizlikni kamaytirish va daromadlarni oshirish choralarini belgilab berdi. Bugungi kunda Jahon banki hisobotlarida bandlikni oshirish, kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash va qashshoqlikni qisqartirish orqali daromadlarni oshirish yo‘llariga e’tibor qaratiladi.

Bu borada o‘zbek olimlari o‘rtasida ham qator ilmiy tadqiqotlar olib borildi. Xususan, Oltayev, Rashidov, Norboyevlar soliq imtiyozlari, imtiyozli kreditlar, “Har bir oila – tadbirkor” dasturining tadbirkorlikni rivojlantirish va aholi daromadlariga ta’sirini baholadi. Mahmudov va Karimovaning tadqiqotlari shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonning janubiy viloyatlarida, xususan, Qashqadaryoda tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash infratuzilmasi sust rivojlangan, bu esa mintaqaviy daromadlar tengsizligini yanada kuchaytirmoqda. Shu bois bu borada chuqur amaliy tahlillar olib borish mintaqaviy iqtisodiy siyosatni takomillashtirishda katta ahamiyatga ega. [3]

Mamlakatimizda aholi daromadlarini oshirish, kambag‘allikni qisqartirish va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor vazifalari sifatida belgilangan, bunda aholi daromadlari o‘sish dinamikasining davlat dasturlari bilan uzviy bog‘liqligini ta’minlamoqda. O‘zbek olimlaridan A.Abdullaev, M.Tojiboyev, Sh.Tursunov, B.Hamdamov va boshqalar mehnat bozori, aholi bandligini ta’minlash, daromadlarni taqsimlash va xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib bordilar. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, aholi daromadlarini oshirish yo‘llari mehnat bozorini rivojlantirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy siyosatni kuchaytirish, inflyatsiyani tartibga solish, innovatsion xizmat ko‘rsatish sohasini kengaytirish bilan chambarchas bog‘liq. Xorijiy adabiyotlarda asosiy e’tibor daromadlar tengsizligi muammosiga va uning qisqarishiga qaratilgan bo‘lsa, O‘zbekistonni o‘rganishda qashshoqlikni qisqartirish, davlat dasturlari va hududlarni rivojlantirish hisobiga aholi daromadlarini oshirishga e’tibor beriladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mintaqa aholisi daromadlarini oshirishda tadbirkorlikning o‘ziga xos xususiyatlari iqtisodiy tahlil, taqqoslash va guruhlash usullaridan foydalangan holda o‘rganilib, respublikamizda aholi daromadlarini oshirish imkoniyatlarini aniqlash imkonini beradi. Bu jarayonda erishilgan natijalar xalqaro tajriba bilan qiyoslanadi, shuningdek, kelgusida tadbirkorlikni rivojlantirish orqali aholi daromadlarini oshirish imkoniyatlarini kengaytirish yo‘llari belgilab olindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biri tadbirkorlik faoliyati hisoblanadi. Tadbirkorlikni rivojlantirish nafaqat yangi ish o‘rinlarini yaratish, balki aholi bandligi darajasini oshirish, daromad manbalarini kengaytirish, hududlarda ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Ayni paytda O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, xususan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash siyosati hududlarda aholi farovonligini yuksaltirishning asosiy omillaridan biridir. Tadbirkorlik rivojlanishining

uy xo'jaliklari daromadlariga ta'siri, birinchi navbatda, aholi bandligini oshirish va daromadlar o'sishi orqali namoyon bo'ladi. Tadbirkorlik yangi ish o‘rinlarining asosiy manbai bo‘lib, har bir yangi kichik biznes loyihasida o‘rtacha 3-10 ta doimiy ish o‘rni yaratiladi. Xotin-qizlar va yoshlar bandligining ortishi xonadonlar daromadini sezilarli darajada oshirmoqda. Bu mehnat daromadlarining oshishiga, iste'molchilar imkoniyatlarining kengayishiga va qashshoqlikning qisqarishiga olib keladi.

Bundan tashqari, tadbirkorlik mahalliy resurslar: qishloq xo‘jaligi xomashyosi, mineral resurslar, turizm salohiyati va hunarmandchilik an’analarini iqtisodiy aylanmaga jalb etish orqali samarali foydalanishni ta’minlaydi. Bu yangi mahsulotlar, yangi bozorlar yaratish, qiymat zanjirlarini shakllantirish va daromadlarni oshirishga yordam beradi. [1]

Bozor infratuzilmasining rivojlanishi bank, logistika, marketing xizmatlari tizimlari, zamonaviy savdo majmualari, biznes markazlari, transport tarmoqlari va boshqalarning shakllanishiga olib keladi. Bu hududda xizmat ko‘rsatish hajmini oshirish, aholi bandligini diversifikatsiya qilish, aholi daromadlarini barqarorlashtirish imkonini bermoqda.

Ushbu sohani rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari:

1. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash:

soliq imtiyozlari, kreditlar va subsidiyalar berish, ma’muriy to‘siqlarni kamaytirish, litsenziyalash va ruxsat berish tartib-taomillarini soddalashtirish, tadbirkorlarga moliyaviy-huquqiy maslahatlar berish.

2. Biznes infratuzilmasini rivojlantirish: innovatsion markazlar, biznes-inkubatorlar, texnoparklar yaratish, logistika va transport infratuzilmasini takomillashtirish, chakana savdo tarmoqlarini kengaytirish, elektron tijoratni rivojlantirish uchun raqamli platformalarni shakllantirish.

3. Bandlikni ta’minlash va ish o‘rinlari yaratish: yoshlar, xotin-qizlar va kam ta’minlangan oilalarni tadbirkorlikka jalb etish, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash va xizmat ko‘rsatish sohasida kichik korxonalar tashkil etish, kasb-hunarga o‘qitish orqali tadbirkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish**.**

4. Innovatsiyalar va raqamli iqtisodiyotdan foydalanish: onlayn xizmatlar va startaplar uchun sharoit yaratish, raqamli platformalar orqali mahalliy mahsulotlarni xalqaro bozorlarga olib chiqish, yangi texnologiyalar asosida ishlab chiqarish va xizmatlarni rivojlantirish**.**

5. Xalqaro tajribadan foydalanish: xalqaro grantlar va investitsiyalarni jalb qilish, ko‘plab mamlakatlarda keng tarqalgan klaster tizimini moslashtirish, davlat-xususiy sheriklik amaliyotini kengaytirish.

6. Ijtimoiy samara: aholining real daromadlarining oshishi, turmush darajasining yaxshilanishi, qashshoqlikning qisqarishi, mahalliy byudjetga tushumlarning ko‘payishi va ularni infratuzilmani rivojlantirishga yo‘naltirilishi. [3]

Yuqoridagilardan ko‘rinib turibdiki, tadbirkorlikni rag‘batlantirish aholi bandligini oshirish, aholi daromadlarini oshirish va ijtimoiy barqarorlikka erishishning eng samarali usullaridan biri hisoblanadi. Hozirgi global iqtisodiy sharoitda tadbirkorlikning an’anaviy shakllari (savdo, xizmat ko‘rsatish, ishlab chiqarish) bilan bir qatorda texnologiya va innovatsiyalarga asoslangan biznesning yangi, zamonaviy shakllari ham faol rivojlanmoqda.

Tadbirkorlik iqtisodiy tizimning harakatlantiruvchi kuchi sifatida mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida bevosita ahamiyat kasb etadi. Jahon iqtisodiyotining ko‘plab rivojlangan davlatlari tajribasi shuni ko‘rsatadiki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik nafaqat yangi ish o‘rinlarini yaratish, balki aholi daromadlarini barqaror oshirishning asosiy omillaridan biridir. Aholi daromadlari tushunchasi iqtisodiy nazariyada insonlarning mehnat faoliyati, mulkdan foydalanish yoki tadbirkorlik orqali oladigan pul va natura shaklidagi tushumlarini ifodalaydi. Iqtisodchi olim A. Smit ta’kidlaganidek, “daromad – inson mehnatining natijasi bo‘lib, jamiyatning umumiy boyligiga ulushi bilan belgilanadi”. Demak, tadbirkorlik faoliyatining kengayishi aholi mehnat resurslaridan samarali foydalanish va ularning daromad manbalarini diversifikatsiya qilish imkonini beradi. Tadbirkorlik rivoji va daromad o‘sishi o‘rtasidagi bog‘liqlik iqtisodiy adabiyotlarda ko‘p o‘rganilgan. Masalan, J. Shumpeter “iqtisodiy rivojlanishning drayveri innovatsion tadbirkorlikdir” deb ta’kidlab, tadbirkorlikning iqtisodiy tizimni yangilash va o‘sishga olib keluvchi asosiy kuch ekanligini isbotlagan. Zamonaviy iqtisodiy yondashuvlarda esa tadbirkorlikning ijtimoiy samarasi, ya’ni aholi bandligi, ijtimoiy himoya va hududiy tengsizlikni kamaytirishdagi roli alohida e’tirof etiladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2022-yilda qabul qilingan “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”da ham tadbirkorlikni rivojlantirish orqali aholining turmush darajasini oshirish, hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish asosiy yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan. Shuningdek, **“Har bir oila – tadbirkor”** va **“Yoshlar – kelajagimiz”** dasturlari doirasida oilaviy va yoshlar biznesiga ajratilayotgan imtiyozli kreditlar, subsidiyalar va grantlar tadbirkorlikni boshlash uchun muhim moliyaviy manbaga aylangan. Bu chora-tadbirlar natijasida mintaqalarda, xususan Qashqadaryo viloyatida ham, mikrobiznes va xususiy tashabbuslarning faolligi ortmoqda. Hududiy iqtisodiyot nazariyasi nuqtai nazaridan qaralganda, tadbirkorlikni rivojlantirish mintaqaning iqtisodiy resurslarini harakatga keltirish, ichki bozor sig‘imini kengaytirish, soliq bazasini mustahkamlash hamda aholi daromadlarini ko‘paytirish uchun strategik omil hisoblanadi. Ayniqsa, tabiiy va mehnat resurslariga boy, ammo ishlab chiqarish infratuzilmasi etarli rivojlanmagan hududlarda (masalan, Qashqadaryo viloyatining ayrim tumanlarida) tadbirkorlikning kengayishi ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashning asosiy yo‘lidir. Aholi daromadlarini shakllantirishda tadbirkorlikning o‘rni uchta yo‘nalishda namoyon bo‘ladi:

1. To‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir — tadbirkorlik subyektlari orqali yangi ish o‘rinlari yaratiladi va mehnat daromadlari ortadi.

2. Bilvosita ta’sir — kichik biznes faoliyati hududda xizmatlar va tovarlar bozorini kengaytiradi, bu esa aholi iste’mol darajasini oshiradi.

3. Ko‘paytma (multiplikativ) ta’sir — tadbirkorlikdan olingan foyda qayta investitsiya qilinib, yangi ishlab chiqarish va xizmat tarmoqlarini yaratadi, natijada umumiy daromadlar bazasi kengayadi.

Quyidagi 1-rasm orqali O‘zbekiston Respublikasida faoliyat ko‘rsatayotgan oilaviy tadbirkorlik bilan shug‘ullanuvchi korxonalar to‘g‘risidagi ma’lumotlar bilan tanishib chiqamiz.

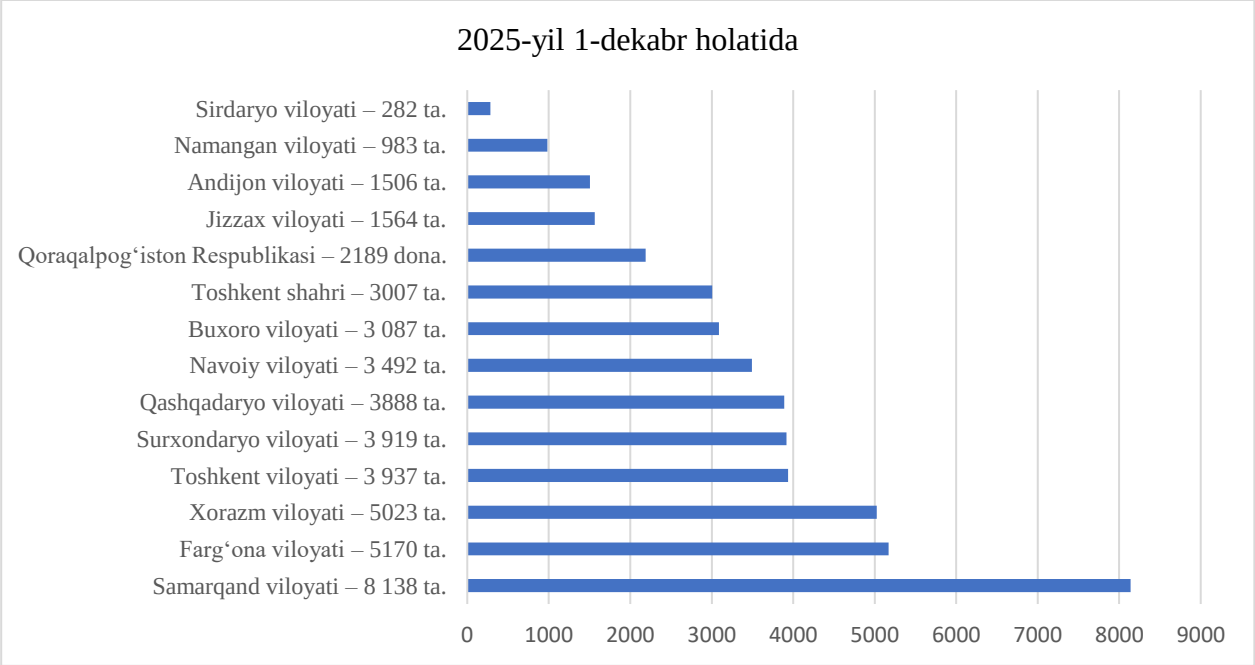

1-rasm. Respublikada faoliyat yuritayotgan oilaviy korxonalar

Demak, oilaviy korxonalar soni bo‘yicha tahlil qiladigan bo‘lsak, 2025 yil 1-dekabr holatiga ko‘ra eng ko‘p korxonalar soni Samarqand viloyati hissasiga to‘g‘ri kelib, 8138 tani tashkil qilgan. Eng kam esa Sirdaryo viloyatida 282 tani tashkil qilgan. Shuningdek, Qashqadaryo viloyatida 3888 ta tashkil etilganligini ko‘rishimiz mumkin.

2-rasmda esa Qashqadaryo viloyatida oilaviy korxonalarning faoliyat sohalari bo‘yicha ma’lumotlar keltirilgan.

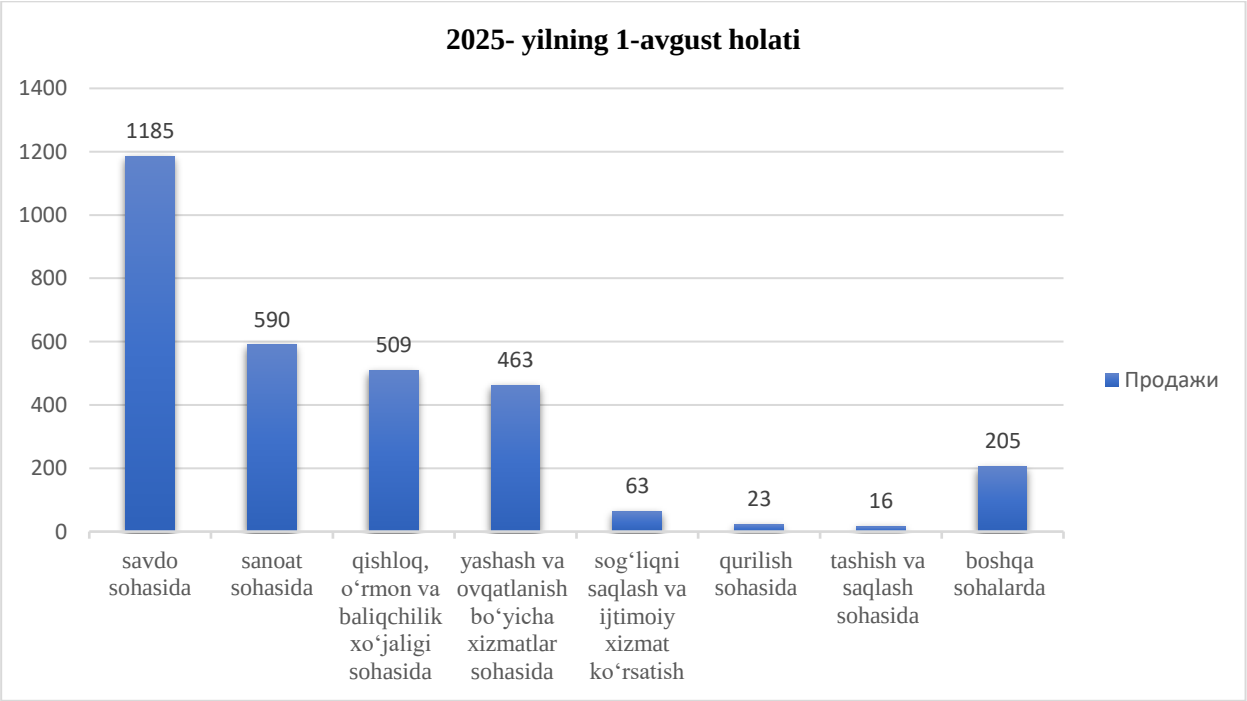

2-rasm Qashqadaryo viloyatida oilaviy korxonalarning faoliyat sohalari bo’yicha ma’lumot

Yuqoridagi 2-rasm ma’lumotlarini tahlil qiladigan bo‘lsak, 2025-yilning 1-avgust holatiga ko‘ra Qashqadaryo viloyatidagi oilaviy korxonalarning faoliyati eng ko‘p savdo sohasiga to‘g‘ri keladi va 1185 tani tashkil qiladi. Keyingi o‘rinlarda sanoat,qishloq xo‘jaligi, o‘rmon va baliqsilik, ovqatlanish xizmatlari kabi sohalarni ko‘rish mumkin.

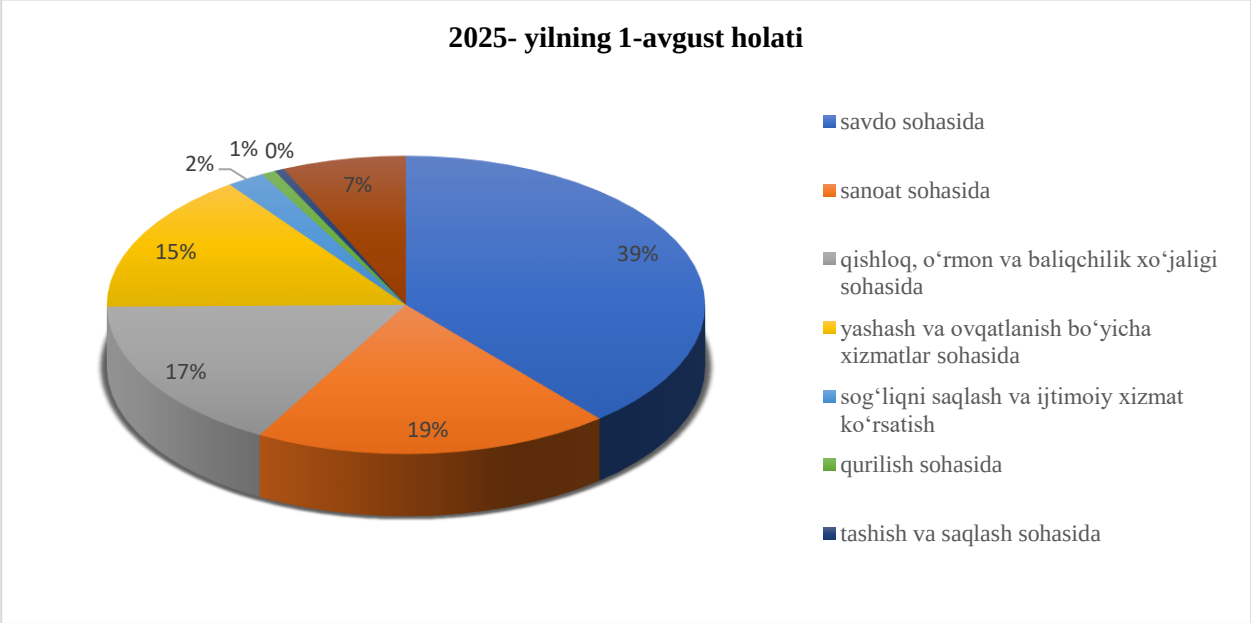

3-rasm. Qashqadaryo viloyatida oilaviy korxonalarning faoliyat sohalari bo’yicha ulushi

Yuqoridagi 3-rasmda Qashqadaryo viloyatida oilaviy korxonalarning faoliyat sohalari bo‘yicha ulushi to‘g‘risidagi ma’lumotlar keltirilgan. Ushbu ma’lumotlarga ko‘ra 39 foiz savdo sohasida, 19 foiz esa sanoat sohasiga to‘g‘ri kelgan. Shuningdek, bugungi kunda boshqa sohalarda ham o‘sish ko‘rsatkichlariga erishilmoqda.

Kichik biznes nafaqat savdo va xizmatlar sektorlarida, balki qurilish, transport va xizmat ko‘rsatish sohalarida ham faol rivojlanmoqda. Bu, ayniqsa, kichik tadbirkorlikning umumiy o‘sishi va aholi daromadlarini oshirishga hissa qo‘shadi. Respublika bo‘yicha kichik tadbirkorlik subyektlarining umumiy soni yillar davomida oshib borayotgani, bu sohaga bo‘lgan ehtiyojning ortib borayotgani va ixtisoslashgan bizneslar paydo bo‘layotganiga dalolat beradi.

Hozirgi kunda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish, yangi ish o‘rinlari yaratish, aholi daromadlarini oshirish hamda hududlarni kompleks rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, hududlar va tumanlar kesimida kichik biznes faoliyatini tahlil qilish mahalliy iqtisodiy salohiyatni baholash va maqsadli davlat siyosatini ishlab chiqishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Qashqadaryo viloyati O‘zbekiston Respublikasining janubiy qismida joylashgan bo‘lib, respublika iqtisodiyotida yoqilg‘i-energetika majmuasi, qurilish materiallari ishlab chiqarish hamda qishloq xo‘jaligi tarmoqlari bilan muhim o‘rin egallaydi. So‘nggi yillarda viloyatda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning jadal rivojlanishi mintaqa iqtisodiy faolligining oshishiga va aholi daromadlari tarkibida tadbirkorlik ulushining kengayishiga xizmat qilmoqda. Davlat statistika organlari ma’lumotlari va hududiy iqtisodiy tendensiyalar tahliliga ko‘ra, Qashqadaryo viloyatida kichik tadbirkorlik subyektlari tomonidan yaratilgan yalpi hududiy mahsulot (YHM) ulushi izchil o‘sish tendensiyasiga ega bo‘lib, bu holat tadbirkorlikning mintaqa iqtisodiyotidagi rolini kuchaytirayotganini ko‘rsatadi. [5]

1-jadval.

Qashqadaryo viloyati aholisining daromadlari tarkibida tadbirkorlik ulushi dinamikasi

Yil	Aholi umumiy daromadlari (mlrd so‘m)	Mehnat faoliyatidan olingan daromadlar (%)	Tadbirkorlikdan olingan daromadlar (%)	Transfer daromadlari (%)
2021	25 870	61,0	26,2	12,8
2022	28 940	62,3	28,0	9,7
2023	32 510	63,6	29,1	7,3
2024	36 980	64,4	30,5	5,1
2025 (baholash)	41 200	65,2	32,0	2,8

Yuqoridagi 3-jadval ma’lumotlarini tahlil qiladigan bo‘lsak, 2021-2025-yillar oralig‘ida aholi umumiy daromadlari hajmi barqaror oshib borgan. Ayniqsa, tadbirkorlikdan olinadigan daromadlar ulushi 26,2 foizdan 32,0 foizgacha, ya’ni 5,8 foiz punktga oshgan**.** Bu jarayon aholi bandligining oshishi, oilaviy va kichik biznes subyektlarining kengayishi hamda davlat transferlariga bo‘lgan qaramlikning qisqarishi bilan izohlanadi. Mazkur holat mintaqada iqtisodiy mustaqillik va aholi farovonligining mustahkamlanayotganini ko‘rsatadi. Qashqadaryo viloyati misolida olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, oilaviy va kichik tadbirkorlikning rivojlanishi mintaqaviy iqtisodiy o‘sish va aholi daromadlarini oshirish o‘rtasida bevosita va mustahkam bog‘liqlik mavjud. Tadbirkorlik subyektlari sonining ko‘payishi, YHMdagi ulushining ortishi hamda aholi daromadlari tarkibida tadbirkorlik ulushining oshib borishi mintaqada barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish uchun mustahkam asos yaratmoqda [6]

Tadbirkorlikning zamonaviy shakllariga quyidagilar kiradi:

1. IT startaplari va raqamli tadbirkorlik
2. Raqamli tadbirkorlik
3. Freelancing va gig iqtisodiyoti
4. Crowdfunding va kraudsorsing
5. Fintech tadbirkorligi
6. Yashil tadbirkorlik
7. Innovatsion xizmatlar va startap-inkubatorlar
8. Ijtimoiy tadbirkorlik
9. Agrobiznes va agrobiznes startaplari
10. Freelancing va masofaviy xizmatlar.

Mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirish, eksport salohiyatini oshirish hisobidan ham iqtisodiy samaradorlik va aholi daromadlari ortib bormoqda. Masalan, Qashqadaryo viloyatida barpo etilgan zamonaviy issiqxonalar yangi ish o‘rinlari yaratib, qishloq aholisi daromadini sezilarli darajada oshirdi. Tijorat banklari tomonidan kichik biznes subyektlarini imtiyozli kreditlash tadbirkorlik faolligini rag‘batlantirmoqda. Yengil va oziq-ovqat sanoati korxonalarining o‘sishi ham aholi bandligi va daromadlarini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. [3]

Biz quyidagi tavsiyalarni taklif qilishni maqsadga muvofiq deb bilamiz:

• mintaqaviy hukumatlar va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash;

• kichik va o‘rta biznesni rivojlantirishga yo‘naltiriladigan moliyaviy resurslar hajmini oshirish;

• tadbirkorlik faoliyatida malaka oshirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish dasturlarini kengaytirish.

Tadbirkorlikni rivojlantirish orqali aholi daromadlarini oshirish hududlarda iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy farovonlikka erishishning asosiy omillaridan biridir. Bu jarayonning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatini Qashqadaryo viloyati misolida o‘rganish alohida ahamiyatga ega.

Qashqadaryo viloyatida tadbirkorlikni rivojlantirish va aholi daromadlari o‘sishi dinamikasiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, 2020-2024-yillarda tadbirkorlik subyektlari soni 32,5 mingtadan 46,5 mingtaga ko‘payganini ko‘ramiz. Shu davrda yaratilgan ish o‘rinlari soni 18,2 mingtadan 29 mingtaga ko‘paydi. Bu ko‘rsatkichlar tadbirkorlikning aholi bandligini ta’minlash va ishsizlik darajasini pasaytirishdagi muhim ijtimoiy rolini ko‘rsatadi. Uy xo‘jaliklarining o‘rtacha daromadlari ham sezilarli darajada oshdi: 2020-yildagi 2,3 million so‘mdan 2024-yilda 4,2 million so‘mgacha. Ishsizlik darajasi 9,8 foizdan 7,0 foizga tushdi. Ma'lumotlar tahlili tadbirkorlik sub'ektlari sonining o'sishi, yangi ish o'rinlari yaratilishi va uy xo'jaliklari daromadlarining oshishi o'rtasidagi bevosita bog'liqlikni ko'rsatadi. [4]

O‘zbekistondagi statistik ma’lumotlar ham buni tasdiqlaydi: kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 2024-yilda qariyb 55 foizni tashkil etdi. Ish bilan band aholining 74 foizdan ortig‘i tadbirkorlik va xizmat ko‘rsatish sohalarida mehnat qiladi. Birgina 2023-yilda 500 mingdan ortiq yangi ish o‘rni yaratildi, ularning salmoqli qismi kichik biznes va xizmat ko‘rsatish sohasiga to‘g‘ri keldi. Tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanuvchi oilalarning daromadlari aholining boshqa toifalariga nisbatan 1,5-2 baravar yuqori. [5]

Qishloqlarda oilaviy tadbirkorlik dasturlari bo‘yicha imtiyozli kreditlar chorvachilik, parrandachilik, bog‘dorchilik va xizmat ko‘rsatish sohalarini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Yoshlar va xotin-qizlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan dasturlar yuz minglab yoshlarga o‘z biznesini yo‘lga qo‘yish imkonini berdi. “Har bir oila – tadbirkor” dasturi, ayniqsa, samarali bo‘ldi.

Shunday qilib, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va uning infratuzilmasini rivojlantirish hududlar daromadlarini oshirishning asosiy omili hisoblanadi. Asosiy ko‘rsatkichlar: kichik biznesning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 55 foiz, kichik biznesning bandligi 74 foiz, yangi ish o‘rinlari soni 2023-yilda 500 mingtani tashkil etishi kutilmoqda. [6]

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa o‘rnida ta’kidlaydigan bo‘lsak, Qashqadaryo viloyatida tadbirkorlikni yanada rivojlantirish uchun quyidagi yo‘nalishlarni taklif etish mumkin:

1. Tadbirkorlik faoliyatini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish.
2. Yoshlar va ayollar tadbirkorligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan grant dasturlarini kengaytirish.
3. Innovatsion loyihalarni amalga oshiruvchi korxonalar uchun soliq imtiyozlarini joriy etish.
4. Hududiy infratuzilmani (energetika, transport, logistika) modernizatsiya qilish.
5. Raqamli iqtisodiyotni joriy etish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish.

Xulosa qilib aytganda, raqamli, innovatsion va ijtimoiy tadbirkorlik ushbu sohadagi eng zamonaviy rivojlanish tendentsiyalari hisoblanadi. Ular nafaqat moliyaviy foyda keltiradi, balki ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarni ham rag'batlantiradi. Tadbirkorlik yangi ish o‘rinlari yaratib, yuqori daromad manbalarini yaratmoqda.

Tadbirkorlikni rivojlantirish natijasida quyidagilar kutilmoqda:

• Bandlikning o'sishi 20-30%;
• oilaviy tadbirkorlik daromadlarini 1,5–2 barobarga oshirish;
• qashshoqlikning sezilarli darajada qisqarishi;
• Yalpi hududiy mahsulotda xizmatlar ulushining keskin oshishi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Fayzieva Shirin Shodmonovna - i.f.n., professor Qarshi davlat texnika universiteti / Файзиева Ширин Шодмоновна, кандидат экономических наук, профессора Каршинский государственный технический университет / Fayzieva Shirin Shodmonovna, candidate in Economics, Acting Professor Karshi State Technical University
e-mail: fayziyevashirin66gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5643-9934
2. Quldasheva Maftuna Musurmon qizi - Qarshi davlat texnika universiteti mustaqil tadqiqotchisi / Кулдашева Мафтуна Самостоятельный соискатель Каршинского государственного технического университета / Kuldasheva Maftuna Independent candidate at Karshi State Technical University
e-mail: quldasheva.maftuna@mail.ru
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-5079-8640

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev: “Tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash – bizning strategik yo‘limiz”. 2025 yil 19 mart. https://president.uz/oz/lists/view/7955
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. “Har bir oila – tadbirkor” davlat dasturi to‘g‘risida Qaror. – 7-iyun 2018-yil, №454. 2018.
3. Narqo'ziev A. R. O'zbekistonda kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishda infratuzilmaning o'rni // SJIRD. - 2022 yil 28 noyabr.
4. Abdullajonov D. O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga asoslangan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari va uning samaradorligini oshirish yo‘llari // Qo‘qon universiteti axborotnomasi. - 2025. - № 15. - C. 13–15.
5. Sternberg R. Entrepreneurial ecosystems and regional development: New perspectives on innovation and growth. Regional Studies, 56(4), 512–528. 2022 https://doi.org/10.1080/00343404.2022.2034527
6. Mahmudov Sh.M., Karimova N.I. Mintaqaviy tadbirkorlik infratuzilmasining rivojlanish omillari (Qashqadaryo viloyati misolida). — “TDIU Ilmiy axborotlari”, №2, 78–88-betlar. 2023.
7. Jo‘rayev S. Sh. Tadbirkorlikni rivojlantirish – mintaqaviy iqtisodiy o‘sish omili sifatida. // “O‘zbekiston iqtisodiy axborotnomasi”, №3, 55–63-betlar. 2023.
8. Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi. Qashqadaryo viloyati Raqamlarda / Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi. - Onlayn manba. — 2025. — Internet: https://qashstat.uz

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik

Small business and private entrepreneurship

Малый бизнес и частное предпринимательство

UDK: 338.43:334.72:330.34
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.19

QISHLOQ XO‘JALIGIDA OILAVIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH YO‘NALISHLARI VA ISTIQBOLLARI

Sharofova Saida Alimurod qizi

DIRECTIONS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF FAMILY ENTREPRENEURSHIP IN AGRICULTURE

Sharofova Alimurat kizi

НАПРАВЛЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СЕМЕЙНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Шарофова Саида Алимурат кизи

Received: January 8, 2026 Revised: January 10, 2026 Accepted: January 11, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya. Ushbu maqolada qishloq xo‘jaligida oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishning zamonaviy konseptual yondashuvlari, iqtisodiy mohiyati va tarkibiy omillari chuqur ilmiy tahlil etilgan. Tadqiqot doirasida oilaviy xo‘jaliklar agrar sektorning barqaror rivojlanishida muhim institutsional birlik sifatida qaralib, ularning hududiy mehnat resurslaridan samarali foydalanish, daromadlar manbalarini diversifikatsiya qilish hamda qishloq iqtisodiyotida inklyuziv o‘sishni ta’minlashdagi funksional roli asoslab berilgan. Shuningdek, davlatning agrar siyosati, moliyaviy-institut-sional mexanizmlar, kredit- grant paketlari, kooperativlashuv jarayonlari va innovatsion agrotexnologiyalar oilaviy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlovchi asosiy drayverlar sifatida baholangan. Tadqiqot natijalari oilaviy tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorligini oshirish, resurslardan optimal foydalanish va bozor munosabatlarida raqobatbardosh model sifatida shakllanishiga doir ilmiy-hulosa va istiqbolli takliflarni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar. Oilaviy tadbirkorlik, agrar sektor, iqtisodiy barqarorlik, inklyuziv o‘sish, institutsional mexanizmlar, kooperativlashuv, diversifikatsiya, innovatsion agrotexnologiyalar, hududiy rivojlanish.

Abstract. This article provides an in-depth scientific analysis of modern conceptual approaches, the economic essence, and the structural factors of developing family entrepreneurship in agriculture. Within the scope of the study, family farms are considered an important institutional unit ensuring the sustainable development of the agrarian sector. Their functional role in the effective use of regional labor resources, diversification of income sources, and promotion of inclusive growth in rural economies is substantiated. Furthermore, state agrarian policy, financial-institutional mechanisms, credit and grant packages, cooperative processes, and innovative agrotechnologies are evaluated as the main drivers supporting family entrepreneurship. The research findings include scientific conclusions and forward-looking recommendations aimed at improving the economic efficiency of family entrepreneurship, optimizing resource use, and shaping a competitive model in market relations.

Keywords: Family entrepreneurship, agrarian sector, economic stability, inclusive growth, institutional mechanisms, cooperation, diversification, innovative agrotechnologies, regional development.

Аннотация. В данной статье представлен глубокий научный анализ современных концептуальных подходов, экономической сущности и структурных факторов развития семейного предпринимательства в сельском хозяйстве. В рамках исследования семейные хозяйства рассматриваются как важная институциональная единица устойчивого развития аграрного сектора. Обоснована их функциональная роль в эффективном использовании региональных трудовых ресурсов, диверсификации источников доходов и обеспечении инклюзивного роста сельской экономики. Кроме того, государственная аграрная политика, финансово-институциональные механизмы, кредитно-грантовые пакеты, процессы кооперации и инновационные агротехнологии оцениваются как основные драйверы поддержки семейного предпринимательства. Результаты исследования включают научные выводы и перспективные рекомендации,

направленные на повышение экономической эффективности семейного предпринимательства, оптимизацию использования ресурсов и формирование конкурентоспособной модели в рыночных отношениях.

Ключевые слова. Семейное предпринимательство, аграрный сектор, экономическая устойчивость, инклюзивный рост, институциональные механизмы, кооперация, диверсификация, инновационные агротехнологии, региональное развитие.

KIRISH

Qishloq xo‘jaligi sohasida oilaviy tadbirkorlikning shakllanishi va rivojlanishi zamonaviy agrar iqtisodiyotda strategik ahamiyatga ega bo‘lgan ustuvor yo‘nalishlardan biridir. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiyoti rivojlangan ko‘plab davlatlarda qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining 60–80 foizi aynan oilaviy xo‘jaliklar tomonidan etishtiriladi. Masalan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida fermer xo‘jaliklarining qariyb 95 foizi oilaviy boshqaruvga asoslangan bo‘lib, ular umumiy agrar ishlab chiqarishning asosiy qismini ta’minlaydi. Bu modelning asosiy afzalligi — mehnat resurslaridan oqilona foydalanish, boshqaruvda moslashuvchanlik, ishlab chiqarishda past xarajatlar va barqaror natijadorlikni ta’minlashidir. O‘zbekiston sharoitida ham oilaviy tadbirkorlik qishloq xo‘jaligining muhim segmenti sifatida shakllanib bormoqda. Rasmiy statistik ma’lumotlarga ko‘ra, mamlakatda 2024 yilda faoliyat yuritayotgan oilaviy tadbirkorlik subyektlari soni 400 mingdan ortiq bo‘lib, ularning salmoqli qismi qishloq xo‘jaligi bilan chambarchas bog‘liq. Agrar sektorda etishtirilayotgan mahsulotlarning diversifikatsiyalashuvi, ekin maydonlaridan samarali foydalanish, chorvachilik hamda bog‘dorchilik yo‘nalishlarining kengayishi ushbu xo‘jaliklarning iqtisodiy ahamiyatini yanada kuchaytirmoqda.

Davlat tomonidan qabul qilinayotgan normativ-huquqiy hujjatlar, xususan, “Fermer, dehqon xo‘jaliklari va tomorqa er egalari faoliyatini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan strategiya”ning tasdiqlanishi oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun mustahkam institutsional poydevor yaratib bermoqda. Mazkur strategiya doirasida kredit resurslari hajmining kengaytirilgani, subsidiya va grantlarning joriy etilgani, qishloq infratuzilmasining modernizatsiya qilinishi hamda agroxizmatlar tarmog‘ining rivojlanishi oilaviy xo‘jaliklar faoliyatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda.

Qishloq xo‘jaligi sohasida oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish zamonaviy agrar iqtisodiyotning strategik ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekistonning qishloq hududlarida oilaviy xo‘jaliklar asosiy ishlab chiqarish birligi sifatida faoliyat yuritib, agrar sektorning barqarorligini ta’minlaydi. Rasmiy statistika ma’lumotlariga ko‘ra, 2024-yilda mamlakatda faoliyat yuritayotgan 2,9 milliondan ortiq dehqon va oilaviy xo‘jaliklarning 62 foizdan ortig‘i umumiy qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini etishtirgan. Shu bilan birga, hududlar kesimida turli yo‘nalishlarda faoliyat ko‘rsatadigan oilaviy tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorligi o‘zgaruvchan bo‘lib, tabiiy-iqlim sharoiti, resurs ta’minoti, bozor infratuzilmasi va mahalliy bozorlarga yaqinlik bilan belgilanadi.

So‘nggi yillarda davlat tomonidan ishlab chiqilgan normativ-huquqiy hujjatlar va dasturlar — “Har bir oila — tadbirkor” dasturi, “Fermer va dehqon xo‘jaliklarini rivojlantirish strategiyasi 2022–2026” hamda subsidiya va imtiyozli kredit mexanizmlari oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun mustahkam institutsional poydevor yaratdi. Ushbu dasturlar doirasida ajratilgan resurslar orqali tomorqa erlaridan samarali foydalanish, bog‘dorchilik, sabzavotchilik, issiqxona va chorvachilik yo‘nalishlarida yangi loyihalarni amalga oshirish imkoniyati yaratilmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O‘zbekiston agrar sohasida oilaviy tadbirkorlikning rivojlanishi bo‘yicha olib borilgan mahalliy ilmiy izlanishlar asosan fermer xo‘jaliklarining modernizatsiyasi, dehqon xo‘jaliklari samaradorligi, qishloq xo‘jaligi kooperatsiyasi, tomorqa erlaridan foydalanish mexanizmlari va qishloq iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish masalalariga qaratilgan. O‘zbekiston olimlari — O. Xolmo‘minov (2021), A. Abdukarimov (2022), Sh. Qurbonov (2020), N. Raximov (2023), X. Qodirov (2021) kabi tadqiqotchilar oilaviy xo‘jaliklarni agrar tarmoqning asosiy istehkomi sifatida baholab, ularning iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashdagi rolini ilmiy asoslab bergan.

Adabiyotlarda ta’kidlanishicha, O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining 62 foizidan ortig‘i aynan oilaviy va dehqon xo‘jaliklari tomonidan etishtiriladi. Statistika agentligining 2024-yil yakuniy ma’lumotlariga ko‘ra, mamlakatda 2,9 milliondan ortiq dehqon xo‘jaliklari faoliyat yuritmoqda va ular ichida oilaviy mehnatga asoslangan xo‘jaliklar asosiy ulushni tashkil qiladi. Bu esa oilaviy tadbirkorlikning agrar ishlab chiqarishdagi strategik ahamiyatini ko‘rsatadi.

Mahalliy ilmiy manbalarda oilaviy tadbirkorlikning ustunliklari sifatida quyidagilar qayd etiladi:

— er va suv resurslaridan tejamkor foydalanish;

— oilaviy mehnatning yuqori motivatsiyasi;

— kichik hajmli, ammo samarali ishlab chiqarish modeli;

— mahalliy bozorlar talabiga tez moslasha olish;

— past ishlab chiqarish xarajatlari.

Shuningdek, ilmiy adabiyotlarda mavjud muammolar ham tizimli qayd etilgan: er maydonlarining kichikligi, sug‘orish infratuzilmasining eskirganligi, texnika va texnologiyalarning etishmasligi, mahsulotlarni qayta ishlash va sotish zanjirlarining rivojlanmaganligi, kreditlash mexanizmlarining murakkabligi va garov talablarining yuqoriligi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan qishloq xo‘jaligini rivojlantirish strategiyasi, “Fermer va dehqon xo‘jaliklarini qo‘llab-quvvatlash agentligi” faoliyatining kengaytirilishi, oilaviy tadbirkorlik uchun subsidiya va grantlar ajratilishi, “Har bir oila — tadbirkor” dasturi doirasida imtiyozli kreditlar berilishi ilmiy manbalarda institutsional omillar sifatida ko‘rsatiladi. Ushbu hujjatlar oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish bo‘yicha

O‘zbekistonning o‘ziga xos yo‘l xaritasini shakllantirmoqda.

Oilaviy xo‘jaliklarni agrar iqtisodiyotning barqaror rivojlanish omili sifatida baholovchi ilmiy qarashlar tobora kuchayib bormoqda, biroq mavjud ilmiy ishlar ko‘proq amaliy tahlilga qaratilgan bo‘lib, kompleks tizimli yondashuvlar etarli darajada shakllanmagan. Shu sababli mazkur tadqiqot oilaviy tadbirkorlikni O‘zbekiston agrar tizimidagi iqtisodiy, institutsional va ijtimoiy omillar kesimida chuqurroq o‘rganishga qaratilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda oilaviy tadbirkorlik qishloq xo‘jaligi tizimida barqaror rivojlanishning muhim omillaridan biri bo‘lib, uning iqtisodiy salohiyati yildan-yilga ortib bormoqda. Birinchi navbatda, Statistika agentligi ma’lumotlariga tayanib aniqlanganki, 2024-yilda qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining 62,4 foizi dehqon va oilaviy xo‘jaliklar hissasiga to‘g‘ri kelgan bo‘lib, bu mazkur institutning agrar ishlab chiqarishdagi ustun mavqeini tasdiqlaydi. Ekin maydonlarining nisbatan kichikligi va resurslarning cheklangan bo‘lishiga qaramay, oilaviy xo‘jaliklar mahsuldorlik bo‘yicha fermer xo‘jaliklaridan ortda qolmayotgani kuzatildi. Bu esa mehnatning yuqori motivatsiya bilan bajarilishi va mavjud resurslardan tejamkor foydalanish bilan izohlanadi.

Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, O‘zbekistonda oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishga doir davlat dasturlari real natijalar bermoqda. Xususan, “Har bir oila — tadbirkor” dasturi doirasida ajratilayotgan imtiyozli kreditlar evaziga 2022–2024 yillarda 150 mingdan ortiq oilaviy xo‘jalik yangi faoliyat turlarini yo‘lga qo‘ygan. Kreditlarning o‘rtacha hajmi 33–50 million so‘m oralig‘ida bo‘lib, uning katta qismi chorvachilik, issiqxona xo‘jaligi, bog‘dorchilik va parrandachilik yo‘nalishlariga yo‘naltirilgan. Bu esa oilaviy tadbirkorlikning diversifikatsiyalashuviga va barqaror daromad manbalarining shakllanishiga xizmat qilgan.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, hududlar kesimida oilaviy tadbirkorlik rivojlanishida sezilarli farqlar mavjud. Masalan, Andijon va Farg‘ona viloyatlarida tomorqa erlaridan intensiv foydalanish modeli samaradorligi yuqori bo‘lib, bir sotixdan olinayotgan hosil hajmi boshqa hududlarga nisbatan yuqori darajada. Buxoro va Navoiy viloyatlarida esa suv resurslari cheklanganligi sababli chorvachilik yo‘nalishi etakchi o‘rinda turadi. Qashqadaryo va Samarqandda esa bog‘dorchilik va sabzavotchilikning rivojlanishi oilaviy xo‘jaliklarga barqaror daromad manbai yaratmoqda. Bu farqlarning asosiy omili — tabiiy-iqlim sharoitlari, suv ta’minoti, infratuzilma darajasi va mahalliy bozorlarga yaqinlikdan iborat ekani aniqlandi.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, oilaviy xo‘jaliklar uchun asosiy to‘siqlar sifatida quyidagi omillar dolzarb bo‘lib qolmoqda:

- sug‘orish tizimlarining eskirganligi va suv tanqisligi;
- zamonaviy texnika va agrotexnologiyalarning etishmasligi;
- mahsulotlarni qayta ishlash va saqlash infratuzilmasining past darajasi;
- kredit olishda garov talablari va hujjatlarning murakkabligi;
- bozor narxlarining mavsumiy o‘zgaruvchanligi.

Tadqiqot davomida aniqlangan muhim jihatlardan biri shundaki, oilaviy tadbirkorlikda innovatsion texnologiyalarni joriy etish darajasi hozircha cheklangan bo‘lib, faqat ayrim hududlarda issiqxona texnologiyalari, tomchilatib sug‘orish, mini-fermer texnikalaridan foydalanish bo‘yicha ijobiy misollar mavjud. Bu esa sektorni modernizatsiya qilishning istiqboldagi asosiy yo‘nalishlarini belgilaydi.

O‘zbekistonda oilaviy tadbirkorlik agrar iqtisodiyotning tarkibiy qismi sifatida barqaror rivojlanishda davom etmoqda, biroq uning to‘liq iqtisodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun resurs ta’minotini yaxshilash, innovatsion yondashuvlarni keng joriy qilish, bozor infratuzilmasini rivojlantirish va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish talab etiladi.

Qishloq xo‘jaligida oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish bo‘yicha o‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, so‘nggi yillarda ushbu yo‘nalishda davlat tomonidan yaratilgan iqtisodiy va institutsional sharoitlar samaradorlikni oshirishga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Jumladan, oilaviy fermer xo‘jaliklari uchun er ajratish mexanizmlarining soddalashtirilishi, imtiyozli kreditlar va subsidiyalarning kengaytirilishi, klaster tizimi orqali fermerlar bilan etkazib beruvchilar va qayta ishlash korxonalari o‘rtasidagi integratsiya jarayonlarining kuchayishi oilaviy tadbirkorlikning iqtisodiy barqarorligini oshirmoqda.

Biroq amaliyot shuni ko‘rsatadiki, imkoniyatlar mavjud bo‘lishiga qaramay, oilaviy tadbirkorlikning samaradorligiga to‘sqinlik qilayotgan omillar ham saqlanib qolmoqda. Avvalo, ko‘plab oilaviy xo‘jaliklarda zamonaviy agrotexnologiyalarni qo‘llash darajasi etarli emasligi mehnat unumdorligi pastligiga olib kelmoqda. Bundan tashqari, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini sotish bozorlarining etarli darajada rivojlanmaganligi, logistika xizmatlarining sustligi va qishloq joylarda axborot-kommunikatsiya xizmatlariga to‘liq kirish imkoniyati cheklanganligi tadbirkorlik faoliyetining tezkor kengayishiga ta’sir ko‘rsatmoqda.

Shuningdek, oilaviy tadbirkorlikka jalb qilingan aholi, ayniqsa yoshlar va ayollar o‘rtasida moliyaviy savodxonlik darajasi pastligi mavjud imtiyoz va imkoniyatlardan to‘liq foydalanishni cheklab qo‘ymoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim va konsultatsiya xizmatlarining muntazam yo‘lga qo‘yilishi oilaviy xo‘jaliklarning barqaror faoliyat yuritishida muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, hududlar bo‘yicha resurs taqsimoti, er unumdorligi, suv ta’minoti va bozor talabining farqlanishi oilaviy tadbirkorlik natijalarining hududlar kesimida turlicha shakllanishiga sabab bo‘lmoqda.

Umuman olganda, mavjud muammolarga qaramay, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari yuqori bo‘lib, iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, mahalliy bandlikni oshirish, qishloq aholisining daromadlarini ko‘paytirish va oziq-ovqat xavfsizligini

mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli, kelgusida infratuzilma rivoji, kredit va subsidiyalarni manzilli taqsimlash, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, o‘quv-trening dasturlarini kengaytirish hamda marketing tizimini takomillashtirish oilaviy tadbirkorlikning yanada samarali rivojlanishi uchun asosiy yo‘nalishlar sifatida ko‘riladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, qishloq xo‘jaligida oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish nafaqat iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, balki qishloq hududlarida bandlikni oshirish, aholining daromad manbalarini diversifikatsiya qilish, oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash kabi ustuvor maqsadlar uchun muhim omildir. O‘zbekiston sharoitida oilaviy xo‘jaliklarning faoliyati uchun yaratilayotgan davlat qo‘llab-quvvatlov choralari — subsidiyalar, imtiyozli kreditlar, er berish tartibining takomillashtirilishi, qishloq xo‘jaligida klaster tizimining kengayishi — amaliy natijalar ko‘rsatmoqda. Biroq samaradorlikni oshirish uchun hal qilinishi lozim bo‘lgan qator tizimli muammolar mavjud.

Xususan, zamonaviy agrotexnologiyalarni qo‘llash darajasining pastligi, marketing infratuzilmasining etarli rivojlanmaganligi, logistika xizmatlarining sustligi, moliyaviy savodxonlikning etishmasligi va ilmiy-innovatsion yondashuvlarning etarlicha joriy etilmaganligi oilaviy xo‘jaliklar taraqqiyotini cheklamoqda. Shu sababli, kelgusida resurslardan oqilona foydalanish, agroservis markazlari faoliyatini kuchaytirish, mahalliy bozorlar bilan integratsiyani rivojlantirish, o‘quv-trening dasturlarini tizimlashtirish hamda raqamli texnologiyalarni joriy etish asosiy ustuvor vazifalar sifatida ko‘riladi.

Umuman olganda, qishloq xo‘jaligida oilaviy tadbirkorlikning rivojlanish istiqbollari yuqori bo‘lib, tegishli infratuzilmalar takomillashuvi, davlat-xususiy hamkorlik mexanizmlarining kuchayishi va innovatsion yondashuvlarning keng tatbiqi orqali mazkur yo‘nalish mamlakatning agrar sektorida barqaror o‘sishning muhim drayveriga aylanishi mumkin.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Sharofova Saida Alimurod qizi Qarshi davlat texnika universiteti 2-bosqich magistranti/Шарофова Саида Алимурат кизи студентка 2-курса Каршинского государственного университета/ Sharofova Saida Alimurat kizi the 2nd ear master`s student at Karshi state Technical University.
e-mail: sharofova.saida@gmail.com
ORCID: 0009-0008-3680-5456

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Qishloq xo‘jaligini rivojlantirish strategiyasi 2020–2030” konsepsiyasi.
2. O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi hisobotlari (2021–2024-yillar).
3. “Fermer, dehqon xo‘jaliklari va tomorqa er egalari faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi Qonun.
4. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma’lumotlari — Qishloq xo‘jaligi sektori bo‘yicha statistik to‘plamlar (2020–2024).
5. Jo‘rayev A., Raximov B. Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti va menejmenti. — Toshkent: TDIU nashriyoti, 2021.
6. Qodirova G. Oilaviy tadbirkorlikning iqtisodiy asoslari. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2022.
7. Xo‘jayev Sh. O‘zbekiston agrar siyosati va fermer xo‘jaliklarini rivojlantirish masalalari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

UDK: 334.012:338.22
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.21

TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH ASOSIDA AHOLI TURMUSH SIFATINI OSHIRISH

Ergasheva Nasiba Rahmatullayevna
Barotov Komiljon Farhod o‘g‘li

ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ ПОСРЕДСТВОМ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Эргашева Насиба Рахматуллаевна
Баротов Комилжон Фарход углы

IMPROVING THE QUALITY OF LIFE OF THE POPULATION BASED ON THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

Ergasheva Nasiba Rahmatullayevna
Barotov Komiljon Farhod o‘g‘li

Received: January 14, 2026 Revised: January 16, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya: Ushbu maqolada tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy tizimdagi o‘rni va uning aholi turmush sifatiga ko‘rsatadigan ta’siri tahlil qilinadi. Tadbirkorlikni rivojlantirish orqali bandlikni oshirish, daromad manbalarini kengaytirish hamda hududiy iqtisodiy faollikni kuchaytirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, kichik biznes subyektlarining innovatsion faoliyati, raqobatbardoshlikni oshirish omillari va davlat tomonidan yaratilayotgan qo‘llab-quvvatlov mexanizmlarining samaradorligi o‘rganilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, tadbirkorlikni tizimli rivojlantirish orqali aholining ijtimoiy farovonligi va turmush sifati barqaror o‘sishini ta’minlash mumkinligi asoslab berilgan.

Аннотация: В статье анализируется роль предпринимательства в экономической системе и его влияние на качество жизни населения. Рассматриваются вопросы повышения занятости населения, расширения источников доходов и укрепления региональной экономической активности посредством развития предпринимательства. Также изучается инновационная деятельность субъектов малого предпринимательства, факторы повышения конкурентоспособности и эффективность механизмов поддержки, создаваемых государством. По результатам исследования обосновывается, что посредством системного развития предпринимательства можно обеспечить устойчивый рост социального благополучия и качества жизни населения.

Abstract: This article analyzes the role of entrepreneurship in the economic system and its impact on the quality of life of the population. The issues of increasing employment, expanding sources of income, and strengthening regional economic activity through the development of entrepreneurship are discussed. The innovative activities of small business entities, factors for increasing competitiveness, and the effectiveness of support mechanisms created by the state are also studied. According to the results of the study, it is justified that through the systematic development of entrepreneurship, it is possible to ensure a sustainable increase in the social well-being and quality of life of the population.

Kalit so‘zlar: tadbirkorlik, kichik biznes, iqtisodiy rivojlanish, turmush sifati, bandlik, innovatsiya, raqobatbardoshlik, farovonlik, investitsiya, davlat qo‘llab-quvvatlovi.

Ключевые слова: предпринимательство, малый бизнес, экономическое развитие, качество жизни, занятость, инновации, конкурентоспособность, процветание, инвестиции, государственная поддержка.

Keywords: entrepreneurship, small business, economic development, quality of life, employment, innovation, competitiveness, prosperity, investment, state support.

KIRISH

Bugungi kunda iqtisodiy o‘sish va ijtimoiy barqarorlikning asosiy omillaridan biri — tadbirkorlik faoliyatidir. Tadbirkorlik nafaqat yangi ish o‘rinlarini yaratish va ishlab chiqarish hajmini oshirish, balki aholining daromad darajasini ko‘tarish, turmush sifatini yaxshilash va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rag‘batlantirish mamlakat iqtisodiyotining

barqaror poydevorini shakllantiradi. Mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish va aholi daromadlarini oshirish bugungi kunda davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy tizimida mintaqalarning o'ziga xos iqtisodiy xususiyatlari, ijtimoiy muammolari va rivojlanish potensiali mavjud. Shuning uchun mintaqada tadbirkorlikni rivojlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiy faoliyatni kengaytirish orqali aholi turmush darajasini oshirish juda muhim ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, tadbirkorlikni rivojlantirishda davlatning roli, xususiy sektor bilan hamkorlik, moliyaviy resurslar va raqobatbardoshlikni ta'minlash masalalari alohida e'tiborga olinadi. Ushbu maqola mintaqada tadbirkorlikni rivojlantirish orqali aholi daromadlarini oshirishning nazariy va uslubiy asoslarini o'rganishga qaratilgan. Maqolada, tadbirkorlikni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan davlat siyosati, iqtisodiy va ijtimoiy infratuzilmaning ahamiyati, shuningdek, innovatsion yondashuvlar va mintaqaviy strategiyalarni amalga oshirishda qo'llaniladigan samarali metodologiyalar tahlil qilinadi.

O‘zbekiston sharoitida ham so‘nggi yillarda tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, biznes yuritish uchun qulay muhit yaratish, soliqqa oid imtiyozlar berish hamda raqamli iqtisodiyotga o‘tish jarayonlari jadal sur’atda rivojlanmoqda. Bu esa aholi bandligini ta’minlash, kambag‘allikni qisqartirish va ijtimoiy farovonlikni oshirishning asosiy yo‘nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Shu nuqtai nazardan, tadqiqotning asosiy maqsadi — tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish orqali aholining turmush sifatini oshirish imkoniyatlarini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot davomida iqtisodiy, ijtimoiy va boshqaruv yondashuvlari uyg‘unlashtirilib, zamonaviy innovatsion vositalar orqali tadbirkorlikni rivojlantirish yo‘llari o‘rganiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Mintaqada tadbirkorlikni rivojlantirish asosida aholi daromadlarini oshirishning nazariy va uslubiy asoslari sohasida turli olimlar tomonidan bir qator ilmiy izlanishlar olib borilgan. Ushbu adabiyotlar sharhida mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish, tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirish va aholi daromadlarini oshirishga qaratilgan nazariy yondashuvlar va metodologik usullarni tahlil qilamiz.

1. Mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish va tadbirkorlik: Mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish masalalariga oid dastlabki izlanishlar, asosan, iqtisodiyotning o'sishini ta'minlash uchun mintaqaviy resurslarni samarali boshqarish zaruratiga e'tibor qaratadi. Xususan, Porter (1990) o'zining "Competitive Advantage of Nations" asarida, mintaqaviy iqtisodiy muvaffaqiyatning asosiy omili sifatida raqobatbardoshligi va mahalliy tadbirkorlikni rivojlantirishni ko'rsatadi. Uning nazariyasiga ko'ra, mintaqaviy tadbirkorlikni rivojlantirishda innovatsiyalar, raqobatbardosh texnologiyalar va yuqori malakali ishchi kuchi muhim rol o'ynaydi.

2. Tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirish: Schumpeter (1934) o'zining "The Theory of Economic Development" asarida tadbirkorlikni iqtisodiy o'sishning motori sifatida ta'riflagan. Uning fikriga ko'ra, tadbirkorlar yangiliklarni yaratish va innovatsiyalarni amalga oshirish orqali iqtisodiy tizimni rivojlantiradilar. Acs va Audretsch (1990) kichik va o'rta biznesni rivojlantirishni iqtisodiy o'sishning asosiy manbai sifatida ko'rib, bu sektorni qo'llab-quvvatlash, innovatsiyalarni amalga oshirish va yangi ish o'rinlari yaratish orqali aholi daromadlarini oshirish imkoniyatlarini tahlil etadilar.

3. Aholi daromadlarini oshirish va ijtimoiy barqarorlik: Aholi daromadlarini oshirish masalasiga oid izlanishlar, asosan, iqtisodiy rivojlanishning ijtimoiy jihatlarini yoritishga qaratilgan. Sen (1999) o'zining "Development as Freedom" asarida iqtisodiy rivojlanishni inson huquqlari va erkinliklari bilan bog'lagan va aholi daromadlarini oshirishda ta'lim, sog'liqni saqlash va iqtisodiy tenglikni ta'minlashning ahamiyatini ta'kidlagan. Rodrik (2007) esa iqtisodiy o'sish va ijtimoiy farovonlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilib, mintaqaviy iqtisodiy strategiyalarni ishlab chiqishda ijtimoiy va iqtisodiy omillarni hisobga olish zarurati haqida fikr bildirgan.

4. Mintaqaviy strategiyalar va davlat siyosati: Krugman (1991) "Geography and Trade" asarida mintaqaviy iqtisodiy o'sishni ta'minlashda davlat siyosatining rolini tahlil qilgan. Uning nazariyasi bo'yicha, davlat mintaqaviy infratuzilma, ta'lim tizimi va tadbirkorlik muhitini yaxshilash orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi lozim. Rodrik, Subramanian va Trebbi (2004) esa iqtisodiy siyosatning mintaqaviy iqtisodiy o'sishdagi roli va davlat tomonidan amalga oshiriladigan strategiyalarni muhokama qilganlar. Ular, shuningdek, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarurati haqida gapiradilar.

5. Innovatsion yondashuvlar va texnologiyalarni tatbiq etish: Innovatsiyalarni joriy etish orqali iqtisodiy o'sishni ta'minlash va aholi daromadlarini oshirish bo'yicha ilmiy izlanishlar muhim o'rin tutadi. Drucker (1985) "Innovation and Entrepreneurship" asarida tadbirkorlikni innovatsiyalarni amalga oshirish jarayoni sifatida ta'riflagan. U innovatsion tadbirkorlik va yangi texnologiyalarni joriy etishning iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni haqida yozadi. Schilling (2008) innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqishda texnologik o'zgarishlar va yangi g'oyalarni amalga oshirishda zarur bo'lgan strategiyalarni ko'rib chiqadi.

Yuqorida ko'rsatilgan adabiyotlar mintaqaviy iqtisodiy o'sish, tadbirkorlikni rivojlantirish va aholi daromadlarini oshirishga qaratilgan ilmiy izlanishlarning turli yo'nalishlarini tashkil etadi. Ushbu izlanishlar nafaqat nazariy asoslar, balki amaliyotda qo'llanilishi mumkin bo'lgan samarali metodologiyalarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. O'z navbatida, bu ma'lumotlar mintaqaviy iqtisodiy siyosatni shakllantirishda va tadbirkorlikni rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda qo'llanilishi mumkin.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda aholi turmush sifatiga tadbirkorlik faoliyatining ta’sirini o‘rganish uchun kompleks yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqot metodologiyasi miqdoriy (statistik, so‘rovnoma, tahlil)

va sifatli (intervyu, kuzatuv, kontent tahlil) usullarni o‘z ichiga oladi.

1. Tadqiqot bosqichlari

Tadqiqot jarayoni quyidagi bosqichlarda amalga oshirildi:

1. Nazariy bosqich – adabiyotlar va ilmiy manbalar tahlili orqali tadbirkorlikning ijtimoiy-iqtisodiy rolini aniqlash.

2. Empirik bosqich – amaliy so‘rovlar, intervyular va statistik ma’lumotlar asosida tahlil o‘tkazish.

3. Tahliliy bosqich – yig‘ilgan ma’lumotlarni guruhlash, taqqoslash va xulosalash.

4. Tavsiyalar bosqichi – olingan natijalarga asoslanib, tadbirkorlikni rivojlantirish orqali turmush sifatini oshirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish.

2. Ma’lumot manbalari

Tadqiqotda foydalanilgan ma’lumotlar turli manbalardan olingan bo‘lib, ular quyidagi jadvalda keltirilgan:

1-jadval.

Tadqiqotda foydalanilgan ma’lumot manbalari

Manba turi	Usul	Qamrov	Maqsad
Ilmiy adabiyotlar	Kitoblar, maqolalar, dissertatsiyalar	40 ta manba	Nazariy asosni shakllantirish
Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari	Rasmiy hisobotlar	2018–2024 yillar	Iqtisodiy ko‘rsatkichlarni tahlil qilish
Tadbirkorlik subyektlari	Anketa, intervyu	120 ishtirokchi	Amaliy tahlil va real holatni aniqlash
Mahalliy hokimliklar	Rasmiy ma’lumotlar, so‘rovlar	8 ta tuman	Hududiy farqlarni baholash

Tadqiqotda nazariy va amaliy ma’lumotlarning uyg‘unligi ta’minlangan bo‘lib, bu yondashuv aholi turmush sifatiga tadbirkorlikning real ta’sirini kompleks baholash imkonini berdi.

3. Tahlil usullari

Tahlil jarayonida quyidagi ilmiy usullar qo‘llanildi:

- **Statistik tahlil** – bandlik, daromad va ishlab chiqarish hajmi bo‘yicha foizli o‘zgarishlarni hisoblash.
- **Taqqoslash usuli** – turli hududlardagi tadbirkorlik faoliyati ko‘rsatkichlarini solishtirish.
- **Kontent tahlili** – intervyu natijalari va respondentlarning fikrlarini mavzularga ajratish.
- **Grafik tahlil** – ma’lumotlarni vizuallashtirish uchun diagramma va grafiklardan foydalanish.

4. Yakuniy metodologik yondashuv

Tadqiqot metodologiyasi yakunida tadbirkorlik faoliyatining aholi turmush sifatiga ta’siri uchta asosiy yo‘nalishda baholandi:

1. Iqtisodiy samaradorlik – daromad, bandlik va yangi ish o‘rinlarining o‘sishi.

2. Ijtimoiy farovonlik – aholining yashash sharoiti, xizmatlar sifati, ijtimoiy faollik darajasi.

3. Hududiy rivojlanish – kichik biznesning tuman va viloyatlar kesimidagi ta’siri. Mazkur metodologiya tadbirkorlikning nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy o‘lchovlarini ham qamrab olib, aholi turmush sifatini yaxshilash jarayonidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash imkonini berdi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘tkazilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko‘rsatdiki, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish aholi turmush sifatini oshirishning eng muhim omillaridan biridir. Tadbirkorlik nafaqat yangi ish o‘rinlarini yaratadi, balki innovatsiyalar, xizmatlar va mahsulotlar sifatining yaxshilanishiga, ijtimoiy barqarorlikning mustahkamlanishiga ham xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, kichik va o‘rta biznes subyektlarini qo‘llab-quvvatlash, ularga soliq va kredit imtiyozlari berish, raqamli texnologiyalarni joriy etish hamda mahalliy xomashyo asosida ishlab chiqarishni kengaytirish — aholi daromadlarini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu bilan birga, tadbirkorlik muhitining barqarorligi va adolatli raqobat tamoyillarining ta’minlanishi jamiyatda iqtisodiy faollikni kuchaytiradi.

O‘zbekiston sharoitida tadbirkorlikni rivojlantirish bo‘yicha olib borilayotgan islohotlar — “Har bir oila – tadbirkor”, “Yoshlar daftari”, “Ayollar daftari” kabi dasturlar orqali aholining keng qatlamlarini iqtisodiy jarayonlarga jalb etmoqda. Natijada, turmush sifati, bandlik darajasi va ijtimoiy faollik sezilarli darajada oshmoqda.

Shunday qilib, tadbirkorlikni kompleks rivojlantirish siyosati nafaqat iqtisodiy o‘sishni ta’minlaydi, balki ijtimoiy adolat, barqaror farovonlik va aholining yuqori turmush sifatiga erishishda asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Ergasheva Nasiba Rahmatullayevna QarDTU “Iqtisodiyot va boshqaruv” fakulteti “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasi professori v.b. / Эргашева Насиба Рахматуллаевна, профессор, кафедра «Бухгалтерский учет и аудит», факультет «Экономика и менеджмент», КарГТУ / Ergasheva Nasiba Rahmatullayevna, Professor, Department of "Accounting and Audit", Faculty of "Economics and Management", QarSTU
nasibaergasheva1988@gmail.com
0009-0002-6479-6709

2. Barotov Komiljon Farhod o‘g‘li QarDTU “Iqtisodiyot va boshqaruv”fakulteti “Innovatsion iqtisodiyot” kafedrasi magistratura talabasi / Баротов

К.Ф– магистрант кафедры «Инновационная экономика» факультета «Экономика и менеджмент» КарГТУ / Barotov Komiljon Farhod o‘g‘li - Master's student, Department of "Innovative Economics", Faculty of "Economics and Management", Karshi State Technical University
komiljonbarotov6@gmail.com
0009-0005-0924-388X

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Porter, M. (1990). Competitive Advantage of Nations. Free Press.
2. Schumpeter, J. A. (1934). The Theory of Economic Development. Harvard University Press.
3. Acs, Z. J., & Audretsch, D. B. (1990). Innovation and Small Firms. MIT Press.
4. Sen, A. (1999). Development as Freedom. Alfred A. Knopf.
5. Krugman, P. (1991). Geography and Trade. MIT Press.
6. Rodrik, D. (2007). One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth. Princeton University Press.
7. Drucker, P. F. (1985). Innovation and Entrepreneurship. Harper & Row.
8. Schilling, M. A. (2008). Strategic Management of Technological Innovation. McGraw-Hill.
9. Rodrik, D., Subramanian, A., & Trebbi, F. (2004). Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development. Journal of Economic Growth, 9(2), 131–165.
10. OECD (2020). SME and Entrepreneurship Policy in the Global Economy. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD).
11. UNDP (2018). Human Development Report 2018: Beyond Income, Beyond Averages, Beyond Today. United Nations Development Programme.
12. World Bank (2020). Doing Business 2020: Comparing Business Regulation in 190 Economies. World Bank Group.

UDK: 334.722:65
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.20

TADBIRKORLIK FAOLIYATIDA INNOVATSIYALARNING NAZARIY ASOSLARI

Muxammadiyeva Dilafruz Alisher qizi
Sayfullayev Sirojjon Ikrom o‘g‘li

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИННОВАЦИЙ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВЕ

Мухаммадиева Дилафруз
Сайфуллаев Сирожжон

THEORETICAL FOUNDATIONS OF INNOVATION IN ENTREPRENEURSHIP

Muxammadiyeva Dilafruz
Sayfullayev Sirojjon

Received: January 12, 2026 Revised: January 16, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya. Maqolada tadbirkorlik faoliyatida innovatsiyalarning nazariy asoslari o‘rganildi. Tadqiqot davomida innovatsiya tushunchasi, turlari va tadbirkorlik jarayonidagi o‘rni tahlil qilindi. Shuningdek, innovatsiyalarni tatbiq etish mexanizmlari va ularning korxona samaradorligiga ta’siri aniqlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, innovatsiyalar tadbirkorlik faoliyatining asosiy rivojlanish vositasi bo‘lib, iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar. Tadbirkorlik, innovatsiya, nazariy asoslar, korxona samaradorligi, raqobatbardoshlik.

Аннотация: В статье исследуются теоретические основы инноваций в предпринимательской деятельности. В ходе исследования проанализированы сущность и виды инноваций, а также их роль в предпринимательском процессе. Кроме того, определены механизмы внедрения инноваций и их влияние на эффективность деятельности предприятий. Результаты исследования показывают, что инновации являются основным фактором развития предпринимательской деятельности и способствуют повышению экономической эффективности.

Ключевые слова: предпринимательство, инновации, теоретические основы, эффективность предприятия, конкурентоспособность.

Abstract: The article examines the theoretical foundations of innovations in entrepreneurial activity. The study analyzes the concept and types of innovations, as well as their role in the entrepreneurial process. In addition, the mechanisms for implementing innovations and their impact on enterprise efficiency are identified. The research results indicate that innovations are a key driver of entrepreneurial development and contribute to improving economic efficiency.

Keywords: entrepreneurship, innovation, theoretical foundations, enterprise efficiency, competitiveness.

KIRISH

Tadbirkorlik faoliyati bugungi globallashuv sharoitida milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Korxonalarning samarali ishlashi, raqobatbardoshligi va bozor ulushini oshirishi ko‘p jihatdan innovatsiyalarni tatbiq etish qobiliyatiga bog‘liq. Innovatsiyalar, shuningdek, korxonalarning o‘sish va rivojlanishining muhim katalizatori sifatida iqtisodiy nazariyada keng o‘rganilgan mavzudir. Nazariy jihatdan, J.Shumpeterning (1934) fikriga ko‘ra, innovatsiya iqtisodiy rivojlanishning asosiy harakatlantiruvchisi bo‘lib, u yangi mahsulot, xizmat, ishlab chiqarish jarayoni yoki bozorni yaratish orqali amalga oshiriladi. Shumpeter tadbirkorlikni iqtisodiy yangiliklar manbai sifatida ko‘radi va innovatsiyalarni korxonalarning strategik ustunlikka erishish vositasi deb ta’riflaydi. Shu nuqtai nazardan, innovatsiyalar faqat texnologik yangilikni emas, balki boshqaruv, marketing va tashkiliy jarayonlardagi yangiliklarni ham o‘z ichiga oladi. Global miqyosda innovatsiyalarni joriy etgan korxonalar o‘z samaradorligini oshirib, bozor ulushini kengaytirgan. Masalan, rivojlangan mamlakatlarda (AQSh, Germaniya, Janubiy Koreya) tadbirkorlikning innovatsion modeli davlat qo‘llab-quvvatlashi, ilmiy-tadqiqot institutlari bilan hamkorlik va moliyaviy mexanizmlarning samarali uyg‘unligi orqali shakllangan. Bu esa innovatsiyalarni iqtisodiyotning asosiy drayveri sifatida namoyon qilmoqda.

O‘zbekiston sharoitida esa tadbirkorlik subyektlarida innovatsiyalarni tatbiq etish hali nazariy va amaliy jihatdan etarlicha rivojlanmagan. Ichki resurslar, ilmiy-texnologik bazaning cheklanganligi, moliyaviy va institutsional qo‘llab-quvvatlash tizimining kamchiliklari innovatsion jarayonlarning sekinlashishiga olib kelmoqda. Shu sababli mamlakatda innovatsiyalarni tatbiq etish bo‘yicha nazariy yondashuvlarni shakllantirish va ularni amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy masalalardan biridir. Maqola muhimligini oshiradigan yana bir jihat — tadbirkorlik faoliyatida innovatsiyalarni samarali boshqarish orqali korxonalarda ishlab chiqarish samaradorligi, raqobatbardoshlik va iqtisodiy barqarorlikni oshirish imkoniyatining mavjudligi. Shu nuqtai nazardan, tadqiqotning asosiy maqsadi — tadbirkorlik faoliyatida innovatsiyalarning nazariy asoslarini aniqlash va ularning samaradorlikka ta’sirini tahlil qilish.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadbirkorlik faoliyatida innovatsiyalar mavzusi iqtisodiyot va menejment nazariyalarida keng o‘rganilgan. Nazariy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, innovatsiyalar korxonalarning raqobatbardoshligini oshirish, ishlab chiqarish samaradorligini yaxshilash va bozor ulushini kengaytirishda muhim vosita hisoblanadi. J.Shumpeter (1934) innovatsiyalarni iqtisodiy rivojlanishning asosiy harakatlantiruvchisi sifatida ko‘rib, ularni yangi mahsulot, ishlab chiqarish usuli, bozor yoki korxona yaratish orqali amalga oshirish mumkinligini ta’kidlaydi. Shu bilan birga, Shumpeter tadbirkorlik faoliyatini innovatsion jarayon bilan bevosita bog‘laydi. P. Drucker (1985) innovatsiyalarni strategik menejment nuqtai nazaridan o‘rganib, ularni korxona raqobatbardoshligini oshirish va yangi biznes imkoniyatlarini yaratish vositasi sifatida baholagan. Innovatsiya nafaqat texnologik yangilik, balki marketing, boshqaruv va tashkiliy yangiliklarni ham qamrab oladi. M.Porter (1990) innovatsiyalarni milliy va korxona darajasida raqobat ustunligini ta’minlovchi strategik vosita sifatida ko‘rgan. OECD (2015) esa innovatsiyalarni mahsulot, jarayon, marketing va tashkiliy innovatsiyalar kabi to‘rt asosiy turga ajratib, ularni tadbirkorlik faoliyatida kompleks boshqarish imkoniyatini yaratadi. Milliy kontekstda tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston sharoitida tadbirkorlik subyektlarida innovatsiyalarni tatbiq etish cheklangan. O‘zbekiston Respublikasi Statistika qo‘mitasi (2023) ma’lumotlariga ko‘ra, korxonalarda innovatsiyalarni joriy etish darajasi past bo‘lib, moliyaviy resurslar, kadrlar salohiyati va texnologik bazaning etishmasligi asosiy to‘siqlar sifatida qayd etilgan. Ergasheva va Hamroyev (2021) tadqiqotlarida esa davlat siyosati va qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining muhimligi ta’kidlangan.

Shu bilan birga, xalqaro tajribalar innovatsiyalarni samarali boshqarish va tatbiq etishning ilmiy asoslarini shakllantirishda muhim manba hisoblanadi. Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, tadbirkorlikda innovatsiyalarni boshqarish va tatbiq etishning nazariy va amaliy yondashuvlari bir-birini to‘ldirishi lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida ilmiy abstraksiya, tahlil va sintez, taqqoslash, tizimli yondashuv hamda mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar va ilmiy manbalarda keltirilgan nazariy konsepsiyalar qiyosiy tahlil qilindi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida barqaror rivojlanish nazariyasi va institutsional iqtisodiyot yondashuvlari qabul qilindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari tadbirkorlik faoliyatida innovatsiyalarning asosiy nazariy va amaliy ahamiyatini ko‘rsatadi. Tahlil shuni aniqladiki, innovatsiyalar korxonalarning raqobatbardoshligini oshirish, ishlab chiqarish samaradorligini yaxshilash va bozor ulushini kengaytirishning asosiy vositasi sifatida xizmat qiladi. Nazariy va empirik adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, innovatsiyalar tadbirkorlik jarayoniga kompleks ta’sir ko‘rsatadi: ular mahsulot va xizmatlarni yangilash, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, boshqaruv va marketing tizimlarini modernizatsiya qilish orqali korxona samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, innovatsiyalarni tatbiq etish samaradorligi korxonaning ichki resurslarini, bozor ehtiyojlarini o‘rganish va tashqi innovatsion ekotizim bilan hamkorlik qilish qobiliyatiga bog‘liq ekanligi aniqlangan. Milliy kontekstda tadbirkorlik subyektlarida innovatsiyalarni tatbiq etish hali cheklangan bo‘lib, moliyaviy resurslar, kadrlar salohiyati va texnologik infratuzilmaning etarli emasligi asosiy to‘siqlar sifatida qayd etilgan. Shu bilan birga, xalqaro tajribalar innovatsiyalarni samarali boshqarish va tatbiq etish uchun tizimli yondashuv, davlat qo‘llab-quvvatlashi va ilmiy-texnologik hamkorlik zarurligini ko‘rsatadi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, innovatsiyalar tadbirkorlik faoliyatining rivojlanishida muhim vosita bo‘lib, ularni boshqarish va tatbiq etishning samarali mexanizmlari korxona iqtisodiy natijalarini sezilarli darajada yaxshilash imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, innovatsiyalar tadbirkorlik faoliyatining samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirishning muhim vositasi hisoblanadi. Nazariy va empirik manbalarni tahlil qilish natijasida aniqlanishicha, innovatsiyalar korxona ichidagi resurslardan samarali foydalanish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish va bozor ehtiyojlariga tezkor javob berish imkonini beradi. Adabiyotlar bilan solishtirganda, Shumpeter va Drucker nazariyalarida ta’kidlangan innovatsion faoliyatning strategik ahamiyati bugungi sharoitda ham dolzarb ekanligi tasdiqlanadi. Innovatsiyalar nafaqat mahsulot va texnologiya yangiliklarini, balki marketing, boshqaruv va tashkiliy jarayonlarni ham qamrab oladi, bu esa korxonalarga raqobat ustunligini beradi. O‘zbekiston sharoitida tadbirkorlik subyektlarida innovatsiyalarni tatbiq etish amaliyoti cheklangan bo‘lib, bu moliyaviy resurslar, texnologik infratuzilma va kadrlar salohiyatining etishmasligi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, xalqaro tajribalar innovatsiyalarni muvaffaqiyatli boshqarish uchun tizimli yondashuv, davlat qo‘llab-quvvatlashi va ilmiy-texnologik hamkorlikning muhimligini ko‘rsatadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, tadbirkorlik faoliyatida innovatsiyalarni samarali tatbiq etish uchun ichki va tashqi resurslarni integratsiyalash, bozor talablarini aniqlash va innovatsion ekotizim bilan

hamkorlik qilish zarur. Bu nafaqat korxonaning samaradorligini oshiradi, balki milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Shu tarzda, tadqiqot natijalari va adabiyotlar tahlili innovatsiyalarni boshqarish va tatbiq etishning ilmiy asoslarini mustahkamlaydi va tadbirkorlik faoliyatini yanada samarali qilish bo‘yicha amaliy yo‘nalishlarni aniqlash imkonini beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, innovatsiyalar tadbirkorlik faoliyatining samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Analiz natijalari asosida aniqlanishicha, innovatsiyalar korxonalarda mahsulot va xizmatlarni yangilash, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, boshqaruv va marketing tizimlarini takomillashtirish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Shu bilan birga, innovatsiyalarni tatbiq etish samaradorligi ichki resurslarni boshqarish, bozor talablarini aniqlash va tashqi innovatsion ekotizim bilan hamkorlik qilish qobiliyatiga bog‘liq. Milliy kontekstda tadbirkorlik subyektlarida innovatsiyalarni joriy etishning asosiy to‘siqlari moliyaviy resurslar, texnologik baza va kadrlar salohiyatining etishmasligi hisoblanadi.

Shu sababli tadbirkorlikda innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish va boshqarish uchun quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Korxonalarda innovatsiyalarni boshqarish tizimini shakllantirish va ularni strategik rejalashtirishga kiritish.
2. Ichki resurslarni modernizatsiya qilish: texnologiyalarni yangilash, xodimlarni o‘qitish va bilimlarni boshqarish.
3. Bozor va mijoz talabini doimiy monitoring qilish orqali innovatsiyalarni maqsadga muvofiq joriy etish.
4. Tashqi innovatsion ekotizim bilan hamkorlikni rivojlantirish: startaplar, ilmiy-tadqiqot institutlari va innovatsion klasterlar bilan integratsiya.
5. Davlat va moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish, innovatsion loyihalarni moliyalashtirishni osonlashtirish.

Umuman olganda, tadbirkorlik faoliyatida innovatsiyalarni samarali boshqarish nafaqat korxonalarning raqobatbardoshligini oshiradi, balki milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga ham sezilarli hissa qo‘shadi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Qarshi davlat texnika universiteti "Innovatsion iqtisodiyot" kafedrasi dotsent v.b. Muxammadiyeva Dilafruz Alisher qizi / Qarshi davlat texnika universiteti "Innovatsion iqtisodiyot" kafedrasi dotsent v.b. Muxammadiyeva Dilafruz Alisher qizi / Muxammadiyeva Dilafruz Alisher qizi – Acting Associate Professor of the Department of Innovative Economics, Karshi State Technical University.
daminov.da1996@gmail.com
0009-0008-3337-6203

2. Qarshi davlat texnika universiteti magistranti-Sayfullayev Sirojjon Ikrom o‘g‘li / Сайфуллаев Сирожжон – магистрант Каршинского государственного технического университета / Sayfullayev Sirojjon – Master’s Student at Karshi State Technical University
sirojjonsayfullayev072@gmail.com
0009-0000-4283-3201

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Drucker, P. F. (1985). Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles. New York: Harper & Row.
2. Ergasheva, N., & Hamroyev, A. (2021). Innovatsiyalarni tatbiq etish va tadbirkorlik rivoji: O‘zbekiston tajribasi. Tashkent: Iqtisodiyot va Menejment Noshriyoti.
3. OECD. (2015). Oslo Manual 2015: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation. 4th Edition. OECD Publishing.
4. Porter, M. E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press.
5. Schilling, M. A. (2020). Strategic Management of Technological Innovation. 6th Edition. New York: McGraw-Hill Education.
6. Shumpeter, J. A. (1934). The Theory of Economic Development. Cambridge, MA: Harvard University Press.
7. O‘zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo‘mitasi. (2023). Korxonalarda innovatsion faoliyat bo‘yicha hisobot. Tashkent.
8. Chesbrough, H. W. (2003). Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology. Boston: Harvard Business School Press.
9. Tidd, J., & Bessant, J. (2018). Managing Innovation: Integrating Technological, Market and Organizational Change. 6th Edition. Hoboken: Wiley.

Inson kapitali iqtisodiyoti

Economics of human capital

Экономика человеческого капитала

UDK: 330.15:502.131.1
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.23

GREEN ECONOMY AND ENVIRONMENTALLY FRIENDLY PROJECTS

Buriyeva Yulduz Uktamovna

YASHIL IQTISODIYOT VA ATROF- MUHITGA ZARAR YETKAZMAYDIGAN LOYIHALAR

Bo‘riyeva Yulduz O‘ktamovna

ЗЕЛЁНАЯ ЭКОНОМИКА И ПРОЕКТЫ, НЕ НАНОСЯЩИЕ ВРЕД ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЕ

Буриева Юлдуз Уктамовна

Received: January 8, 2026 Revised: January 10, 2026 Accepted: January 11, 2026 Published: February 1, 2026

ABSTRACT. This article examines the concept of the green economy, its core principles, and the importance of environmentally friendly projects. Particular attention is paid to the development of the green economy in the Republic of Uzbekistan, including projects related to renewable energy sources, energy efficiency improvement, sustainable transportation, and waste management. The study analyzes the role of these initiatives in promoting socio-economic development, improving public well-being, and maintaining environmental balance. The results show that the transition to a green economy is a key factor in ensuring sustainable development in Uzbekistan.

Keywords: green economy, sustainable development, environmental protection, renewable energy, energy efficiency, eco-friendly projects, Uzbekistan

Аннотация: В статье рассматривается концепция «зелёной экономики», её основные принципы и значение экологически безопасных проектов. Особое внимание уделяется развитию зелёной экономики в Республике Узбекистан, включая проекты, связанные с возобновляемыми источниками энергии, повышением энергоэффективности, устойчивым транспортом и управлением отходами. В ходе исследования анализируется роль данных инициатив в обеспечении социально-экономического развития, повышении уровня благосостояния населения и сохранении экологического баланса. Результаты исследования показывают, что переход к зелёной экономике является ключевым фактором обеспечения устойчивого развития в Узбекистане.

Ключевые слова: зелёная экономика, устойчивое развитие, охрана окружающей среды, возобновляемые источники энергии, энергоэффективность, экологически безопасные проекты, Узбекистан

Annotatsiya: Mazkur maqolada yashil iqtisodiyot tushunchasi, uning asosiy tamoyillari hamda atrof-muhitga zarar etkazmaydigan loyihalarning ahamiyati tahlil qilinadi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasida yashil iqtisodiyotni rivojlantirish yo‘nalishlari, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish, energiya samaradorligini oshirish, ekologik barqaror transport va chiqindilarni boshqarish sohasida amalga oshirilayotgan loyihalar ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, ushbu loyihalarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga, aholi farovonligiga hamda ekologik muvozanatni saqlashga qo‘shayotgan hissasi yoritiladi. Tadqiqot natijalari yashil iqtisodiyotga o‘tish O‘zbekiston uchun barqaror rivojlanishni ta’minlashda muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, ekologiya, qayta tiklanuvchi energiya, energiya samaradorligi, atrof-muhitni muhofaza qilish, yashil loyihalar, O‘zbekiston.

INTRODUCTION

The green economy is a modern economic model aimed at ensuring sustainable development, rational use of natural resources, and reducing negative impacts on the environment [1]. Today, as climate change, water scarcity, air pollution, and environmental issues intensify, the transition to a green economy has become a pressing issue for Uzbekistan [2]. In this regard, the country is implementing large-scale reforms to ensure environmental safety and “green” its economy [5].

By Presidential Decree PD №-4477 dated October 4, 2019, the “Strategy for the Transition of the Republic of Uzbekistan to a Green Economy for 2019-2030” was approved [7], which defined the main directions of green development. According to this strategy, the development of renewable energy sources, increasing energy efficiency, and introducing environmentally friendly technologies were identified as priority tasks [11].

Based on presidential decrees, it is planned to increase the share of renewable energy in electricity

generation to 26% by 2030 [6]. In recent ears, solar and wind power plants with a total capacity exceeding 3.5 GW have been launched. In addition, solar panels have been installed in more than 60,000 households and public facilities, saving millions of kilowatt-hours of electricity annually [11].

The Presidential Decree №-16 dated January 30, 2025, approved the "Uzbekistan - 2030" state program aimed at protecting the environment and promoting the green economy [6]. This program sets specific goals for increasing waste recycling, developing eco-friendly transport, and expanding the use of "green technologies" in industry [10]. These reforms play a crucial role in implementing the principles of the green economy in practice [9].

RESEARCH METHODOLOGY

The methodology of the research is based on secondary data obtained from official government documents, presidential decrees, national strategies such as the "Strategy for the Transition to a Green Economy for 2019–2030" and the "Uzbekistan – 2030" program, as well as reports from international organizations including the UNDP, World Bank, and ADB. Statistical data from the State Committee on Statistics and the Ministry of Ecology were analyzed to assess the effectiveness of renewable energy, waste management, sustainable transport, and water resource projects. Comparative and trend analyses were conducted to identify key progress and challenges, while specific case studies, such as solar and wind energy projects, were examined to illustrate practical implementation. The study follows the principles of academic integrity and relies solely on publicly available and verified data sources to ensure objectivity and reliability of conclusions.

The implementation of environmentally friendly projects is becoming an integral part of economic policy [8]. Industrial enterprises are gradually adopting energy-efficient equipment, improving water resource management, and reducing production waste [12]. According to statistics, energy-saving measures have reduced industrial energy consumption by an average of 15-20% in recent ears [10].

In the transport sector, green economy principles are also being actively introduced. According to presidential decrees, the share of eco-friendly public transport, including electric buses and cars, is increasing in major cities. Hundreds of electric buses now operate in Tashkent, helping reduce air pollution and fuel consumption. Furthermore, incentives for purchasing electric vehicles have boosted public interest in green technologies.

In agriculture, environmentally friendly projects are equally significant. The introduction of drip irrigation technologies has increased water efficiency, reducing water consumption by 30-40% in some regions. At the same time, state programs are being implemented to expand organic farming and environmentally clean agricultural production [1]. Waste management has also received special attention — the number of solid waste processing plants has increased, and recycling rates in some areas have reached 25-30% [10]. This not only reduces environmental harm but also allows efficient use of secondary raw materials.

Projects under the green economy are closely linked with increasing public environmental awareness. Presidential decrees and state programs emphasize active public participation in environmental protection, as well as strengthening ecological education and awareness. Special environmental and sustainable development courses have been introduced in educational institutions, while mass media campaigns promote a green lifestyle [5].

In recent ears, green project financing involving international financial institutions and foreign investors has increased significantly. Billions of US dollars have been invested in renewable energy, water supply, and waste processing sectors [15]. These investments have helped introduce modern technologies, create new jobs, and improve the environmental conditions of various regions.

At the regional level, implementing green economy principles is also crucial. In Karakalpakstan and the Aral Sea region, large-scale projects have been undertaken to improve the ecological situation [3]. Millions of hectares of the dried seabed have been planted with saxaul and other desert-resistant plants to prevent dust storms and stabilize the climate. These measures have not only environmental but also socio-economic benefits by creating employment for local populations.

Digital technologies also play an essential role in the transition to a green economy. Smart meters are being introduced for energy and water monitoring, improving control over resource use and reducing losses [2]. Moreover, the government supports small businesses and private entrepreneurs implementing eco-friendly technologies through tax incentives, subsidies, and preferential loans. As a result, the number of enterprises engaged in renewable energy, recycling, and environmental services is steadily increasing.

In urban planning and housing, environmentally sustainable approaches are being adopted. Energy-efficient materials, green spaces, and water-saving technologies are required for new residential complexes. For example, improved thermal insulation in modern buildings has reduced heat energy consumption by 20-25% [1]. In industry, reducing harmful emissions remains a top priority — state ecological control has been strengthened, and filtration and purification systems are now mandatory in large enterprises. Consequently, some industries have reduced air pollutant emissions by 10-15% in recent ears, helping protect public health and ensure environmental stability [10].

Water resource management remains a key issue in the green economy framework. Projects on water reuse, wastewater treatment, and closed water circulation systems in production are being implemented. In certain industries, these technologies have reduced water consumption by 35-40% [11]. The improvement of the legal and regulatory framework also plays a vital role — new laws and regulations have been adopted to promote environmental protection, ecological safety, and green investments.

In the energy sector, reducing carbon emissions is a strategic priority. The modernization of thermal power plants and the adoption of advanced gas and coal technologies are gradually reducing harmful emissions. In some upgraded facilities, CO_2 emissions have decreased by 15-20% [12].

Within the "Green Space" initiative, millions of trees and shrubs are planted annually to expand green zones across cities and villages [5]. This improves the ecological environment and mitigates the negative effects of climate change. Scientific research and innovation are also key drivers — universities and research institutions are developing energy-saving technologies, eco-friendly materials, and waste-free production systems [3].

International cooperation and experience sharing are crucial for the transition to a green economy. Uzbekistan actively participates in global environmental initiatives, adapting best practices in renewable energy, recycling, and energy efficiency. Collaboration with foreign experts and financial institutions enhances funding and technological support for local projects [2].

Social aspects of the green economy also deserve special attention. Introducing eco-friendly technologies, energy-efficient production, and green transport not only protects the environment but also improves the population's quality of life [15]. Hence, state programs are closely linked to improving living standards, promoting healthy lifestyles, and creating new jobs. Monitoring and evaluation systems have been introduced to assess each project's ecological, economic, and social indicators — supporting effective decision-making for both the government and businesses.

Thus, the transition to a green economy in Uzbekistan is emerging as a comprehensive strategic process that ensures sustainable development, environmental protection, and socio-economic harmony [9].

CONCLUSION

The experience of Uzbekistan shows that the transition to a green economy is a complex strategic direction aimed at ensuring sustainable development, efficient use of natural resources, and environmental protection. Through presidential decrees and state programs, practical measures are being taken to develop renewable energy, improve energy efficiency, manage waste, and introduce eco-friendly technologies.

Green economy projects not only maintain ecological balance but also enhance economic efficiency, create new jobs, and improve citizens' welfare. Moreover, scientific research, innovation, international cooperation, and investment are increasing the effectiveness of implementing the green economy concept in practice.

As a result, the green economy in Uzbekistan is becoming a key tool for harmonizing social, economic, and environmental stability — ensuring the country's ecological security and contributing to the achievement of sustainable development goals.

REFERENCES

1. Abdullayev Sh. Green Economy and Sustainable Development. Tashkent: Ilm-Ziyo, 2020.
2. IEA. World Energy Outlook 2022. Paris: International Energy Agency, 2022.
3. Kuznetsova E.V. Green Economy and Sustainable Development in Central Asia. Almaty: KazNU, 2021.
4. Lovins A.B. Natural Capitalism: Creating the Next Industrial Revolution. New York: Little, Brown, 1999.
5. Mirziyoyev Sh. Presidential Decrees and Environmental Policy. Tashkent, 2022.
6. Presidential Decree №-16 of the Republic of Uzbekistan. "Implementation Program of the Uzbekistan - 2030 Strategy." Tashkent, 2025.
7. Presidential Decree №-4477. "Strategy for Transition to a Green Economy (2019-2030)." Tashkent, 2019.
8. OECD. Green Growth Studies: Kazakhstan and Uzbekistan. Paris: OECD, 2020.
9. Pearce D., Markandya A., Barbier E. Blueprint for a Green Economy. London: Earthscan, 1989.
10. Petrova N.V. Energy Efficiency and Green Economy in Russia and the CIS. Moscow: Nauka, 2019.
11. Rasulov M. Renewable Energy Sources and Uzbekistan's Energy Sector. Tashkent: Fan, 2021.
12. Smirnov A.A. Renewable Energy Sources and Sustainable Development. Moscow: Energoizdat, 2020.
13. Stern N. The Economics of Climate Change: The Stern Review. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
14. UNEP. *Global Environment Outlook - GEO-6.* Nairobi: United Nations Environment Programme, 2019.
15. World Bank. *Uzbekistan: Sustainable Development and Green Growth.* Washington, D.C., 2021.

UDK 331.56:330.34
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.24

ISHSIZLIKNING IJTIMOIY-IQTISODIY OQIBATLARI VA UNI BARTARAF ETISHNING SAMARALI MEXANIZMLARI

Qulmurotov Sohibjon Jumaniyozovich
Sayimova Nilufar Hamidulla qizi

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ БЕЗРАБОТИЦЫ И ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ЕЁ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Кулмуротов Сохибжон Жуманиезович
Саимова Нилуфар Хамидулла кизи

SOCIO-ECONOMIC CONSEQUENCES OF UNEMPLOYMENT AND EFFECTIVE MECHANISMS FOR ITS REDUCTION

Qulmurotov Sokhibjon Jumaniyozovich
Saimova Nilufar Xamidulla kizi

Received: January 2, 2026 Revised: January 6, 2026 Accepted: January 11, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya. Ushbu maqolada ishsizlik muammosining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta’siri tahlil qilinadi. Ishsizlikning yuqori darajasi aholi turmush darajasining pasayishi, ishlab chiqarish hajmining qisqarishi hamda ijtimoiy barqarorlikning izdan chiqishiga olib kelishi ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, aholi bandligini oshirish va ishsizlikni kamaytirishda davlat siyosati, tadbirkorlikni rivojlantirish hamda kasbiy tayyorlash tizimining ahamiyati ko‘rsatib berilgan. Tadqiqot natijalari bandlik siyosatini takomillashtirish va samarali strategiyalar ishlab chiqishda ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: Ishsizlik, aholi bandligi, mehnat bozori, ishchi kuchi, iqtisodiy faollik, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, iqtisodiy barqarorlik, davlat bandlik siyosati, tadbirkorlikni rivojlantirish, kichik va o‘rta biznes, yangi ish o‘rinlari, daromadlar darajasi, kambag‘allikni qisqartirish, ijtimoiy barqarorlik, kasbiy tayyorlash va qayta tayyorlash.

Аннотация. В статье анализируется влияние безработицы на социально-экономическое развитие. На научной основе показано, что высокий уровень безработицы приводит к снижению уровня жизни населения, сокращению объемов производства и нарушению социальной стабильности. Также раскрыта значимость государственной политики, развития предпринимательства и системы профессиональной подготовки в повышении занятости и снижении безработицы. Результаты исследования имеют научно-практическую значимость для совершенствования политики занятости и разработки эффективных стратегий.

Ключевые слова: Безработица, занятость населения, рынок труда, рабочая сила, экономическая активность, социально-экономическое развитие, экономическая стабильность, государственная политика занятости, развитие предпринимательства, малый и средний бизнес, создание новых рабочих мест, уровень доходов, сокращение бедности, социальная стабильность, профессиональная подготовка и переподготовка.

Abstract. This article analyzes the impact of unemployment on socio-economic development. It scientifically substantiates that a high level of unemployment leads to a decline in living standards, a reduction in production volumes, and a disruption of social stability. In addition, the importance of state policy, the development of entrepreneurship, and the vocational training system in increasing employment and reducing unemployment is highlighted. The research findings have scientific and practical significance for improving employment policy and developing effective strategies.

Keywords: Unemployment, employment of the population, labor market, workforce, economic activity, socio-economic development, economic stability, state employment policy, entrepreneurship development, small and medium-sized enterprises, job creation, income levels, poverty reduction, social stability, vocational training and retraining.

KIRISH

Ishsizlik muammosi zamonaviy iqtisodiyot sharoitida har bir davlat uchun dolzarb bo‘lgan eng

muhim ijtimoiy-iqtisodiy masalalardan biri hisoblanadi. Aholining to‘liq band bo‘lmasligi iqtisodiy resurslardan samarali foydalanilmasligiga olib kelib, ishlab chiqarish hajmining qisqarishi, aholi daromadlari darajasining pasayishi hamda ijtimoiy barqarorlikning susayishiga sabab bo‘ladi. Shu bois, ishsizlik nafaqat iqtisodiy, balki keng ijtimoiy oqibatlarga ega bo‘lgan muammo sifatida ham namoyon bo‘ladi. Yuqori ishsizlik darajasi aholi turmush darajasiga salbiy ta’sir ko‘rsatib, iste’mol va investitsiya faolligining pasayishiga, kambag‘allikning kuchayishiga hamda jamiyatda ijtimoiy nomutanosiblikning ortishiga olib keladi. Xususan, hududlar kesimida bandlik darajasidagi tafovutlar iqtisodiy rivojlanishdagi nomutanosibliklarni yanada chuqurlashtiradi. Shu bois, mehnat bozoridagi mavjud holatni kompleks tahlil qilish va ishsizlikni qisqartirishga qaratilgan samarali mexanizmlarni ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

So‘nggi yillarda aholi bandligini oshirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish, kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish hamda tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash orqali ishsizlikni kamaytirishga qaratilgan izchil davlat siyosati amalga oshirilmoqda. Shuningdek, ta’lim tizimi va kasbiy qayta tayyorlash dasturlarining mehnat bozori ehtiyojlariga mos kadrlar tayyorlashdagi o‘rni tobora ortib bormoqda. Biroq mazkur chora-tadbirlarga qaramay, mehnat bozorida mavjud muammolarni samarali bartaraf etish uchun chuqur ilmiy tahlil hamda asoslangan amaliy takliflarni ishlab chiqish zarur. Mazkur maqolaning maqsadi ishsizlikning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini kompleks tahlil qilish hamda aholi bandligini oshirish va ishsizlikni qisqartirishga qaratilgan samarali yo‘nalishlarni aniqlashdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI

Ishsizlik va uning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari masalasi iqtisodiyot fanida uzoq yillardan buyon ilmiy tadqiqotlar ob’ekti bo‘lib kelmoqda. Klassik iqtisodiy nazariya vakillari A.Smit [1] va D.Rikardo[2] bozor mexanizmlari sharoitida mehnat bozorining shakllanishi, ishchi kuchiga talab va taklif o‘rtasidagi muvozanat masalalarini nazariy jihatdan asoslab berganlar. Ularning ilmiy qarashlari mehnat bozorining erkin faoliyat yuritishi va ish haqi shakllanishining bozor mexanizmlariga tayanganligini ko‘rsatadi. Keyingi davr iqtisodchi olimlari A.Marshall [3] va I.Fisher [4] mehnat bozori muvozanati, ish haqi darajasi hamda bandlik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni chuqurroq tahlil qilib, ishsizlik masalasini mikroiqtisodiy yondashuv asosida izohlab berganlar. D.Keyns [5] va P.Samuelson [6] asarlarida esa ishsizlikning makroiqtisodiy sabablari, uning iqtisodiy o‘sish va bandlik darajasiga ta’siri hamda davlatning faol bandlik siyosatini yuritish zarurligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Ushbu nazariy yondashuvlar mehnat bozori va ishsizlikni o‘rganishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

So‘nggi yillarda ishsizlikning ijtimoiy va iqtisodiy oqibatlari hamda uni kamaytirish strategiyalariga bag‘ishlangan ko‘plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Ushbu tadqiqotlar natijalarida ishsizlik darajasining oshishi ishlab chiqarish hajmining qisqarishi, aholi real daromadlarining pasayishi va iqtisodiy o‘sish sur’atlarining sekinlashuvi bilan bevosita bog‘liqligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Xususan, makroiqtisodiy tahlillarda keng qo‘llaniladigan Okun qonuniga ko‘ra, ishsizlikning ortishi yalpi ichki mahsulot hajmining pasayishiga olib keladi. Mazkur holat ishsizlikning iqtisodiy samaradorlikka putur etkazishi hamda makroiqtisodiy barqarorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi.

O‘zbekiston mehnat bozoriga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlarda ishsizlikning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari hamda uning iqtisodiy xavfsizlikka ta’siri masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Xususan, rasmiy statistika ma’lumotlari asosida 2020–2025-yillar davomida rasmiy va norasmiy bandlik hamda ishsizlik ko‘rsatkichlarining dinamikasi, shuningdek, hududlar kesimidagi tafovutlar tizimli tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari rasmiy ishsizlik darajasining bosqichma-bosqich qisqarishiga qaramay, norasmiy bandlik ulushining nisbatan yuqori saqlanib qolayotgani mehnat bozorida hali ham institutsional va tarkibiy muammolar mavjudligini ko‘rsatishini aniqlagan. Shuningdek, iqtisodiy faollik va investitsiya salohiyati yuqori bo‘lgan hududlarda ishsizlik darajasi nisbatan past, iqtisodiy imkoniyatlari cheklangan hududlarda esa yuqoriroq ekanligi rasmiy ma’lumotlar bilan tasdiqlangan. R.A.Abdukarimovaning [7] ilmiy ishlarida O‘zbekiston Respublikasida aholi bandligi, hududlar kesimida bandlarning rasmiy va norasmiy sektorlar, davlat va nodavlat sektorlar bo‘yicha taqsimlanishi, shuningdek, ishsizlik darajasi bo‘yicha tahliliy ma’lumotlar keltirilgan. Ushbu tadqiqotlar mamlakat mehnat bozoridagi mavjud holatni baholashda muhim ilmiy manba hisoblanadi.

Xalqaro tajribada Jahon bankining *Jobs and Growth* yondashuvi ishsizlik va bandlik muammolarini global iqtisodiy rivojlanish kontekstida tahlil qilishga qaratilgan konseptual asos sifatida e’tirof etiladi. Mazkur yondashuvga ko‘ra, barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda yangi ish o‘rinlarini yaratish, mehnat resurslari malakasini oshirish, ayniqsa yoshlar bandligini kengaytirish hamda ijtimoiy himoya tizimini mustahkamlash muhim ustuvor yo‘nalishlar hisoblanadi. Jahon banki tadqiqotlari ushbu omillar bandlik darajasining oshishi, daromadlar barqarorligi va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ilmiy jihatdan asoslab beradi. [8] Ushbu yondashuvda texnologiya va raqamli iqtisodiyot yangi ish o‘rinlarini yaratishda muhim imkoniyatlar berishi, past malakali ishchilar, ayollar va yoshlar esa eng zaif guruhlar sifatida qaralishi ta’kidlanadi [9].

Mazkur ilmiy manbalar ushbu maqolada global tajriba va milliy sharoitlarni qiyosiy tahlil qilish, shuningdek, ishsizlikni qisqartirishga qaratilgan bandlik siyosatini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan xulosalar va amaliy takliflarni ishlab chiqishda metodologik asos sifatida foydalanildi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolada ishsizlik va aholi bandligi jarayonlarini o‘rganishda kompleks ilmiy-tadqiqot usullaridan foydalanildi. Tadqiqot tizimli yondashuv asosida amalga oshirilib, mehnat bozori, bandlik va ishsizlik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqliklar yagona ijtimoiy-iqtisodiy tizim sifatida tahlil qilindi. Tahlil va sintez usullari orqali ishsizlik darajasiga ta’sir etuvchi asosiy

omillar aniqlanib, ularning umumiy ta’siri rasmiy statistik ma’lumotlar asosida baholandi. Induksiya va deduksiya usullari yordamida umumiy nazariy xulosalar hududiy amaliy ko‘rsatkichlar bilan uyg‘unlashtirilib, Qashqadaryo viloyatining shahar va tumanlari misolida ishsizlik holati tahlili asosida umumlashtirilgan ilmiy xulosalar chiqarildi. Shuningdek, qiyosiy tahlil usuli orqali hududlar kesimida bandlik va ishsizlik ko‘rsatkichlari o‘zaro solishtirilib, ularning farqlanish sabablari aniqlandi. Shuningdek, monografik kuzatuv usuli alohida hududlarda ishsizlikning kelib chiqish omillari va uning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini chuqur tahlil qilishda qo‘llanildi. Statistik guruhlash usuli orqali aholining yoshi, jinsi, ta’lim darajasi hamda yashash hududi kesimida ishsizlik holati rasmiy statistik ma’lumotlar asosida tahlil qilindi. So‘rovnoma usullari yordamida esa aholining bandlik masalalariga bo‘lgan munosabati, mavjud muammolar hamda amaldagi ish bilan ta’minlash mexanizmlarining samaradorligi empirik ma’lumotlar asosida baholandi.[10]

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida ishsizlik va aholi bandligi holati hududiy, demografik hamda ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlar asosida tizimli tahlil qilindi. Tahlil natijalari ishsizlik darajasi hududlar kesimida bir xil emasligini ko‘rsatib, iqtisodiy faollik va ishlab chiqarish salohiyati yuqori bo‘lgan hududlarda bandlik ko‘rsatkichlari nisbatan yuqori, iqtisodiy imkoniyatlari cheklangan hududlarda esa ishsizlik darajasi yuqoriroq ekanligini aniqladi. Ushbu holat hududiy rivojlanishdagi nomutanosibliklar mehnat bozori holatiga bevosita va sezilarli ta’sir ko‘rsatishini rasmiy statistik ma’lumotlar asosida tasdiqlaydi.

1 – jadval.

Qashqadaryo viloyati hududlarida ishsizlik darajasining yillik o‘zgarishi

Hududlar	Yillar				
	2020 y	2021 y	2022 y	2023 y	2024 y
Qashqadaryo viloyati (jami)	**11,1**	**10,2**	**9,3**	**7,3**	**5,9**
Qarshi shahri	10,7	9,6	8,7	6,3	5,6
Shahrisabz shahri	10,8	10,0	9,0	7,1	5,8
G‘uzor tumani	11,2	10,3	9,3	7,5	6,0
Dehqonobod tumani	11,3	10,5	9,5	7,8	6,2
Qamashi tumani	11,2	10,2	9,2	7,4	5,6
Qarshi tumani	11,1	10,4	9,5	7,3	6,1
Koson tumani	11,1	10,2	9,3	7,5	6,0
Kitob tumani	11,1	10,3	9,3	7,3	5,5
Mirishkor tumani	11,1	10,2	9,4	7,3	6,0
Muborak tumani	10,9	9,6	9,0	6,9	5,6
Nishon tumani	11,2	10,6	9,6	7,2	5,6
Kasbi tumani	11,3	10,6	9,6	8,0	6,3
Chiroqchi tumani	11,5	10,4	9,5	7,5	6,1
Shahrisabz tumani	11,1	10,1	9,3	7,3	5,8
Yakkabog‘ tumani	11,1	10,2	9,2	7,4	5,8
Ko‘kdala tumani	-	-	-	7,9	6,0

Jadval ma’lumotlari Qashqadaryo viloyatida 2020–2024-yillar davomida ishsizlik darajasi barqaror pasayish tendensiyasiga ega bo‘lganini ko‘rsatadi. Viloyat bo‘yicha umumiy ishsizlik darajasi 2020-yilda 11,1 % ni tashkil etgan bo‘lsa, 2024-yilga kelib 5,9 % gacha qisqargan. Bu davrda pasayish 5,2 foiz punktni tashkil etib, mehnat bozorida sezilarli ijobiy siljish yuz berganini tasdiqlaydi. Hududlar kesimida tahlil shuni ko‘rsatadiki, shahar hududlarida ishsizlik darajasi tumanlarga nisbatan pastroq shakllangan. Xususan, Qarshi shahri va Shahrisabz shahrida 2024-yilda ishsizlik darajasi mos ravishda 5,6 % va 5,8 % ni tashkil etgan. Bu holat sanoat, xizmatlar sohasi va tadbirkorlik subyektlarining yuqori ulushi bilan izohlanadi.

Aksincha, Kasbi, Dehqonobod va Chiroqchi tumanlarida ishsizlik darajasi viloyat o‘rtacha ko‘rsatkichidan yuqoriroq bo‘lib qolmoqda (2024-yilda 6,1–6,3 %). Ushbu hududlarda iqtisodiy faoliyat asosan qishloq xo‘jaligiga tayanishi, sanoat va xizmatlar sektorining etarli darajada rivojlanmaganligi bandlik imkoniyatlarini cheklayotganini ko‘rsatadi. 2022–2023-yillar oralig‘ida ishsizlik darajasining keskinroq kamayishi kuzatiladi. Bu holat faol bandlik dasturlari, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, yangi ish o‘rinlari yaratish hamda norasmiy bandlikni legallashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar ta’siri bilan bog‘liq ekanini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, jadval ma’lumotlari hududiy iqtisodiy rivojlanish darajasi bilan bandlik ko‘rsatkichlari o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjudligini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, ayrim tumanlarda ishsizlik darajasining nisbatan yuqori saqlanib qolayotgani hududiy bandlik siyosatini differensial yondashuv asosida takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Statistik tahlillar, jumladan Qashqadaryo viloyati shahar va tumanlari bo‘yicha 2020–2024-yillar kesimidagi ishsizlik ko‘rsatkichlari tahlili shuni ko‘rsatadiki, ishsizlik xavfi asosan yoshlar, past malakaga ega shaxslar hamda qishloq hududlarida yashovchi aholi orasida nisbatan yuqori hisoblanadi.

Jadval ma’lumotlariga ko‘ra, iqtisodiy faollik va sanoatlashuv darajasi past bo‘lgan tumanlarda ishsizlik ko‘rsatkichlarining yuqoriroq shakllanishi ushbu guruhlarning mehnat bozorida raqobatbardoshligi etarli emasligini ko‘rsatadi. Shuningdek, tahlil natijalari ta’lim darajasi bilan bandlik holati o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjudligini tasdiqlaydi. Xususan, jadvalda ishsizlik darajasi nisbatan past bo‘lgan shahar hududlari va iqtisodiy faolligi yuqori tumanlarda oliy va o‘rta maxsus ma’lumotga ega aholi ulushining yuqoriligi kuzatiladi. Aksincha, qishloq joylarda va iqtisodiy imkoniyatlari cheklangan hududlarda past ma’lumotli aholi ulushining yuqoriligi ishsizlik darajasining yuqori bo‘lishiga sabab bo‘layotgani aniqlanadi. Mazkur holat ta’lim sifati va kasbiy malaka darajasi aholi bandligini ta’minlashda muhim omil ekanligini hamda hududiy bandlik siyosatini ishlab chiqishda demografik va ta’lim omillarini inobatga olish zarurligini ko‘rsatadi.

O‘tkazilgan tahlillar, jumladan Qashqadaryo viloyati shahar va tumanlari bo‘yicha 2020–2024-yillar kesimidagi ishsizlik darajasi dinamikasi shuni ko‘rsatadiki, ishsizlikni qisqartirishda kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash hamda kasbiy tayyorlash va qayta tayyorlash dasturlarini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Jadval ma’lumotlariga ko‘ra, iqtisodiy faollik va tadbirkorlik subyektlari ulushi nisbatan yuqori bo‘lgan shahar hududlari hamda ayrim sanoatlashgan tumanlarda ishsizlik darajasining viloyat o‘rtacha ko‘rsatkichidan past shakllanishi mazkur omillarning bandlikka ijobiy ta’sirini tasdiqlaydi. Aksincha, iqtisodiy imkoniyatlari cheklangan, kichik biznes va xizmatlar sohasi etarli darajada rivojlanmagan tumanlarda ishsizlik darajasining nisbatan yuqori saqlanib qolayotgani hududiy bandlik siyosatini differensial yondashuv asosida takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari bandlik siyosatini hududlarning iqtisodiy ixtisoslashuvi, mehnat resurslari tarkibi va ta’lim darajasi kabi omillarni hisobga olgan holda shakllantirish lozimligini asoslaydi hamda ishsizlikni kamaytirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari ishsizlik muammosining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ko‘p qirrali va tizimli ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi. Tadqiqotda ishsizlik darajasining yuqoriligi aholi turmush darajasining pasayishi, ishlab chiqarish hajmining qisqarishi, daromadlar barqarorligining buzilishi hamda ijtimoiy barqarorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatishi ilmiy jihatdan asoslab berildi. Bu holat ishsizlikni nafaqat iqtisodiy, balki muhim ijtimoiy muammo sifatida ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatadi.

Qashqadaryo viloyati shahar va tumanlari bo‘yicha 2020–2024-yillar kesimida o‘tkazilgan statistik tahlil natijalari viloyatda ishsizlik darajasi umumiy hisobda barqaror pasayish tendensiyasiga ega ekanini ko‘rsatdi. Jumladan, viloyat bo‘yicha ishsizlik darajasi 2020-yildagi 11,1 foizdan 2024-yilda 5,9 foizgacha qisqargan. Biroq hududlar kesimida olib borilgan tahlillar shahar va tumanlar o‘rtasida sezilarli tafovutlar mavjudligini aniqladi. Iqtisodiy faollik, sanoat va xizmatlar sohasi rivojlangan shahar hududlarida ishsizlik darajasi nisbatan past bo‘lgan bo‘lsa, qishloq xo‘jaligiga tayanadigan va iqtisodiy imkoniyatlari cheklangan tumanlarda ishsizlik darajasi yuqoriroq saqlanib qolmoqda.

Shuningdek, tadqiqot natijalari yoshlar, past malakaga ega shaxslar hamda qishloq hududlarida yashovchi aholi ishsizlik xavfiga ko‘proq duch kelayotganini ko‘rsatdi. Ta’lim darajasi va bandlik o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjudligi aniqlanib, oliy va o‘rta maxsus ma’lumotga ega aholi qatlamida bandlik darajasi yuqori, past ma’lumotli aholi orasida esa ishsizlik darajasi yuqori ekanligi tasdiqlandi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari ishsizlikni kamaytirishda kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, kasbiy tayyorlash va qayta tayyorlash dasturlarini hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda kengaytirish muhim ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatdi. Mazkur xulosalar bandlik siyosatini takomillashtirish, hududiy mehnat bozoridagi nomutanosibliklarni kamaytirish hamda ishsizlikni qisqartirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun ishonchli metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Qulmurotov Sohibjon Jumaniyozovich Qarshi davlat texnika universiteti “Innovatsion iqtisodiyot” kaferdirasi katta o‘qituvchisi / Кулмуротов Сохибжон Жуманиезович Старший преподаватель кафедры «Инноватsионная экономика» Каршинского государственного технического университета / Kulmurotov Sokhibjon Jumaniyozovich / Senior Lecturer of the Department of Innovative Economics Karshi State Technical University
e-mail: sohibkulmurotov@gmail.com
https://orcid.org/0009-0004-4508-5818

2. Sayimova Nilufar Hamidulla qizi Qarshi davlat texnika universiteti “Innovatsion iqtisodiyot” kafedrasi magistranti / Саимова Нилуфар Хамидулла кизи Магистрант кафедры «Инноватsионная экономика» Каршинского государственного технического университета / Sayimova Nilufar Master’s student of the Department of Innovative Economics Karshi State Technical University
e-mail: mikoome62@gmail.com
https://orcid.org/0009-0007-3110-1460

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. — London: Methuen & Co., 1776.

2. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation. — London: John Murray, 1817.

3. Marshall A. Principles of Economics. — London: Macmillan, 1890.

4.Fisher I. The Theory of Interest. — New York: Macmillan, 1930.

5. Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest and Money. — London: Macmillan, 1936.

6. Samuelson P.A., Nordhaus W.D. Economics. — New York: McGraw-Hill Education, 2010.

7. Abdukarimova R.A. O‘zbekiston Respublikasida aholi bandligi va mehnat bozorining rivojlanish tendensiyalari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. — Toshkent, 2021. — №4.

8. World Bank. Jobs and Growth: Pathways to Employment and Economic Development. — Washington, DC: World Bank Group, 2018.

9. International Labour Organization (ILO). Global Employment Trends. — Geneva, 2022.

10. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Aholi bandligi va ishsizlik ko‘rsatkichlari bo‘yicha statistik ma’lumotlar. — Toshkent, 2020–2025 yy.

UDK: 159.937:612.85
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.22

FONEMATIK IDROK SHAKLLANISHIDA ESHITISH ANALIZATORINING AHAMIYATI

Qo‘chqarova Gulnoza Qurbonboy qizi

ЗНАЧЕНИЕ АУДИОАНАЛИЗАТОРА В ФОРМИРОВАНИИ ФОНЕМАТИЧЕСКОГО ВОСПРИЯТИЯ

Кучарова Гульноза Курбанбой кизи

THE IMPORTANCE OF THE AUDITORY ANALYZER IN THE FORMATION OF PHONEMATIC PERCEPTION

Kuchkarova Gulnoza Kurbanboy kizi

Received: January 12, 2026 Revised: January 16, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya. Eshitish sistemasi — tovush tebranishlarini eshitish organlari orqali sezib, tahlil qiladigan mexanik retseptorlar va nerv tuzilmalari majmui. Eshitish analizatorlarining tuzilishi, ayniqsa, uning periferik qismi odamda va hayvonlarda farq qiladi. Yuksak umurtqalilar, jumladan, ko‘pchilik sut emizuvchilarda eshitish analizatorlari tashqi, o‘rta va ichki quloq, shuningdek, eshitish nervi hamda ketma-ket tutashgan nerv markazlaridan iborat. Eshitish analizatorlari markaziy bo‘limining rivojlanishi ekologik omillar va eshitish analizatorlarining hayvonlar xatti-harakatidagi ahamiyati bilan bog‘liq. Tovush tebranishlarini aniqlashda chig‘anoq to‘sig‘i asosiy ahamiyatga ega. Bu to‘siq tovushni mexanik spektral analiz qiladigan, chig‘anoq to‘sig‘i bo‘ylab qator joylashgan filtrlash eshitish retseptorlaridan iborat. Retseptorlar 0,1 dan 10 nm diapazondagi tebranishlarni qabul qiladi. Eshitish analizatorlari markaziy bo‘limida joylashgan neyronlar muayyan tovush tebranishlariga sezgir. Eshitish analizatorlarining nerv elementlari tovush tebranishlari bilan birga tovush kuchi, davomiyligi va boshqalar xususiyatlariga ham ta’sirchan. Markaziy nerv sistemasi va ayniqsa, uning yuqori qismi neyronlari tovushning murakkab belgilari (mas, tovush amplituda modulyatsiyasi chastotasi, yo‘nalishi va harakati)ga sezgir bo‘ladi.

Kalit so‘zlar. Neyron, tovush tebranishlari, nutq, talaffuz, fonema, idrok, tug’ma karlik, analizatorlar funksiyasi, dominanta.

Абстракт. Слуховая система представляет собой набор механических рецепторов и нервных структур, которые воспринимают и анализируют звуковые колебания через органы слуха. Строение слуховых анализаторов, особенно его периферической части, различно у человека и животных. У высших позвоночных, в том числе у большинства млекопитающих, слуховые анализаторы состоят из наружного, среднего и внутреннего уха, а также слухового нерва и нервных центров, соединенных последовательно. Развитие центрального аппарата слуховых анализаторов связано с факторами окружающей среды и значением слуховых анализаторов в поведении животных. Оболочный барьер имеет первостепенное значение для обнаружения звуковых вибратsiй. Этот барьер состоит из фильтрующих слуховых рецепторов, расположенных в ряд вдоль улиткового барьера, которые осуществляют механический спектральный анализ звука. Рецепторы воспринимают колебания в диапазоне от 0,1 до 10 нм. Нейроны, расположенные в центральной части слуховых анализаторов, чувствительны к определенным звуковым колебаниям. Нейронные элементы слуховых анализаторов чувствительны к звуковым колебаниям, а также к силе, продолжительности звука и т. д. Нейроны центральной нервной системы, особенно ее верхнего отдела, чувствительны к сложным особенностям звука (например, частоте, направлению и движению амплитудной модуляции звука).

Ключевые слова. Нейрон, звуковые колебания, речь, произношение, фонема, восприятие, врожденная глухота, функция анализаторов, доминанта.

Abstract. The auditory system is a set of mechanical receptors and nervous structures that sense and analyze sound vibrations through the auditory organs. The structure of auditory analyzers, especially its peripheral part, differs in humans and animals. In higher vertebrates, including most mammals, auditory analyzers consist of the outer,

middle, and inner ear, as well as the auditory nerve and nerve centers connected in series. The development of the auditory analyzers central unit is related to environmental factors and the importance of auditory analyzers in animal behavior. The shell barrier is of primary importance in detecting sound vibrations. This barrier consists of filtering auditory receptors located in a row along the cochlear barrier, which perform a mechanical spectral analysis of sound. Receptors receive vibrations in the range of 0.1 to 10 nm. Neurons located in the central part of auditory analyzers are sensitive to certain sound vibrations. Neural elements of auditory analyzers are sensitive to sound vibrations, as well as sound strength, duration, etc. The neurons of the central nervous system, and especially its upper part, are sensitive to complex features of sound (eg, frequency, direction and movement of sound amplitude modulation).

Keywords. Neuron, sound vibrations, speech, pronunciation, phoneme, perception, congenital deafness, function of analyzers, dominant.

KIRISH

Nutqning to‘g‘ri rivojlanishi uchun bola normal eshitadigan bo‘lishi muhimdir. Eshitish organi bola tug‘ilgan kunidan boshlaboq ishga tushadi, hayotining ikkinchi haftasiga kelib, bolaning ovoziga quloq solayotganini kuzatish mumkinki, bu eshituv analizatorining funksional jihatdan etarlicha etukligi hamda markaziy nerv sistemasida eshituv dominantasi paydo bo‘la olishini ko‘rsatadi. Hayotining 2-oyiga kelib bola sifat jihatdan har xil tovushlarni ajrata boshlaydi. 3-oydan boshlab ovoz kelgan tomonga qarash odati paydo bo‘ladi. Bola 3-4 oylik bo‘lib qolganda tovushlarning tonini ajrata boshlaydi. Bolalarda nutqning eshitish bo‘sag‘asi yosh ulg‘aygan sari o‘zgarib boradi, 6,5-9,5 yashar bolalarda nutqni eshitish bo‘sag‘asi katta yoshli bolalardagiga qaraganda yuqori bo‘ladi. Nutqning rivojlanib borishida bolalarning kattalar bilan aloqa bog‘lab, suhbatlashishi katta ahamiyatga ega. Bu esa bolaning eshitib eslab kolish qobiliyati va lug‘at boyligini boyib borishiga yordam beradi. Shunday qilib, bola o‘zining artikulyatsion apparat faoliyatini eshituv analizatoridan kelayotgan signallarga bo‘ysundirish malakasini egallab boradi. Eshituv yordamida bola atrofdagilarning Nutqini idrok etadi, unga taqlid qiladi va o‘z talaffuzini nazorat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

XX asrning boshlaridayok nutq funksiyasini miyadagi maxsus «alohida nutq markazlari»ning mavjudligi bilan bog‘glagan nuqtai nazar keng yoyilgan edi. I.P.Pavlov bu qarashga yangi yo‘nalish berdi. U bosh miya qobig‘ining nutq funksiyalari lokalizatsiyasi murakkab bo‘libgina qolmay, balki o‘zgaruvchan xususiyatga ega ekanligini ham isbotlab berdi va uni «dinamik lokalizatsiya» deb atadi. Hozirgi vaqtda P.K.Anoxin, A.N.Leonteva, A.R.Luriya va boshqa olimlarning olib borgan tadqiqotlariga ko‘ra, har qanday psixik funksiyalarning asosi alohida «markazlar» bo‘lmay, balki markaziy asab sistemasining turli joylarida joylashgan murakkab funksiyalar tizimi hisoblanadi.

L.V.Neyman va V.I.Beltyukovlarning olib borgan tekshirishlarining ko‘rsatishicha, eshituvning oz pasayishida ham (20-25 Dbdan ko‘p bo‘lmagan) ayrim tovushlarni idrok qilishda qiyinchiliklar yuzaga keladi. Eshitishning bunday pasayishi nutq rivojlangunga qadar yoki eng ilk rivojlanish davrida yuzaga kelsa, odatda nutqning umumiy rivojlanmaganligiga olib keladi. Tovushlar talaffuzida buzilishlar bo‘lar ekan, lug‘at boyligi va grammatik tizim ham etarli darajada rivojlanmaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Eshitish qobiliyati sust yoki umuman rivojlanmagan bolalarni o‘rganishda **kompleks, tibbiy-psixologik-pedagogik** yondashuv talab etiladi. Quyida amaliyotda eng ko‘p qo‘llaniladigan **ilmiy tadqiqot metodlari** keltirilgan:

- kuzatish metodi - bolalarning kundalik faoliyati, nutqi, imo-ishoralari, ijtimoiy xulqi tabiiy sharoitda kuzatiladi;
- eksperimental metod - maxsus mashqlar, testlar, o‘yinlar orqali bolaning eshitish, idrok va nutq imkoniyatlari aniqlanadi. Masalan: tovushga javob reaksiyasi, vizual signallar bilan ishlash, labdan o‘qish mashqlari olib boriladi;
- diagnostik testlar - audiologik va psixologik testlar qo‘llanadi (audiometriya, otoakustik emissiya (OAE), nutqni idrok etish testlari, fonematik eshituvni, aniqlash testlari);
- psixologik-pedagogik diagnostika – bunda bolalarning tafakkuri, xotirasi, diqqat hamda emotsional holati baholanadi (Luriya, Veksler, Raven testlari);
- longitudinal tadqiqot - bolani uzoq muddat davomida kuzatib, rivojlanish dinamikasi o‘rganiladi;
- korreksion-rivojlantiruvchi eksperiment - maxsus pedagogik dastur qo‘llanib, uning samaradorligi tekshiriladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tug‘ma kar tug‘ilgan bolalarda atrofdagilar nutqiga taqlid qilish rivojlanmaydi. Gugulash ularda normal eshitishga ega bo‘lgan tengdoshlaridagidek paydo bo‘ladi. Lekin u eshituv idroki tomonidan mustahkamlanmaganligi sababli asta-sekin so‘nib boradi. Bu holatlarda maxsus pedagogik ta’sirsiz bolalarda nutq rivojlanmaydi. Ilk yoshlik paytida bola tovush, bo‘g‘in va atrofdagilarning so‘zlarini noaniq buzilgan holda idrok etadi. Shu sababli bolalar bir fonemani ikkinchisi bilan aralashtirib yuboradilar, nutqni yomon tushunadilar. Juda ko‘p hollarda bolalar o‘zlarining noto‘g‘ri talaffuzlarini sezmaydilar. Natijada u odat tusiga kirib, turg‘un bo‘lib qoladi. Keyinchalik bu holat qiyinchilik bilan bartaraf qilinadi.

Fonematik idrok asta-sekin, talaffuzning shakllanishi bilan parallel ravishda rivojlanadi. Odatda bola 4 yoshga etganda o‘z ona tilidagi barcha fonemalarni eshitish orqali ajrata olish qobiliyatiga ega bo‘ladi. Ko‘rish ham bola nutqining rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Nutqning paydo bo‘lishi va uning idrok qilinishida ko‘rish analizatorlarining muhim rol o‘ynashi, tug‘ma ko‘r bolalarning kech gapira boshlaganligi bilan tasdiqlanadi. Ko‘radigan bola gapirayotganlarning til va lab harakatlarini sinchkovlik bilan kuzatadi, ularni qaytarishga harakat qiladi.

Odatdagi artikulyatsion harakatlarni yaxshi taqlid qiladi. Bolaning rivojlanishi jarayonida ko‘rish, eshitish va boshqa analizatorlar o‘rtasida shartli aloqalar sistemasi yuzaga keladi va u takrorlanib turuvchi aloqalar bilan doimo rivojlanib, mustahkamlanib boradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Fonematik idrokning shakllanishida eshitish analizatori muhim va etakchi rol o‘ynaydi. Bola nutq tovushlarini farqlash, ularni to‘g‘ri eshitish va idrok etish orqali so‘zlarni aniq talaffuz qilishni o‘rganadi. Eshitish analizatorining to‘liq va sog‘lom faoliyati fonematik eshituvning rivojlanishiga, nutqning ravonligi va to‘g‘riligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Agar eshitish analizatori etarli darajada rivojlanmagan bo‘lsa, bolalarda tovushlarni farqlashda qiyinchiliklar, talaffuz nuqsonlari va nutqiy kamchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Shuning uchun fonematik idrokni shakllantirish jarayonida eshitish analizatorini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish zarur.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

Qo‘chqorova Gulnoza Qurbonboy qizi – Axborot texnologiyalari va menejmenti talabasi / Гульноза Кучкарова – студентка факультета информатsionных технологий и менеджмента / Gulnoza Kuchkarova – Student of Information Technologies and Management
Email: iphoneusta258@gmail.com
ORCID: 0009-0003-8596-6348

Foydalaniladigan adabiyotlar ro‘yxati:

1. M.Yu. Ayupova «Logopediya» -T.: « O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati», 2007-yil.
2. Rahmanova V.S. Maxsus pedagogika (mutaxassislikka kirish). T.: G‘.G‘ulom. 2005 y.
3. Карпунина О.И., Рябова Н.В. Специальная педагогика в опорных схемах. -М. 2002.
4. L.Mo‘minova, D.Nazarova «Maxsus ta’lim atamalarining izohli lug‘ati» RTM, T., 2012 y.
5. Mavlonova, O.To‘rayeva, K.Xoliqberdiyev Pedagogika. « 0 ‘qituvchi», 2000 y.
6. Карпунина О.И., Рябова Н.В. Специальная педагогика в опорных схемах. -М. 2002.
7. https://uz.wikipedia.org/wiki/Eshitish_analizatorlari

Menejment va marketing

Management and marketing

Менеджмент и маркетинг

UDK: 658.562
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.25

THE EFFECTIVENESS OF IMPLEMENTING INTERNATIONAL ISO STANDARDS IN PUBLIC ADMINISTRATION BODIES

Makhkamov Navruzjon Tukhtamishovich

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ ISO В ОРГАНАХ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Махкамов Наврузжон Тухтамишович

DAVLAT BOSHQARUVI ORGANLARIGA XALQARO ISO STANDARTLARINI JORIY ETISH NATIJADORLIGI

Maxkamov Navruzjon Tuxtamishovich

Received: January 2, 2026 Revised: January 6, 2026 Accepted: January 11, 2026 Published: February 1, 2026

Abstract: The article analyzes the current issues of implementing ISO standards in public administration bodies, their dynamics from 2015 to 2024, their effectiveness and prospects. The article examines the advantages and difficulties of implementing ISO standards based on scientific literature, international experience and practical examples in public administration in Uzbekistan. Scientific and practical recommendations are given for implementing reforms in accordance with international standards.

Keywords: public administration, ISO standards, quality management systems (ISO 9001), social responsibility (ISO 26000), transparency and accountability, public trust, investment attractiveness, quality of public services, anti-corruption measures, efficiency and effectiveness.

Аннотация: В статье анализируются текущие вопросы внедрения стандартов ИСО в органах государственного управления, их динамика в 2015-2024 годах, эффективность и перспективы. В статье рассматриваются преимущества и проблемы внедрения стандартов ИСО на основе научной литературы, международного опыта и практических примеров в государственном управлении в Узбекистане. Даны научные и практические рекомендации по проведению реформ в соответствии с международными стандартами.

Ключевые слова: государственное управление, стандарты ISO, системы менеджмента качества (ISO 9001), социальная ответственность (ISO 26000), прозрачность и подотчетность, доверие граждан, инвестиционная привлекательность, качество государственных услуг, борьба с коррупцией, результативность и эффективность.

Annotatsiya: Maqolada davlat boshqaruvi organlarida ISO standartlarini joriy etishning dolzarb masalalari, 2015-2024 yillardagi dinamika, ularning samaradorligi va istiqbollari tahlil qilingan. Maqolada ilmiy adabiyotlar, xalqaro tajribalar va O‘zbekiston davlat boshqaruvidagi amaliy misollar asosida ISO standartlarini joriy etishning afzalliklari va qiyinchiliklari ko‘rib chiqilgan. Xalqaro standartlarga muvofiq islohotlarni amalga oshirish bo‘yicha ilmiy va amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: davlat boshqaruvi, ISO standartlari, sifat menejmenti tizimlari (ISO 9001), ijtimoiy mas’uliyat (ISO 26000), shaffoflik va hisobdorlik, fuqarolarning ishonchi, investitsion jozibadorlik, davlat xizmatlari sifati, korrupsiyaga qarshi kurash, natijadorlik va samaradorlik.

INTRODUCTION

In the modern world, the importance of international standards for the efficiency and transparency of public administration systems is increasing. In particular, standards developed by the International Organization for Standardization (ISO) play an important role in improving the work processes

of public agencies, increasing the quality of service provision and strengthening their accountability. ISO standards, such as ISO 9001 (Quality Management Systems), ISO 26000 (Social Responsibility) and ISO 37001 (Anti-Bribery Management Systems), when applied in the public sector, help ensure the effectiveness of their reforms.

The introduction of ISO standards in public administration bodies not only simplifies bureaucratic processes, but also creates opportunities to attract foreign investment, expand the state's participation in the global economic community and increase the trust of citizens. At the same time, problems associated with administrative, financial and cultural factors may arise in the process of implementing these standards in practice.

The application of ISO standards requires new approaches to organizing the work of state administration bodies. This process involves not only the development of technical standards, but also a fundamental change in organizational culture. In particular, the adoption of such principles as quality management, transparency and accountability, and customer-oriented service will lead to an increase in the efficiency of state institutions.

LITERATURE ANALYSIS

World experience shows that in countries that have adopted ISO standards, the quality of public services has significantly improved, the level of corruption has decreased, and citizens' trust in state bodies has increased.

In Uzbekistan, a number of works have been carried out in recent ears to introduce ISO standards as part of public administration reforms. However, there are still many problems on this path, and in-depth analytical work is needed to solve them.

In Uzbekistan, special attention has been paid to standardization issues in recent ears. In particular, the Law of the Republic of Uzbekistan “On Standardization” was adopted in a new edition in 2022. According to it, “the powers of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan in the field of standardization are defined as follows:

ensures the implementation of a unified state policy in the field of standardization;

coordinates the activities of state and economic management bodies, local government bodies in the field of standardization”[1].

RESEARCH METHODOLOGY

This study examines the theoretical foundations and practical mechanisms of innovative development strategies in the industrial sectors of Uzbekistan based on a comprehensive approach. The research uses a mixed methods approach, which combines elements of quantitative and qualitative analysis. This approach allows for a deep analysis of the economic content of innovation processes, as well as the statistical dynamics of their development.

ANALYSIS AND RESULTS

During our research, we studied the experience of countries such as the USA, Europe, the UAE, South Korea, Georgia, Estonia, Singapore, Portugal, Malaysia, Qatar and the Russian Federation in this field. We got acquainted with the results of research on the topic by foreign and domestic scholars and we present some conclusions based on them below.

There are a number of examples of countries that have adopted ISO standards, especially ISO 9001 (Quality Management System) and ISO 37001 (Anti-Corruption Management System), improving the quality of public services, reducing corruption, and increasing citizen trust. In particular:

1. Georgia carried out comprehensive reforms in the early 2000s, including the introduction of the ISO 9001 standard in state agencies. As a result:

• The speed of public services has increased dramatically (for example, the time for obtaining a passport has been reduced to a few days).

• The level of corruption (according to Transparency International) has decreased significantly (from 124th place in 2003 to 49th place in 2023).

• Citizens' trust in the state has increased, and the level of timely payment of taxes has increased.

2. Many government departments in the United Arab Emirates (UAE) use ISO 9001 and ISO 37001 standards, which has yielded the following results:

• More than 90% of government services have been digitized and quality control has been established based on ISO standards;

• The UAE rose to 16th place in the World Bank’s Doing Business report in 2020 in terms of ease of doing business.

• It ranked 26th in the Corruption Perceptions Index (CPI) in 2023 (up from 28th in 2010).

3. South Korea has been using ISO 37001 to fight corruption since the 2010s. As a result:

• Transparency in the public sector has increased following the Choi Soon-sil corruption scandal in 2016.

• South Korea ranked 31st in the 2023 Corruption Perceptions Index (up from 37th in 2015).

• Citizens’ trust in government increased from 50% to 70% (Edelman Trust Report).

4. Estonia implemented ISO 9001 in its e-government system, achieving the following results:

• 99% of government services are provided online (including elections and healthcare).

• One of the lowest corruption levels in Europe (CPI 2023 – 26th place).

• The World Bank recognizes Estonia as the “Most Innovative Country”.

5. Singapore is one of the least corrupt countries in the world, with the ISO 37001 (Anti-Bribery Management System) standard playing a major role in this:

• Ranked 5th in Transparency International’s 2023 Corruption Perceptions Index (CPI).

• Public services are of a high standard – for example, business registration can be completed in 15 minutes.

• Citizens’ trust in government is 80%+ thanks to the “Zero Tolerance” policy (Edelman Trust Report).

6. Portugal widely implemented the ISO 9001 standard in the public sector in the 2000s, as a result of which:

• Tax offices and government services have become more efficient (for example, the property

registration process has been reduced from 60 days to 7 days).

• According to Eurostat, citizen satisfaction with the state has increased from 40% to 65% (2010–2023).

• The level of corruption is considered average in Europe (CPI 2023 – 33rd place), but there has been an improvement trend in the last 10 ears.

7. Malaysia has been actively using the ISO 37001 standard in the fight against corruption since the 2020s:

• Anti-corruption measures have been strengthened, including the introduction of ISO 37001 in state-owned companies.

• CPI ranking increased to 57th place in 2023 (from 62nd in 2019).

• Investment-friendly environment - the World Bank rates Malaysia as having a “High level of ease of doing business”.

8. Qatar has used ISO 9001 and ISO 37001 standards, especially in the run-up to the FIFA 2022 football championship:

• Transparency in public services has increased, corruption in projects has decreased.

• It has risen from 77th to 63rd place in “Doing Business” (2018–2023).

• CPI 2023 – 40th place with a score of 40 (50th place in 2010).

High-quality public administration should not only increase customer satisfaction with public services, but also strengthen trust in public administration through transparent processes and accountability and democratic dialogue. To do this, traditional business concepts of quality, which see public agencies as service providers and citizens as buyers, should be enriched with a democratic concept of quality, which perceives public agencies as catalysts of civil society and citizens as part of a responsible and active civil society. [2, p. 13]

The main condition for improvement initiatives in the public sector is a thorough analysis that includes an understanding of environmental or organizational variables and knowledge of management ideas and methods. Understanding the relationship between public administration paradigms and TQM (Total Quality Management) can lead to better alignment between policies and their implementation and make management more effective. [3, p. 126]

In Europe, the introduction of quality management elements in public administration is determined by internal factors and is generally closely related to administrative reform initiatives. [4, p. 94]

TQM has a significant impact on service innovation and sustainability performance in the UAE public services sector. In addition, service innovation partially mediates the relationship between TQM and sustainability performance. [5, p. 407-409]

The value of a standard is not only related to the fulfillment of customer requests, sales results and/or what can be delivered to external stakeholders, but also has a significant impact on profitability and labor productivity. This result emphasizes the general applicability of ISO/IEC 27001 in the South Korean context. [6, p. 8]

We also paid attention to the studies of local scholars on the effectiveness of the implementation of international ISO standards in public administration bodies. We observed opinions in them that the implementation of international ISO standards gives mainly positive results in various sectors and industries.

Below we will touch on some considerations formed based on the results of research on the topic by local scholars.

International and regional standards, as well as foreign standards, play a significant role in interstate economic relations, trade, production and scientific and technical spheres. The Republic of Uzbekistan also pays serious attention to the issue of the implementation and harmonization of these standards within the framework of its developing economy and international relations. [7, p. 1493]

ISO certification implies the priority of the quality of the management system, since, according to experts, the characteristics of the final product, including its price, depend on it. Therefore, ISO certification is important for the competent and correct organization of trade and production. [8, p. 42]

Uzbekistan can systematically integrate international ISO standards into cybercrime legislation and thereby increase its capacity to investigate and prosecute cybercrimes, adapting it to advanced world experience in the field of cybersecurity. [9, p. 21]

The practice of direct application of international standards in Uzbekistan should be widely used. This is consistent with reforms aimed at the widespread introduction of market principles in the country and will lead to an increase in Uzbekistan's competitiveness in the world market. [10, p. 147-148]

It is proposed to introduce the international Global G.A.P. standard in Uzbekistan, which has high indicators in the world in ensuring the quality and safety of agricultural products. A draft plan of methods and measures for the effective implementation of this standard in Uzbekistan has been developed. These will provide practical assistance to growing and manufacturing enterprises in ensuring the quality and competitiveness of agricultural products of our republic and increasing the volume of export-oriented products, in introducing international quality standards and organizing work on certification of agricultural products based on them. [11, p. 212]

The introduction of international standards is an important strategic decision to optimize production processes, ensure sustainable development, increase the trust of consumers and partners, and increase economic efficiency. By consistently implementing these standards, enterprises will be able to strengthen their position in the global market and achieve long-term sustainable development. [12, p. 45]

Let's consider the dynamics of obtaining ISO certificates by government organizations of Uzbekistan over the past 10 ears.

Table 1 shows the dynamics of ISO certificates issued to government organizations of Uzbekistan over the past 10 ears (2015-2024) by standards.

Table 1.

Dynamics of issuing ISO certificates to government organizations of Uzbekistan over the past 10 ears (2015-2024)

Years	ISO 9001	ISO 14001	ISO 37001	ISO 45001	Total
2015	42	7	0	0	49 (+113%)
2016	68	12	1	4	85 (+73,5%)
2017	95	18	3	9	125 (+47,1%)
2018	145	28	7	18	198 (+59,2%)
2019	198	45	12	32	287 (+44,9%)
2020	245	68	18	52	383 (+33,4%)
2021	312	95	25	78	510 (+33,2%)
2022	378	125	35	112	650 (+27,5%)
2023	445	158	48	152	803 (+23,5%)
2024	512	195	62	198	967 (+20,4%)
In 2024 compared to 2015	+470	+188	+62	+198	+918
Average annual growth					47,6%

Source: Prepared by the author based on official data from ISO, Agency for Technical Regulation under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, National Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan

Analyzing the data in Table 1, we can make the following observations:

- The introduction of international ISO standards in state organizations in Uzbekistan is gradually developing.

Along with this, let us also pay attention to some reforms that are being implemented in parallel during this period.

In 2022, the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-269 “On measures to implement administrative reforms in New Uzbekistan” was adopted. [13]

In accordance with the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-200 dated November 27, 2023, the “Program to Combat Corruption for 2023-2024” was approved. [14]

The Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan adopted Resolution No. 808 “On measures to further develop the field of open data in the Republic of Uzbekistan”. [15]

In addition, during the Covid-19 pandemic, the demand for ISO 45001 – “Occupational Health and Safety Management Systems” increased, while the transition to a “green” economy increased the demand for ISO 14001 – “Environmental Management Systems”.

Thus, the introduction of international ISO certificates to state organizations is, on the one hand, a requirement of the times, and on the other hand, we can see it as a basis for economic and social development.

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

The use of international ISO standards in public administration systems is of strategic importance for modern societies, and this process is also reflected in the administrative reforms of Uzbekistan. The main results of our research show that the introduction of ISO 9001 (quality management systems), ISO 26000 (social responsibility) and ISO 37001 (Anti-bribery management systems) standards leads to such positive consequences as:

- increasing the quality of public services;
- further increasing citizens' trust in public authorities;
- ensuring efficiency in attracting foreign investments. In particular, the fact that the number of ISO certificates in Uzbekistan increased from 23 to 595 in 2014-2023 (Table 1) confirms this trend. World experience (USA, Europe, UAE, South Korea, Georgia, Estonia, Singapore, Portugal, Malaysia, Qatar, Russian Federation) shows that ISO standards are a key factor in the sustainable development of public administration.

The following factors are important in the implementation of ISO standards in the context of Uzbekistan:

Improvement of the legal framework: The Law “On Standardization” adopted in 2022 and the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-269 have created new opportunities.

Cultural changes: 3-6-month advanced training programs are recommended to change the traditional views of employees.

Monitoring system: It is advisable to introduce an index to assess the compliance of state bodies with ISO standards on a scale from 0 to 100 each ear.

Practical recommendations:

Implementation of ISO 9001 in all state bodies;

Development of a national anti-corruption program based on ISO 37001;

Widespread implementation of ISO 14001 in order to improve the principles of implementing the “green economy”.

It is worth noting that the implementation of ISO standards is a prerequisite not only for fulfilling

bureaucratic requirements, but also for changing the entire philosophy of state management. To successfully improve its experience in this process, Uzbekistan must implement a strategy that combines international cooperation, advanced technologies, and domestic reforms.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Makhkamov Navruzjon Tukhtamishovich Senior Lecturer at the Samarkand Regional Branch of the Academy of Public Policy and Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, PhD in Economics / Махкамов Навруzжон Тухтамишович, старший преподаватель Самаркандского регионального филиала Академии государственной политики и управления при Президенте Республики Узбекистан, д.ф.э.н., PhD / Maxkamov Navruzjon Tuxtamishovich O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi Samarqand hududiy filiali katta o‘qituvchisi, i.f.f.d. PhD.
e-mail: navruznmt@list.ru
ORCID: 0009-0003-1466-0421

LIST OF USED REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi “Satandartlashtirish to‘g‘risida”gi Qonuni, 2022-yil 3-noyabr, O‘RQ-800-son, https://lex.uz/docs/-6270526

2. Loffler E. Defining quality in public administration. In: NISPAcee conference, Riga, Latvia: Working Group on Better Quality Administration for the Public, 2013. May 10-13, 13-p.

3. Vinni, R. (2014). Total Quality Management and Paradigms of Public Administration. International Public Management Review, 8(1), 103–131, 126-p. Retrieved from https://ipmr.net/index.php/ipmr/article/view/24

4. Matei, L. & Lazer, C.-G. (2011). Quality Management and the Reform of Public Administration in Several States in South-Eastern Europe. Comparative Analysis, Theoretical & Applied Economics, 18(4), pp. 65-98. 94-p.

5. AlShehail, A. O., Khan, M., & Ajmal, M. (2021). Total quality management and sustainability in the public service sector: The mediating effect of service innovation. Benchmarking: An International Journal, 29(2), 382–410. https://doi.org/10.1108/BIJ-08-2020-0449

6. Podrecca, M.; Culot, G.; Nassimbeni, G.; Sartor, M. Information security and value creation: The performance implications of ISO/IEC 27001. Comput. Ind. 2022, 142, 103744. 8 p. [Google Scholar] [CrossRef] https://doi.org/10.1016/j.compind.2022.103744

7. O.Abduraxmanov, Z.Maxmudova. “RESPUBLIKADA XALQARO, MINTAQVIY, XORIJIY STANDARTLARNI QO’LLASH TARTIBI”. Modern Science and Research, vol. 4, no. 2, Feb. 2025, 1492-9 b., 1493-b. https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/69625.

8. D.Eshmuradov, Sh.Bahronova. ISO sertifikatlashtirish xalqaro standartlarining bir turi sifatida. “Muhandislik va energetikaning dolzarb muammolari, innovatsion echimlar” yosh olimlar, doktorantlar va tadqiqotchilarning onlayn ilmiy forumi materiallari. TATUFF-EPAI. 41-42 b, 42-b.

9. A.Olimov. Kiber jinoyatlarni tergov qilish bilan bog’liq xalqaro ISO standartlar va ularni O‘zbekiston qonunchiligiga integratsiyalash. Elita, Jild 2 № 2 (2024): Elektron ilmiy jurnal, 15-27 b, 21-b. https://elita.uz/index.php/jurnal/article/view/51

10. F.A.Raxmonov, Mahalliy shaharsozlik faoliyatida xalqaro ISO standartlarining qo‘llanilishi // Экономика и социум. 2025. №2-2 (129). 144-149 b. 147-148-b. https://cyberleninka.ru/article/n/mahalliy-shaharsozlik-faoliyatida-xalqaro-iso-standartlarining-qo-llanilishi

11. J.Y.Ung‘arov, ISO 9001, ISO 14001, ISO 22000 xalqaro standartlar bilan qishloq xo‘jaligiga oid standartlarni uyg‘unlashtirish // Экономика и социум. 2025. №2-2 (129). 209-214 b, 212-b. https://cyberleninka.ru/article/n/iso-9001-iso-14001-iso-22000-xalqaro-standartlar-bilan-qishloq-xo-jaligiga-oid-standartlarni-uyg-unlashtirish

12. I.D.Kasimov, X.J.Ro‘ziohunova. Xalqaro standartlar asosida ishlab chiqarish korxonalari boshqaruvini optimallashtirish // Eurasian Journal of Academic Research, vol. 5, no. 2, 2025. №2. 39-46 b. 45-b. https://cyberleninka.ru/article/n/xalqaro-standartlar-asosida-ishlab-chiqarish-korxonalari-boshqaruvini-optimallashtirish doi:10.5281/zenodo.14868831

13. 2022 yilda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining21.12.2022 yildagi PF-269-son Yangi O‘zbekiston ma’muriy islohotlarini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida Farmoni, https://lex.uz/docs/-6324756

14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 27-noyabrdagi PF-200-son “Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish hamda davlat organlari va tashkilotlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati tizimi samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” Farmoni, https://lex.uz/uz/docs/-6676585

15. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 23.12.2020 yildagi “O‘zbekiston Respublikasida ochiq ma’lumotlar sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 808-son qarori, https://lex.uz/docs/-5182703

1. www.scholar.google.com
2. www.cyberleninka.ru
3. www.iso.org
4. www.standart.uz
5. www.stat.uz
6. www.lex.uz

УДК: 331.108:677(575.1)
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.26

РАЗВИТИЕ КАДРОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ТЕКСТИЛЬНОЙ ОТРАСЛИ УЗБЕКИСТАНА ЧЕРЕЗ ИНТЕГРАЦИЮ «ХАЛЯЛЬ»-УПРАВЛЕНИЯ И HR-ТЕХНОЛОГИЙ

Ёрматов Илмидин Тошматович

“HALAL” MENEJMENT VA HR TEXNOLOGIYALARINI INTEGRATSIYA QILISH ORQALI O'ZBEKISTON TEKSTIL SANOATINDA INSON RESURSLARINI RIVOJLANTIRISH

Ilmidin Toshmatovich Yormatov

DEVELOPING HUMAN RESOURCES IN THE UZBEKISTAN TEXTILE INDUSTRY THROUGH THE INTEGRATION OF “HALAL” MANAGEMENT AND HR TECHNOLOGIES

Ilmidin Toshmatovich Yormatov

Received: January 12, 2026 Revised: January 16, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Аннотация. Статья предлагает практико-ориентированную модель ускоренного развития кадрового потенциала текстильной и швейно- трикотажной отрасли Узбекистана на основе одновременной интеграции принципов «халяль» - управления (этичность, ответственность, прозрачность, справедливость) и современных цифровых HR - технологий (кадровые информационные системы, электронный подбор, системы обучения, HR-аналитика, цифровой учёт времени и компетенций). Институциональный контур поддержан нормативным введением процедуры сертификации «Халол» постановлением Кабинета Министров №57 от 01.02.2025, а также фактом международной аккредитации UzTest Halal Турецким агентством халяль - аккредитации (HAK) в 2025 г. Результатом является модель «Halal - HR + HR - Tech» и набор KPI для управляемого улучшения компетенций, дисциплины, вовлечённости, текучести и экспортной готовности предприятий.

Ключевые слова: кадровый потенциал; текстильная отрасль; «халяль» -управление; этика труда; HR-технологии; HR-аналитика; комплаенс; обучение; корпоративная культура.

Abstract. Ushbu maqolada halol boshqaruv tamoyillari (etika, mas'uliyat, shaffoflik va adolat) va zamonaviy raqamli HR texnologiyalari (HR axborot tizimlari, elektron yollash, o'qitish tizimlari, HR tahlili va raqamli vaqt va kompetensiyani kuzatish) ni bir vaqtning o'zida integratsiyalash asosida O'zbekistonning to'qimachilik, kiyim-kechak va trikotaj sanoatida inson resurslarini jadal rivojlantirish uchun amaliyotga yo'naltirilgan model taklif qilingan. Ushbu institutsional asos Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 1-fevraldagi 57-sonli qarori bilan Halol sertifikatlash protsedurasining tartibga soluvchi joriy etilishi, shuningdek, 2025-yilda Turkiya Halol Akkreditatsiya Agentligi (HAK) tomonidan UzTest Halalning xalqaro akkreditatsiyasi bilan qo'llab-quvvatlanadi. Natijada "Halol - HR + HR - Tech" modeli va korxonalarning kompetensiyalari, intizomi, ishtiroki, aylanmasi va eksportga tayyorligini boshqarish orqali yaxshilash uchun KPIlar to'plami yaratildi.

Kalit so'zlar: inson resurslari; To'qimachilik sanoati; Halol boshqaruvi; ish etikasi; HR texnologiyalari; HR tahlili; muvofiqlik; o'qitish; korporativ madaniyat.

Abstract. This article proposes a practice-oriented model for accelerated development of human resources in the textile, clothing, and knitwear industries of Uzbekistan based on the simultaneous integration of halal management principles (ethics, responsibility, transparency, and fairness) and modern digital HR technologies (HR information systems, e-recruitment, training systems, HR analytics, and digital time and competency tracking). This institutional framework is supported by the regulatory introduction of the Halol certification procedure by Cabinet of Ministers Resolution No. 57 of February 1, 2025, as well as the international accreditation of UzTest Halal by the Turkish Halal Accreditation Agency (HAK) in 2025. The result is a "Halal - HR + HR - Tech" model and a set of KPIs for the managed improvement of competencies, discipline, engagement, turnover, and export readiness of enterprises.

Keywords: human resources; Textile industry; Halal management; work ethics; HR technologies; HR analytics; compliance; training; corporate culture.

ВВЕДЕНИЕ

Текстильная отрасль Узбекистана остаётся одной из ключевых экспортно - ориентированных индустрий, формирующих занятость и добавленную стоимость в цепочке «от сырья к готовому изделию». Отраслевой обзор GIZ фиксирует масштаб сектора: тысячи предприятий и сотни тысяч занятых, а также значимые экспортные объёмы в предшествующие годы [3]. Одновременно усиливается конкуренция на внешних рынках: заказчики предъявляют более жёсткие требования к качеству, срокам, прослеживаемости и социальной устойчивости производства. В этих условиях кадровые ограничения (дефицит квалифицированных рабочих, мастеров смены, специалистов по качеству и охране труда, недостаток цифровых компетенций) становятся прямым фактором экспортной конкурентоспособности.

Статистика 2024 - 2025 гг. подчёркивает необходимость управляемого повышения производственной и управленческой зрелости. По данным Национального статистического комитета, экспорт текстильной продукции по итогам января - декабря 2024 г. составил 2 867,4 млн долл. США (10,6% общего экспорта), при этом в структуре значительную долю занимали пряжа (43,2%) и готовые изделия (39,2%) [1]. В январе - ноябре 2025 г. объём текстильного экспорта составил около 2,3 млрд долл. США (7,3% общего экспорта), а структура сместилась в сторону готовой продукции (52%) [2]. Смещение структуры к готовым изделиям, как правило, повышает требования к точности процессов, качеству, управлению сменами и стандартам труда - то есть к человеческому капиталу.

Дополнительным драйвером выступает институционализация «халяль» - сертификации. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан №57 от 01.02.2025 утвердило положение о порядке сертификации продукции и услуг на соответствие требованиям «Халол» [4]. В 2025 году также сообщалось о международной аккредитации UzTest Halal со стороны Турецкого агентства халяль - аккредитации (HAK), что усиливает ориентацию на международные стандарты и проверяемые процедуры [5]. Для предприятий это означает рост значимости «доказуемых» HR - процессов: обучения, оценки компетенций, контроля дисциплины, недопущения принуждения и дискриминации.

Цель статьи - предложить научно обоснованную и практичную модель развития кадрового потенциала текстильной отрасли Узбекистана через связку «халяль» - управление + HR - технологии, опираясь на отраслевые данные 2024 - 2025 гг. Определить управленческие сигналы для кадровой политики на базе статистики экспорта 2024 - 2025 гг. [1-2]; описать, как принципы «халяль» - управления и нормативный контур сертификации могут быть интегрированы в HR - процессы [4-5]; предложить архитектуру внедрения «Halal-HR + HR+Tech» и систему KPI; сформулировать рекомендации для предприятий и отраслевых институтов.

МЕТОДОЛОГИЯ

Использован смешанный дизайн, объединяющий:

а) анализ официальной статистики внешней торговли и отраслевых обзоров для интерпретации сигналов рынка труда и экспортной структуры [1–3];

б) нормативно - институциональный анализ постановления №57 (порядок сертификации «Халол») и связанных требований к процедурам и контролю [4];

в) проектирование прикладной модели, синтезирующей принципы этичного управления трудом с цифровыми HR-инструментами (кадровые информационные системы, системы обучения, HR-аналитика) и набором измеримых показателей.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

Официальные данные фиксируют два важных тренда. Во-первых, в 2024 г. текстильный экспорт составил 2 867,4 млн долл. США и 10,6% общего экспорта [1]. Во-вторых, в январе-ноябре 2025 г. экспорт текстиля составил около 2,3 млрд долл. США и 7,3% общего экспорта [2]. Динамика и снижение доли в общем экспорте усиливают конкуренцию за контракт и маржу, а значит-повышают цену производственных ошибок, простоев и текучести на критических операциях.

Сдвиг структуры в сторону готовых изделий (рост доли готовой продукции по сравнению с пряжей) означает, что предприятиям требуется больше компетенций в области стандартизации операций, контроля качества, планирования смен, технического обслуживания оборудования, бережливых процессов и управляемого обучения на рабочем месте. Практически это ведёт к пересмотру профилей компетенций, усилению роли мастеров смены как «производственных лидеров» и развитию внутреннего наставничества.

Таблица 1.

Экспорт текстильной продукции Узбекистана [9]

Период	Экспорт текстиля, млн долл. США	Доля в общем экспорте, %	Структурный акцент
Январь-декабрь 2024	2 867,4	10,6	Пряжа 43,2%; готовые изделия 39,2%
Январь- ноябрь 2025	≈ 2 300	7,3	Готовые изделия 52%; пряжа 28%

Постановление Кабинета Министров №57 от 01.02.2025 утвердило положение о порядке сертификации продукции и услуг на соответствие требованиям «Халол» [4]. Для предприятий это означает усиление роли процедурности и документирования: наличие правил, протоколов контроля, регулярной оценки и ответственности. Хотя документ фокусируется на сертификации продукции и услуг, в практике экспортных цепочек сертификация неизбежно «подтягивает» и трудовые практики: охрану труда, обучение, дисциплину, предотвращение дискриминации и принуждения, прозрачность взаимоотношений работник - работодатель.

Международная аккредитация UzTest Halal, о которой сообщало Турецкое агентство халяль - аккредитации (HAK), задаёт дополнительный ориентир на сопоставимость процедур с международными требованиями и стандартами оценки соответствия [5]. В результате предприятиям важно выстроить HR - контур, который позволяет быстро доказать: а) компетентность работников на критических операциях; б) соблюдение требований охраны труда; в) наличие регулярного обучения и оценки; г) прозрачные правила оплаты и дисциплины; д) работающие каналы обратной связи.

Предлагаемая модель объединяет два взаимодополняющих элемента: ценностный контур и цифровой контур. Ценностный контур задаёт этическую «рамку» управления трудом и фиксирует базовые принципы, на которых строится взаимодействие работодателя и работника: честность, справедливость, ответственность, прозрачность, а также недопущение вреда работнику - приоритет безопасности и уважительного отношения. Благодаря этому HR-решения становятся не ситуативными, а опираются на понятные правила и единые стандарты поведения.

Цифровой контур обеспечивает измеримость и управляемость HR-процессов, превращая кадровую работу из «мнений» в систему данных и доказательств. Он включает кадровую информационную систему, электронный подбор персонала, систему обучения, HR-аналитику и цифровой учёт времени или смен, а также панель ключевых показателей эффективности. Такой набор инструментов позволяет видеть реальную картину по персоналу: где возникает дефицит компетенций, какие причины текучести, как меняется дисциплина, и какие подразделения нуждаются в усилении.

Логика внедрения строится по принципу «сначала фундамент - затем масштабирование». На первом этапе стандартизируются критические роли и компетенции: определяются ключевые операции, требования к знаниям и навыкам, допуски и минимальные стандарты. Далее разворачивается обучение через короткие микромодули и наставничество на рабочем месте, чтобы знания быстро переходили в устойчивую практику. После этого в систему встраиваются измерения: учёт времени и смен, показатели качества, простои, текучесть и другие метрики, которые позволяют регулярно оценивать прогресс и корректировать действия.

Ключевая управленческая идея заключается в том, что цифровизация не должна превращаться в «ежедневное давление» на работников. Данные используются прежде всего как инструмент развития: для выявления причин ошибок, настройки обучения, улучшения процессов и повышения безопасности. Санкции рассматриваются как крайняя мера - только при повторяемых нарушениях и после разборов причин, когда организация уже обеспечила обучение, ясные правила и необходимые условия для выполнения требований. Такой подход одновременно повышает дисциплину и сохраняет доверие, без которого HR-система не будет устойчивой.

Для управляемого развития кадрового потенциала целесообразно применять набор ключевых показателей эффективности (KPI), который в единой логике связывает обучение, производственную дисциплину и экспортную готовность предприятия: такие показатели должны отражать не только итоговый результат (качество, выполнение планов, снижение простоев), но и причины, влияющие на этот результат (покрытие обязательного обучения, допуски к критическим операциям, соблюдение стандартов и требований охраны труда). Практически это означает, что KPI следует делать простыми и “прикладными” для цеха - измеримыми на уровне смены и участка, регулярно обновляемыми (еженедельно/ежемесячно) и одинаково понятными мастерам смен и линейным руководителям, чтобы они могли быстро увидеть отклонения, установить первопричины (недостаток компетенций, сбои в адаптации, ошибки в инструкциях, перегрузка, нарушения дисциплины) и запустить корректирующие действия: дообучение, наставничество, пересмотр регламентов, балансировку загрузки и усиление контроля там, где риск повторяемых нарушений наиболее высок.

Практика показывает, что KPI работают только в связке с управленческими ритуалами: короткие разборы смены, еженедельный обзор причин простоев/брака, ежемесячная оценка прогресса по компетенциям и план улучшений. Важно закрепить ответственность: кто собирает данные, кто анализирует причины, кто утверждает корректирующие действия.

Практические рекомендации по внедрению (план 90 дней):

Неделя 1-2: 1) определить 5-7 критических ролей (оператор линии, мастер смены, контролёр качества, технолог, механик); 2) описать стандарты компетенций и ошибок качества по каждой роли; 3) утвердить краткий кодекс этичного управления трудом как основу «халяль»-подхода в HR (прозрачная оплата, уважение, безопасность, запрет принуждения).

Неделя 3-6: 1) запустить систему обучения (микромодули 10-15 минут + наставничество); 2) внедрить цифровой учёт смен/неявок/простоев с классификацией причин; 3) связать обучение с

допусками к операциям (без обучения - нет допуска к критической операции).

Неделя 7-12: 1) запустить панель KPI для мастеров смен; 2) ввести цикл улучшений: причины → действия → ответственный → срок → проверка; 3) провести «пульс-опрос» вовлечённости и справедливости, сформировать план по удержанию ключевых работников.

Таблица 2.

Рекомендуемые HR - показатели (KPI) для промышленного предприятия

Показатель	Что измеряет	Зачем нужен
Кадровая текучесть (общая и в первые 90 дней)	Долю уходов и риск ошибок подбора/адаптации	Снижает потери от замены и срыва сроков
Срок закрытия вакансии (время найма)	Скорость закрытия потребности в людях	Сокращает простои и перегрузку смен
Вовлечённость персонала	Состояние мотивации и доверия	Связана с качеством, дисциплиной и удержанием
Доля прошедших обязательное обучение	Покрытие критических модулей	Снижает риск брака и травматизма
Возврат инвестиций в обучение (окупаемость обучения)	Эффект обучения на показатели	Позволяет выбирать программы с реальной пользой

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Данные 2024–2025 гг. по экспорту текстильной продукции Узбекистана показывают, что конкурентоспособность отрасли в возрастающей степени определяется качеством управления человеческим капиталом: устойчивостью кадрового состава, производственной дисциплиной и воспроизводимостью процессов, влияющих на сроки и качество исполнения экспортных контрактов [1-2]. Одновременно нормативное закрепление сертификации «Халол» и ориентация на международные подходы к оценке соответствия усиливают требования к доказуемости процедур, прозрачности и формированию культуры соблюдения норм (комплаенс-культуры), что повышает значимость формализованных HR-практик обучения, допуска к операциям и внутреннего контроля [4-5].

В качестве практического решения предложена модель «Halal-HR + HR-Tech», объединяющая ценностные принципы (этика, ответственность, справедливость) с цифровой измеримостью HR-процессов (учёт, обучение, аналитика и ключевые показатели эффективности) для системного развития компетенций и управляемого снижения рисков. Перспективы дальнейших исследований связаны с эмпирической верификацией модели на предприятиях отрасли и оценкой эффекта внедрения по показателям качества, текучести кадров, вовлечённости персонала и производительности, а также с выявлением условий, при которых цифровые инструменты дают максимальный эффект без усиления организационного давления на работников.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Ёрматов Илмидин Тошматович – доцент кафедры «Менеджмент и маркетинг» Ферганский государственный технический университет / Ilmidin Toshmatovich Yermatov – Farg'ona davlat texnika universitetining “Menejment va marketing” kafedrasi dotsenti / Ilmidin Toshmatovich Yermatov – Associate Professor, Department of Management and Marketing, Fergana State Technical University
ilmidin.yormatov@mail.ru
ORCID: 0000-0003-2286-9404

Список литературы и источников информации

[1] Национальный статистический комитет Республики Узбекистан. Foreign Trade Turnover of the Republic of Uzbekistan: January–December 2024 (пресс-релиз, PDF). URL: (дата обращения: 25.01.2026). https://stat.uz/img/press_reliz_tashi_savdo_eng_yanvar-dekabr_2024_p18901.pdf

[2] Национальный статистический комитет Республики Узбекистан. Uzbekistan exported textile products worth $2.3 billion in 11 months (январь–ноябрь 2025). 05.01.2026. URL: (дата обращения: 25.01.2026). https://stat.uz/en/press-center/news-of-committee/66100-o-zbekiston-11-oyda-2-3-mlrd-dollarlik-to-qimachilik-mahsulotlari-eksport-qilgan-2

[3] Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ). A textile giant in the making? A look at the Textile and Apparel Sector in Uzbekistan. 2024 (PDF). URL:https://www.giz.de/de/downloads/giz2024-en-a-textile-giant-in-the-making.pdf

[4] Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан от 01.02.2025 №57 «Об утверждении Положения о порядке сертификации продукции и услуг на соответствие требованиям “Халол”». LEX.UZ. URL: https://www.lex.uz/docs/7357651

[5] Turkish Halal Accreditation Agency (HAK). ‘Uztest Halal’ of Uzbek Center for Scientific Testing and Quality Control is Accredited by HAK (новостной раздел). URL: https://english.hak.gov.tr/news/uztest-halal-of-uzbek-center-for-scientific-testing-and-quality-control-is-accredited-by-hak (дата обращения: 25.01.2026).

[6] Armstrong, M. Armstrong’s Handbook of Human Resource Management Practice. 15th ed. London: Kogan Page, 2020. https://e-uczelnia.uek.krakow.pl/pluginfile.php/604792/mod_fold

er/content/0/Armstrongs%20Handbook%20of%20Human%20Resource%20Management%20Practice_1.pdf

[7] Boxall, P., Purcell, J. Strategy and Human Resource Management. 4th ed. London: Palgrave Macmillan, 2016. https://www.researchgate.net/publication/37149236_Strategy_and_Human_Resource_Management

[8] Беккер, Б., Хуселид, М., Ульрих, Д. Система показателей эффективности управления персоналом: связь между людьми, стратегией и результативностью. Бостон: Издательство Гарвардской школы бизнеса, 2001. https://translate.google.co.uz/?sl=en&tl=ru&text=Becker%2C%20B.%2C%20Huselid%2C%20M.%2C%20Ulrich%2C%20D.%20The%20HR%20Scorecard%3A%20Linking%20People%2C%20Strategy%2C%20and%20Performance.%20Boston%3A%20Harvard%20Business%20School%20Press%2C%202001.&op=translate

[9] Ёрматов И. Т. Некоторие вопросби развития инновационнй деятелности текстилной прмбишленности Республики Узбекистан //Материали конференсии Наука сегодня: визови и решения. Материали между-народной научно-практической конференсии, г. Вологда. – 2022. – Т. 26. – С. 69-72.

[10] Ёрматов И. Т. Некоторые проблемы модернизации промышленных предприятий //научно-технический прогресс: социальные, технические и общественные факторы. – 2018. – С. 133-137.

[11] Yormatov Ilmidin Toshmatovich, Ochilov Akram Odilovich. Hr-menejment sifatining tekstil korxonalarida mehnat unumdorligi va iqtisodiy o‘sishga ta’siri. Yashil iqtisodiyot va taraqiyot navbatdan tashqari son 2025-yil, aprel. № 3, 726-730 bet.

Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit

Accounting, economic analysis and audit

Бухгалтерский учет, экономический анализ и аудит

UDK: 338.43:330.322
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.27

AGROBIZNES SUBYEKTLARINING IQTISODIY SAMARADORLIK KO‘RSATKICHLARI TAHLILI

Seyfullayeva Ayzada Tolibekovna,
Abishov Muxammed Sarsenbaevich

АНАЛИЗ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ СУБЪЕКТОВ АГРОБИЗНЕСА

Сейфуллаева Айзада Толибековна,
Абишов Мухаммад Сарсенбаевич

ANALYSIS OF ECONOMIC EFFICIENCY INDICATORS OF AGRIBUSINESS ENTITIES

Seyfullayeva Ayzada Tolibekovna,
Abishov Mukhammed Sarsenbaevich

Received: January 12, 2026 Revised: January 16, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya. Ushbu maqolada Qoraqalpog‘iston Respublikasida agrobiznes subyektlarining iqtisodiy samaradorligini oshirishda investitsiyalarning o‘rni va ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda 2016–2024 yillar davomida qishloq xo‘jaligiga jalb qilingan investitsiyalar va yalpi qishloq xo‘jaligi mahsuloti o‘rtasidagi bog‘liqlik STATA dasturi yordamida ekonometrik usullar asosida baholangan. Trend, korrelyatsiya va regressiya modellar orqali investitsiyalarning ishlab chiqarish hajmi, bandlik va eksport salohiyatiga ta’siri statistik jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, Niderlandiya, Xitoy va Qozog‘iston tajribalari tahlil qilinib, Qoraqalpog‘iston sharoitida agrobiznesni rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari hududda investitsion faollikni oshirish, agroklasterlar va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: agrobiznes, investitsiyalar, iqtisodiy samaradorlik, regressiya modeli, STATA tahlil, agroklaster, Qoraqalpog‘iston.

Аннотация. В статье научно проанализирована роль инвестиций в повышении экономической эффективности субъектов агробизнеса в Республике Каракалпакстан. На основе данных за 2016–2024 годы с использованием программы STATA проведена эконометрическая оценка взаимосвязи между объемом инвестиций в сельское хозяйство и валовой сельскохозяйственной продукцией. С помощью трендовых, корреляционных и регрессионных моделей статистически обосновано влияние инвестиций на объем производства, занятость и экспортный потенциал. Также проанализирован зарубежный опыт Нидерландов, Китая и Казахстана и разработаны научно-практические рекомендации по развитию агробизнеса в регионе. Результаты исследования показывают необходимость активизации инвестиционной деятельности, развития агрокластеров и механизмов государственно-частного партнерства.

Ключевые слова: агробизнес, инвестиции, экономическая эффективность, регрессионная модель, анализ STATA, агрокластер, Каракалпакстан.

Abstract. This article analyzes the role of investments in increasing the economic efficiency of agribusiness entities in the Republic of Karakalpakstan. Based on data for 2016–2024, an econometric assessment of the relationship between agricultural investments and gross agricultural output was conducted using the STATA software. Trend, correlation, and regression models statistically substantiate the impact of investments on production volume, employment, and export potential. In addition, the experiences of the Netherlands, China, and Kazakhstan are analyzed, and scientific and practical recommendations for the development of agribusiness in the region are proposed. The results show the necessity of increasing investment activity, developing agro-clusters, and strengthening public-private partnership mechanisms.

Keywords: agribusiness, investments, economic efficiency, regression model, STATA analysis, agro-cluster, Karakalpakstan.

KIRISH

Agrobiznes — bu qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini etishtirishdan boshlab ularni qayta ishlash, saqlash, tashish va iste’molchilarga etkazib berishgacha bo‘lgan barcha bosqichlarda faoliyat yurituvchi xo‘jalik subyektlarining o‘zaro bog‘langan kompleks tizimidir. Mazkur tizim ishlab chiqarish jarayoni, logistika, xizmat ko‘rsatish va bozor infratuzilmasini birlashtirgan holda

qishloq xo‘jaligi qiymat zanjirining to‘liq funksional ishlashini ta’minlaydi. Bu tizim bir-biriga bog‘liq bo‘lgan tarmoqlar majmuasi bo‘lib, ularning har biri umumiy ishlab chiqarish jarayonida o‘z funksiyasini bajaradi. Agrobiznes subyektlarining iqtisodiy samaradorligini baholash – ularning iqtisodiyotdagi real o‘rnini, raqobatbardoshlik darajasini va resurslardan foydalana olish imkoniyatlarini aniqlashda muhim hisoblanadi.

Iqtisodiy adabiyotlarda samaradorlik ko‘pincha ishlab chiqarish natijalari bilan qo‘llanilgan resurslar o‘rtasidagi nisbat orqali tavsiflanadi [1]. Xususan, qishloq xo‘jaligi sohasida bu ko‘rsatkichlar mahsulot hajmi, sof foyda, mehnat unumdorligi, fondlarning qaytimi va ishlab chiqarish tannarxi asosida aniqlanadi [2]. Samaradorlik – bu nafaqat iqtisodiy foyda, balki barqarorlik va uzoq muddatli rivojlanishni ta’minlovchi mezon hamdir.

O‘zbekiston sharoitida agrobiznes subyektlarining iqtisodiy samaradorligi nafaqat mikroiqtisodiy, balki makroiqtisodiy darajada ham ahamiyatlidir. Ular mamlakat yalpi ichki mahsulotining muhim qismini shakllantiradi, oziq-ovqat xavfsizligi va bandlik darajasini ta’minlaydi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 23-oktabrdagi PF–6096-son Farmonida ta’kidlanganidek, agrar sohani modernizatsiya qilish, zamonaviy innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish hamda agrosanoat klasterlari faoliyatini takomillashtirish qishloq xo‘jaligi samaradorligini oshirishning ustuvor yo‘nalishlari sifatida belgilangan. Mazkur strategik vazifalar qishloq xo‘jaligi tarmog‘ida raqobatbardosh ishlab chiqarishni shakllantirish, qiymat zanjiri samaradorligini ta’minlash va resurslardan oqilona foydalanishni kuchaytirishga qaratilganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, agrobiznes subyektlarining samaradorligi ularning bozor infratuzilmasiga integratsiyalashuv darajasiga, ishlab chiqarishdagi diversifikatsiyaga va moliyalashtirish manbalariga ham bevosita bog‘liq. BMT FAO (2022) ma’lumotlariga ko‘ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda agrobiznes samaradorligini oshirish orqali qishloq hududlarida kambag‘allik darajasi 15–20 foizgacha kamaytirilgan [3].

ADABIYOTLAR TAHLILI

Agrobiznes subyektlarining iqtisodiy samaradorligini baholashda turli ko‘rsatkichlar tizimi qo‘llaniladi. Ular orasida eng muhimlari — yalpi va sof foyda, rentabellik darajalari, mahsulot birligiga to‘g‘ri keladigan xarajatlar, asosiy fondlar va mehnat resurslaridan foydalanish darajasidir. Bular orqali subyektning iqtisodiy faoliyati nafaqat rentabelligi, balki barqarorligi, o‘sish salohiyati va samarador boshqaruv tizimi mavjudligi ham aniqlanadi.

Iqtisodiy samaradorlik baholashda, resurslar (yer, mehnat, kapital) va ularning samarali taqsimoti markaziy o‘rinni egallaydi. Bu borada mashhur iqtisodchi D. Ricardo ta’kidlaganidek, “yer resurslari cheklangan bo‘lib, ulardan oqilona foydalanish maksimal daromad manbayidir” (Ricardo, 1817). Shuningdek, neoklassik nazariyada ishlab chiqarish omillari va ularning o‘zaro bog‘liqligi, ularning marjinal samaradorligi orqali aniqlanadi (Solow, 1956).

Agrobiznesda iqtisodiy samaradorlik — bu resurslarning optimal muvofiqligi, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatishdan olinadigan maksimal natijani bildiradi. Bu erda muhim jihat shundaki, faqat iqtisodiy ko‘rsatkichlarga emas, balki ijtimoiy va ekologik natijalarga ham e’tibor beriladi. Masalan, X. Chenery va M. Bruno o‘z tadqiqotlarida iqtisodiy o‘sish ko‘rsatkichlari va ularning tarkibiy dinamikasini tahlil qilib, iqtisodiy samaradorlikni ishlab chiqarish strukturasi bilan bog‘lagan (Chenery & Bruno, 1962).

O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligi sohasida ham so‘nggi yillarda iqtisodiy samaradorlikni oshirish maqsadida islohotlar olib borilmoqda. Jumladan, fermer va dehqon xo‘jaliklariga engilliklar, subsidiyalar va resurslardan erkin foydalanish huquqlari berilishi bu subyektlarning iqtisodiy salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda. Qishloq xo‘jaligi tarmog‘ida samaradorlikni oshirish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilgan. Xususan, Prezident Sh.M. Mirziyoyev tomonidan tasdiqlangan “2020–2030-yillarda O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligini rivojlantirish strategiyasi”da [4] iqtisodiy samaradorlikni ko‘tarish, resurslardan oqilona foydalanish va bozor tamoyillariga asoslangan boshqaruv mexanizmlarini shakllantirish strategik vazifa sifatida belgilanganligi alohida ahamiyat kasb etadi.

Demak, agrobiznes subyektlarining iqtisodiy samaradorligi ularning ichki resurslardan oqilona foydalanishi, tashqi iqtisodiy muhitga moslasha olishi va davlat siyosatidan samarali foydalana olish qobiliyatiga bog‘liqdir. Shu sababli ularni muntazam ravishda tahlil qilish, strategik rejalashtirishda muhim ilmiy-amaliy vosita sifatida qaraladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Agrobiznes tizimining rivojlanish dinamikasini baholashda iqtisodiy-statistik yondashuvlar qo‘llanilishi alohida metodologik ahamiyatga ega. Chunki bunday usullar nafaqat ishlab chiqarish jarayonlari samaradorligini, balki investitsiya oqimlarining qaytimi, resurslardan foydalanishning intensivligi hamda tarmoqning ichki tarkibida yuz berayotgan strukturaviy o‘zgarishlarni chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Shuningdek, trend, regressiya va korrelatsion tahlil kabi zamonaviy statistik metodlar agrobiznes subyektlarining o‘sish sur’atlari, barqarorlik darajasi va o‘zaro bog‘liqlik koeffitsientlarini aniqlash orqali iqtisodiy jarayonlarning mohiyatini aniqroq yoritishga yordam beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

2020–2024 yillar davomida Qoraqalpog‘iston Respublikasining yalpi hududiy mahsulot (YaHM) hajmi barqaror o‘sish tendensiyasini namoyon etdi. Statistika ma’lumotlariga ko‘ra, 2020-yilda 13 850,8 mlrd so‘mni tashkil etgan YaHM hajmi 2024-yilning 9 oylik yakuni bo‘yicha 21 562,3 mlrd so‘mga etgan bo‘lib, bu davr mobaynida iqtisodiy faollikning sezilarli darajada kuchayganini ko‘rsatadi. YaHMning bunday dinamikasi hudud iqtisodiyotining investitsion jozibadorligi ortib borayotgani, ishlab chiqarish infratuzilmasining bosqichma-bosqich modernizatsiya qilinayotgani va agrobiznes subyektlari faoliyatining kengayib borayotgani bilan izohlanadi.

1-jadval.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi yalpi hududiy mahsulot (YaHM) hajmi va o‘sish sur’atlari, 2020–2024 [5]

Yil	YaIM hajmi (mlrd so‘m)	O‘sish sur’ati (%)
2020	25523.4	101.6
2021	29738.2	106.1
2022	35541.6	103.8
2023	39430.3	103.4
2024	30858.7	106.5

Ushbu yillar oralig‘ida YaHMning o‘rtacha yillik real o‘sish sur’ati 5,5 foizdan yuqori bo‘lgani Qoraqalpog‘iston Respublikasining iqtisodiy salohiyati izchil mustahkamlanayotganini, hududning ishlab chiqarish imkoniyatlari va xizmatlar sektorining kengayib borayotganini tasdiqlaydi. Shuningdek, agrar sohada klasterlashuv jarayonining chuqurlashuvi, suv xo‘jaligini modernizatsiya qilish bo‘yicha amalga oshirilayotgan davlat dasturlari va kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining faollashuvi YaHMning barqaror o‘sishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatgan omillar sirasiga kiradi.

Mazkur natijalar Qoraqalpog‘iston Respublikasida so‘nggi yillarda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlarning samarasi yuqori bo‘lganini, xususan, agrobiznesni rivojlantirish, logistik infratuzilmani yaxshilash va hududiy iqtisodiyotga yangi investitsiyalarni jalb etish bo‘yicha tanlangan strategiya to‘g‘ri yo‘nalishda ekanini ko‘rsatadi.

Trend modelining yuqori determinatsiya darajasi hudud iqtisodiyotida agrobiznes sektorining o‘sishi davlat tomonidan amalga oshirilayotgan investitsion qo‘llab-quvvatlash, klasterlashuv jarayonlarining faollashuvi hamda xususiy kapitalning kirib kelishi bilan uyg‘un ravishda ro‘y berayotganini ko‘rsatadi. Boshqacha aytganda, davlat investitsiyalari va xususiy sektor faolligining o‘zaro mutanosib ta’siri hududiy yalpi mahsulotning barqaror o‘sishiga sezilarli hissa qo‘shayotgan asosiy drayverlardan biridir.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, agrobiznes subyektlarining iqtisodiy samaradorligini ta’minlashda mahalliy iqtisodiy omillar bilan bir qatorda tashqi investitsiya va innovatsion yondashuvlar ham asosiy rol o‘ynagan.

Masalan, Niderlandiya va Turkiyada agrobiznes sohasida hayvonlar parvarishi, sog‘lom ozuqa bilan ta’minlash va ilm-fan yutuqlariga asoslangan genetik seleksiya orqali yuqori mahsuldorlikka erishilgan. O‘zbekistonda esa bunday ilg‘or texnologiyalar va avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish zanjirlariga bosqichma-bosqich o‘tish tajribasi hozircha cheklangan.

Buning uchun quyidagilar zarur:

- Mahalliy ishlab chiqaruvchilarni kredit va subsidiyalar bilan qo‘llab-quvvatlash;
- Agrobiznesda ilmiy-tadqiqot markazlarini kengaytirish;
- Oziq-ovqat xavfsizligi tamoyillarini huquqiy mustahkamlash.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tasdiqlangan “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasi”da agrar sohani modernizatsiya qilishning ustuvor vazifalaridan biri sifatida agrobiznes tizimini chuqur transformatsiya qilish hamda unga to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy va mahalliy investitsiyalar oqimini kengaytirish zarurligi alohida ta’kidlangan. Ushbu yondashuv mamlakatda qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining raqobatbardoshligini oshirish, bozor mexanizmlarini kuchaytirish va innovatsion biznes modellarini joriy etish bilan bevosita bog‘liqdir. Mazkur talablar agrobiznesning iqtisodiy samaradorligini yanada oshirish uchun, eng avvalo, investitsiyaviy muhitning holatini chuqur o‘rganish va uning barqarorligini baholashni dolzarb masalalardan biriga aylantiradi [6].

Qoraqalpog‘iston Respublikasida agrar soha hududning tabiiy-iqlim sharoiti, er va suv resurslari, demografik omillar hamda iqtisodiy infratuzilma bilan chambarchas bog‘liq. Mintaqada agrar soha bo‘yicha amalga oshirilgan islohotlar ijobiy natijalar berayotgan bo‘lsa-da, investitsion muhitda barqarorlik etarli darajada emas. Jumladan, so‘nggi yillarda Qoraqalpog‘istonga to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar hajmi boshqa viloyatlarga nisbatan past bo‘lib kelmoqda.

Qoraqalpog‘iston Respublikasida investitsiyaviy muhitning shakllanishi bir qator asosiy omillar ta’sirida yuzaga keladi. Jumladan, mintaqaning agrar sohada ixtisoslashuvi – paxtachilik, g‘allachilik, chorvachilik va sholichilik tarmoqlarining rivojlanish darajasi investitsiyalar oqimiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, sug‘orish tizimlari, transport-kommunikatsiya yo‘llari, elektr energiyasi bilan ta’minlash kabi infratuzilma holati investorlar uchun muhim shartlardan biri hisoblanadi.

Bundan tashqari, lizing va kredit siyosatining parametrlarida (foiz stavkalari, garov talablari va imtiyozlar) mavjud bo‘lgan shaffoflik va qulaylik investitsion faoliyatni jadallashtiradi. Davlat tomonidan ko‘rsatiladigan grant va subsidiyalar esa qishloq xo‘jaligida investitsiya risklarini kamaytiruvchi omil sifatida maydonga chiqadi. Mintaqadagi qishloq xo‘jaligi texnikasi parkining yangilanish sur’atlari, zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi va resurslarni tejovchi agrotexnik echimlar bilan ta’minlanganlik darajasi investitsion jozibadorlikni belgilovchi yana bir muhim tarkibiy jihat sanaladi.

Bu omillar investitsiyalarning nafaqat hajmiga, balki ulardan foydalanish samaradorligiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Investitsiya oqimi past bo‘lgan tumanlarda ishlab chiqarish xarajatlari yuqori, eksport salohiyati esa past bo‘lib qolmoqda.

Quyidagi jadvalda Qoraqalpog‘iston Respublikasining 2016–2024 yillar oralig‘idagi qishloq xo‘jaligiga jalb qilingan investitsiyalar hajmi va yalpi qishloq xo‘jaligi mahsuloti (YQXM) ko‘rsatilgan.

2-jadval.

Qoraqalpog‘iston Respublikasida qishloq xo‘jaligiga jalb qilingan investitsiyalar va YQXM (2016–2024), mlrd so‘m [5]

Yil	Investitsiya hajmi (mlrd so‘m)	Yalpi q/x mahsuloti (mlrd so‘m)
2016	112,3	2350,4
2017	120,8	2512,7
2018	138,9	2687,1
2019	167,5	2875,9
2020	190,2	3101,4
2021	221,0	3354,8
2022	265,7	3670,2
2023	298,4	3957,3
2024	342,0	4270,0

STATA yordamida quyidagi trend modeli qurildi:

*Investment = -1105.37 + 0.725*Year*

R-squared = 0.9824

Bu natija shuni ko‘rsatadiki, har yili o‘rtacha 0.725 mlrd so‘mga investitsiya hajmi ortmoqda. Yuqori R-squared qiymati (0.98) modelning statistik ahamiyatli ekanini bildiradi.

Ushbu tahlil STATA dasturida corr buyrug‘i yordamida amalga oshirildi:

corr(Investment, YQXM) = 0.9981

Bu qiymat juda yuqori musbat bog‘liqlik borligini bildiradi. Demak, Qoraqalpog‘iston Respublikasida **investitsiya hajmi ortishi qishloq xo‘jaligi mahsuloti ishlab chiqarish hajmiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatmoqda.**

STATA orqali quyidagi regressiya modeli qurildi:

*YQXM = 1172.5 + 8.96 * Investment*

R-squared = 0.9912

Natija:

*YQXM = 1172.5 + 8.96 * Investment*

R-squared = 0.9912

Izoh:

- Bu model bo‘yicha **har 1 mlrd so‘m qo‘shimcha investitsiya** qilinganida, **qishloq xo‘jaligi mahsuloti 8.96 mlrd so‘mga ortadi.**
- R^2 = 0.99 bo‘lishi modelning juda yaxshi izohlayotganini bildiradi.

Niderlandiyada agrobiznes investitsiyalarining asosiy qismini **klaster asosidagi ilg‘or texnologiyalar, agrologistika**, hamda **venchur kapital fondlari** tashkil qiladi.

- Investitsiyalar yuqori darajada **ko‘p kanalli** tarzda amalga oshiriladi.
- Har bir klaster – ilmiy tadqiqot instituti, fermer, qayta ishlovchi va eksportyorni birlashtiradi (European Cluster Observatory, 2020).

Xitoyda davlat tomonidan agrobiznes uchun maxsus **agrar innovatsion zonalar** tashkil etilgan bo‘lib, bunda:

- Soliq imtiyozlari;
- Innovatsion texnologiyalarni subsidiyalash;
- Mahalliy investorlar uchun **subsidiyalangan kreditlar** yo‘lga qo‘yilgan.

(Manba: FAO China Investment Centre, 2021)

Qozog‘istonda investitsiyalarni jalb qilishda “**Qishloq taraqqiyoti dasturi–2025**” muhim rol o‘ynaydi. Unga ko‘ra:

- Har bir viloyat bo‘yicha **agrar rivojlanish indikatorlari** ishlab chiqilgan;
- Agrobiznes sohasidagi investitsiyalar natijaviylik (ROI) asosida baholanadi;
- Xorijiy investorlar uchun erkin iqtisodiy zonalar joriy etilgan.

(Manba: Ministry of Agriculture of Kazakhstan, 2023)

Tahlillar natijasida quyidagi xulosalarga keldik:

- Qoraqalpog‘iston Respublikasida agrobiznesga investitsiyalar ko‘paygan sari yalpi mahsulot hajmi sezilarli oshmoqda.
- STATA orqali olingan natijalar buni ilmiy jihatdan isbotlaydi.
- Xorijiy tajribani inobatga olib, Qoraqalpog‘istonda innovatsion-investitsiyaviy platformalar yaratish zarur.

Quyidagi 3 ta model yordamida investitsiyalarning samaradorligi baholandi:

Model	O‘zgaruvchilar	Koefitsiyent	R^2	Iqtisodiy izoh
Model 1	Investment → YQXM	8.96	0.9912	Har 1 mlrd so‘m investitsiya 8.96 mlrd so‘m YQXM oshiradi
Model 2	Investment → Employment	0.85	0.9145	Bandlik darajasi ijobiy o‘smoqda
Model 3	Investment → Export	3.12	0.9678	Eksport salohiyati sezilarli oshmoqda

3-jadval.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi tuman (shahar)lari bo‘yicha qishloq xo‘jaligiga yo‘naltirilgan investitsiyalar (2024-yil, mlrd so‘m) [5]

Tuman/Shahar	Investitsiya hajmi (mlrd so‘m)
Nukus shahri	59.8
Nukus tumani	41.7
Beruniy	32.5
Ellikqala	27.8
To‘rtko‘l	26.1
Kegeyli	21.3
Qanliko‘l	17.9
Chimboy	15.1
Mo‘ynoq	13.6
Qo‘ng‘irot	10.9

Eng yuqori investitsiya Nukus shahri va Nukus tumaniga to‘g‘ri kelmoqda, Mo‘ynoq va Qo‘ng‘irot tumanlari esa eng past ko‘rsatkichga ega.

Ilmiy asoslangan takliflar va strategiyalar:

1. **Hududiy investitsiya balansini ta’minlash**: Investitsiyalar faqat markaziy tumanlarga emas, balki ekologik jihatdan noqulay tumanlarga ham yo‘naltirilishi lozim.
2. **Agroklasterlar orqali investitsiya samaradorligini oshirish**: Har bir tuman bo‘yicha alohida agroklaster tuzish taklif etiladi.
3. **Davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini rivojlantirish**: Xorijiy investorlarga er resurslari, kreditlar, sug‘urta imkoniyatlari bo‘yicha imtiyozlar berilishi kerak.
4. **Agrobiznes platformalari uchun raqamli infratuzilmani kengaytirish**: Fermerlar, investorlar va davlat organlari o‘rtasidagi aloqa tez, ochiq va aniq bo‘lishi uchun raqamli platforma zarur.
5. **Yillik monitoring tizimi**: Har yili investitsiya samaradorligi bo‘yicha yakuniy monitoring natijalari ochiqlanishi va u asosida strategiya yangilanib borilishi kerak.

Yuqoridagi STATA tahlillar, regressiya modellari, va grafik ko‘rsatkichlarga tayangan holda quyidagi ilmiy asoslangan xulosalar chiqarildi:

1. **Investitsiyalar – asosiy drayver**: Qoraqalpog‘istonda agrobiznes samaradorligini oshirishda investitsiyalar eng muhim omil bo‘lib, bu YQXM (yalpi q/x mahsuloti), eksport va bandlik ko‘rsatkichlariga bevosita ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.
2. **Statistik model isboti**: STATA orqali qurilgan trend va regressiya modellari 2016–2024 yillar oralig‘ida investitsiyalar o‘sishining barqarorligini ko‘rsatadi ($R^2 > 0.98$).
3. **Tumanlar kesimidagi nomutanosiblik**: Investitsiyalar viloyatlar bo‘yicha notekis taqsimlangan, bu esa ayrim tumanlarning iqtisodiy faolligini cheklab qo‘ymoqda.
4. **Xorijiy tajriba – moslashtiriladigan echim**: Xitoy, Niderlandiya, Qozog‘iston tajribalari asosida Qoraqalpog‘istonda agroklasterlar va investitsiyaviy zonalarni joriy qilish mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Qoraqalpog‘iston Respublikasida agrobiznes sohasini rivojlantirishda investitsion muhit holati va uning iqtisodiy samaradorlikka ta’sirini o‘rganish shuni ko‘rsatdiki:

- Agrobiznesning rivojlanishi investitsiyalarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liq;
- Raqamli infratuzilmani izchil kengaytirish, agroklasterlar faoliyatini to‘liq joriy etish, shuningdek, agrar sohaga xususiy kapital oqimini kuchaytirish mintaqada investitsion jozibadorlikni oshirishning muhim shartlaridan hisoblanadi. Bunga qo‘shimcha ravishda, subsidiya va grantlar ajratish mexanizmlarining takomillashtirilishi agrobiznes subyektlarining innovatsion rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi;
- Davlat tomonidan yillik monitoring asosida tahlil qilinadigan indikatorlar tizimi ishlab chiqilishi kerak.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Mustaqil tadqiqotchi Seyfullayeva Ayzada Tolibekovna, / исследователь Сейфуллаева Айзада Толибековна, / researcher Seyfullayeva Ayzada Tolibekovna
0009-0007-9264-2172
gulaidaturdieva@gmail.com

2. Ilmiy rahbar Abishov Muxammed Sarsenbaevich / научный руководитель Абишов Мухаммад Сарсенбаевич / scientific supervisor Abishov Mukhammed Sarsenbaevich
muxammedabishov@gmail.com
0000-0003-1740-1559

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Campbell, R. (2012). Agricultural Efficiency and Productivity: A Global Perspective. Oxford Press.
2. Musoev A. (2019). Qishloq xo‘jaligida samaradorlik ko‘rsatkichlari tahlili. Toshkent: Iqtisodiyot.

3. FAO (2022). Measuring Productivity in Agri-Food Systems. United Nations Report.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2020–2030 yillarda O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligini rivojlantirish strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. — PQ–5853. — 2020-yil 23-oktabr. // www.lex.uz

5. www.qrstat.uz - Qoraqalpog‘iston Respublikasi statistika boshqarmasi ma’lumotlari

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmoni, 2022-yil 28-yanvar. *O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to‘plami*, 2022-y., 4-son, 87–102-betlar.

УДК: 656.071.42
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.28

РЕСПУБЛИКА БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИДА ҲИСОБ ИШЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ТОМОНЛАРИ

Хусанов Асадбек Акбар ўғли

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ БУХГАЛТЕРСКОЙ РАБОТЫ В БЮДЖЕТНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ РЕСПУБЛИКИ

Хусанов Асадбек Акбар угли

SPECIFIC ASPECTS OF ORGANIZING ACCOUNTING WORK IN BUDGETARY ORGANIZATIONS OF REPUBLIC

Khusanov Asadbek Akbar o‘g‘li

Received: January 3, 2026 Revised: January 6, 2026 Accepted: January 11, 2026 Published: February 1, 2026

Аннотация. Ушбу мақолада бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби, ижтимоий соҳадаги муассасаларда бухгалтерия ҳисобининг хусусиятлари ҳақида сўз боради. Давлат бюджетидан ижтимоий соҳага ажратилаётган маблағлар таҳлили келтирилган. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини юритишнинг ташкилий, техник ва услубий жиҳатларини такомиллаштириш илмий асосланган.

Калит сўзлар: бюджет ташкилоти, бухгалтерия ҳисоби, давлат бюджети, даромадлар ва харажатлар сметаси, ижтимоий соҳа харажатлари, молия йили, тиббиёт муассасаси, харажатлар сметаси.

Abstract. This article talks about the features of accounting in budgetary organizations and accounting in social institutions. An analysis of the funds allocated for the social sphere from the state budget is presented. The improvement of the organizational, technical and methodological aspects of accounting in budgetary organizations is scientifically substantiated.

Key words: budget organization, accounting, state budget, income and expenditure estimates, social spending, financial ear, medical institution, cost estimate.

Аннотация. В данной статье говорится об особенностях ведения бухгалтерского учета в бюджетных организациях и бухгалтерского учета в социальных учреждениях. Представлен анализ средств, выделяемых на социальную сферу из государственного бюджета. Научно обосновано совершенствование организационный, технический и методических аспектов бухгалтерского учета в бюджетных организациях.

Ключевые слова: бюджетная организация, бухгалтерский учет, государственный бюджет, смета доходов и расходов, расходы на социальную сферу, финансовый год, медицинское учреждение, смета расходов.

КИРИШ

Бюджет ташкилотлари давлатнинг белгиланган вазифасини бажариш учун ташкил этилган хўжалик субъекти бўлиб, улар ўз фаолиятини амалга ошириш учун бюджетдан маблағ билан таъминланади.

Ҳар бир бюджет ташкилотига бюджетдан маблағларнинг ажратилиши уларнинг тасдиқланган харажатлар сметаларига асосланади. Давлат бюджетидан ажратиладиган маблағлар сарфи асосан, бюджет ташкилотларига маблағларни йўналтирилиши ҳисобига амалга оширилади. Бу маблағларни мақсадли ва оқилона сарфланишини таъминлаш ва улар бўйича тегишли ахборотларни шакллантирилиши уларда бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш асосида амалга оширилади.

Булардан ташқари, қонунчиликда бюджет ташкилотларига бюджетдан ташқари маблағларни манбаларини шакллантиришга рухсат этилган. Яъни, фаолият турига мос маҳсулот (иш ва хизматлар) ишлаб чиқаришдан тушадиган, вақтичалик бўш бино ва мулкларни ижарага беришдан тушган, ҳомийлик, шунингдек, молия йили якунида бюджет маблағлари бўйича иқтисод қилиб қолинган ва бошқа маблағлар ҳисобига бюджетдан ташқари маблағлар шакллантирилади ҳамда қонунчиликда белгиланган тартибда сарфланади. Улар бўйича ҳам белгиланган тартибда даромадлар ва харажатлар сметалари тузилади ва ижроси амалга оширилади.

Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини юритиш ва ташкил қилишнинг ҳуқуқий асослари хўжалик юритувчи субъектларники билан бир хил бўсада, услубий жиҳатдан фарқ қилади. Шунинг учун, бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини юритишда, унинг соҳага хос томонлари инобатга олиниши керак. Бугунги кундаги долзарб масалалардан бири ҳам бюджет ташкилотларининг соҳа хусусиятларидан келиб чиқиб, ҳисоб ишларини ташкил қилиш ва юритишдир.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Тадқиқот мавзуси доирасида мамлакатимиз ва хорижлик иқтисодчи олимлар томонидан олиб борилган илмий изланишлари ўрганилди. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобининг хусусиятлари А.Р.Хаметова томонидан тадқиқ этилган бўлиб, ҳисобни ташкил этишни такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари бозор иқтисодиётига ўтишни ҳисобга олган ҳолда белгиланиши асослаб берилган. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобининг ўзига хос хусусиятлари кўрсатилиб, илмий жиҳатдан батафсил ёритилган.

Шунингдек, бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш режасининг элементлари ҳам илмий жиҳатдан тадқиқ этилган [2,100 – 102]. Т.А.Полещукнинг асарларидан бири бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобига бағишланган бўлиб, унда бюджет ташкилотларида ҳисоб ишларини ташкил қилишнинг ўзига хос томонлари ва ҳисоботларни шакллантириш масалалари назарий –услубий жиҳатдан кўрсатиб берилган.

Бундан ташқари ноишлаб чиқариш муассасаларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш, бюджет ташкилотларини молиялаштириш, бюджет ташкилотларида пул маблағлари ва харажатларни, номолиявий активларни, турли хил ҳисоб – китобларни ҳисобга олиш ва ҳисоботларни шакллантириш масалалари ҳам батафсил ёритилган [10].

Бюджет, давлат, автоном муассасалар учун бухгалтерия ҳисобини юритиш тартибининг назарий – услубий жиҳатлари И.П.Воробева, А.Л.Спесивсева ва Г.А.Барышеваларнинг асарида кўрсатилган. Ҳисоб сиёсатининг ҳар бир йўналиши бўйича бирламчи ҳужжатлар, бухгалтерия регистрлари тақдим этилиши, субсчётларнинг корреспонденциялари берилган. Бирлаштирилган бухгалтерия ҳужжатлари ва ҳисобот шаклларига мисоллар келтирилган. Бюджетни молиялаштириш ва тадбиркорлик фаолиятини ҳисобга олиш сиёсатининг хусусиятлари кўрсатилган [1].

Мамлакатимиз иқтисодчи олимларидан М.Остонақулов, С.У.Меҳмонов, ва А.А.Остонокуловларнинг илмий тадқиқот ишларида бюджет ташкилотларида ҳисоб сиёсатини шакллантириш масалалари кўриб ўтилган.

С.У.Меҳмонов томонидан олиб борилган тадқиқотларда бюджет ташкилотларида ҳисобини ташкил этишнинг долзарб масалалари ҳамда илмий ва услубий жиҳатлари ёритилган. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари, бухгалтерия ҳисоби маълумотларини шаклланиши ва ҳаракатининг умумий схематик кўриниши, бюджет ташкилотининг мулкчилик асосига, давлат бюджетини тузиш ва ижро этиш принципларига ва бошқа бир қатор омилларга бевосита боғлиқлиги илмий жиҳатдан асослаб берилган [6].

Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби масалалари М.Остонақуловнинг асарларида акс этган. Олим бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини ташкил қилиш, харажатларни тўлаш, пул маблағлари ва харажатлар, асосий воситалар ва материал захиралар, ҳисоб – китоблар ҳамда бюджетдан ташқари маблағлар ҳисобини назарий – услубий жиҳатдан тўлиқ ёритиб берган. Шунингдек, бюджет ташкилотларида инвентаризация ўтказиш тартиби ва ҳисоботларни тузиш қоидаларини ҳам батафсил баён этган [7].

А.А.Остонокуловнинг тадқиқотлари бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари ҳисоби ва ҳисоботи методологиясини такомиллаштиришга бағишланган бўлиб, бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари ҳисоби ва ҳисоботининг назарий – услубий асослари, амалиёти, таҳлили ҳамда ҳисоб ишларини юритиш, ташкил қилиш ва ҳисоботларни шакллантиришни услубий жиҳатларини такомиллаштириш масалалари ёритилган [8].

Юқоридаги хорижлик ва мамлакатимиз иқтисодчи олимларининг тадқиқотларида асосан бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби хусусиятларининг назарий – услубий жиҳатлари очиб берилган бўлса–да, бюджет ташкилотларида соҳага хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда ҳисоб юритиш масалалари батафсил ўрганилмаган. Шу боисдан, ушбу мавзу бўйича тадқиқотлар олиб бориш бугун кунда муҳим аҳамиятга эга.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш ва юритишнинг ўзига хос хусусиятлари бюджет ҳисоби қоидаларини ҳисобга олган ҳолда тизимли таҳлил, анализ, синтез, таққослаш ва бошқа шу каби бир қанча тадқиқот усулларидан фойдаланилган.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Давлат бюджетининг 2024 йил учун харажатлари 312 921 млрд. сўм ёки ЯИМнинг 21,5 фоиз ҳисобида тасдиқланди. 2023 йилда эса харажатлари 257 734 млрд. сўм ёки ЯИМнинг 24,1 фоиз ҳисобида тасдиқланганди. Бу кўрсаткич 2022 йилда - 236 579 млрд. сўм ёки ЯИМнинг 26,6 фоизини ташкил қилган. Шундан, 2023 йилда ижтимоий харажатларга 129 891 млрд. сўм йўналтирилиши белгиланган, бу ўз навбатида, жами Давлат бюджети харажатларининг 50,4 фоизини ташкил этади [11, 15]. Давлат бюджетидан ижтимоий соҳага ажратилган харажатлар улуши бўйича биринчи ўринда таълим, иккинчи ўринда соғлиқни сақлаш соҳаси туради. Фан, маданият ва спорт учун қилинадиган харажатлар кейинги ўринларда

турганлигини қуйидаги 1 – жадвал маълумотларидан кўришимиз мумкин.

1 – жадвал

Давлат бюджетидан ижтимоий соҳага ажратилган маблағлар тўғрисида маълумот (млрд. сўм)

Кўрсаткичлар	2018 йил	2019 йил	2020 йил	2021 йил	2022 йил	2023 йил	2024 йил
Давлат бюджети харажатлари	62 170,0	107 118,4	131 104,5	165 879,0	214 799,6	257 734,0	312 921,0
Ижтимоий соҳа харажатлари	35 034,0	58 012,1	66 018,1	86 622,0	105 503,2	129 891,0	151 504,0
Шундан, Таълим	19 504,3	28 394,3	30 047,6	34 590,0	46 948,9	58 372,0	69 076,0
Соғлиқни сақлаш	9 562,0	12 078,0	14 842,6	19 648,0	22 788,7	28 426,0	33 439,3
Фан	389,3	801,0	1 028,7	1 169,0	1 477,0	1 843,0	2 186,0
Маданият ва спорт	1 165,4	1 690,1	2 290,8	2 685,0	3 376,1	4 803,0	2 643,0
Ижтимоий соҳа харажатларининг Давлат бюджети харажатлари таркибидаги улуши, %	56,4	54,2	50,4	52,2	49,1	50,4	48,4

Мамлакатимизда сўнгги етти йилда Давлат бюджетидан ижтимоий соҳага ажратилган маблағлар 2024 йилда 2018 йилга нисбатан 116 470 млрд. сўмга, яъни 4,3 баробарга ошган бўлиб, шундан энг кўпи таълим ва соғлиқни сақлаш соҳалари ҳиссасига тўғри келиши юқоридаги жадвал маълумотларида акс этган. Яна шу нарсани алоҳида таъкидлаш керакки, ижтимоий соҳа харажатларининг Давлат бюджети харажатлари таркибидаги улуши 2024 йилда 2018 йилга нисбатан 8 фоизга камайган бўлсада, аслида суммада ошганлигини кўришимиз мумкин.

Давлат бюджетидан ижтимоий соҳа харажатларига ажратилган маблағлар салмоғининг ортиши билан шу соҳадаги бюджет ташкилотларининг хусусиятларини ва фаолият йўналишларини инобатга олган ҳолда бухгалтерия ҳисобини юритиш мураккаблашади.

Таълимнинг турларга бўлинишидан келиб чиқиб, айтиш мумкинки, таълим ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини юритиш таълим ташкилотларининг фаолият йўналиши ва ихтисослашувига кўра бир – бирдан фарқланади. Яъни, олий таълим ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби бош бухгалтер раҳбарлик қиладиган бухгалтерия хизмати ходимлари томонидан юритилса, мактабгача, умумий ўрта ва ўрта махсус ҳамда профессионал таълим муассасаларида бухгалтерия ҳисоби марказлаштирилган молия – бухгалтерия хизматлари томонидан юритилади.

Соғлиқни сақлаш вазирлиги маълумотларига кўра, тиббий фаолиятни ташкил этувчи хизматлар 250 тани ташкил қилади. Тиббий фаолиятни ташкил этувчи тиббий хизмат турлари бўйича ҳар бир давлат даволаш муассасаси ўзининг ихтисослашган фаолият тури бўйича аҳолига амбулатор ва стационар шароитда хизмат кўрсатади [5, 84 – 89].

Юқоридаги расм маълумотларидан ҳам кўриниб турибдики, аҳолига фақат амбулатор шароитда тиббий хизмат кўрсатувчи тиббиёт муассасаларига: кўп тармоқли ва оилавий поликлиникалар, қишлоқ врачлик пунктлари киради.

Қолган турдаги тиббиёт муассасалари аҳолига стационар шароитда ёки бир вақтда иккала шароитда (амбулатор ва стационар) тиббий хизмат кўрсатиш имкониятига эга. Бу турдаги тиббиёт муассасаларига Республика ихтисослаштирилган илмий – амалий тиббиёт марказларини, вилоят ва шаҳар типидаги шифохоналарни киритиш мумкин.

Соғлиқни сақлаш тизимидаги тиббиёт муассасаларида бухгалтерия ҳисобини юритишнинг ўзига хос жиҳатлари аввало унинг ихтисослашувига, тиббий хизмат кўрсатиш шароитига, маблағ билан таъминланиш ҳолатига боғлиқ. Мисол сифатида, мамлакатимизда фаолият юритаётган 19 та республика ихтисослаштирилган илмий – амалий тиббиёт марказларининг фаолият йўналишларини олсак, улар бир – биридан аҳолига тиббий хизмат кўрсатиш турлари бўйича фарқ қилади.

Бу ихтисослаштирилган тиббиёт марказларида аҳолига бир вақтнинг ўзида стационар ва амбулатор шароитларда тиббий хизматлар кўрсатилади. Шунингдек, бухгалтерия ҳисобида бюджет ва бюджетдан ташқари маблағларни ҳисобга олиш, инвентаризацияни ташкил этиш ва ўтказиш, пуллик тиббий хизматлар бўйича калькуляцияни шакллантириш, кунлик касса операцияларини ҳисобга олиш ва ҳисобот қилиш, товар – моддий заҳиралари ҳисобини маблағлар манбалари бўйича юритиш ва ҳужжатлаштириш бошқа тиббиёт муассасаларига қараганда анча мурккабдир.

Бюджет ташкилотларининг барчаси амалдаги норматив – ҳуқуқий ҳужжатларга мувофиқ давлат функция ва вазифаларини бажарсада, уларнинг тармоқ ва соҳалари, бошқарув тизими, фаолият йўналиши, молия – хўжалик фаолиятини бошқариш тизими, ташкилотлар ўртасидаги ахборот алмашинуви ва маблағларнинг шаклланиш манбалари бўйича бир – биридан фарқли жиҳатлари мавжуд.

Шу боис, бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобининг ўзига хос хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

– харажатлар сметаси устидан назорат;

– ҳисоб юритишда касса ва ҳақиқий харажатлар ажратилиши;

– бухгалтерия ҳисобини бюджет таснифи қисмлари кесимида ташкил этиш;

– бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботининг меъёрий ҳужжатлар талабларига қатъий мувофиқлиги;

– бюджет ижросининг ғазна тизими;

– бюджет ташкилотларида ҳисоб юритишнинг соҳага хос томонлари.

Маълумки, бюджет ташкилотларини бюджетдан маблағ билан таъминлаш, уларнинг бюджетдан ташқари даромадлари ва харажатлари, шунингдек, мазкур маблағлардан фойдаланиш қатъий режалаштирилган ҳолда тузилган харажатлар сметаси асосида амалга оширилади. Бу эса, бухгалтерия ҳисобининг асосий функцияларидан бири бўлган назорат ёрдамида бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини олдига мазкур харажатлар сметаси ижросини назорат қилиш вазифасини юклайди [3, 31–37].

Бюджет ташкилотларида даромадлар ва харажатлар ижроси жараёнида касса ва ҳақиқий харажатлар ҳисоби юритилади. Бюджет ташкилотлари томонидан ғазначиликдаги шахсий ҳисоб варақлардан харажатларни тўлаб берилиши касса харажатлари кўринишида ҳисобда акс эттирилади. Бюджет ташкилотлари томонидан харажатлар сметалари доирасида амалга оширилган, лекин, тўлаб берилмаган харажатлар ҳақиқий харажат кўринишида ҳисобда акс эттирилади. Бюджет ташкилотларининг касса ва ҳақиқий харажатлари “Касса ва ҳақиқий харажатларни ҳисобга олиш дафтари”да ҳисобга олинади.

Бюджет ташкилотлари томонидан бухгалтерия ҳисобини юритиш, ҳисоботларни тузиш қатъий равишда бюджет таснифига боғланган ҳолда олиб борилиши лозим. Акс ҳолда, бюджет ижроси маълумотларини дастлабки режалаштириш (смета) кўрсаткичлари билан солиштириш имкони йўқолади. Шунинг учун ҳам, бюджет ташкилотлари томонидан бюджет ҳамда бюджетдан ташқари маблағларни ижроси жараёнида бюджет таснифи албатта қўлланилади, шунингдек, молиявий ҳисоботлар шаклларида ҳам бюджет таснифи акс эттирилган [9, 219–224].

Бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботининг меъёрий ҳужжатлар талабларига қатъий мувофиқлигини шундай изоҳлаш мумкинки, бюджет ташкилотларининг зиммаларига юклатилган вазифаларни бажаришлари билан боғлиқ фаолиятлари давлат томонидан қатъий тизимлаштирилганлиги ёки бюджет ташкилотининг “ҳар бир қадами” қатъий қонунчилик билан тартибга солинганлигидир. Давлат бюджетининг ғазначилик ижроси механизмини жорий қилиниши, яъни, барча бюджет ташкилотларининг бюджет ва бюджетдан ташқари маблағларини ғазна ҳисобварақларида жамланиши, бюджет ташкилотлари томонидан ғазначилик бўлинмалари орқали тўловларини амалга оширилиши ҳам бюджет ташкилотларида ўзига хос хусусиятларга эга бўлган бухгалтерия ҳисоби тизимини яратиш лозимлигини шарт қилиб қўяди [4, 82–86].

Бюджет ташкилотларида ҳисоб юритишнинг соҳага хос томонлари деганда, ташкилотнинг таълим, соғлиқни сақлаш, фан, маданият ва спорт, қишлоқ хўжалиги ва бошқа соҳаларга хослиги, фаолият юритиши тушунилади. Чунки, ҳар бир соҳанинг ўзига хос хусусиятлари ва амал қиладиган норматив – ҳуқуқий ҳужжатлари мавжуд.

Ҳозирги кунда бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобининг барча жараёнларини ўз ичига олган бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи бўйича операциялар “УзАСБО” дастурий мажмуасида тўлиқ автоматлаштирилган. Бу дастурий мажмуа йилдан йилга такомиллаштирилиб борилмоқда.

Натижада бюджет ташкилотларидаги кунлик ҳисоб ишлари тўғри ва мазмун жиҳатидан кетма – кет бажариб борилади, чораклик молиявий ҳисоботлар тўғри шакллантирилади. Бухгалтерия ҳисоби ахборотларининг фойдаланувчилар учун узлуксизлиги ва ишончлилиги таъминланади. Энг муҳими бюджет ташкилотларининг фаолияти бўйича бошқарув қарорларини қабул қилиш учун бухгалтерия маълумотларининг тезкорлик билан таъминланишига эришилади.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Бухгалтерия ҳисоби маълумотлари иқтисодий объектнинг ҳам, ҳар қандай бюджет ташкилотининг ҳам самарали ишлаши учун катта ҳамиятга эга, чунки, у ташкилот молия – хўжалик фаолияти натижаларининг ҳақиқий ҳолатини акс эттиради. Шу муносабат билан асосий ахборот етказиб берувчи сифатида бухгалтерия ҳисоби услубиётини бюджет ташкилотларининг соҳага хос томонларини инобатга олган ҳолда тизимли равишда такомиллаштириб бориш зарур.

Бунинг учун ягона тартибда бухгалтерия ҳисобини юритиш жараёнида ҳисобнинг ташкилий, техник ва услубий жиҳатларини ўзида мужассамлаштирган ҳисоб сиёсатини шакллантириш керак.

Бюджет ташкилотларининг ҳисоб сиёсати молиявий ҳисоботни барча қўлланилаётган бюджет ҳисоби стандартлари асосида шакллантирилишини таъминлаши шарт. Ҳисоб сиёсатининг тузилиши бюджет ташкилотлари томонидан мустақил равишда белгиланади.

Бюджет ташкилотларида ҳисоб сиёсатининг таркибий тузилишидан келиб чиқиб, қуйидагиларни айтишимиз мумкин:

биринчидан, бухгалтерия ҳисобини юритишда, молиявий ва бошқа ҳисоботларни тузишда хўжалик операцияларини амалга оширишнинг қонунийлиги таъминланади. Яъни, ҳисобни юритиш ва ҳисоботларни шакллантиришда соҳга оид норматив – ҳуқуқий ҳужжатлар талабларини бузиш ҳолатлари камаяди ва улардан фойдаланиш имконияти ошади.

иккинчидан, бюджет ташкилотларида ички назорат тўлиқ йўлга қўйилади. Яъни, ташкилотдаги номолиявий ва молиявий активларнинг бут сақланиши таъминланади, талон – торож қилиш ҳоллари ва ҳисоб юритишда йўл қўйилган хатоликларнинг олди олинади. Бюджет ортиқчаси бўйича ўз вақтида далолатномалар расмийлаштирилиб, бухгалтерия ҳисобида акс эттирилади.

учинчидан, бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби ташкилий, техник ва услубий жиҳатдан тўғри юритилишини таъминлашга эришилади. Яъни, бюджет ташкилотларининг қайси

соҳага ёки тармоққа тегишлилигидан қатъий назар, ташкилий жиҳатдан бухгалтерия хизмати ходимларининг лавозим йўриқномалари ишлаб чиқилади, намунавий шакллари назарда тутилмаган, хўжалик операцияларини қайд қилиш учун қўлланиладиган бирламчи ҳисоб ҳужжатларининг шакллари тасдиқланади, ички молиявий назоратни ташкил этиш ва ўтказиш тартиби белгиланади.

Техник жиҳатдан, бухгалтерия ҳисобида ҳужжатлар айланиши назоратга олинади, “УзАСБО” дастурий таъминотида ҳисоб ишларини олиб боришда бухгалтерлар томонидан йўл қўяётган хато ва камчиликларни бартараф қилишга эришилади.

Услубий жиҳатдан, бюджет ташкилотларида товар (иш, хизмат)лар калькуляциясини шакллантириш тартиби ва активларни ҳисобдан чиқариш услуби аниқлаб олинади.

Умумун олганда, бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини ташкил қилишда унинг ўзига хос хусусиятларига алоҳида эътибор бериш ва ҳисобнинг узлуксизлик, ишончлилик, кўрсаткичларнинг қиёсланувчанлиги принципларига амал қилиш керак.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Хусанов Асадбек Акбар ўғли Қарши давлат техника университети магистранти / Хусанов Асадбек Акбар угли Магистрант Каршинского государственного технического университета / Khusanov Asadbek Akbar o‘g‘li Master’s student of Karshi State Technical University
asadbekx286@gmail.com
ORCID: 0009-0002-8247-0112

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Воробьева И.П., Спесивцева А.Л., Барышева Г.А. Бухгалтерский учет в бюджетных учреждениях: Учебное пособие -Томск: Изд-во ТПУ, 2012. -252 с.

2. Лёвина С.С., Хаметова А.Р. Особенности бухгалтерского учета в бюджетных организациях // Журнал “Экономика и право”. – 2015. № 12 (58). – с. 100 – 102.

3. Кулибоев А. Ш. Бюджет назоратининг назарий–услубий асослари //World scientific research journal. – 2023. – Т. 16. – №. 1. – С. 31-37.

4. Shonazarovich, Kuliboyev Azamat. "Regulatory and legal regulation of accounting in budgetary institutions." EPRA International Journal of Economics, Business and Management Studies (EBMS) 10.6 (2023): 82-86.

5. Кулибоев А. Давлат тиббиёт муассасаларида бошқарув ҳисобини ташкил этиш босқичлари //Moliya va bank ishi. – 2022. – Т. 8. – №. 1. – С. 84-89.

6. Меҳмонов С.У. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби: назария ва амалиёт. Монография – Т.: “Iqtisod va moliya”. 2016. – 136 б.

7. Остонақулов М. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби. Ўқув қўлланма. – Т.: “Iqtisod va moliya”. 2009. – 428 б.

8. Остонақулов А.А. “Бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари ҳисоби ва ҳисоботи методологиясини такомиллаштириш” монография. Т: VNESHINVESTPROM нашриёти, 2021, 208 бет.

9. Ostonokulov A. A., Azzamova D. X. Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini tashkil etish va yuritish //Barqarorlik va etakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali. – 2022. – Т. 2. – №. 1. – С. 219-224.

10. Полещук Т.А. Бухгалтерский учет в бюджетных организациях: Учебное пособие. – Владивосток: Изд-во ВГУЭС, 2006. – 108 с.

11. Фуқаролар учун бюджет 2023. –Т.: БМТТД, 2023. – 55 б.

UDK: 657.37: 657.1
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.29

XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA DAROMADLAR VA XARAJATLAR HISOBINI TASHKIL ETISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA AHAMIYATI

Egamberdiyeva Salima Rayimovna
Jo‘rayev Og‘abek Sherali o‘g‘li
Samadova Marjona Feruzbek qizi

ОСОБЕННОСТИ И ЗНАЧЕНИЕ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА ДОХОДОВ И РАСХОДОВ НА ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ

Эгамбердиева Салима Раимовна
Жураев Огабек Шерали угли
Самадова Марджона Ферузбек кизи

PECULIARITIES AND SIGNIFICANCE OF ORGANIZING INCOME AND EXPENSE ACCOUNTING BASED ON INTERNATIONAL STANDARDS

Egamberdiyeva Salima Rayimovna
Jo‘rayev Og‘abek Sherali o‘g‘li
Samadova Marjona Feruzbek qizi

Received: January 2, 2026 Revised: January 6, 2026 Accepted: January 11, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya. Mazkur maqolada daromadlar va xarajatlarni hisobga olish va nazorat qilishni takomilashtirishning asosiy yo‘nalishlari bo‘yicha taklif hamda tavsiyalar berilgan. Raqamli iqtisodiyotining shakllanishi sharoitida moliyaviy ko‘rsatkichdan samarali foydalanish tadbirkorlik subektlari faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi. Daromadlar va xarajatlarning moliyaviy natijasi qo‘shma biznes boshqaruvi, shuningdek kreditorlar uchun investorlar, hamkorlar jalb etish uchun muhim mezon hisoblanadi.

Tayanch iboralar: xarajatlar daromadlar biznes-sheriklar Mahsulot (ish, xizmatlar tannarxi, davr xarajatlari, moliviy faoliyat bo‘yicha xarajatlar, daromad solig‘i bo‘yicha xarajatlar, mahsulot (ish, xizmatlar ko‘rsatish)sotishdan daromad, asosiy faoliyatning boshqa daromadlari.

Аннотация. В данной статье представлены предложения и рекомендации по основным направлениям совершенствования учета и контроля доходов и расходов. В контексте формирования цифровой экономики эффективное использование финансовых показателей имеет большое значение в деятельности хозяйствующих субъектов. Финансовый результат доходов и расходов является важным критерием для совместного управления бизнесом, а также для привлечения инвесторов и партнеров кредиторами.

Ключевые слова: расходы, доход, деловые партнеры, себестоимость товаров (работ, услуг), периодические издержки, расходы на финансовую деятельность, расходы на подоходный налог, доход от продажи товаров (работ, услуг), прочие доходы от основной деятельности.

Abstract: This article presents proposals and recommendations on key areas for improving the accounting and control of income and expenses. In the context of the formation of the digital economy, the effective use of financial indicators is of great importance in the activities of economic entities. The financial result of income and expenses is an important criterion for joint business management, as well as for attracting investors and partners to creditors.

Key words: expenses, income, business partners, cost of goods (works, services), periodic costs, expenses on financial activities, expenses on income tax, income from the sale of goods (works, services), other income from core activities.

KIRISH

O‘zbekiston jahon xo‘jaligi tizimining to‘laqonli faol a’zosiga aylanib borgani sayin, xalqaro hisob tizimi mamlakatdagi buxgalteriya hisobining rivojlanishiga o‘z ta’siri ko‘rsatmoqda. O‘z navbatida mamlakatimiz amaliyotidagi buxgalteriya hisobi ham milliy iqtisodiyotimizning o‘ziga xos xususiyatlari va xalqaro standartlar asosida takomillashib bormoqda. Boshqa sohalar qatorida hisob tizimidagi turlicha yangi-yangi g‘oyalar, atamalar va qarashlarning,

xususan ishlab chiqarish hisobi to‘g‘risidagi turlicha qarashlar yuzaga kelishi buxgalteriya hisobi tizimidagi islohotlarni yanada kengroq doirada davom ettirishni talab etadi.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash va diversifikatsiyalash sharoitida xo‘jalik faoliyati jarayonining yakuniy bosqichida moliyaviy natijalarni aniqlashda olinadigan tayyor mahsulotlarning tannarxida sarflangan xomashyo va materiallarning ulushini imkoniyat darajasida kamaytirish muhim o‘rin tutadi, chunki talab va taklifdan kelib chiqqan holda ularga o‘rnatilgan baho mahsulotlarning xaridorgirlik darajasini belgilaydi. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tishni jadallashtirish orqali xorijiy investorlarni zarur axborot muhiti bilan ta’minlash va xalqaro moliya bozorlariga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, shuningdek, hisob sohalari mutaxassislarini xalqaro standartlar bo‘yicha tayyorlash tizimini takomillashtirish maqsadida, aksiyadorlik jamiyatlari, tijorat banklari, sug‘urta tashkilotlari va yirik soliq to‘lovchilar toifasiga kiritilgan yuridik shaxslar 2021 yil 1 yanvardan boshlab, Moliyaviy hisobi xalqaro standarti asosida buxgalteriya hisobi yuritilishini tashkil etishi va 2021 yil yakunlaridan boshlab moliyaviy hisobotni Moliyaviy hisobni xalqaro standarti asosida tayyorlashi belgilab qo‘yildi [2].

Mahsulotlar xalqaro bozorga kirib borishi uchun aksionerlar, investorlar maxsulot tannarxi, ularning bozor narxlari va moliyaviy natijalar to‘g‘risida atroflicha malumotga ega bo‘lishi zarur.

Pandemiya sharoitida xo‘jalik yurituvchi subektlar faoliyatining asosiy maqsadi ijobiy moliyaviy natijaga erishish, ya’ni maksimal darajada foyda olishdir. Shu holat kompaniyalarda moliyaviy natijalar hisobi to‘g‘risida tezkor va ishonchli axborotlarni olish va muhim boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkoniyatini yaratib beradi. Bu shundan dalolat beradiki, xalqaro bozorga chiqish xorijiy hamkorlarning moliyaviy natijalar hisobi xususiyatlarini aniqlash, ularda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini qo‘llashni taqozo etadi. Shuning uchun ayni paytda butun dunyoda daromadlar va xarajatlar hamda moliyaviy natijalar hisobini xalqaro standartlar asosida tashkil qilishga e’tibor qaratilmoqda. Vaholanki, jahonning ko‘pgina davlatlari fond birjalarida aksiyalari joylashtirilgan kompaniyalardan moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlar asosida tuzishni talab etadi. Mamlakatimiz iqtisodiyotining turli soha va tarmoqlarida faoliyat yurituvchi xo‘jalik yurituvchi subektlarning daromadlar va xarajatlar hamda moliyaviy natijalar hisobini xalqaro standartlar asosida tashkil qilish zarurati hozirgi globallashuv jarayonida mazkur muammoning dolzarbligini yanada oshirmoqda .

ADABIYOTLAR SHARHI

Daromadlar va xarajatlar va moliyaviy natijalarni hisobga olish va nazorat qilish va uni takomilashtirish bo‘yicha ko‘pgina chet el va O‘zbekiston olimlari o‘z fikrlarini bildirishgan. Masalan, Rossiyalik olim A.V.Smetankoning ilmiy tadqiqotlarida daromad va xarajatlarni hisobga olish, shuningdek, moliyaviy natijalarni shakllantirish mexanizmi tashkilot va boshqaruv qarorlarini qabul qilish samaradorligini tahlil qilish uchun axborot manbai bo‘lganligi sababli moliyaviy natijalar hisobini takomillashtirish zarur. [5].

Rossiyalik olim L.V. Donsovaning fikriga ko‘ra: buxgalteriya hisobida foyda olishning tuzilishi va tartibi eng muhim masalalardan biri hisoblanishi va moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi ishonchli hisobot va foydadan foydalanish korxonaning moliyaviy holatini tahlil qilish, uning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash uchun yaxshi asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Uni mustahkamlash yoki qiyin moliyaviy vaziyatdan chiqish chora-tadbirlarini belgilab olish muhim omillardan biri ekanligini ta’kidlab o‘tgan [6].

A.V.Smetanko, A.S.Kovalenko, I.S.Sharapova, YE.S.Sorokina, N.V.Burdyuglarning ilmiy tadqiqotlarida moliyaviy natijalarni hisobga olish, moliyaviy hisobning yakuniy bosqichi hisoblanadi deb o‘z fikrlarini yoritib berdilar. Shuning uchun uni takomillashtirish buxgalteriya hisobini oldingi bosqichlarda ratsionalashtirish lozimligi va bunday sharoitda buxgalteriya hisobi va marketingni uyg‘unlashtirishga asoslangan strategik hisob tizimiga erishish ma’lum bir davr uchun tashkilotning faoliyati natijasida deb tushunish kerak degan xulosaga keldi [8].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot ish jarayonida iqtisodiy voqelik jarayonlarini o‘rganishning ilmiy usullari – esperimental tadqiqot, umumlashtirish, guruhlashtirish, tahlilning mantiqiy va taqqoslama usullari, abstrakt-mantiqiy fikrlash, qiyosiy tahlil, statistik tahlil, istiqbolli prognozlash, iqtisodiy tahlil, buxgalteriya hisobi va boshqa usullardan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

O‘zbekiston Respublikasi ham MHXS lariga bosqichma-bosqich o‘tmoqda. 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishlari bo‘yicha harakatlar strategiyasida “Xalqaro iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish, shu jumladan etakchi xalqaro va xorijiy moliyaviy institutlar bilan aloqalarni kengaytirish yo‘li bilan, puxta o‘ylangan tashqi qarzlar siyosatini amalga oshirishini davom etish, jalb qilingan xorijiy investitsiyalar va kreditlardan samarali foydalanish” vazifasi ham xalqaro moliyaviy institutlar, jumladan Moliyaviy Hisobotning Xalqaro Standartlari Qo‘mitasi bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yishni dolzarb masalalar qatoriga ko‘tarmoqda. [3]

10.11.2022-yilda O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 61-sonli "O‘zbekiston Respublikasi hududida qo‘llash uchun moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari va unga tushuntirishlar matnini tan olish to‘g‘risida" Buyrug‘i tasdilandi.[1]

Ushbu masalalarning kun tartibiga qo‘yilishi MHXSlari asosida moliyaviy hisobot tuzish metodologiyasini takomillashtirishni taqozo etadi. Bitta xo‘jalik yurituvchi subektning odatdagi faoliyati natijasida paydo bo‘ladigan moddalar boshqa subektga nisbatan favqulodda bo‘ladigan moddalar bo‘lishi mumkin. Daromadlar va xarajatlarning moddalari o‘rtasidagi chegara hamda ularning har xil kombinatsiyalari ham xo‘jalik yurituvchi subektning ishlari natijalarini ko‘rsatish imkoniyatini beradi. Bunday bo‘limlar har xil moddalarni o‘z ichiga oladi. Masalan, moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobot

soliqqa tortilgungacha va undan keyingi moliyaviy-xo‘jalik faoliyatidan daromadni ko‘rsatadi. Xususiy kapital egalarining ulushlari daromad hisoblanmaydi; xususiy kapitalning egalari o‘rtasida taqsimlanishi xarajat hisoblanmaydi. “Moliyaviy hisobot orqali barcha axborot ehtiyojlarini qondirish mumkin bo‘lmasada, barcha foydalanuvchilar uchun umumiy bo‘lgan talablar amal qiladi. Nimaga deganda, sarmoyadorlar kompaniya uchun kapital ta’minotchisi hisoblanadi, ularning extiyojini qondiradigan axborotlarni ta’min etish moliyaviy hisobotdan boshqa foydalanuvchilarning ham ko‘pchilik ehtiyojlarini qondira oladi”. Kompaniya rahbariyati har bir qo‘llaniladigan BHXS va izohlari bo‘yicha Doimiy Qo‘mitaning izohlash talablariga to‘liq muvofiq holda hisob siyosatini ishlab chiqishi kerak. «Mahsulot (ish, xizmat)larni ishlab chikarish va sotish xarajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to‘g‘risidagi Nizom»ga asosan xo‘jalik subektlari quyidagi faoliyatdan daromad oladi (1-rasm).

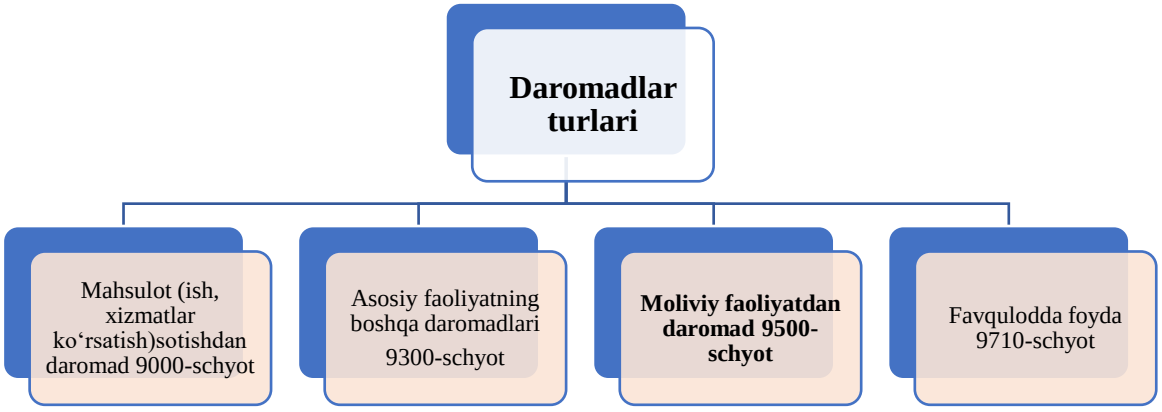

1-rasm. Daromadlar turlari[1].

Daromadlar deb xo‘jalik yurituvchi subyektlarda hisobot davrida faoliyatini yuritish mobaynida aktivlarning ko‘payishi yoxud majburiyatlarning kamayishidir. Xarajatlar deb korxona aktivlari mikdorining kamayishiga olib keluvchi majburiyatlar vujudga kelishi yoki aktivlar sarflanishi natijasida iktisodiy manbaning kamayishiga aytiladi. Ular, odatda, faoliyat muntazamligini ta’minlash va daromad olish uchun sarflanadi. «Mahsulot (ish, xizmat)larni ishlab chikarish va sotish xarajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to‘g‘risidagi Nizom»ga asosan xo‘jalik yurituvsi subyektlar quyidagi xarajatlarni amalga oshiradi. Xarajatlarni hisobga olishning muhim xususiyatlaridan biri shundan iboratki, ular qaysi maksad uchun (aytaylik, daromad olish) va amalga oshirish shaklidan (pulli, moddiy) qat’iy nazar hisobda tan olinishi zarur.

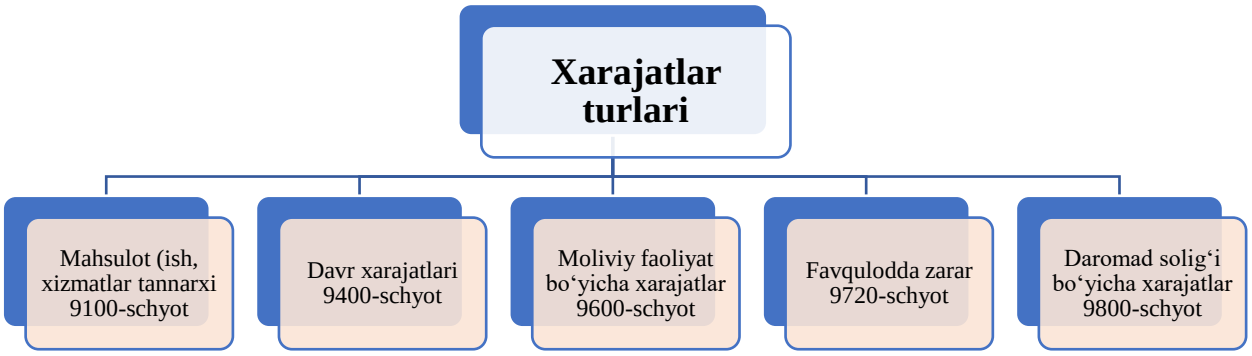

Manba: 21-BXMS asosida muallif tomonidan ishlab chiqildi.

Har bir xo‘jalik yurituvchi subekt ishlab chiqarish hisobotida o‘z faoliyatiga xos bo‘lgan ko‘rsatkichlarni to‘ldirib boradi. Moliyaviy hisobot har yili bir martadan kam bo‘lmagan tartibda taqdim qilinishi shart. 3-rasmda keltirilgan elementlarga xalqaro standartda keltirilgan tavsiflarini keltiramiz:

[1] Muallif tomonidan ishlab chiqildi

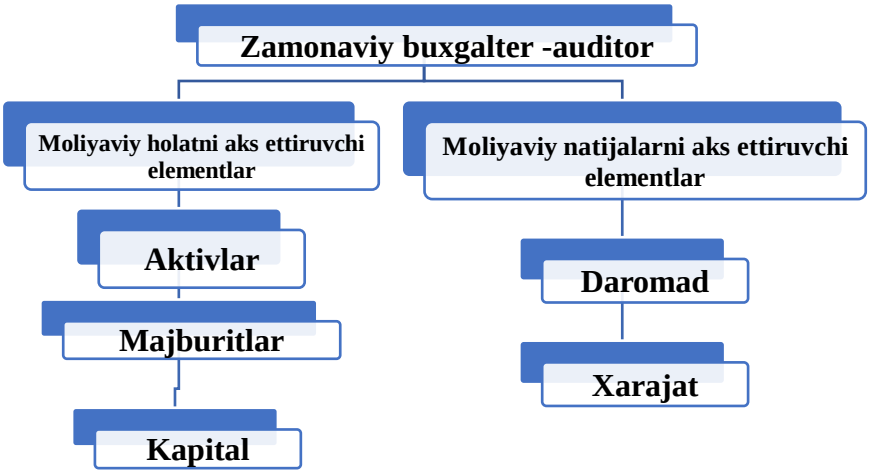

3-rasm. Moliyaviy hisobot elementlari

Daromadlar va xarajatlar va moliyaviy natijalar hisobi va hisoboti amaliyotida Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) muhim ahamiyat kasb etadi.

Investorlar va boshqa moliyaviy axborotdan foydalanuvchilar (masalan, davlat organlari, kasaba uyushmalari, biznes-sheriklar va h.k.) o‘zlarini qiziqtirgan tashkilot haqidagi ma’lumotdan manfaatdor bo‘ladi. Bu manfaat esa ularning iqtisodiy, investitsion va huquqiy qaror chiqarishlari zaruratidan kelib chiqadi. Misol uchun, ular aksiyador kiritgan mablag‘lari qanchalik foyda keltirishi, biznes mulki qanchalik o‘sgani, qarzdorlik holati qanday ahvoldaligi kabi savollar bilan qiziqishlari tabiiy. Undan tashqari, salohiyatli investor biror biznesga mablag‘ kiritish yoki kiritmaslik haqidagi qarorini yaxshilab baholashga urinadi, bunda u tashkilotni ish yuritayotgan tarmoqdagi boshqa shirkatlar bilan solishtirib ko‘rishiga to‘g‘ri keladi. Buning uchun mazkur tashkilotning iqtisodiy, mulkiy va moliyaviy holati va o‘tgan davr faoliyati natijalari haqidagi raqamli va tushuntirish matnlaridan iborat hisobotga zarurat tug‘iladi.

Ayniqsa qayta ishlashga ixtisoslashgan korxonalar mahsulotlarining har bir turi bo‘yicha alohida hisob yuritishlari talab etiladi. Shu bilan birga, O‘zbekistonda faoliyat yuritayotgan qayta ishlovchi korxonalar bozor va iste’molchilar talablaridan kelib chiqib, xom ashyolarni qayta ishlashlari va shu asosda mahsulotlar assortimentini yaratishlari maqsadga muvofiqdir.

Shuni alohida ta’kidlab o‘tish joizki, amaliyotda, aksariyat, korxona boshqaruvi va buxgalteriya bo‘limi mutaxassislari xarajatlarni tarmoq xususiyatlaridan kelib chiqib, xarajatlarni alohida moddalariga ajratish shart emas deb hisoblaydilar.

Bizningcha esa, umuman olganda, ushbu holat korxona hisob siyosatiga zid bo‘lmasada, lekin ushbu mulohazalar to‘g‘ri emas, chunki qayta ishlovchi korxonalar mahsulot ishlab chiqarish xarajatlari shakllantirilishiga bo‘lgan ehtiyoj ortib boraveradi. Korxona buxgalteriya hisobida daromadlar va xarajatlar hamda moliyaviy natijalarni aniqlashda xarajatlar moddalari bo‘yicha ma’lumotlar muhimligi ortadi, samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilishda esa, xarajatlar to‘g‘risidagi axborotlar bazasi aniqligi, to‘liqligi va tezkorligi, ular bo‘yicha taxliliy natijalar, unumsiz xarajatlarni kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni qo‘llash ahamiyati ortib boradi.

Bizningcha xarajatlarni alohida moddalariga ajratilgan holda hisobot shakllarida ham aks ettirish maqsadga muvofiq. Chunki har bir tarmoqning mahsulotini rentabelligi va boshqa samaradorlik ko‘rsatkichlarini aniqlashda va moliyaviy hisobot ma’lumotlari umumlashgan ma’lumot bo‘lganligi sababli ko‘zlangan maqsad uchun etarli ma’lumotni bera olmaydi. Shuning uchun korxonalarda har bir tarmoq moliyaviy natijasini aniq ko‘rsatish maqsadida yangicha xalqaro standartlar talabiga javob beradigan “Moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobot”ni blankalari ishlab chiqilib joriy qilinishi kerak. Shunda har bir tarmoqning ishlab chiqarish tannarxi, moliyaviy natijalari to‘g‘risidagi ma’lumotni korxona boshqaruvi xodimlari oson va aniq olishlari mumkin. Bu esa ularga aniq ma’lumotlarga asoslanib tezkor qarorlar qabul qilishda muhim axborot vazifasini o‘tashi mumkin.

Ma’lumki, rentabellik korxonalar faoliyatini, ishlab chiqarish resurslaridan foydalanish samaradorligini umuman ifodalashi lozim.

Shunday qilib, umuman moliyaviy tahlilga o‘xshab, rentabellik darajasini o‘lchashda ham umumiy qabul qilingan uslub, ko‘rsatkichlar tuzilmasi hali shakllanmagan. Shuning uchun, amaliyotda korxonalar tarmoq xususiyatlaridan kelib chiqib, xarajatlar moddalarini tasniflash va shunga muvofiq hisobini yuritish maqsadga muvofiqdir va bu esa, korxonada samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilinishiga va xarajatlarni eng maqbul variantlarda boshqarishga xizmat qiladi deb hisoblaymiz.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobi tizimida daromadlar va xarajatlar hamda moliyaviy natijalarini hisobga olish va nazorat qilishni takomilashtirishning asosiy yo‘nalishlari nazariy asoslarini o‘rganish natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarida keltirilgan moliyaviy hisobotni tayyorlash va taqdim qilishning Konsepsiyasida moliyaviy hisobot foydalanuvchilariga sarmoyadorlar, xodimlar, qarz beruvchilar, ta’minotchilar va boshqa savdo kreditorlari,

xaridorlar, hukumat organlar, jamoatni kiritgan holda, ularning axborot ehtiyojlarini qondirish masalasini quyidagicha tavsiflaydi: “Moliyaviy hisobot orqali barcha axborot ehtiyojlarini qondirish mumkin bo‘lmasada, barcha foydalanuvchilar uchun umumiy bo‘lgan talablar amal qiladi.

2. Moliyaviy hisobotlarda moddalarni taqdim qilinishi va ularning tasnifi bir davrdan ikkinchi davrda saqlanishi lozim (taqdim qilishning ketmaketligi). Korxona moliyaviy hisobotlarni taqdim qilishda usullarga o‘zgartirish kiritishi kerak bo‘ladi, agarda o‘zgargan tarkib ehtimol to‘liq saqlaNilsa yoki muqobil ko‘rinishda taqdim qilishdan olinadigan naf muqarrar bo‘lishi ko‘rib chiqildi.

4. Bozor iqtisodiyoti sharoitida xo‘jalik yurituvchi subektlarda foydani oshirishning yangi imkoniyatlarini topish dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Bu esa, moliyaviy natijalarni shakllantirishning konseptual jihatlarini takomillashtirishni talab etadi.

5. Korxonalarda har bir tarmoq moliyaviy natijasini aniq ko‘rsatish maqsadida yangicha xalqaro standartlar talabiga javob beradigan “Moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobot”ni blankalari ishlab chiqilib joriy qilinishi kerak. Shunda har bir tarmoqning ishlab chiqarish tannarxi, moliyaviy natijalari to‘g‘risidagi ma’lumotni korxona boshqaruvi xodimlari oson va aniq olishlari mumkin. Bu esa ularga aniq ma’lumotlarga asoslanib tezkor qarorlar qabul qilishda muhim axborot vazifasini o‘tashi mumkin.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Egamberdiyeva Salima Rayimovna QDTU “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasi dotsenti / Эгамбердиева Салима Раимовна Доцент кафедры «Бухгалтерский учет и аудит» Каршинского государственного технического университета / Egamberdiyeva Salima Rayimovna Associate Professor of the Department of Accounting and Audit Karshi State Technical University
salimaegamberdiyeva147@gmail.com
0009-0000-5106-7166

2. Jo‘rayev Og‘abek Sherali o‘g‘li, QDTU Buxgalteriya hisobi mutaxassisligi bo‘yicha Magistranti / Жураев Огабек Шерали угли Магистрант по специальности «Бухгалтерский учет» Каршинского государственного технического университета / Jo‘rayev Og‘abek Sherali o‘g‘li Master’s student in Accounting Karshi State Technical University
ogabekjurayev428@gmail.com
0009 - 0007- 7662-1507

3. Samadova Marjona Feruzbek qizi QDTU Buxgalteriya hisobi va audit yo‘nalishi 2-bosqich talabasi / Самадова Марджона Ферузбек кизи Студентка 2 курса направления «Бухгалтерский учет и аудит» Каршинского государственного технического университета / Samadova Marjona Feruzbek qizi 2nd-year student of the Accounting and Audit program Karshi State Technical University
marjonasamadova824@gmail.com
0009- 0004 -7888 -5774

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 10.11.2022-y. 61-son "O‘zbekiston Respublikasi hududida qo‘llash uchun moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari va unga tushuntirishlar matnini tan olish to‘g‘risida"gi Buyrug‘i (AV tomonidan 09.12.2022-y. 3400-son bilan ro‘yxatga olingan). Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz) 2022-yil 13-dekabr.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining - “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha – chora tadbirlar to‘g‘risida”gi 24.02.2020 PQ-4611 Qarori.

3. 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishlari bo‘yicha harakatlar strategiyasi. 2017. strategy.regulation. gov.uz.

3.O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi - “Moliyaviy hisobotni tayyorlash va taqdim etish uchun konseptual asos to‘g‘risida”gi 14.08.1998 PQ-475 Qarori.)

5. Сметанко А. В. Актуальные вопросы аудита бухгалтерской отчетности в Российской Федерации / А. В. Сметанко, Ю. В. Михальчук // Научный альманах. — 2016. — № 10–1 (24). — С. 233–236.

6. Донцова, Л.В. Анализ финансовой отчетности: учебное пособие. – 2-е изд. / Л.В. Донцова. – М.: Издательство ‖Дело и Сервис—, 2004. – 336 с.

7. Сметанко А. В. Проблемы бухгалтерского учета при переходе на международные стандарты финансовой отчетности / А. В. Сметанко, С. В. Власов, Д. С. Москалюк // Научный альманах. — 2016. — № 9–1 (23). — С. 35–39.

8. Внутрішній аудит [текст]: навч. посібник / О. В. Сметанко, І. С. Шарапова, Г. С. Коваленко, Н. В. Бурдюг, В. О. Горбачьов, О. С. Сорокіна; за ред. О. В. Сметанко. — Сімферополь.: ІП «Куртбедінова Д. А»., 2014. — 49

Moliya, kredit va investitsiya

Finance, credit and investment

Финансы, кредит и инвестиции

UDK: 336.232(575.1)
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.33

MAHALLIY BUDJET DAROMADLARINING SOLIQLI MANBALARI VA ULARNING SAMARADORLIGI

Isoqov Zafarjon Zokirjonovich

НАЛОГООБЛАГАЕМЫЕ ИСТОЧНИКИ ПОСТУПЛЕНИЙ В МЕСТНЫЙ БЮДЖЕТ И ИХ ЭФФЕКТИВНОСТЬ

Исаков Зафаржон Зокиржонович

TAXABLE SOURCES OF LOCAL BUDGET REVENUES AND THEIR EFFICIENCY

Isakov Zafarjon Zokirjonovich

Received: January 12, 2026 Revised: January 16, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya: Mazkur maqolada mahalliy budjet daromadlarining asosiy soliqli manbalari, ularning iqtisodiy mazmuni hamda hududlar moliyaviy barqarorligini ta’minlashdagi roli ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, soliqli daromadlar samaradorligini oshirish masalalari va amaldagi mexanizmlarni takomillashtirish bo‘yicha xulosalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: mahalliy budjet, transfertlar, mahalliy budjetni rejalashtirish, mahalliy soliqlar, daromad bazalari, daromad siyosati, davlat byudjeti, hududlar moliyasi, mahalliy boshqaruv organlari, budjetlararo munosabatlar, yuridik shaxslar, jismoniy shaxslar, majburiy to‘lovlar, soliq stavkalari, soliq tizimi, soliq siyosati, soliqli daromadlar.

Аннотация: В данной статье проводится научный анализ основных налоговых источников поступлений в местные бюджеты, их экономического содержания и роли в обеспечении финансовой стабильности регионов. Также представлены выводы по вопросам повышения эффективности налоговых поступлений и совершенствования существующих механизмов.

Ключевые слова: местный бюджет, трансферы, планирование местного бюджета, местные налоги, налоговая база, налоговая политика, государственный бюджет, региональные финансы, органы местного самоуправления, межбюджетные отношения, юридические лица, физические лица, обязательные платежи, налоговые ставки, налоговая система, налоговая политика, налогооблагаемый доход.

Abstract: This article scientifically analyzes the main tax sources of local budget revenues, their economic content, and their role in ensuring the financial stability of regions. It also presents conclusions on issues of increasing the efficiency of tax revenues and improving existing mechanisms.

Keywords: local budget, transfers, local budget planning, local taxes, revenue bases, revenue policy, state budget, regional finance, local government bodies, inter-budget relations, legal entities, individuals, mandatory payments, tax rates, tax system, tax policy, taxable income.

KIRISH

Yangi O‘zbekistonda so‘nggi yillarda fiskal siyosat jarayonlarining chuqurlashuvi mahalliy budjetlarning moliyaviy mustaqilligini oshirish masalasini dolzarb ilmiy muammoga aylantirdi. 2020-yildan keyingi tadqiqotlarda ta’kidlanishicha, “Mahalliy budjetlarning barqaror daromad bazasiga egaligi hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta’minlovchi asosiy omil hisoblanadi”.

O‘zbekiston sharoitida mahalliy budjet daromadlarida soliqlarning ulushi yuqori bo‘lib, ularning samaradorligini oshirish davlat moliya siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilanmoqda. Shu bois, mahalliy budjet daromadlarining soliqli manbalarini zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mahalliy budjetlar daromadlarini shakllantirish tartibi hamda mahalliy budjetlar daromadlarini mustahkamlashda budjetlararo munosabatlarning joriy holatini o‘rganishda ilmiy o‘rganish, mantiqiylik, tizimli tahlil va ilmiy abstraksiya, statistik tahlil, qiyoslash kabi usullardan foydalanilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda mahalliy budjet soliqli daromadlari samaradorligini baholashda

kompleks indikatorlar tizimidan foydalanish taklif etilmoqda. Jumladan, soliqlar tushumining barqarorlik darajasi, prognoz va fakt ko‘rsatkichlarining mosligi, soliqli daromadlarning mahalliy xarajatlarni qoplash ulushi hamda soliq yig‘imlarining ma’muriy xarajatlarga nisbati mezonlaridan keng foydalanilmoqda.

O‘zbek olimlaridan O.Kamolov va D.Ibroximovlar “Mahalliy budjetlarning xarajat qismini boshqarish bo‘yicha ilmiy ishlar olib borib, resurslardan oqilona foydalanish va moliyaviy rejalashtirishni takomillashtirish zarur” -deb ta’kidlaydi[1].

Shuningdek, D. Baxriyev o‘z tadqiqotida mahalliy budjet daromadlarini shakllantirish va samaradorligini oshirish istiqbollarini o‘rganadi. Uning tadqiqoti hududlarning iqtisodiy salohiyatini to‘liq ishga solish va budjet mablag‘larini samarali taqsimlash muhimligini ko‘rsatadi[2].

A.Abduvoxidov, D.Qodirova va M.Obilov esa, O‘zbekistonda mahalliy budjetlarning darom ad bazasini takomillashtirish yo‘llarini o‘rganib, hududlarni iqtisodiy jihatdan rivojlantirish va mahalliy soliq tushumlarini oshirish bo‘yicha amaliy takliflar berganlar[3].

Mahalliy budjetlarning moliyaviy barqarorligi – zamonaviy iqtisodiyotda eng muhim masalalardan biri bo‘lib, bu borada turli mamlakatlarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Rossiya olimi A.V.Ivanov o‘z tadqiqotida Rossiya Federatsiyasida mahalliy budjetlarning moliyaviy mustaqilligini oshirish muammolarini o‘rganadi. Uning fikricha, mahalliy daromad manbalarining etarlicha diversifikatsiya qilinmaganligi va markaziy budjetdan haddan tashqari bog‘liqlik mahalliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi. Uning takliflariga ko‘ra, mahalliy hokimiyatlarga soliq yig‘imlari bo‘yicha kengroq vakolatlar berilishi zarur [4].

Shuni ta’kidlash kerakki, mahalliy budjet daromadlarining soliqli manbalari hududlarning moliyaviy barqarorligini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Soliqli daromadlar samaradorligini oshirish orqali mahalliy budjetlarning mustaqilligi kuchayadi va hududiy rivojlanish uchun zarur omil hisoblanadi. Ushbu jarayonda soliq siyosatini ilmiy asosda olib borish muhimdir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Mahalliy budjet daromadlarini shakllantirish mexanizmi soliq bazasining kengligi, soliq stavkalari va ma’muriyatchilik samaradorligi bilan belgilanadi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, hududlar kesimida soliqli daromadlar notekis taqsimlangan bo‘lib, bu mahalliy budjetlar moliyaviy imkoniyatlarida tafovutlarni keltirib chiqaradi.

O‘zbekiston sharoitida mahalliy budjet daromadlarida soliqlarning ulushi yuqori bo‘lib, ularning samaradorligini oshirish davlat moliya siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilanadi. Shu bois, mahalliy budjet daromadlarining soliqli manbalarini zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

1-jadval.

Respublikada 2020-2025-yil yakuni bo‘yicha er solig‘ini to‘lovchi yuridik va jismoniy shaxslar sonining taqqoslama ko‘rsatkichlari[5]

T/r	Yil	Soliq to‘lovchi yuridik shaxslar			Soliq to‘lovchi jismoniy shaxslar		
		Soni	O‘tgan yilga nisbatan farqi (+;-)	O‘sish ko‘rsatkichi	Soni	O‘tgan yilga nisbatan farqi (+;-)	O‘sish ko‘rsatkichi
1	2020-y.	172 368	62 820	628,5	5 762 445	142 015	102,5
2	2021-y.	156 411	-15 957	90,7	5 995 896	233 451	104,1
3	2022-y.	170 539	14 128	109,0	6 100 781	104 885	101,7
4	2023-y.	173 497	2 958	101,7	6 423 773	322 992	105,3
5	2024-y.	186 131	12 634	107,3	7 056 476	632 703	109,8
6	2025-y.	196 303	10 172	105,5	7 646 103	589 627	108,3

1-jadvalda Respublikada 2020–2025-yillar yakuni bo‘yicha er solig‘ini to‘lovchi yuridik va jismoniy shaxslar sonining taqqoslama ko‘rsatkichlari aks ettirilgan. Jadval ma’lumotlari mahalliy budjet daromadlarining muhim manbai bo‘lgan er solig‘i bo‘yicha soliq bazasining shakllanishi va kengayish jarayonlarini baholash imkonini beradi.

Yuridik shaxslar bo‘yicha tahlil shuni ko‘rsatadiki, 2020-yilda er solig‘ini to‘lovchi yuridik shaxslar soni 172 368 tani tashkil etgan bo‘lsa, 2021-yilda ushbu ko‘rsatkich 156 411 tagacha kamaygan. O‘tgan yilga nisbatan 15 957 taga qisqarish va o‘sish ko‘rsatkichining 90,7 foizni tashkil etishi yuridik shaxslar faoliyatiga tashqi iqtisodiy omillar, xususan pandemiya sharoitida biznes faolligining pasayishi sezilarli ta’sir ko‘rsatganini anglatadi.

2022-yildan boshlab yuridik shaxslar sonida ijobiy tiklanish jarayoni kuzatildi. Xususan, 2022-yilda ularning soni 170 539 taga etib, o‘tgan yilga nisbatan 14 128 taga oshdi va o‘sish sur’ati 109,0 foizni tashkil etdi. Bu holat iqtisodiy faollikning tiklanishi hamda soliq ma’muriyatchiligi mexanizmlarining takomillashgani

bilan izohlanadi.

2023–2025-yillarda yuridik shaxslar soni barqaror o‘sish bosqichiga o‘tdi. 2023-yilda o‘sish nisbatan sekinlashgan bo‘lsa-da (101,7 foiz), 2024–2025-yillarda mos ravishda 107,3 va 105,5 foizlik o‘sish ko‘rsatkichlari qayd etildi. Natijada 2025-yilga kelib er solig‘ini to‘lovchi yuridik shaxslar soni 196 303 taga etdi. Ushbu jarayon yuridik shaxslarning er resurslaridan foydalanish ko‘lami kengayganini va soliq bazasining mustahkamlanib borayotganini ko‘rsatadi.

Jismoniy shaxslar kesimida er solig‘i to‘lovchilar soni tahlil qilinayotgan davrda uzluksiz o‘sish tendensiyasiga ega bo‘ldi. 2020-yilda ularning soni 5 762 445 nafarni tashkil etgan bo‘lsa, 2021-yilda 233 451 nafarga ko‘payib, 5 995 896 nafarga etdi. O‘sish ko‘rsatkichi 104,1 foizni tashkil etib, er solig‘i bo‘yicha soliq bazasi jismoniy shaxslar hisobidan kengayayotganini ko‘rsatadi.

2022-yilda o‘sish sur’ati nisbatan sekinlashib, 101,7 foizni tashkil etdi. Biroq 2023-yildan boshlab jismoniy shaxslar sonining o‘sishi sezilarli darajada tezlashdi. Xususan, 2023-yilda 322 992 nafarga, 2024-yilda esa 632 703 nafarga oshib, o‘sish ko‘rsatkichi 109,8 foizga etdi. 2025-yilda ham yuqori o‘sish sur’ati saqlanib qolib, jismoniy shaxslar soni 7 646 103 nafarga etdi.

Mazkur holat aholi er uchastkalarining hisobga olinishi darajasi oshgani, soliq ma’lumotlar bazalarining raqamlashtirilgani hamda soliq ma’muriyatchiligi samaradorligining kuchaygani bilan izohlash mumkin.

2020–2025-yillar davomida er solig‘ini to‘lovchi yuridik va jismoniy shaxslar sonining umumiy o‘sishi mahalliy budjetlar daromad bazasining kengayib borayotganidan dalolat beradi.

Yuridik shaxslar sonining 2021-yilda qisqarishi iqtisodiy beqarorlik sharoitida biznes subyektlari faoliyatining vaqtincha susayganini ko‘rsatsa-da, keyingi yillarda barqaror tiklanish jarayoni yuz bergan.

Jismoniy shaxslar kesimida er solig‘i to‘lovchilar sonining uzluksiz o‘sishi soliq ma’muriyatchiligining qamrov darajasi oshganini va er resurslaridan foydalanish ustidan nazorat kuchayganini anglatadi.

Yer solig‘i bo‘yicha soliq bazasining kengayishi mahalliy budjetlarning moliyaviy mustaqilligini kuchaytirib, hududiy infratuzilma va ijtimoiy xarajatlarni moliyalashtirish imkoniyatlarini oshiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mahalliy budjet daromadlarining soliqli manbalari va ularning samaradorligini oshirish bo‘yicha quyidagi xulosa va takliflarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- soliq bazasini kengaytirish maqsadida er solig‘i va mol-mulk soliqlarini optimallashtirish, yangi majburiy yig‘imlar joriy qilish orqali mahalliy budjet daromadlarini barqarorlashtirish;

- hududiy iqtisodiy salohiyatni hisobga olgan holda soliq stavkalarini diferensiallashtirish maqsadida soliq ma’muriyatchiligi samaradorligini oshirish soliq to‘lovchilarni ro‘yxatga olish va monitoring jarayonlarini raqamlashtirish;

- elektron hisobot va avtomatlashtirilgan soliq yig‘ish tizimlarini keng joriy qilish maqsadida barqarorlikni ta’minlash va prognozlash mahalliy budjet daromadlarini prognozlash tizimini joriy etish;

- soliq tushumlarining o‘sish sur’atini va barqarorligini yilma-yil tahlil qilib, hududiy strategiyalarni shakllantirish maqsadida rag‘batlantiruvchi chora-tadbirlar soliq to‘lovchilarga rag‘batlantiruvchi imtiyozlar va chegirmalar orqali faol soliq to‘lovchilarni qo‘llab-quvvatlash;

- yuridik va jismoniy shaxslar o‘rtasida soliq mas’uliyatini oshirish bo‘yicha ijtimoiy kampaniyalar tashkil etish maqsadida hududiy fiskal barqarorlikni mustahkamlash soliq tushumlarini hududlar kesimida balanslashtirish, kam daromadli hududlarni qo‘shimcha moliyaviy yordam bilan ta’minlash;

Umuman olganda, mahalliy budjet daromadlarining soliqli manbalari, xususan er solig‘i va ko‘chmas mulk soliqlari, hududiy moliyaviy mustaqillikni ta’minlashda markaziy ahamiyatga ega. Samaradorlikni oshirish, soliq bazasini kengaytirish va raqamlashtirilgan monitoring tizimlarini joriy etish orqali mahalliy budjet daromadlari barqarorligini mustahkamlash mumkin. Bu esa hududiy rivojlanish, infratuzilma va ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Isoqov Zafarjon Zokirjonovich Is’hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti Turizm va Tarjima kafedrasi dotsenti v.v.b, PhD / Исаков Зафаржон Зокиржонович Исхокхон Ибрат Наманганский государственный институт иностранных языков, доцент, PhD / Isakov Zafarjon Zokirjonovich Is’hoqkhon Ibrat Namangan State Institute of Foreign Languages, Associate Professor, Department of Tourism and Translation, PhD
zafarjon.isoqov.84@mail.ru
https://orcid.org/0009-0008-5767-4221

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Kamolov, O. S., & Ibroximov D. (2022). Mahalliy budjetlarning xarajatlarini boshqarishdagi mavjud muammolar, ularni hal etish imkoniyatlari. Cyberleninka.

2. Baxriyev, D. R. (2022). Mahalliy budjet daromadlarini shakllantirish va samaradorligini oshirish istiqbollari. Cyberleninka.

3. Abduvoxidov A., Qodirova D., & Obilov, M. (2023). O‘zbekistonda mahalliy budjetlarning daromadlar bazasini takomillashtirish yo‘llari. E-ITT.

4. Ivanov, A. V. (2019). Rossiya Federatsiyasida mahalliy budjetlarning moliyaviy mustaqilligini ta’minlash masalalari. Moskva: Moliya va Kredit jurnali.

5. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyiot va moliya vazirligining imv.uz sayiti ma’lumotlari.

UDK: 336.71:336.64:330.322
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.30

INSTITUTIONAL AND FINANCIAL MECHANISMS FOR IMPROVING THE EFFICIENCY OF PROJECT FINANCING OF INVESTMENT PROJECTS IN COMMERCIAL BANKS

Abdurazakova Nasiba Sultanovna

TIJORAT BANKLARIDA INVESTITSIYA LOYIHALARINI MOLIYALASHTIRISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING INSTITUTSIONAL VA MOLIYAVIY MEXANIZMLARI

Abdurazakova Nasiba Sultanovna

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ И ФИНАНСОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОЕКТНОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ

Абдуразакова Насиба Султановна

Received: January 12, 2026 Revised: January 16, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Abstract: This article examines institutional and financial mechanisms for improving the efficiency of project financing of investment projects in commercial banks. The study is based on a theoretical analysis of project financing principles, including cash flow–based lending, risk allocation, and institutional conditions influencing the effectiveness of project-based financing. Particular attention is given to identifying institutional and methodological limitations that constrain the practical application of project financing in commercial banks. Based on the analysis, the article proposes an integrated institutional and financial mechanism aimed at enhancing the efficiency of project financing. The proposed mechanism emphasizes the strengthening of regulatory and legal frameworks, the establishment of specialized project finance units within commercial banks, the improvement of project-specific risk management practices, and the expansion of access to long-term funding sources. The findings of the study contribute to the development of project financing theory and provide practical recommendations for commercial banks and policymakers seeking to support investment-driven economic growth, particularly in transition economies.

Keywords: project financing, investment projects, commercial banks, cash flow–based lending, risk management, institutional mechanisms, Uzbekistan.

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklarida investitsiya loyihalarini loyihaviy moliyalashtirish samaradorligini oshirishning institutsional va moliyaviy mexanizmlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot loyihalarni moliyalashtirish tamoyillarining nazariy tahliliga, jumladan, pul oqimiga asoslangan kreditlash, tavakkalchiliklarni taqsimlash va loyihaga asoslangan moliyalashtirish samaradorligiga ta'sir qiluvchi institutsional sharoitlarga asoslangan. Tijorat banklarida loyihalarni moliyalashtirishning amaliy qo'llanilishini cheklaydigan institutsional va metodologik cheklovlarni aniqlashga alohida e'tibor qaratilgan. Tahlil asosida maqolada loyihalarni moliyalashtirish samaradorligini oshirishga qaratilgan integratsiyalashgan institutsional va moliyaviy mexanizm taklif qilingan. Taklif etilayotgan mexanizm normativ-huquqiy bazani mustahkamlashga, tijorat banklari ichida ixtisoslashgan loyihalarni moliyalashtirish bo'linmalarini tashkil etishga, loyihaga xos tavakkalchiliklarni boshqarish amaliyotini takomillashtirishga va uzoq muddatli moliyalashtirish manbalariga kirishni kengaytirishga urg'u berilgan. Tadqiqot natijalari loyihalarni moliyalashtirish nazariyasini rivojlantirishga hissa qo'shadi va investitsiyalarga asoslangan iqtisodiy o'sishni, ayniqsa o'tish davri iqtisodiyotida qo'llab-quvvatlashga intilayotgan tijorat banklari va siyosatchilar uchun amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: loyihalarni moliyalashtirish, investitsiya loyihalari, tijorat banklari, pul oqimiga asoslangan kreditlash, tavakkalchiliklarni boshqarish, institutsional mexanizmlar, O'zbekiston.

Аннотация: В данной статье рассматриваются институциональные и финансовые механизмы повышения эффективности проектного финансирования инвестиционных проектов в коммерческих банках. Исследование основано на теоретическом анализе принципов проектного финансирования, включая кредитование на основе денежных потоков, распределение рисков и институциональные условия, влияющие на эффективность проектного финансирования. Особое внимание уделяется выявлению институциональных и методологических ограничений, препятствующих практическому применению проектного финансирования в коммерческих банках. На основе анализа в статье предлагается интегрированный институциональный и финансовый механизм, направленный на повышение эффективности проектного финансирования. Предложенный механизм подчеркивает укрепление нормативно-правовой базы, создание специализированных подразделений проектного финансирования в коммерческих банках, совершенствование практики управления рисками, специфичными для каждого проекта, и расширение доступа к долгосрочным источникам финансирования. Результаты исследования способствуют развитию теории проектного финансирования и предоставляют практические рекомендации для коммерческих банков и политиков, стремящихся поддержать экономический рост, основанный на инвестициях, особенно в странах с переходной экономикой.

Ключевые слова: проектное финансирование, инвестиционные проекты, коммерческие банки, кредитование на основе денежных потоков, управление рисками, институциональные механизмы, Узбекистан.

INTRODUCTION

Project financing has become one of the most effective instruments for mobilizing long-term financial resources to support large-scale investment projects in both developed and emerging economies[1], [2], [7]. In the context of commercial banking, project financing enables the allocation of financial resources based on the expected cash flows of investment projects rather than on traditional collateral, thereby facilitating the implementation of capital-intensive and strategically important initiatives[3], [5]. As a result, improving the efficiency of project financing mechanisms has become a critical issue in modern banking systems.

From a theoretical perspective, the efficiency of project financing in commercial banks depends on the interaction of financial, institutional, and methodological factors. These include the structure of project cash flows, risk allocation among project participants, the regulatory environment, and the internal risk management systems of banks. While classical credit financing relies primarily on the borrower's balance sheet and collateral, project financing emphasizes project viability, financial sustainability, and long-term cash flow generation. This distinction requires commercial banks to adopt specialized institutional and financial mechanisms tailored to the specific characteristics of investment projects.

In recent ears, Uzbekistan has placed increasing emphasis on expanding investment activity and enhancing the role of the banking sector in financing investment projects[13], [14]. Commercial banks have become key intermediaries in channeling financial resources to priority sectors of the economy. However, despite the growing volume of investment lending, the practical application of project financing mechanisms remains constrained by institutional limitations, methodological gaps, and insufficient adaptation of international best practices to domestic banking conditions.

Existing research on project financing has extensively analyzed its theoretical foundations and practical applications in international contexts. Nevertheless, relatively limited attention has been given to the development of integrated institutional and financial mechanisms that enhance the efficiency of project financing within commercial banks operating in transition economies. In particular, the interaction between regulatory frameworks, bank-level risk management practices, and project cash flow–based financing models remains underexplored.

The relevance of this study is therefore обусловлено the need to bridge this gap by developing a comprehensive approach to improving the efficiency of project financing in commercial banks. The study emphasizes the importance of aligning institutional arrangements and financial mechanisms with the specific requirements of project-based lending and investment risk management.

The purpose of this article is to substantiate institutional and financial mechanisms aimed at improving the efficiency of project financing of investment projects in commercial banks. The study seeks to identify key limitations of existing practices and to propose a conceptual mechanism that can enhance the effectiveness of project financing and support sustainable investment-driven economic development.

LITERATURE REVIEW

The efficiency of project financing in commercial banks is grounded in a set of theoretical principles that distinguish project-based lending from traditional forms of bank credit. In financial theory, project financing is defined as a method of funding in which lenders rely primarily on the future cash flows generated by an investment project for debt repayment, with limited or no recourse to the sponsors' balance sheets [1], [2]. This approach allows banks to participate in financing large-scale and capital-intensive projects while allocating risks among project participants.

One of the core theoretical elements of project financing efficiency is the concept of cash flow–based lending. Unlike conventional lending, where repayment capacity is assessed based on the borrower's overall

financial position, project financing evaluates the project's ability to generate stable and predictable cash flows over its lifecycle [3]. From a theoretical perspective, the accuracy of cash flow forecasting and the adequacy of financial structuring directly influence the efficiency and sustainability of project financing arrangements.

Risk allocation constitutes another fundamental component of the theoretical framework of project financing. According to project finance theory, risks should be allocated to the parties best able to manage and mitigate them, including sponsors, lenders, contractors, and government entities [4]. Efficient risk allocation reduces the overall risk profile of the project and enhances its bankability. Commercial banks, therefore, play a critical role in designing financial structures that balance risk and return while ensuring the financial viability of investment projects [5].

Institutional factors also significantly affect the efficiency of project financing in commercial banks. Institutional theory emphasizes that the effectiveness of financial mechanisms depends on the regulatory environment, legal protection of creditors' rights, and the stability of financial institutions [6]. Weak institutional frameworks increase transaction costs, elevate credit risks, and limit the application of sophisticated project financing instruments. Consequently, the institutional environment shapes the extent to which commercial banks can effectively implement project-based lending models.

From a methodological standpoint, the efficiency of project financing is closely linked to banks' internal risk management systems. Modern banking theory highlights the importance of integrating project risk assessment, financial modeling, and monitoring mechanisms into a unified risk management framework [7]. The absence of specialized project appraisal methodologies may lead to mispricing of risks and inefficient allocation of credit resources.

In addition, the theoretical literature emphasizes the role of long-term financing and maturity matching in project financing. Investment projects typically require long-term funding aligned with their operational cash flow cycles. Commercial banks must therefore balance liquidity management requirements with the provision of long-term credit, which necessitates the development of appropriate financial instruments and institutional arrangements [2], [8].

Overall, the theoretical framework of project financing efficiency demonstrates that effective project-based lending in commercial banks is determined by the interaction of financial, institutional, and methodological factors. Cash flow–based evaluation, optimal risk allocation, supportive institutional environments, and advanced risk management practices form the conceptual basis for improving the efficiency of project financing. This framework provides the foundation for identifying existing limitations and for developing institutional and financial mechanisms aimed at enhancing project financing practices in commercial banks.

Despite the theoretical advantages of project financing, its practical application in commercial banks is often constrained by a range of institutional and methodological limitations. These limitations reduce the effectiveness of project-based lending and hinder the ability of banks to fully utilize project financing as a tool for supporting long-term investment activity [1], [2].Existing regulatory frameworks in many banking systems are primarily designed for traditional lending and do not fully reflect the specific characteristics of project-based financing [6], [10].

One of the key institutional limitations is the underdeveloped regulatory and legal framework governing project financing activities. In many banking systems, existing regulations are primarily designed for traditional lending and do not fully reflect the specific features of project-based financing, such as limited recourse structures and complex risk-sharing arrangements [4]. Insufficient legal protection of creditors' rights and weak enforcement mechanisms increase uncertainty and elevate the risk profile of project financing transactions, discouraging commercial banks from wider adoption of such instruments [6].

The limited availability of long-term funding sources remains a significant constraint for the expansion of project financing in developing economies [7], [12].

Another significant limitation is related to the institutional capacity of commercial banks. Effective project financing requires specialized organizational units, skilled personnel, and advanced analytical capabilities. However, in practice, many banks lack dedicated project finance departments and rely on conventional credit assessment procedures when evaluating investment projects [5]. This methodological mismatch leads to inadequate assessment of project risks and cash flow sustainability, thereby reducing financing efficiency.

Methodological constraints also arise from the limited application of cash flow–based project appraisal techniques. Although project financing theory emphasizes the central role of projected cash flows in determining project viability, banks often place greater emphasis on collateral and sponsor guarantees [3]. This practice undermines the fundamental principles of project financing and restricts the development of non-recourse and limited-recourse lending structures.

Risk management practices constitute another area of methodological weakness. Project financing involves multiple types of risks, including construction risk, operational risk, market risk, and regulatory risk. However, banks frequently lack integrated risk management frameworks tailored specifically to project financing [7]. As a result, risks may be inadequately identified, priced, or monitored throughout the project lifecycle, leading to inefficiencies and increased credit risk exposure.

The limited availability of long-term funding sources also constrains the effectiveness of project financing in commercial banks. Investment projects typically require long-term financing aligned with their cash flow generation periods. However, banks operating in environments with shallow capital markets and limited access to long-term resources face difficulties in matching asset and liability maturities [2], [8]. This structural imbalance reduces banks' willingness to engage in long-term project financing.

In addition, institutional coordination between banks, government agencies, and project sponsors remains insufficient in many cases. Project financing often requires close cooperation among multiple stakeholders, including regulatory authorities and public sector entities. Weak coordination mechanisms and unclear allocation of responsibilities may delay project implementation and increase transaction costs, negatively affecting financing efficiency [1].

Weak coordination between banks, government institutions, and project sponsors increases transaction costs and reduces the efficiency of project financing arrangements [9], [14].

Overall, the analysis indicates that the efficiency of project financing in commercial banks is constrained by a combination of institutional weaknesses and methodological shortcomings. Addressing these limitations requires not only regulatory and institutional reforms but also the development of specialized methodologies and risk management practices tailored to the specific characteristics of project-based lending. These findings provide a basis for proposing institutional and financial mechanisms aimed at improving the efficiency of project financing in commercial banks.

RESULTS AND DISCUSSION

Improving the efficiency of project financing in commercial banks requires the development of an integrated institutional and financial mechanism that addresses existing methodological shortcomings and institutional constraints. Based on the theoretical framework and identified limitations, such a mechanism should combine regulatory support, bank-level organizational reforms, and advanced financial and risk management instruments [1], [2].

At the institutional level, the proposed mechanism emphasizes the establishment of a supportive regulatory and legal environment tailored to the specific characteristics of project financing. This includes the formal recognition of limited-recourse and non-recourse financing structures, strengthening creditor rights, and improving contract enforcement mechanisms [4], [6]. A clear and predictable institutional framework reduces legal uncertainty and transaction costs, thereby increasing banks' willingness to engage in project-based lending.

At the level of commercial banks, the mechanism предусматривает the creation of specialized project finance units responsible for the appraisal, structuring, and monitoring of investment projects. These units should apply standardized cash flow–based evaluation methodologies and financial models that reflect the project lifecycle and risk profile [3], [5]. The institutionalization of specialized project finance functions enhances analytical capacity and improves the quality of financing decisions.

A core element of the proposed mechanism is the integration of comprehensive risk management practices specifically designed for project financing. This involves the identification, allocation, and continuous monitoring of project risks across different stages, including construction, operation, and revenue generation [7]. Risk-sharing arrangements among project sponsors, lenders, and other stakeholders should be formalized through contractual mechanisms to ensure optimal risk distribution and financial sustainability.

The financial component of the proposed mechanism focuses on improving access to long-term funding sources and enhancing maturity matching between bank assets and liabilities. The use of syndicated loans, refinancing instruments, and cooperation with development finance institutions can expand the availability of long-term resources for project financing [2], [8]. Such financial arrangements reduce liquidity pressure on commercial banks and support the financing of capital-intensive investment projects.

The proposed mechanism aligns with international best practices in project financing and risk mitigation, as emphasized by international financial institutions [7], [8], [12].

In addition, the proposed mechanism highlights the importance of institutional coordination between commercial banks, government agencies, and project sponsors. Effective coordination facilitates information exchange, reduces administrative delays, and supports the alignment of project financing with national investment priorities [1]. Public–private partnership frameworks may also serve as an institutional platform for enhancing cooperation and sharing risks in project financing initiatives.

Overall, the proposed institutional and financial mechanism represents an integrated approach aimed at improving the efficiency of project financing in commercial banks. By combining regulatory reforms, organizational development within banks, advanced risk management practices, and diversified financial instruments, the mechanism provides a conceptual basis for enhancing the effectiveness of project-based lending. The implementation of this mechanism can strengthen the role of commercial banks in financing investment projects and contribute to sustainable economic development.

Cooperation with development finance institutions and the use of syndicated lending instruments can significantly expand access to long-term financing for investment projects [8], [12].

CONCLUSION

The study confirms that project financing is a strategically important instrument for supporting investment activity and mobilizing long-term financial resources in commercial banks. Unlike traditional lending, project financing relies on the financial viability and cash flow generation capacity of investment projects, which requires the application of specialized institutional and financial mechanisms. Therefore, improving the efficiency of project financing remains a critical task for commercial banks, particularly in economies undergoing structural transformation.

The theoretical analysis demonstrates that the efficiency of project financing is determined by the interaction of cash flow–based lending principles, optimal risk allocation, institutional conditions, and bank-level risk management practices. However, the analysis of existing practices reveals that the application of project financing in commercial banks is constrained

by a number of institutional and methodological limitations. These include underdeveloped regulatory frameworks, insufficient institutional capacity within banks, limited use of cash flow–based project appraisal techniques, and weaknesses in project-specific risk management systems.

Based on the identified limitations, the article proposes an integrated institutional and financial mechanism aimed at improving the efficiency of project financing in commercial banks. The proposed mechanism emphasizes the importance of strengthening the regulatory and legal environment, establishing specialized project finance units within banks, enhancing risk management practices, and expanding access to long-term funding sources. In addition, the mechanism highlights the role of institutional coordination between commercial banks, government agencies, and project sponsors in reducing transaction costs and improving financing outcomes.

The practical relevance of the proposed mechanism is particularly significant in the context of Uzbekistan, where commercial banks play a key role in financing investment projects aligned with national development priorities. The implementation of the proposed institutional and financial mechanism can enhance the capacity of commercial banks to effectively finance investment projects, improve the quality of credit allocation, and reduce project-related financial risks.

The conclusions and recommendations presented in this article contribute to the development of project financing theory and practice and may serve as a methodological basis for further research in this field. Moreover, the proposed mechanism can be used by commercial banks and policymakers in designing measures aimed at improving the efficiency of project financing and supporting sustainable investment-driven economic growth.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Abdurazakova Nasiba Sultanovna Toshkent amaliy fanlar universiteti, katta o‘qituvchi / Абдуразакова Насиба Султановна Ташкентский университет прикладных наук, старший преподаватель / Abdurazakova Nasiba Sultanovna, Tashkent University of Applied Sciences, senior lecturer
E-mail: abdurazakova.nasibahon1979@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6587-3318

REFERENCES:

1. Yescombe, E. R. (2013). Principles of Project Finance. Academic Press.
2. Gatti, S. (2018). Project Finance in Theory and Practice: Designing, Structuring, and Financing Private and Public Projects. Academic Press.
3. Finnerty, J. D. (2013). Project Financing: Asset-Based Financial Engineering. Wiley.
4. Nevitt, P. K., & Fabozzi, F. J. (2000). Project Financing. Euromoney Publications.
5. Esty, B. C. (2004). An overview of project finance. Harvard Business School Working Paper.
6. Basel Committee on Banking Supervision. (2019). Guidelines on Credit Risk and Accounting for Expected Credit Losses. BIS.
7. World Bank. (2020). Project Finance and Risk Mitigation. Washington, DC.
8. International Finance Corporation (IFC). (2017). Project Finance and Guarantees. Washington, DC.
9. OECD. (2015). Public–Private Partnerships and Infrastructure Investment. Paris.
10. North, D. C. (1990). Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press.
11. IMF. (2018). Global Financial Stability Report. Washington, DC.
12. Asian Development Bank. (2019). Project Financing in Developing Economies. Manila.
13. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Annual Reports and Banking Statistics. Tashkent.
14. Ministry of Economy and Finance of the Republic of Uzbekistan. Investment Policy Reports. Tashkent.
15. Karimov, N. G., & Vakhabov, A. V. Investment Financing in the Banking System. Tashkent: Moliya.

UDK 332.1:330.322(575.1)
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.31

INVESTMENT ENVIRONMENT OF KASHKADARYA REGION: ANALYSIS OF CURRENT SITUATION AND PROBLEMS

Egamberdiev Abboskhon Sherali ogli

ИНВЕСТИЦИОННАЯ СРЕДА КАШКАДАРЬИНСКОГО РЕГИОНА: АНАЛИЗ ТЕКУЩЕГО СОСТОЯНИЯ И СУЩЕСТВУЮЩИХ ПРОБЛЕМ

Эгамбердиев Аббосхон Шерали угли

QASHQADARYO VILOYATINING INVESTITSION MUHITI: JORIY HOLAT VA MAVJUD MUAMMOLAR TAHLILI

Egamberdiyev Abbosxon Sherali o‘g‘li

Received: January 6, 2026 Revised: January 9, 2026 Accepted: January 11, 2026 Published: February 1, 2026

Abstract. The analysis of the investment environment in Qashqadaryo region is crucial for economic development and population welfare. Current challenges include insufficient digital infrastructure, bureaucratic barriers, and low internet coverage in rural areas. To attract foreign direct investment, digital transformation, improved administrative services, and public-private partnerships are necessary. This article highlights the region’s economic potential and ways to enhance its investment attractiveness.

Keywords: Qashqadaryo, investment environment, digital transformation, foreign direct investment, economic development.

Аннотация. Анализ инвестиционной среды Кашкадарьинской области имеет важное значение для благосостояния населения и экономического развития. Основные проблемы включают недостаток цифровой инфраструктуры, бюрократические барьеры и низкое покрытие интернета в сельских районах. Для привлечения прямых инвестиций необходимы цифровая трансформация, совершенствование административных услуг и развитие государственно-частного партнерства. Статья показывает возможности региона и пути повышения инвестиционной привлекательности.

Ключевые слова: Кашкадарьинская область, инвестиционная среда, цифровая трансформация, прямые инвестиции, экономическое развитие.

Annotatsiya. Qashqadaryo viloyati investitsiya muhiti tahlili aholi farovonligi va iqtisodiy rivojlanish uchun muhim ahamiyatga ega. Mavjud holatda asosiy muammolar qatorida raqamli infratuzilma etishmovchiligi, byurokratik to‘siqlar va qishloq hududlarida internet qamrovining pastligi bor. Hududda to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalarni jalb qilish uchun raqamli transformatsiya, ma’muriy xizmatlarni takomillashtirish va davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish zarur. Maqola hududning iqtisodiy imkoniyatlari va investitsiya jozibadorligini oshirish yo‘llarini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Qashqadaryo, investitsiya muhiti, raqamli transformatsiya, to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar, iqtisodiy rivojlanish.

INTRODUCTION

Kashkadarya region is one of the regions of Uzbekistan of strategic economic and cultural importance. The region has developed industry, agriculture and service sectors, which play an important role in ensuring economic growth and the well-being of the population. In addition, Kashkadarya is geographically connected to the main transport and logistics corridors of the country, which makes the region even more attractive for investors.

Today, the investment environment of the region, along with many opportunities, faces some obstacles. In particular, the insufficient development of digital

infrastructure, low internet coverage in rural areas and small towns, bureaucratic processes and complex legislation create difficulties for investors. Therefore, strategic approaches, digital transformation and public-private partnership mechanisms are of great importance in order to fully realize the investment potential of the region.

The development of the digital economy is considered an important factor in improving the investment climate. E-government services, online registration and an investment portal will simplify the work process for entrepreneurs, while reducing corruption and administrative barriers. Also, training qualified personnel and developing an innovative environment in the region will play an important role in attracting direct investments.

Analyzing the investment climate of the Kashkadarya region will not only ensure regional economic growth, but will also have a positive impact on the economy of the republic. For this purpose, it is necessary to comprehensively study the main capital investments in the region, foreign direct investments, opportunities in the industrial and service sectors, the level of digital infrastructure and the legislative framework.[1; 12]

This article is aimed at analyzing the current state of the investment climate of the Kashkadarya region, identifying key problems and proposing effective directions for solving them. The introduction highlights the economic potential of the region, its strategic importance and the importance of improving the investment climate through digital transformation. The following chapters will describe in detail the state of investments in the region, the results of the analysis and practical recommendations.

LITERATURE REVIEW

In analyzing the investment environment of Kashkadarya region, scientific literature, state statistics, and legislative documents were used as the main sources. A number of national and international studies have shown integrated approaches to the regional investment environment, digital transformation, and direct investment flows. For example, Abdullaev (2022) analyzed the impact of the digital economy on regional economic growth, and Yusupov (2021) analyzed the institutional factors of the investment environment [3; 25].

The President's resolutions and decrees on the development of investment and the digital economy for 2020–2024 were also analyzed. In particular, the Presidential Resolution “On Measures to Improve the Investment Environment in Kashkadarya Region” (2022) set out directions for increasing the flow of foreign direct investment in the region and modernizing the digital infrastructure. Also, the Decree “On Measures for the Implementation of Digital Transformation and Electronic Government Services” (2021) is aimed at simplifying the business environment and reducing administrative barriers. These documents served as the main source for assessing the legal and institutional framework in the study [4; 34].

The research methodology is based on a comprehensive approach. First, a statistical analysis of the economic and investment indicators of the region was carried out. For this, data from the State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan, reports from local regions, and international sources (World Bank, OECD) were used. In the second stage, the institutional environment and barriers in the region were identified through an analysis of presidential resolutions and decrees, as well as legislative and regulatory legal acts issued by ministries.

METHODOLOGY

Methodologically, the study is based on systematic analysis and comparative methods. Data are analyzed by sector and time, comparisons are made between regions, and the main trends and problems are identified. At the same time, the study used complex statistical and legal analysis methods, which allowed to determine the actual state and development prospects of the investment environment of Kashkadarya. In conclusion, the analysis of literature and document analysis played an important role in identifying the main trends and obstacles in the investment environment of Kashkadarya region. This allows us to present the results of the studyon a reliable and scientific basis.

ANALYSIS AND RESULTS

Kashkadarya region is one of the regions of strategic importance for economic development of Uzbekistan. The region is developed by the industrial, agricultural and service sectors, which determine the investment attractiveness of the region. In 2025, fixed capital investments in Kashkadarya amounted to approximately 5.2 trillion soums, which is approximately 14% of the total investment indicators in Uzbekistan. At the same time, the inflow of foreign direct investment is also increasing in the region, mainly in the industrial and service sectors.

When analyzing the investment environment of the region, it was found that the level of digital infrastructure, legal and administrative environment, human resources potential and logistics infrastructure are of great importance. For example, in Kashkadarya, although Internet coverage in cities reaches 76%, this indicator is below 50% in rural areas. This limits the attraction of investments through the digital economy and online services. Therefore, it is considered an important task to accelerate digital transformation and expand e-government services in the region.[6; 37].

The President's decision of 2022 "On measures to improve the investment environment in Kashkadarya region" serves as an important legal basis for attracting investments in the region. In order to increase the flow of direct investments, the measures to improve the system of taxes and benefits, development of public-private partnership and expansion of the database through the investment portal are defined. Also, the Decree "On measures to introduce digital transformation and e-government services" aims to simplify the business environment and reduce bureaucratic obstacles through digital services. These documents became the main

source in the analysis of the institutional environment of the region.

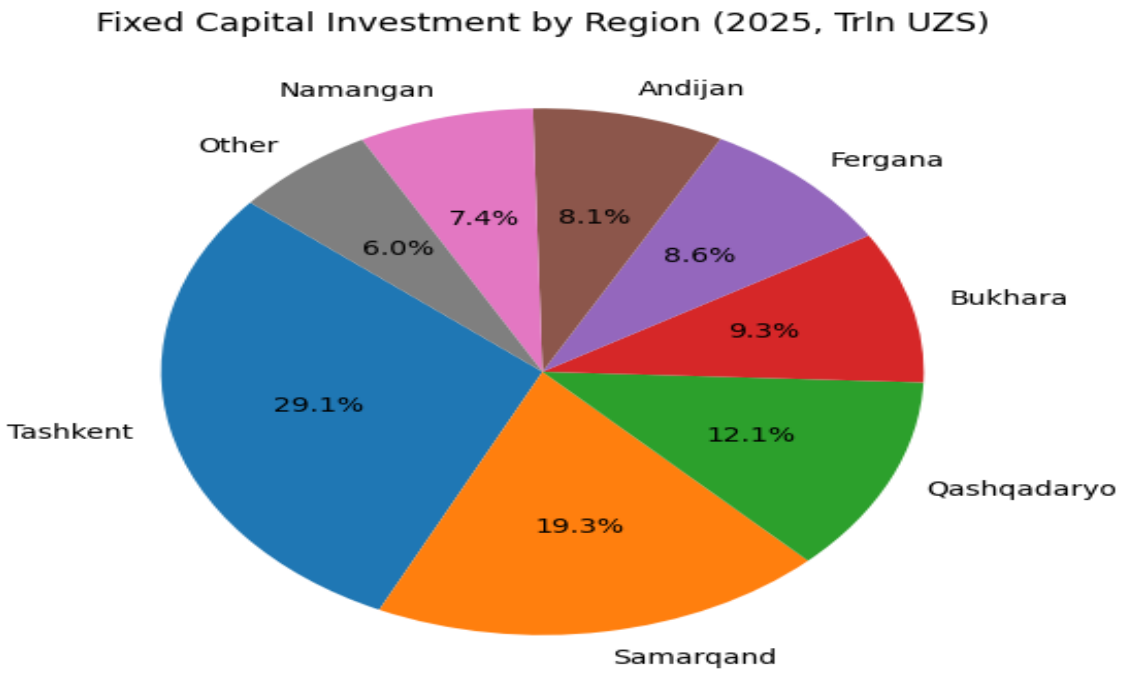

Diagram 1. Digital transformation and expand e-government services in the region

When comparing and analyzing economic indicators in the region, it was observed that the industrial sector in Kashkadarya will make up 38% of total investments in 2025. The agriculture and agro-industry sector has a share of 27%, and the service sector has a share of more than 20%. The remaining investments are directed to logistics and rural infrastructure. These indicators indicate that there are investment opportunities in various sectors of the region and the need to diversify the investment portfolio.

The results of the analysis show that the main problems of the region are:

Insufficiently developed digital infrastructure - low internet coverage in rural areas and limited opportunities for electronic services.

Bureaucratic barriers and complexities in the tax system - legislative processes for investors are complex and time-consuming.

Lack of qualified personnel - there are not enough qualified specialists in the industrial and IT sectors, which is an obstacle to attracting new investments.

Limitations in logistics and transport infrastructure - the delivery of products to the market and import/export processes are also not et fully developed.

At the same time, the analysis shows that the Kashkadarya region has the potential to improve the investment climate through digital transformation and the development of public-private partnerships. For example, e-government services can speed up business registration processes and reduce bureaucratic barriers. Improving the system of taxes and benefits, attracting private investments and establishing industrial clusters will also serve to increase the investment flow.

The results of the analysis clearly showed the real situation of the investment environment of Kashkadarya region, the main problems and development opportunities. By accelerating digital transformation, expanding e-services and improving the institutional environment in the province, the flow of foreign direct investment can increase significantly. This not only increases the economic potential of the region, but also has a positive effect on the republic's economy.

CONCLUSION

The results of the analysis of the investment climate of the Kashkadarya region show that the economic potential of the region is significant and there are investment opportunities in various sectors. Sustainable development in the industrial, agricultural and service sectors has a positive impact on the overall economic growth of the region. In 2025, the Kashkadarya region reached approximately 5.2 trillion soums in fixed capital investments, which clearly demonstrates the importance of the region in the economy of the republic. At the same time, the inflow of foreign direct investment is also increasing, mainly in the industrial and service sectors.

The results of the analysis show that the main problems of the region include insufficient development of digital infrastructure, low Internet coverage in rural

areas, bureaucratic barriers and limited human resources. In addition, the imperfection of the transport and logistics infrastructure also hinders investment processes. These problems create obstacles to the full realization of the region's potential for attracting foreign and domestic direct investments.

The results of scientific analysis and Presidential resolutions and decrees (2021–2023) show that these barriers can be effectively addressed through digital transformation and public-private partnership mechanisms. E-government services and online investment portals simplify the business environment and reduce bureaucratic barriers. The investment attractiveness of the region can be significantly increased by improving the system of tax and financial incentives, creating industrial clusters and innovation centers.

In conclusion, it is important to improve the investment environment of the Kashkadarya region by stimulating economic growth, increasing direct investments, and accelerating digital transformation. This will not only increase the region's own economic potential, but will also have a positive impact on the economy of the entire republic. Also, by developing the institutional and legal environment, the Kashkadarya region can become a more attractive region for international investors. In sum, it can be said that the digital infrastructure of the region, the efficiency of administrative services and public-private partnership mechanisms serve as the main factors of the investment climate. It plays an important role in creating a stable investment environment, increasing economic potential and ensuring the well-being of the population in Kashkadarya.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Egamberdiev Abboskhon Sherali ogli Higher School of Business and Entrepreneurship under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan Department of Marketing and Digital Economy 1st ear independent researcher (PhD) / Эгамбердиев Аббосхон Шерали угли Высшая школа бизнеса и предпринимательства при Кабинете Министров Республики Узбекистан Кафедра маркетинга и цифровой экономики Самостоятельный исследователь 1-го года обучения (PhD) / Egamberdiyev Abbosxon Sherali o‘g‘li O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi Marketing va raqamli iqtisodiyot kafedrasi 1-bosqich mustaqil tadqiqotchi (PhD)
egamberdiev.abboskhon@mail.ru
https://orcid.org/0009-0004-4203-5233

REFERENCES

1. Абдуллаев, Ш. Рақамли иқтисодиёт ва минтақавий инвестиция муҳити: таҳлил ва тенденциялар. Тошкент: Иқтисодий тадқиқотлар институти, 2023. б. 12–34.

2. Юсупов, Р. Инвестиция муҳити ва институционал омиллар. Тошкент: Миллий университет нашри,2022. б. 45–67.

3. Мирзоева, Л. Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ва минтақавий иқтисодий ривожланиш. Самарқанд: Иқтисодий фанлар журнали, 2020. б. 8–25.

4. Назаров, А. Рақамли трансформация орқали ҳудудий инвестиция салоҳиятини ошириш. Тошкент: Ўзбекистон иқтисодий тадқиқотлари журнали, 2021. б. 34–56.

5. Содиқов, Ф. Вилоят иқтисодиётида давлат-хусусий шерикликнинг роли. Тошкент: Миллий иқтисодий тадқиқотлар маркази нашри, 2023. б. 22–41.

6. Эргашев, Ш. Саноат ва хизмат кўрсатиш соҳаларида инвестиция стратегиялари. Қорақалпоғистон: Иқтисодий ривожланиш журнали, 2025. б. 15–37.

UO‘K: 336.718
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.35

O‘ZBEKISTONDAGI TIJORAT BANKLARIDA MUAMMOLI KREDITLARNING MAMLAKAT IQTISODIYOTIGA TA’SIRI

Nishanov Shoazam Baxramovich
Umbarov Faxriddin Tursunovich
Tojiyev Sardor Dilmurod o‘g‘li

ВЛИЯНИЕ ПРОБЛЕМНЫХ КРЕДИТОВ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХУЗБЕКИСТАНА НА ЭКОНОМИКУ СТРАНЫ

Нишанов Шоазам Бахрамович
Умбаров Фахриддин Турсунович
Тоджиев Сардор Дилмурод оглу

IMPACT OF PROBLEM LOANS IN COMMERCIAL BANKS IN UZBEKISTAN ON THE COUNTRY'S ECONOMY

Nishanov Shoazam Bakhramovich
Umbarov Fakhriddin Tursunovich
Tojiyev Sardor Dilmurod oglu

Received: January 2, 2026 Revised: January 6, 2026 Accepted: January 11, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistondagi tijorat banklarida muammoli kreditlarning (NPL) shakllanishi va ularning mamlakat iqtisodiyotiga ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida bank kredit portfeli sifati, muammoli kreditlar ulushining dinamikasi hamda ularning moliyaviy barqarorlik va iqtisodiy o‘sish bilan o‘zaro bog‘liqligi o‘rganildi. Rasmiy statistik ma’lumotlar va xalqaro tajriba asosida muammoli kreditlarning kreditlash faolligi, investitsiya jarayonlari va bank tizimi barqarorligiga ta’siri baholandi. Tadqiqot natijalari muammoli kreditlarni kamaytirish va bank risklarini boshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha amaliy xulosalar chiqarishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: tijorat banklari, muammoli kreditlar, kredit portfeli, bank risklari, moliyaviy barqarorlik, iqtisodiy o‘sish.

Аннотация: В статье анализируется влияние проблемных кредитов (NPL) в коммерческих банках Узбекистана на развитие национальной экономики. В ходе исследования изучены качество кредитного портфеля банков, динамика доли проблемных кредитов и их взаимосвязь с финансовой устойчивостью и экономическим ростом. На основе официальных статистических данных и международного опыта оценено влияние проблемных кредитов на кредитную активность, инвестиционные процессы и стабильность банковской системы. Полученные результаты позволяют сформулировать практические рекомендации по снижению уровня проблемных кредитов и совершенствованию системы управления банковскими рисками.

Ключевые слова: коммерческие банки, проблемные кредиты, кредитный портфель, банковские риски, финансовая устойчивость, экономический рост.

Abstract: This article examines the impact of non-performing loans (NPLs) in commercial banks of Uzbekistan on the national economy. The study analyzes the quality of banks’ loan portfolios, the dynamics of non-performing loans, and their relationship with financial stability and economic growth. Based on official statistical data and international experience, the paper assesses the influence of NPLs on lending activity, investment processes, and the stability of the banking system. The findings provide practical insights for reducing non-performing loans and improving credit risk management mechanisms in commercial banks.

Keywords: commercial banks, non-performing loans, loan portfolio, credit risk, financial stability, economic growth.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklari moliya tizimining markaziy bo‘g‘ini sifatida iqtisodiyotning real sektorini moliyalashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Bank kreditlari investitsiya jarayonlarini faollashtirish, ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, tadbirkorlik subyektlarining aylanma mablag‘larini to‘ldirish hamda aholining iste’mol imkoniyatlarini

oshirish orqali iqtisodiy o‘sishga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, kreditlash jarayonida yuzaga keladigan muammolar, xususan, muammoli kreditlar ulushining ortishi bank tizimining barqarorligi va iqtisodiyotning umumiy moliyaviy salomatligi uchun jiddiy xavf omiliga aylanadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda bank tizimini isloh qilish, kreditlash hajmini kengaytirish va moliyaviy vositachilik samaradorligini oshirish bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Biroq kredit portfellarining tez sur’atlarda o‘sishi fonida muammoli kreditlar hajmining ko‘payishi banklarning likvidligi, kapital etarliligi va daromadliligi bilan bog‘liq tavakkalchiliklarni kuchaytirmoqda. Muammoli kreditlarning yuqori darajasi bank resurslarining samarali qayta taqsimlanishiga to‘sqinlik qilib, real sektorni moliyalashtirish imkoniyatlarini cheklaydi hamda iqtisodiy faollikning pasayishiga olib kelishi mumkin.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, muammoli kreditlar nafaqat alohida banklar faoliyatiga, balki butun mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga tizimli ta’sir ko‘rsatadi. Ular investitsiya muhitining yomonlashuvi, kredit resurslari narxining oshishi, budjet yuklamasining ko‘payishi va moliyaviy barqarorlikka bo‘lgan ishonchning pasayishiga sabab bo‘lishi mumkin. Shu bois tijorat banklarida muammoli kreditlarning shakllanish sabablari va ularning mamlakat iqtisodiyotiga ta’sirini ilmiy jihatdan tahlil qilish, ushbu muammoni kamaytirishga qaratilgan samarali mexanizmlarni ishlab chiqish bugungi kunda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Bank tizimida muammoli kreditlar masalasi moliyaviy barqarorlik va iqtisodiy o‘sish bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, mazkur muammo bank risklarini boshqarish nazariyasi va amaliyotida markaziy o‘rin egallaydi. Sh.Sh. Shodmonov va R.X. Alimuhamedov bank risklarini boshqarishni tijorat banklari faoliyatining ajralmas qismi sifatida baholab, kredit risklarining to‘g‘ri identifikatsiya qilinmasligi va monitoring mexanizmlarining sustligi muammoli kreditlar shakllanishining asosiy omillaridan biri ekanini ta’kidlaydi. Mualliflar kredit portfeli sifati banklarning moliyaviy barqarorligi va daromadliligi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ilmiy asoslab beradi [1].

Xalqaro miqyosda Basel Committee on Banking Supervision tomonidan ishlab chiqilgan hujjatlar muammoli kreditlar bilan bog‘liq risklarni tartibga solishda muhim metodologik asos vazifasini bajaradi. Basel III doirasida bank kapitali va likvidligiga qo‘yilgan qat’iy talablar kredit risklarining tizimli xavfga aylanishining oldini olishga qaratilgan bo‘lib, muammoli kreditlar ulushini cheklashda muhim ahamiyat kasb etadi [2]. Shuningdek, kredit risklari va kutilayotgan kredit yo‘qotishlarini hisobga olish bo‘yicha yo‘riqnomalar banklarda muammoli kreditlarni erta aniqlash va ularni moliyaviy hisobotlarda real aks ettirish zarurligini asoslaydi [3].

Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi tadqiqotlarida muammoli kreditlar moliyaviy tizim zaiflashuvining asosiy indikatorlaridan biri sifatida ko‘rib chiqiladi. Global moliyaviy barqarorlik sharhlarida NPL darajasining oshishi kreditlash faolligining pasayishi, investitsiya muhitining yomonlashuvi va iqtisodiy o‘sish sur’atlarining sekinlashuviga olib kelishi qayd etiladi [4]. Jahon banki tadqiqotlari esa rivojlanayotgan mamlakatlarda muammoli kreditlar ko‘pincha institutsional zaifliklar, kreditlashning tez kengayishi va risklarni boshqarish tizimlarining etarli darajada rivojlanmaganligi bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi [5].

Frederic S. Mishkin bank tizimida muammoli kreditlarni moliyaviy bozorlar samaradorligini pasaytiruvchi asosiy omillardan biri sifatida baholab, ularning monetar siyosat uzatish mexanizmlariga salbiy ta’sirini ilmiy asoslaydi [6]. Joseph F. Sinkey Jr. esa tijorat banklari moliyaviy boshqaruvida kredit portfeli sifati va muammoli kreditlarni nazorat qilish banklar raqobatbardoshligining muhim sharti ekanini ta’kidlaydi [7]. Edward I. Altman va Edith Hotchkiss moliyaviy inqirozlar kontekstida muammoli kreditlar va bankrotlik jarayonlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni chuqur tahlil qiladi [8]. OECD tadqiqotlari esa muammoli kreditlarni kamaytirish moliyaviy barqarorlikni ta’minlash va barqaror iqtisodiy o‘sishga erishishning muhim sharti ekanini tasdiqlaydi [9].

Ko‘rib chiqilgan ilmiy va normativ manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, tijorat banklarida muammoli kreditlar masalasi bank risklarini boshqarish, moliyaviy barqarorlik va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni aks ettiruvchi muhim ilmiy-amaliy muammo hisoblanadi. Milliy va xorijiy tadqiqotlarda muammoli kreditlar bank kredit portfeli sifatining asosiy ko‘rsatkichi sifatida talqin qilinib, ularning yuqori darajasi banklar daromadliligi, likvidligi va kapital etarliligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi ilmiy jihatdan asoslangan. Xalqaro tashkilotlar va etakchi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan yondashuvlar muammoli kreditlarni erta aniqlash, baholash va cheklash bo‘yicha samarali mexanizmlar mavjudligini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, adabiyotlar tahlili shuni aniqladiki, muammoli kreditlar shakllanishining sabablari mamlakatlar institutsional rivojlanish darajasi, bank tizimining tuzilmasi va kreditlash siyosatiga bog‘liq holda farqlanadi. O‘zbekistonda bank tizimining o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda, xalqaro tajribani bevosita ko‘chirish emas, balki uni milliy sharoitga moslashtirish zarurati mavjud. Shu jihatdan, mavjud tadqiqotlar muammoli kreditlarning mamlakat iqtisodiyotiga ta’sirini kompleks va tizimli tahlil qilish hamda ushbu sohada amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun etarli nazariy-metodologik asos yaratadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda O‘zbekistondagi tijorat banklarida muammoli kreditlarning mamlakat iqtisodiyotiga ta’sirini baholash uchun rasmiy statistik va ikkilamchi ma’lumotlardan foydalanildi. Ma’lumotlar Markaziy bankning ochiq statistik axborotlari, tijorat banklarining yillik moliyaviy hisobotlari, Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari hamda xalqaro moliyaviy institutlarning tahliliy sharhlaridan olindi. Tadqiqot doirasida bank kredit portfeli, muammoli kreditlar ulushi, iqtisodiy o‘sish sur’atlari, investitsiya hajmi va bank tizimi barqarorligini aks ettiruvchi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar tahlil qilindi. Olingan

ma’lumotlar dinamik qatorlar usuli asosida solishtirma va trend tahlili orqali o‘rganildi. Shuningdek, muammoli kreditlar va yalpi ichki mahsulot o‘sishi o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash maqsadida korrelyatsion tahlildan foydalanildi. Tahlil natijalari umumlashtirish va taqqoslash usullari yordamida baholanib, muammoli kreditlarning banklar kreditlash faoliyati hamda real sektorni moliyalashtirish imkoniyatlariga ta’siri aniqlashtirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tijorat banklarida muammoli kreditlarning shakllanishi va ularning iqtisodiyotga ta’siri moliya tizimining barqarorligi bilan bevosita bog‘liq murakkab jarayon hisoblanadi. Muammoli kreditlar, avvalo, bank kredit portfelining sifatini yomonlashtiradi va bank resurslaridan foydalanish samaradorligini pasaytiradi. Kreditlar bo‘yicha to‘lovlarning kechikishi yoki to‘liq qaytmasligi banklarning daromad bazasiga salbiy ta’sir ko‘rsatib, moliyaviy natijalarning beqarorlashuviga olib keladi. Natijada banklar qo‘shimcha zaxiralar shakllantirishga majbur bo‘ladi, bu esa kreditlash imkoniyatlarini cheklaydi va real sektorni moliyalashtirish hajmini qisqartiradi.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda kreditlash hajmining keskin o‘sishi kuzatilgan bo‘lib, bu holat iqtisodiy faollikni rag‘batlantirish va investitsiya jarayonlarini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qilgan. Biroq kreditlashning tez sur’atlarda kengayishi bilan bir qatorda kredit risklarini baholash, qarz oluvchilarning moliyaviy holatini chuqur tahlil qilish va kredit monitoringi mexanizmlarida ayrim tizimli kamchiliklar saqlanib qoldi. Aynan shu omillar muammoli kreditlar ulushining ortishiga sabab bo‘ldi. Muammoli kreditlar ko‘paygan sari banklar kapital etarliligini saqlab qolish uchun ehtiyot choralarini kuchaytiradi, bu esa kredit siyosatining qat’iylashuviga olib keladi.

Muammoli kreditlarning iqtisodiyotga ta’siri birinchi navbatda kredit resurslarining qayta taqsimlanishi orqali namoyon bo‘ladi. Banklar balansida uzoq muddat davomida qaytmayotgan kreditlar mavjud bo‘lsa, ushbu mablag‘lar iqtisodiyotning samarali tarmoqlariga yo‘naltirilmaydi. Bu esa investitsiya faolligining pasayishiga, ishlab chiqarish quvvatlaridan to‘liq foydalanilmasligiga va yangi ish o‘rinlari yaratilishining sekinlashuviga olib keladi. Ayniqsa, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari kredit resurslariga kirish imkoniyatlarining cheklanishidan eng ko‘p zarar ko‘radi.

Muammoli kreditlarning yuqori darajasi bank tizimida likvidlik muammolarini ham kuchaytiradi. Kreditlarning qaytmasligi banklarning pul oqimlarini izdan chiqarib, qisqa muddatli majburiyatlarni bajarish qobiliyatiga bosim o‘tkazadi. Natijada banklar likvid aktivlar ulushini oshirishga intiladi, bu esa uzoq muddatli kreditlashni qisqartirishga olib keladi. Mazkur jarayon iqtisodiyotning real sektorida kapital etishmovchiligini yuzaga keltirib, iqtisodiy o‘sish sur’atlarining pasayishiga sabab bo‘ladi.

Muammoli kreditlar davlat moliyasiga ham bilvosita ta’sir ko‘rsatadi. Bank tizimidagi barqarorlikka tahdid kuchaygan sharoitda davlat tomonidan banklarni qo‘llab-quvvatlash, kapitalizatsiya qilish yoki muammoli aktivlarni restrukturizatsiya qilish zarurati paydo bo‘lishi mumkin. Bu esa budjet xarajatlarining ortishiga va davlat qarzi yuklamasining oshishiga olib keladi. Shu bilan birga, muammoli kreditlar soliq tushumlariga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi, chunki kredit resurslaridan samarali foydalana olmagan korxonalar ishlab chiqarish hajmini kamaytiradi yoki moliyaviy qiyinchiliklarga duch keladi.

O‘zbekistonda muammoli kreditlar muammosining yana bir muhim jihati — ularning tarmoqlar kesimidagi notekis taqsimlanishidir. Ayrim kapital talabchan va davlat ishtiroki yuqori bo‘lgan tarmoqlarda kredit risklari nisbatan yuqori bo‘lib, bu holat kredit portfeli sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Davlat ishtirokidagi loyihalarda iqtisodiy samaradorlikdan ko‘ra ijtimoiy yoki strategik maqsadlar ustuvor bo‘lishi muammoli kreditlar shakllanish xavfini oshiradi. Bu esa banklar faoliyatida bozor mexanizmlarining to‘liq ishlamasligiga olib keladi.

Muammoli kreditlar inflyatsion jarayonlarga ham bilvosita ta’sir ko‘rsatadi. Banklar kredit risklarini qoplash maqsadida kredit foiz stavkalarini oshiradi, bu esa moliyaviy resurslar narxining ko‘tarilishiga sabab bo‘ladi. Natijada ishlab chiqarish xarajatlari ortadi va bu holat narxlar umumiy darajasiga bosim o‘tkazadi. Shu tariqa muammoli kreditlar pul-kredit siyosatining samaradorligini pasaytiruvchi omilga aylanadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, muammoli kreditlar va iqtisodiy o‘sish o‘rtasida teskari bog‘liqlik mavjud. Muammoli kreditlar ulushi oshgan sari banklarning kreditlash faolligi pasayadi, bu esa yalpi ichki mahsulot o‘sish sur’atlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, uzoq muddatli investitsion kreditlarning qisqarishi sanoat va infratuzilma loyihalarining kechikishiga olib keladi. Bu holat iqtisodiyotning tarkibiy modernizatsiyasini sekinlashtiradi va raqobatbardoshlikni pasaytiradi.

Muammoli kreditlarning ortishi banklar boshqaruv tizimida risklarni boshqarish mexanizmlarini qayta ko‘rib chiqish zaruratini yuzaga keltiradi. Kredit risklarini oldindan aniqlash, qarz oluvchilarning to‘lov qobiliyatini baholash va kredit monitoringini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, muammoli kreditlarni restrukturizatsiya qilish va qayta moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish orqali ularning iqtisodiyotga salbiy ta’sirini yumshatish mumkin (1-jadval).

Jadval ma’lumotlari 2025-yil 1-dekabr holatiga O‘zbekistondagi tijorat banklari kredit portfeli sifati nisbatan barqaror ekanini ko‘rsatadi. Jami kreditlar hajmi 595 309 mlrd so‘mni tashkil etgan bo‘lib, shundan 20 545 mlrd so‘mi muammoli kreditlar hisoblanadi. Muammoli kreditlarning umumiy ulushi 3,50 foiz darajasida shakllangani bank tizimi uchun hozircha kritik chegaradan past ekanini anglatadi, biroq bu ko‘rsatkich doimiy monitoringni talab qiladi.

1-jadval.

Tijorat banklarining muammoli kreditlari (NPL) to‘g‘risida 2025-yil 1-dekabr holatiga ma’lumot, mlrd. so‘m

Bank nomi	Kreditlar	Muammoli kreditlar (NPL)	Muammoli kreditlarning jami kreditlardagi ulushi
Jami	**595 309**	**20 545**	**3,50%**
Davlat ulushi mavjud banklar	**401 863**	**14 582**	**3,60%**
Boshqa banklar	**193 446**	**5 964**	**3,10%**

Davlat ulushi mavjud banklar kredit portfeli umumiy hajmning asosiy qismini egallab, 401 863 mlrd so‘mni tashkil etmoqda. Ushbu banklarda muammoli kreditlar hajmi 14 582 mlrd so‘m bo‘lib, ularning jami kreditlardagi ulushi 3,60 foizni tashkil etadi. Bu ko‘rsatkich umumiy tizim o‘rtacha darajasidan yuqori bo‘lib, davlat ishtiroki mavjud banklarda kredit risklari nisbatan yuqoriroq ekanini ko‘rsatadi. Bunga yirik investitsiya loyihalari, uzoq muddatli va kapital talabchan tarmoqlarni moliyalashtirish ulushining yuqoriligi sabab bo‘lishi mumkin.

Boshqa banklarda kreditlar hajmi 193 446 mlrd so‘mni tashkil etib, muammoli kreditlar 5 964 mlrd so‘mga teng. Ushbu segmentda NPL darajasi 3,10 foiz bo‘lib, davlat banklariga nisbatan pastroq. Bu holat xususiy banklarda kredit risklarini baholash va monitoring mexanizmlarining nisbatan ehtiyotkor yuritilayotganidan dalolat beradi. Umuman olganda, jadval ma’lumotlari bank tizimida muammoli kreditlar hozircha nazorat ostida ekanini, biroq davlat banklarida risklarni boshqarishni yanada kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi (2-jadval).

2-jadval.

Tijorat banklarining muammoli kreditlari (NPL) to‘g‘risida 2025-yil 1-dekabr holatiga ma’lumot, mlrd. so‘m

№	Bank nomi	Kreditlar	Muammoli kreditlar (NPL)	Muammoli kreditlarning jami kreditlardagi ulushi
Jami		**525 887**	**22 447**	**4,30%**
Davlat ulushi mavjud banklar		**363 939**	**14 982**	**4,10%**
Boshqa banklar		**161 948**	**7 465**	**4,60%**

Jadval ma’lumotlari 2024-yil 1-dekabr holatiga O‘zbekistondagi tijorat banklari kredit portfelida muammoli kreditlar darajasi nisbatan yuqori bo‘lganini ko‘rsatadi. Jami kreditlar hajmi 525 887 mlrd so‘mni tashkil etgan bo‘lib, shundan 22 447 mlrd so‘mi muammoli kreditlar hisobiga to‘g‘ri keladi. Muammoli kreditlarning jami kreditlardagi ulushi 4,30 foizni tashkil etib, bu ko‘rsatkich bank tizimi barqarorligi uchun sezilarli risk omili mavjudligini anglatadi va kredit siyosatini ehtiyotkor yuritish zarurligini ko‘rsatadi.

Davlat ulushi mavjud banklar kredit portfelining asosiy qismini shakllantirib, 363 939 mlrd so‘mlik kredit ajratgan. Ushbu banklarda muammoli kreditlar hajmi 14 982 mlrd so‘mni tashkil etib, NPL darajasi 4,10 foizga teng bo‘lgan. Bu ko‘rsatkich umumiy o‘rtacha darajadan biroz past bo‘lsa-da, davlat banklarining yirik loyihalar va uzoq muddatli investitsiyalarni moliyalashtirishdagi faolligi kredit risklarining saqlanib qolayotganini ko‘rsatadi.

Boshqa banklarda kreditlar hajmi 161 948 mlrd so‘mni tashkil etgan bo‘lib, muammoli kreditlar 7 465 mlrd so‘mga teng. Ushbu segmentda muammoli kreditlarning jami kreditlardagi ulushi 4,60 foizni tashkil etib, davlat banklariga nisbatan yuqoriroq darajada shakllangan. Bu holat ayrim xususiy banklarda kreditlash risklarini baholash va monitoring tizimlarining etarli darajada takomillashmaganini ko‘rsatadi. Umuman olganda, 2024-yil ma’lumotlari bank tizimida muammoli kreditlar muammosi dolzarb bo‘lib qolayotganini va risklarni boshqarishni kuchaytirish zarurligini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, O‘zbekistondagi tijorat banklarida muammoli kreditlar muammosi faqat bank tizimining ichki masalasi bo‘lib qolmay, balki butun mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi muhim omil hisoblanadi. Muammoli kreditlar investitsiya faolligini pasaytiradi, kredit resurslari taqsimotini buzadi, moliyaviy barqarorlikka xavf tug‘diradi va iqtisodiy o‘sish sur’atlarini sekinlashtiradi. Shu sababli ushbu muammoni tizimli ravishda tahlil qilish va kompleks choralar ishlab chiqish iqtisodiy siyosatning muhim ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘tkazilgan tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistondagi tijorat banklarida muammoli kreditlar muammosi bank tizimining ichki barqarorligigina emas, balki mamlakat iqtisodiyotining umumiy rivojlanish sur’atlariga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Muammoli kreditlar ulushining ortishi banklarning moliyaviy barqarorligini zaiflashtirib, kreditlash faolligini pasaytiradi, real sektorni moliyalashtirish imkoniyatlarini cheklaydi hamda investitsiya jarayonlarining sekinlashuviga olib keladi. Natijada iqtisodiy o‘sishning barqarorligi va moliya tizimiga bo‘lgan ishonchga putur etadi.

Tadqiqot shuni tasdiqlaydiki, muammoli kreditlarning yuqori darajasi kredit resurslarining samarasiz taqsimlanishiga, banklar likvidligi va kapital etarliligiga bosimning kuchayishiga hamda davlat moliyasiga qo‘shimcha yuk tushishiga sabab bo‘lmoqda. Ayniqsa, kreditlash hajmining tez kengayishi sharoitida risklarni baholash va monitoring mexanizmlarining etarli darajada rivojlanmaganligi ushbu muammoni yanada chuqurlashtirmoqda. Shu bois muammoli kreditlar masalasi tizimli va kompleks yondashuvni talab etadi.

Sohani rivojlantirish va muammoli kreditlar ulushini kamaytirish maqsadida, birinchi navbatda, tijorat banklarida kredit risklarini boshqarish tizimini kuchaytirish zarur. Kredit berish jarayonida qarz oluvchilarning moliyaviy holatini chuqur tahlil qilish, stress-testlar va zamonaviy skoring modellaridan keng foydalanish kredit sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Ikkinchidan, kredit monitoringi va erta ogohlantirish mexanizmlarini rivojlantirish orqali muammoli kreditlarning dastlabki bosqichdayoq aniqlanishi ta’minlanishi lozim.

Uchinchidan, muammoli kreditlarni restrukturizatsiya qilish va qayta moliyalashtirish bo‘yicha yagona va shaffof mexanizmlarni joriy etish banklar balansini sog‘lomlashtirishga yordam beradi. To‘rtinchidan, banklar kredit portfelini diversifikatsiya qilish, tarmoqlar kesimidagi risklarni muvozanatlash hamda bozor tamoyillariga asoslangan kredit siyosatini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, bank boshqaruvida korporativ boshqaruv va mas’uliyatli kreditlash tamoyillarini mustahkamlash muammoli kreditlar shakllanishining oldini olishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, muammoli kreditlarni kamaytirish va bank tizimi barqarorligini ta’minlash iqtisodiy o‘sishning muhim sharti bo‘lib, ushbu yo‘nalishda amalga oshiriladigan izchil va muvofiqlashtirilgan choralar O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror va uzoq muddatli rivojlanishiga xizmat qiladi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Nishanov Shoazam Baxramovich Toshkent amaliy fanlar unversiteti “Bank va moliya” kafedrasi iqtisod fanlari nomzodi, v.v.b., dosent / Нишанов Шоазам Бахрамович Ташкентский университет прикладных наук Кафедра «Банковское дело и финансы», кандидат экономических наук, доцент / **Nishanov Shoazam Bakhramovich** Candidate of Economic Sciences, Acting Associate Professor of the Department of Banking and Finance Tashkent University of Applied Sciences
E-mail: shoazamnishanov@gmail.com
ORCID: 0009-0008-7713-257

2. Umbarov Faxriddin Tursunovich Toshkent amaliy fanlar unversiteti “Bank va moliya” kafedrasi katta o‘qituvchisi / **Умбаров Фахриддин Турсунович** старший преподаватель кафедры «Банк и финансы» Ташкентского университета прикладных наук / **Umbarov Fakhriddin Tursunovich** Senior Lecturer of the Department of Banking and Finance Tashkent University of Applied Sciences
E-mail: faxriddinumbarov11@gmail.com
ORCID: 0009-0008-4656-8861

3. Tojiyev Sardor Dilmurod o‘g‘li Toshkent amaliy fanlar unversiteti “Bank va moliya” kafedrasi assistenti / **Тожиев Сардор Дильмурод ўғли** ассистент кафедры «Банк и финансы» Ташкентского университета прикладных наук / **Tojiyev Sardor Dilmurod o‘g‘li** Assistant of the Department of Banking and Finance Tashkent University of Applied Sciences
E-mail: sardortadziev5@gmail.com
ORCID: 0009-0001-9794-4969

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

[1] Sh.Sh. Shodmonov, R.X. Alimuhamedov. Bank risklarini boshqarish. O‘quv qo‘llanma. – T.: Fan va texnologiya, 2018. – 288 b.

[2] Basel Committee on Banking Supervision. Global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. – Basel: BIS, 2011. – 69 p.

[3] Basel Committee on Banking Supervision. Guidelines on credit risk and accounting for expected credit losses. – Basel: BIS, 2015. – 50 p.

[4] International Monetary Fund. Global Financial Stability Report. – Washington, D.C.: IMF, 2024. – 182 p.

[5] World Bank. Nonperforming Loans in Emerging Economies: Causes and Policy Responses. – Washington, D.C.: World Bank, 2020. – 156 p.

[6] Frederic S. Mishkin. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. – New York: Pearson, 2019. – 720 p.

[7] Joseph F. Sinkey Jr. Commercial Bank Financial Management in the Financial-Services Industry. – Boston: McGraw-Hill, 2017. – 640 p.

[8] Edward I. Altman, Edith Hotchkiss. Corporate Financial Distress and Bankruptcy. – Hoboken: Wiley, 2018. – 368 p.

[9] OECD. Banking Sector Stability and Non-Performing Loans. – Paris: OECD Publishing, 2021. – 110 p.

[10] O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklari faoliyati bo‘yicha statistik byulleten. – T., 2024. – 120 b.

UO‘K: 336.715
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.32

BANKLARNING INVESTITSION JARAYONLARINI TAKOMILLASHTIRISH CHORA-TADBIRLARI

Yuldashev Erkin Xusanovich
Baltabaev Maxmud Toshpo‘latovich
Muhiddinov Akobirxon Nurullo o'g'li

МЕРЫ ПО УЛУЧШЕНИЮ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ БАНКОВ

Юлдашев Эркин Хусанович
Балтабаев Махмуд Тошпулатович
Мухиддинов Акобирхон Нурулло оглы

MEASURES TO IMPROVE BANKS' INVESTMENT PROCESSES

Yuldashev Erkin Khusanovich
Baltabaev Makhmud Toshpulatovich
Muhiddinov Akobirxon Nurullo o'g'li

Received: January 6, 2026 Revised: January 9, 2026 Accepted: January 11, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya: Mazkur maqolada banklarning investitsion jarayonlarini takomillashtirish masalalari kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotda bank investitsiya faoliyatining iqtisodiy mohiyati, resurs bazasini kengaytirish, investitsiya risklarini boshqarish, raqamli texnologiyalarni joriy etish hamda investitsion portfelni optimallashtirish yo‘nalishlari yoritilgan. Xalqaro va milliy tajriba asosida bank investitsiyalarining real sektor rivojlanishidagi roli asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari banklarning investitsion salohiyatini oshirish, moliya tizimi barqarorligini mustahkamlash va iqtisodiy o‘sishni jadallashtirishga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: tijorat banklari, investitsion faoliyat, investitsion jarayonlar, risklarni boshqarish, investitsiya portfeli, raqamli bank texnologiyalari.

Аннотация: В статье проводится комплексный анализ вопросов совершенствования инвестиционных процессов коммерческих банков. Рассматриваются экономическая сущность инвестиционной деятельности банков, расширение ресурсной базы, управление инвестиционными рисками, внедрение цифровых технологий и оптимизация инвестиционного портфеля. На основе национального и международного опыта обоснована роль банковских инвестиций в развитии реального сектора экономики. Результаты исследования позволяют сформулировать научно-практические выводы, направленные на повышение инвестиционного потенциала банков, укрепление устойчивости финансовой системы и стимулирование экономического роста.

Ключевые слова: коммерческие банки, инвестиционная деятельность, инвестиционные процессы, управление рисками, инвестиционный портфель, цифровые банковские технологии.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of measures aimed at improving the investment processes of commercial banks. The study examines the economic nature of bank investment activity, expansion of the resource base, investment risk management, implementation of digital technologies, and optimization of investment portfolios. Based on national and international experience, the role of bank investments in supporting real sector development is substantiated. The research findings offer scientific and practical conclusions aimed at enhancing banks’ investment potential, strengthening financial system stability, and accelerating sustainable economic growth.

Keywords: commercial banks, investment activity, investment processes, risk management, investment portfolio, digital banking technologies.

KIRISH

So‘nggi yillarda global moliya bozorlarida kuzatilayotgan tarkibiy o‘zgarishlar, investitsiya oqimlarining diversifikatsiyalanishi va raqamli moliyaviy texnologiyalarning jadal rivojlanishi bank tizimining investitsion faoliyatiga bo‘lgan talablarni sifat

jihatidan yangi bosqichga olib chiqmoqda. Tijorat banklari nafaqat moliyaviy vositachi, balki real sektorni modernizatsiya qilish, innovatsion loyihalarni moliyalashtirish va barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda muhim strategik subyekt sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu jihatdan, banklarning investitsion jarayonlarini takomillashtirish masalasi hozirgi iqtisodiy sharoitda alohida ilmiy va amaliy dolzarblik kasb etadi.

Milliy iqtisodiyotda tarkibiy islohotlarning chuqurlashuvi, sanoatni texnologik yangilash va infratuzilmaviy loyihalarning kengayishi uzoq muddatli va samarali investitsiya resurslariga bo‘lgan ehtiyojni kuchaytirmoqda. Ushbu jarayonda banklarning investitsion salohiyatidan oqilona foydalanish, investitsiya portfelini diversifikatsiya qilish, risklarni professional boshqarish va zamonaviy moliyaviy instrumentlarni joriy etish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, loyiha moliyalashtirish, yashil investitsiyalar va raqamli iqtisodiyot bilan bog‘liq yo‘nalishlarda banklar faol ishtirok etishi iqtisodiy rivojlanish sur’atlarini sezilarli darajada jadallashtirishi mumkin [10].

Mazkur ilmiy maqolaning dolzarbligi shundaki, unda banklarning investitsion jarayonlarini takomillashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar tizimli ravishda tahlil qilinadi hamda ularning iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi ijobiy roli asoslab beriladi. Maqola ijobiy ruhda yozilib, bank investitsiya faoliyatini rivojlantirish orqali moliya sektorining barqarorligini mustahkamlash, real sektorni qo‘llab-quvvatlash va uzoq muddatli iqtisodiy o‘sishga erishish imkoniyatlari ilmiy nuqtayi nazardan yoritiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Tijorat banklarining investitsiya faoliyati va uni samarali tashkil etish masalalari bank ishi nazariyasi va amaliyotida muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu masala, avvalo, banklarning moliyaviy resurslarni real sektor rivojiga yo‘naltirishdagi roli, investitsion qarorlar sifati va risklarni boshqarish mexanizmlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Sh.Sh. Shohazamiyning monografiyasida tijorat banklarining investitsiya faoliyati bank strategiyasining muhim tarkibiy qismi sifatida talqin qilinib, investitsiya portfelini shakllantirish, resurslar manbalarini diversifikatsiya qilish va investitsiya risklarini boshqarish masalalari atroflicha yoritilgan. Muallif bank investitsiya faoliyatini uzoq muddatli iqtisodiy o‘sishni ta’minlovchi asosiy omillardan biri sifatida baholaydi [1].

Rus iqtisodiy adabiyotlarida bank investitsiya faoliyati umumiy bank ishi tizimi doirasida ko‘rib chiqiladi. G.G. Korobovaning darsligida banklarning investitsion operatsiyalari kredit, fond va moliya bozorlaridagi faoliyat bilan uzviy bog‘liq holda tahlil qilinib, bank aktivlari tuzilmasida investitsiyalarning o‘rni alohida ta’kidlanadi. Muallif bank investitsiyalarini daromadlilik va risk nisbatini muvozanatlashtirish zarurati nuqtayi nazaridan baholab, ularni samarali boshqarish moliyaviy barqarorlikning muhim sharti ekanini ko‘rsatadi [2]. O.I. Lavrushin esa bank investitsiya faoliyatini zamonaviy kreditlash tizimi bilan integratsiyalashgan jarayon sifatida talqin qilib, bank resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirishda investitsion strategiyaning roliga e’tibor qaratadi [3].

Xorijiy tadqiqotlarda bank investitsiya faoliyati risk-menejment va strategik boshqaruv bilan bog‘liq holda chuqur tahlil qilinadi. J. Sinkey hamda P.S. Rose va S.C. Hudgins asarlarida tijorat banklarining investitsiya qarorlari moliyaviy barqarorlik, kapitallashuv darajasi va bozor risklari bilan uzviy bog‘liq holda ko‘rib chiqiladi. Ushbu mualliflar bank investitsiya portfellarini diversifikatsiya qilish va bozor kon’yunkturasiga moslashuvchanlikni oshirishni bank boshqaruvining ustuvor vazifalari sifatida belgilaydi [4], [5]. F.S. Mishkin esa banklarning investitsion faoliyatini makroiqtisodiy jarayonlar, pul-kredit siyosati va moliya bozorlarining rivojlanishi bilan bog‘liq holda tahlil qilib, bank investitsiyalarining iqtisodiy o‘sishga ta’sirini asoslab beradi [6].

Xalqaro tashkilotlar tomonidan e’lon qilingan hisobotlarda bank investitsiya faoliyatining institutsional va tartibga solish jihatlari yoritiladi. Bazel qo‘mitasi hujjatlarida moliya bozor infratuzilmasining barqarorligi bank investitsiya jarayonlarining ishonchliligi bilan bog‘lab ko‘rsatiladi [7]. Jahon banki va OECD hisobotlarida esa bank investitsiyalarining real sektor, ayniqsa kichik va o‘rta biznesni moliyalashtirishdagi roli alohida ta’kidlanib, bank investitsiya faoliyatini rivojlantirish iqtisodiy barqarorlikni ta’minlovchi muhim omil sifatida baholanadi [8], [9].

Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko‘rsatadiki, banklarning investitsion faoliyati moliya tizimining barqaror ishlashi va real sektorni uzoq muddatli moliyalashtirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Milliy va xorijiy tadqiqotlarda bank investitsiya jarayonlari strategik boshqaruv, risklarni samarali taqsimlash va investitsiya portfelini diversifikatsiya qilish bilan chambarchas bog‘liq holda talqin etiladi. Mualliflar bank investitsiyalarini nafaqat daromad manbai, balki iqtisodiy o‘sish va strukturaviy islohotlarni qo‘llab-quvvatlovchi muhim mexanizm sifatida baholaydilar.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bank investitsiya faoliyatining samaradorligi resurs bazasining barqarorligi, institutsional muhitning rivojlanganligi va zamonaviy risk-menejment mexanizmlarining joriy etilishi bilan belgilanadi. Shu bilan birga, xalqaro tajriba bank investitsiyalarini raqamli texnologiyalar va prudensial tartibga solish bilan uyg‘unlashtirish zarurligini ko‘rsatmoqda. Umuman olganda, o‘rganilgan manbalar banklarning investitsion jarayonlarini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy asoslar va amaliy yondashuvlarni shakllantirish uchun mustahkam nazariy poydevor yaratadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur ilmiy tadqiqotda banklarning investitsion jarayonlarini takomillashtirish masalasini o‘rganishda kompleks va tizimli yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot uchun zarur ma’lumotlar rasmiy statistika manbalari, Markaziy bank va tijorat banklarining ochiq moliyaviy hisobotlari, xalqaro moliyaviy institutlar ma’lumotlar bazalari hamda nufuzli ilmiy nashrlarda e’lon qilingan empirik tadqiqotlar asosida shakllantirildi. Shuningdek, bank investitsiya faoliyatiga oid normativ-huquqiy hujjatlar va strategik dasturlar tahlil qilindi.

Olingan ma’lumotlarni qayta ishlash jarayonida taqqoshlama tahlil, dinamik qatorlar tahlili, strukturaviy tahlil hamda mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Bank investitsiya portfellarining samaradorligi, risk darajasi va diversifikatsiya holati miqdoriy ko‘rsatkichlar asosida baholandi. Tadqiqot natijalarini asoslashda induktiv va deduktiv xulosalash, shuningdek, xorijiy va milliy tajribani qiyosiy tahlil qilish usullari qo‘llanildi. Ushbu metodologik yondashuv banklarning investitsion jarayonlarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan va amaliy ahamiyatga ega xulosalar chiqarish imkonini berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Banklarning investitsion jarayonlari moliya tizimining markaziy bo‘g‘ini sifatida milliy iqtisodiyotda kapital oqimlarini shakllantirish, resurslarni qayta taqsimlash va iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda bank investitsiya faoliyati faqat daromad olish vositasi bo‘lib qolmasdan, balki sanoatni modernizatsiya qilish, infratuzilmaviy loyihalarni qo‘llab-quvvatlash, innovatsiyalarni moliyalashtirish va hududiy rivojlanishni jadallashtirishning muhim instrumentiga aylanmoqda. Shu sababli banklarning investitsion jarayonlarini takomillashtirish masalasi strategik ahamiyatga ega bo‘lib, uni chuqur va kompleks tahlil qilishni talab etadi.

Avvalo, bank investitsion faoliyatining iqtisodiy mohiyatiga e’tibor qaratish zarur. Banklar investitsiya jarayonlarida asosan uzoq muddatli moliyaviy resurslarni shakllantiradi va ularni real sektor loyihalariga yo‘naltiradi. Bu jarayonda kreditlashdan farqli ravishda investitsiyalar ko‘proq strategik xarakterga ega bo‘lib, yuqori darajadagi tahlil, prognozlash va risklarni boshqarishni talab qiladi. Bank investitsiyalari qimmatli qog‘ozlar bozorida ishtirok etish, loyiha moliyalashtirish, korporativ obligatsiyalar va aksiyalarni sotib olish, shuningdek, qo‘shma investitsion loyihalarda ishtirok etish shaklida amalga oshiriladi. Ushbu yo‘nalishlarning samaradorligi bankning institutsional salohiyati, ichki boshqaruv mexanizmlari va tashqi iqtisodiy muhitga moslashuvchanligiga bevosita bog‘liq.

Banklarning investitsion jarayonlarini takomillashtirishning muhim jihatlaridan biri investitsiya resurslari bazasini mustahkamlash hisoblanadi. Barqaror va uzoq muddatli resurslar mavjud bo‘lmasdan turib, samarali investitsiya faoliyatini tashkil etish qiyin. Shu nuqtayi nazardan, depozit bazasini diversifikatsiya qilish, institutsional investorlar bilan hamkorlikni kengaytirish va xalqaro moliya bozorlaridan resurslar jalb etish banklar uchun ustuvor vazifaga aylanmoqda. Resurs bazasining sifat jihatidan yaxshilanishi banklarga investitsiya portfelini kengaytirish, uzoq muddatli loyihalarda faol ishtirok etish va investitsiya risklarini muvozanatli boshqarish imkonini beradi.

Investitsiya jarayonlarini takomillashtirishda risklarni boshqarish mexanizmlarining roli alohida ahamiyatga ega. Bank investitsiya faoliyati yuqori noaniqlik va uzoq muddatli majburiyatlar bilan bog‘liq bo‘lgani sababli risklarni baholash va minimallashtirish jarayoni tizimli yondashuvni talab qiladi. Zamonaviy bank amaliyotida kredit risklari bilan bir qatorda bozor riski, likvidlik riski, foiz stavkasi riski va operatsion risklar kompleks tarzda tahlil qilinadi. Investitsion loyihalarni baholashda moliyaviy model yaratish, sezgirlik tahlili va ssenariy prognozlash usullaridan foydalanish bank qarorlarining asoslanganligini oshiradi. Natijada investitsion portfelning barqarorligi ta’minlanib, bankning umumiy moliyaviy holati mustahkamlanadi.

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi banklarning investitsion jarayonlariga yangi imkoniyatlar ochib bermoqda. Katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash, sun’iy intellekt va analitik platformalardan foydalanish investitsiya qarorlarini qabul qilishda aniqlik va tezkorlikni oshiradi. Raqamli echimlar yordamida banklar investitsion loyihalarni tanlash, ularning samaradorligini baholash va monitoring qilish jarayonlarini avtomatlashtirishi mumkin. Bu esa inson omili bilan bog‘liq xatoliklarni kamaytirib, investitsiya jarayonlarining shaffofligini oshiradi. Shu bilan birga, raqamli transformatsiya bank investitsiya faoliyatining moslashuvchanligini kuchaytirib, yangi moliyaviy instrumentlarni joriy etish imkonini yaratadi.

Banklarning investitsion jarayonlarini takomillashtirishda institutsional muhit va normativ-huquqiy bazaning ahamiyati ham katta. Aniq va barqaror huquqiy mexanizmlar mavjud bo‘lgan sharoitda banklar uzoq muddatli investitsion strategiyalarni shakllantirishga moyil bo‘ladi. Investitsiya faoliyatini rag‘batlantiruvchi soliq va moliyaviy mexanizmlar, shuningdek, investorlar huquqlarini himoya qilish tizimi banklarning investitsion faolligini oshiradi. Bu jarayonda davlat va bank sektorining hamkorligi muhim bo‘lib, strategik loyihalarni birgalikda moliyalashtirish iqtisodiy rivojlanish uchun ijobiy multiplikativ samara beradi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, banklarning investitsion jarayonlarini takomillashtirish ko‘p jihatdan ularning strategik rejalashtirish darajasiga bog‘liq. Samarali investitsiya strategiyasi bankning umumiy rivojlanish konsepsiyasi bilan uyg‘un bo‘lishi, bozor kon’yunkturasidagi o‘zgarishlarga moslashuvchanlikni ta’minlashi lozim. Strategik yondashuv banklarga investitsiya yo‘nalishlarini aniq belgilash, ustuvor tarmoqlarni tanlash va resurslardan optimal foydalanish imkonini beradi. Ayniqsa, yashil iqtisodiyot, energetika, transport-logistika va yuqori texnologiyali sanoat kabi yo‘nalishlarga investitsiyalar banklar uchun uzoq muddatli barqaror daromad manbai bo‘lishi mumkin.

Bank investitsiya faoliyatining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati ham e’tibordan chetda qolmasligi kerak. Investitsiyalar orqali yangi ish o‘rinlari yaratiladi, hududiy rivojlanish jadallashadi va aholi farovonligi oshadi. Banklarning investitsion jarayonlari real sektorni moliyalashtirish bilan birga, iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Shu bois investitsiya jarayonlarini takomillashtirish nafaqat banklarning moliyaviy natijalarini yaxshilaydi, balki milliy iqtisodiyotning uzoq muddatli rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi (1-jadval).

1-jadval.

Banklarning investitsion jarayonlarini takomillashtirish yo‘nalishlari va ularning iqtisodiy ta’siri [11]

Takomillashtirish yo‘nalishi	Amalga oshirish mexanizmlari	Kutilayotgan iqtisodiy natija
Investitsion resurs bazasini kengaytirish	Depozit portfelini diversifikatsiya qilish, xalqaro moliya institutlari mablag‘larini jalb etish, institutsional investorlar bilan hamkorlik	Uzoq muddatli investitsiyalar hajmining oshishi, likvidlik barqarorligining kuchayishi
Investitsiya risklarini boshqarish	Risklarni baholash modellari, portfel diversifikatsiyasi, ssenariy va sezgirlik tahlili	Investitsion yo‘qotishlar ehtimolining kamayishi, moliyaviy barqarorlikning oshishi
Raqamli texnologiyalarni joriy etish	Big Data, sun’iy intellekt asosidagi tahlil, avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari	Investitsiya qarorlarining aniqligi va tezkorligining oshishi
Investitsion portfelni optimallashtirish	Tarmoqlararo taqsimot, daromadlilik va risk nisbatini muvozanatlashtirish	Portfel samaradorligining oshishi, barqaror daromad oqimi
Yashil va innovatsion investitsiyalarni rivojlantirish	Ekologik loyihalarni moliyalashtirish, innovatsion startaplar bilan hamkorlik	Uzoq muddatli iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlik, bank imijining yaxshilanishi
Institutsional va normativ muhitni takomillashtirish	Investitsiyani rag‘batlantiruvchi huquqiy mexanizmlar, davlat-bank hamkorligi	Bank investitsiya faolligining oshishi, ishonch muhitining mustahkamlanishi

Yuqoridagi jadvalda keltirilgan yo‘nalishlar banklarning investitsion jarayonlarini takomillashtirishda tizimli va kompleks yondashuv zarurligini yaqqol namoyon etadi. Avvalo, investitsion resurs bazasini kengaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar banklarning uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Depozit portfelining diversifikatsiyasi hamda xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik banklarga arzon va barqaror resurslar jalb etish imkonini berib, investitsiya hajmining kengayishiga xizmat qiladi.

Risklarni boshqarish yo‘nalishi jadvalda alohida urg‘u bilan ko‘rsatilgan bo‘lib, bu bank investitsiya faoliyatining eng muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Risklarni baholash modellari va portfel diversifikatsiyasi investitsion yo‘qotishlar ehtimolini kamaytiradi hamda bank kapitalining saqlanishini ta’minlaydi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni joriy etish investitsiya qarorlarining sifatini oshiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari banklarga tezkor va aniq qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Jadvalda investitsion portfelni optimallashtirish va yashil hamda innovatsion investitsiyalarni rivojlantirish yo‘nalishlari ham muhim o‘rin egallaydi. Tarmoqlararo muvozanatni ta’minlash va ekologik loyihalarga sarmoya kiritish banklar uchun uzoq muddatli barqaror daromad manbaini shakllantiradi. Institutsional va normativ muhitni takomillashtirish esa bank investitsiya faolligini rag‘batlantirib, moliya sektorida ishonch va barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, banklarning investitsion jarayonlarini takomillashtirish ko‘p qirrali va tizimli yondashuvni talab etadi. Resurs bazasini mustahkamlash, risklarni samarali boshqarish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, institutsional muhitni takomillashtirish va strategik rejalashtirishni kuchaytirish bank investitsiya faoliyatining asosiy ustuvor yo‘nalishlari hisoblanadi. Ushbu chora-tadbirlarning izchil amalga oshirilishi banklarning investitsion salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarib, iqtisodiy o‘sish va barqaror rivojlanish uchun mustahkam moliyaviy asos yaratadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, banklarning investitsion jarayonlarini takomillashtirish milliy moliya tizimi barqarorligini mustahkamlash, real sektorni uzoq muddatli resurslar bilan ta’minlash va iqtisodiy o‘sish sur’atlarini jadallashtirishda muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda bank investitsiya faoliyati an’anaviy kreditlashdan farqli ravishda strategik, innovatsion va yuqori qo‘shimcha qiymat yaratishga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim. Shu sababli investitsion jarayonlarni boshqarishda tizimli yondashuv, professional risk-menejment va raqamli echimlardan foydalanish banklar faoliyatining ajralmas qismiga aylanishi zarur.

Tadqiqot natijalari asosida sohani rivojlantirish uchun bir qator amaliy takliflarni ilgari surish mumkin. Birinchidan, banklarning uzoq muddatli investitsion resurslar bazasini kengaytirish maqsadida institutsional investorlar va xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni faollashtirish lozim. Ikkinchidan, investitsion loyihalarni tanlash va baholashda zamonaviy moliyaviy modellashtirish hamda raqamli tahlil vositalarini keng joriy etish tavsiya etiladi. Uchinchidan, investitsiya risklarini kamaytirish uchun portfelni diversifikatsiya qilish va risklarni boshqarish tizimini yanada takomillashtirish zarur. To‘rtinchidan, banklarning yashil va innovatsion loyihalarga yo‘naltirilgan investitsiyalarini rag‘batlantiruvchi institutsional va normativ mexanizmlarni kuchaytirish maqsadga muvofiq. Beshinchidan, bank xodimlarining investitsion tahlil va strategik rejalashtirish bo‘yicha malakasini oshirish investitsiya qarorlarining sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Umuman olganda, mazkur takliflarning izchil amalga oshirilishi banklarning investitsion salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarib, moliya sektorining

raqobatbardoshligini oshirish hamda barqaror iqtisodiy rivojlanishga xizmat qiladi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Yuldashev Erkin Xusanovich Toshkent amaliy fanlar unversiteti "Bank va moliya" kafedrasi iqtisod fanlari nomzodi, v.v b., dosent / Юлдашев Эркин Хусанович Ташкентский университет прикладных наук Кафедра «Банковское дело и финансы», кандидат экономических наук, доцент / **Yuldashev Erkin Xusanovich** Yuldashev Erkin Khusanovich Tashkent University of Applied Sciences "Banking and Finance" Department Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
E-mail: erkin77boss@mail.ru
ORCID: 0009-0007-2351-1232

2. Baltabaev Maxmud Toshpo'latovich Toshkent amaliy fanlar unversiteti "Bank va moliya" kafedrasi katta o'qituvchisi / Балтабаев Махмуд Тошпулатович Ташкентский университет прикладных наук Старший преподаватель, кафедра «Банковское дело и финансы»/ Baltabaev Maxmud Toshpo'latovich Senior Lecturer of the Department of Banking and Finance Tashkent University of Applied Sciences
E-mail: maxmud_b1967@mail.ru
ORCID: 0009-0008-4656-8868

3. Muhiddinov Akobirxon Nurullo o'g'li Toshkent amaliy fanlar unversiteti "Bank va moliya" kafedrasi assistenti / Мухиддинов Акобирхон Нурулло оглы Ташкентский университет прикладных наук Ассистент, кафедра «Банковское дело и финансы» / Muhiddinov Akobirkhon Tashkent University of Applied Sciences Assistant, "Banking and Finance" Department
E-mail: akobirkhan017@gmail.com
ORCID: 0009-0005-0291-0643

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sh.Sh. Shohazamiy. Tijorat banklarining investitsiya faoliyati. Monografiya. – T.: Fan va texnologiya, 2019. – 256 b.
2. Г.Г. Коробова. Банковское дело. Учебник. – М.: Юрайт, 2020. – 512 с.
3. О.И. Лаврушин. Банковское дело: современная система кредитования. Учебник. – М.: КНОРУС, 2018. – 368 с.
4. J. Sinkey. Commercial Bank Financial Management. – New York: Macmillan Publishing Company, 2002. – 924 p.
5. P.S. Rose, S.C. Hudgins. Bank Management & Financial Services. – New York: McGraw-Hill Education, 2013. – 720 p.
6. F.S. Mishkin. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. – Boston: Pearson Education, 2019. – 736 p.
7. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for Financial Market Infrastructures. – Basel: BIS, 2012. – 188 p.
8. World Bank. Global Financial Development Report 2019/2020: Bank Regulation and Supervision a Decade after the Global Financial Crisis. – Washington, DC: World Bank, 2020. – 214 p.
9. OECD. Financing SMEs and Entrepreneurs 2023: An OECD Scoreboard. – Paris: OECD Publishing, 2023. – 252 p.
10. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Annual Report 2023. – T.: Central Bank of Uzbekistan, 2024. – 180 p.
11. A. Saunders, M.M. Cornett. Financial Institutions Management: A Risk Management Approach. – New York: McGraw-Hill Education, 2018. – 640 p.

UDK: 378.1:336.14
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.34

O‘ZBEKISTONDA OLIY TA’LIM MUASSASALARI MOLIYAVIY TA’MINOTINI MUSTAHKAMLASH MASALALARI

Hamrayev Maqsudjon Saidaxmadovich

ВОПРОСЫ УСИЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ ПОДДЕРЖКИ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ В УЗБЕКИСТАНЕ

Хамраев Максуджон Саидахмадович

ISSUES OF STRENGTHENING THE FINANCIAL SUPPORT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN UZBEKISTAN

Khamrayev Maqsudjon Saidakhmadovich

Received: January 12, 2026 Revised: January 16, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda oliy ta’lim muassasalarini moliyaviy ta’minotini mustahkamlashning dolzarb masalalari tahlil qilinadi. Hozirgi kunda oliy ta’lim tizimining samarali ishlashi va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash davlatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita bog‘liqdir. Maqolada davlat byudjeti, kontrakt to‘lovlari, grantlar va xususiy investitsiyalar kabi moliyalashtirish manbalarining samaradorligi o‘rganiladi. Shuningdek, moliyaviy mustaqillikni oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va natijaga yo‘naltirilgan moliyalashtirish mexanizmlarini joriy etish zarurati ta’kidlanadi. Tadqiqot natijalari oliy ta’lim muassasalarining barqarorligini mustahkamlash va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: oliy ta’lim, moliyaviy ta’minot, byudjet mablag‘lari, grantlar, moliyaviy mustaqillik, kontrakt to‘lovlari.

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные вопросы укрепления финансового обеспечения высших учебных заведений в Узбекистане. Эффективное функционирование системы высшего образования и подготовка конкурентоспособных кадров напрямую влияют на экономическое и социальное развитие страны. В работе анализируются источники финансирования, такие как государственный бюджет, платное обучение, гранты и частные инвестиции. Особое внимание уделяется повышению финансовой независимости вузов, рациональному использованию ресурсов и внедрению результативных моделей финансирования. Результаты исследования способствуют укреплению устойчивости высших учебных заведений и повышению качества образования.

Ключевые слова: высшее образование, финансовое обеспечение, бюджетные средства, гранты, финансовая независимость, платное обучение.

Abstract. This article examines the pressing issues of strengthening the financial support of higher education institutions in Uzbekistan. The effective functioning of the higher education system and the preparation of competitive specialists directly impact the country’s economic and social development. The study analyzes funding sources such as the state budget, tuition fees, grants, and private investments. Particular emphasis is placed on increasing financial autonomy, efficient resource utilization, and implementing performance-based financing mechanisms. The research findings contribute to enhancing the stability of higher education institutions and improving the quality of education.

Keywords: higher education, financial support, state budget, grants, financial autonomy, tuition fees.

KIRISH

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda oliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu jumladan, universitetlarning moliyaviy mustaqilligini oshirish, byudjetdan tashqari mablag‘lar ulushini kengaytirish, grant va kontrakt tizimini takomillashtirish kabi chora-tadbirlar alohida e’tibor qozonmoqda. Biroq, mavjud moliyalashtirish mexanizmlari asosan markazlashgan byudjet tizimiga tayanadi, bu esa universitetlarning tashabbuskorligini cheklab, resurslardan foydalanish

samaradorligini pasaytirishi mumkin. Shu sababli, oliy ta’lim muassasalarini moliyaviy jihatdan mustahkamlash va resurslarni diversifikatsiya qilish bugungi kundagi dolzarb masalalardan biridir.

Mavzuni o‘rganishning ahamiyati shundan iboratki, moliyaviy ta’minotni mustahkamlash orqali oliy ta’lim muassasalari o‘z faoliyatini barqaror va sifatli tarzda amalga oshirishi mumkin. Bu esa nafaqat ta’lim sifati va ilmiy salohiyatni oshirishga, balki mamlakatning raqobatbardosh iqtisodiy rivojlanishiga ham hissa qo‘shadi. Shu bilan birga, moliyaviy barqarorlik universitetlarni natijaga yo‘naltirilgan moliyalashtirish tizimini joriy etishga, davlat-xususiy sheriklikni kengaytirishga va yangi moliyaviy manbalarni jalb qilishga undaydi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — O‘zbekistonda oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy ta’minotini mustahkamlash mexanizmlarini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir. Tadqiqot natijalari oliy ta’lim muassasalarining barqarorligini mustahkamlash, resurslardan samarali foydalanish va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi, shuningdek, davlatning ta’lim siyosatini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Oliy ta’lim muassasalarini moliyaviy ta’minotini mustahkamlash masalalari so‘nggi yillarda mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan keng o‘rganilmoqda. O‘zbekistonda oliy ta’lim tizimini isloh qilish va universitetlarning moliyaviy barqarorligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni PF–5847 (2019) oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy mustaqilligini oshirish va byudjetdan tashqari moliyalashtirish manbalarini kengaytirish zaruratini belgilaydi (O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, 2019, 3–12-betlar).[2; 62]

Mahalliy olimlardan Abdullayev A.X. (2020) oliy ta’limni moliyalashtirish mexanizmlarini tahlil qilgan va samarali taqsimlashni takomillashtirish yo‘llarini ishlab chiqqan (Abdullayev, 2020, 45–98-betlar). Qodirov M.Q. (2021) esa universitetlarda moliyaviy menejment va resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish usullarini o‘rganib, amaliy tavsiyalar bergan (Qodirov, 2021, 62–110-betlar). Shu bilan birga, Jo‘rayev N.R. (2019) davlat-xususiy sheriklik asosida ta’limni moliyalashtirish mexanizmlari va ularning samaradorligini yoritgan (Jo‘rayev, 2019, 33–79-betlar).[4; 105]

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuvlar qo‘llaniladi. Tahliliy metod orqali O‘zbekistonda oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy ta’minoti va resurslar taqsimoti o‘rganiladi. Taqqoslash metodi yordamida rivojlangan davlatlar tajribasi bilan milliy tizim solishtiriladi va samarali jihatlar aniqlanadi. Statistik tahlil usuli orqali moliyaviy resurslarning hajmi, kontrakt va grant mablag‘lari dinamikasi baholanadi. Shuningdek, tizimli yondashuv yordamida moliyalashtirish mexanizmlarining ta’lim sifati, ilmiy faoliyat va universitetlarning barqarorligiga ta’siri tahlil qilinadi. Ushbu metodlar tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligi va amaliy ahamiyatini ta’minlaydi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O‘zbekistonda oliy ta’lim muassasalarini moliyaviy ta’minotini mustahkamlash masalalarini tahlil qilish jarayonida bir qator ijobiy va takomillashtirish talab qiladigan jihatlar aniqlanadi. So‘nggi yillarda davlat tomonidan oliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, universitetlarning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shu jumladan, byudjet mablag‘larini ko‘paytirish, yangi universitet va filiallarni tashkil etish, kontrakt va grant tizimini takomillashtirish orqali oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy barqarorligini ta’minlashga intilishlar mavjud.[6; 74]

Biroq, tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy ta’minoti asosan markazlashgan byudjet tizimiga tayanmoqda. Bu universitetlarning moliyaviy mustaqilligini cheklab, resurslardan samarali foydalanish va innovatsion loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatlarini kamaytiradi. Shu bois, byudjetdan tashqari mablag‘lar ulushini oshirish, xususiy investitsiyalarni jalb etish va grant tizimini kengaytirish dolzarb vazifalardan biridir. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, kontrakt asosida ta’lim olishdan tushadigan daromadlar universitetlar faoliyati uchun muhim manba bo‘lishiga qaramay, ularga haddan tashqari tayanish ijtimoiy tenglik masalasini keltirib chiqaradi va ta’limga kirish imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Shu sababli, qo‘shimcha moliyaviy rag‘bat va ijtimoiy himoya mexanizmlari joriy etilishi zarur.

Moliyalashtirishning samaradorligi masalasida natijaga yo‘naltirilgan yondashuvlar etarlicha joriy etilmagan. Hozirgi tizimda moliyaviy resurslarni taqsimlash ko‘proq talabalarning soni, infratuzilma hajmi va mavjud inshootlarga asoslanadi, ta’lim sifati, ilmiy faoliyat samaradorligi va bitiruvchilarning mehnat bozori talablariga moslashuvchanligi kabi mezonlar ikkinchi darajaga tushib qoladi. Shu sababli, universitetlarni natijaga asoslangan moliyalashtirish tizimi orqali rag‘batlantirish ularning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari ham etarlicha ishga solinmagan. Xususiy sektorning ta’lim infratuzilmasini rivojlantirish, qo‘shma ta’lim dasturlarini moliyalashtirish va ilmiy loyihalarni qo‘llab-quvvatlashga jalb qilinishi universitetlarning moliyaviy barqarorligini oshiradi, byudjet yukini kamaytiradi va ta’lim jarayonini mehnat bozori talablariga moslashtiradi. Shu bilan birga, ushbu hamkorlik universitetlarni tashabbuskorlik va innovatsion loyihalarni amalga oshirishga undaydi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy mustaqilligini oshirish ularning tashabbuskorligini kuchaytiradi, moliyaviy qarorlarni tez va samarali qabul qilish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, shaffoflik va hisobdorlik mexanizmlari bilan uyg‘unlashtirilgan moliyaviy mustaqillik universitetlarda resurslardan oqilona foydalanishni ta’minlaydi.

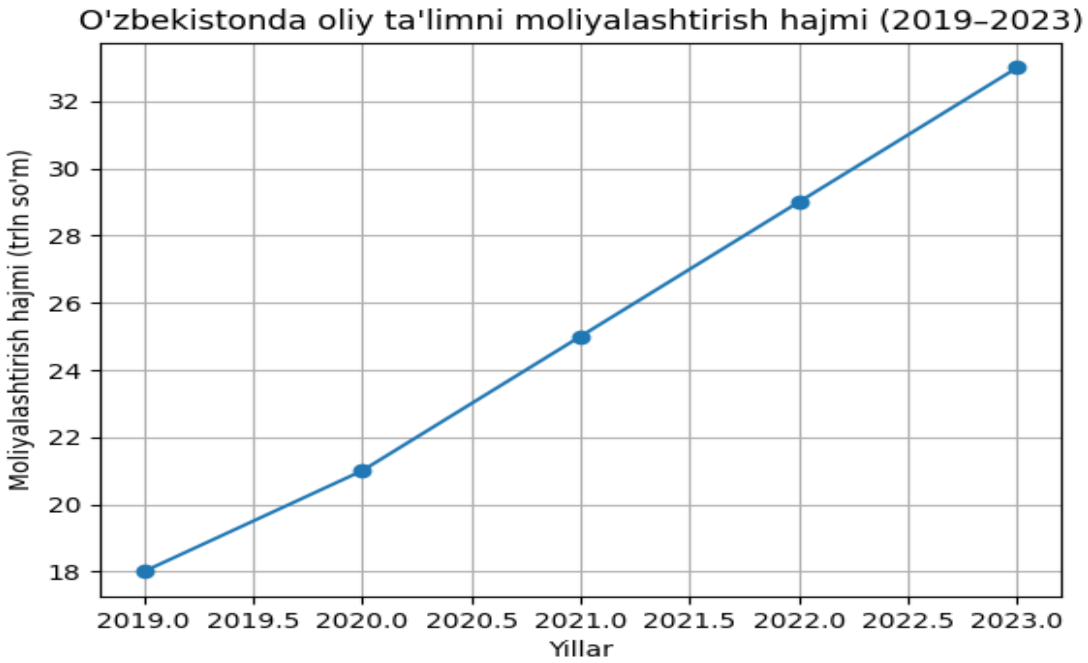

1- rasm. O‘zbekistonda oliy ta’lim muassasalarini moliyalashtirish bo ‘yicha statistik tahlil

Natijalar asosida oliy ta’limni moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish orqali ta’lim sifati, ilmiy salohiyat va kadrlar tayyorlash samaradorligini oshirish mumkinligi aniqlandi. Moliyaviy resurslarni diversifikatsiya qilish, natijaga yo‘naltirilgan moliyalashtirish tizimini joriy etish, grant va kontrakt tizimini takomillashtirish hamda davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish oliy ta’lim muassasalarining barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvlar O‘zbekiston oliy ta’lim tizimini raqobatbardosh va xalqaro ta’lim maydoniga integratsiyalashuvini jadallashtirishga imkon beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ushbu tadqiqot O‘zbekistonda oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy ta’minotini mustahkamlash masalalari bugungi kunda muhim strategik vazifa ekanligini ko‘rsatadi. Oliy ta’lim tizimi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida, innovatsion salohiyatni oshirishda va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda asosiy tayanch bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli, oliy ta’lim muassasalarining barqaror faoliyat yuritishi ularning moliyaviy resurslari etarliligi va samarali boshqarilishiga bevosita bog‘liqdir.

Xulosa qilib aytganda, oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy mustaqilligini oshirish, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish va moliyaviy boshqaruvda shaffoflikni ta’minlash O‘zbekiston oliy ta’lim tizimini rivojlantirishning muhim shartlaridan biridir. Ushbu chora-tadbirlar ta’lim sifati va ilmiy salohiyatni oshirishga, shuningdek, mamlakatning uzoq muddatli taraqqiyot strategiyasiga munosib hissa qo‘shishga xizmat qiladi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Hamrayev Maqsudjon Saidaxmadovich Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) / Хамраев Максуджон Саидахмадович, доктор философии (PhD) по экономическим наукам / Khamraev Maqsudjon Saidakhmadovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
102_07@mail.ru
0009-0000-4148-7570

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abdullayev A.X. Oliy ta’lim tizimini moliyalashtirishning iqtisodiy mexanizmlari va ularni takomillashtirish. — Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2020. — 45–98-betlar.

2. Qodirov M.Q. Oliy ta’lim muassasalarida moliyaviy barqarorlikni ta’minlash masalalari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. — 62–114-betlar.

3. Jo‘rayev N.R. Ta’lim tizimida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirishning iqtisodiy asoslari. — Toshkent: O‘qituvchi, 2019. — 33–79-betlar.

4. Rahmonov B.T. O‘zbekistonda oliy ta’limni moliyalashtirish va boshqarish tizimini takomillashtirish. — Toshkent: Iqtisodiyot va ta’lim, 2022. — 51–105-betlar.

5. Karimov S.A. Oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy mustaqilligini oshirishning tashkiliy-iqtisodiy jihatlari. — Toshkent: Fan, 2020. — 40–88-betlar.

6. Usmonov D.Sh. Ta’lim sohasida moliyaviy resurslarni rejalashtirish va nazorat qilish mexanizmlari. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018. — 27–74-betlar.

Ekonometrika va statistika

Econometrics and statistics

Эконометрика и статистика

UDK: 519.866
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.36

SAVDO TIZIMIDA CHAKANA SAVDO HAJMINI EKONOMETRIK BAHOLASH

Maxmatqulov G‘olibjon Xolmuminovich

ЭКОНОМЕТРИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ОБЪЕМА РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛИ В ТОРГОВОЙ СИСТЕМЕ

Махматкулов Голибжон Холмуминович

ECONOMETRIC ASSESSMENT OF THE VOLUME OF RETAIL TRADE IN THE TRADING SYSTEM

Makhmatkulov Golibjon Kholmuminovich

Received: January 28, 2026 Revised: January 28, 2026 Accepted: January 29, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya: Ushbu maqolada savdo tizimini rivojlantirish jarayonida hududiy chakana savdo hajmining o‘zgarish dinamikasi baholangan. Tadqiqotda 2010-2024- yillar kesmida O‘zbekiston Respublikasi va Qashqadaryo viloyatida chakana savdo hajmining dinamikasi statistik va tendensiyaviy usullar asosida tahlil qilingan.Bundan tashqari zamonaviy sharoitda chakana savdo tizimida marketing faoliyatini rivojlantirishning metodologik asoslarini tahlil qiladi. Tadqiqotda ichki bozor, iste’molchi xulq-atvori, bozor segmentatsiyasi va raqobat muhitini chuqur o‘rganish asosida marketing strategiyalarini shakllantirish masalalari ko‘rib chiqildi.

Tadqiqot natijalari esa savdo tizimini hududiy rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish va hududiy savdo tizimini optimallashtirish imkoniyatini beradi.

Kalit so‘zlar: chakana savdo, sotish jarayoni, reklama, savdo samaradorligi, elektron tijorat, savdo bozorini rivojlantirish.

Аннотация: В данной статье оценивается динамика изменений объема региональной розничной торговли в процессе развития торговой системы. Исследование анализирует динамику розничной торговли в Республике Узбекистан и Кашкадарьинской области за 2010-2024 годы на основе статистических и трендовых методов. Кроме того, анализируются методологические основы развития маркетинговой деятельности в розничной системе в современных условиях. Рассматриваются вопросы формирования маркетинговых стратегий на основе углубленного изучения внутреннего рынка, поведения потребителей, сегментации рынка и конкурентной среды.

Результаты исследования предоставляют возможность совершенствования механизмов регионального развития торговой системы и оптимизации региональной торговой системы.

Ключевые слова: розничная торговля, процесс продаж, реклама, эффективность продаж, электронная коммерция, развитие рынка сбыта.

Abstract: This article assesses the dynamics of changes in the volume of regional retail trade in the process of developing the trade system. The study analyzes the dynamics of retail trade in the Republic of Uzbekistan and Kashkadarya region for 2010-2024 based on statistical and trend methods. In addition, it analyzes the methodological foundations of the development of marketing activities in the retail system in modern conditions. The study considered the issues of forming marketing strategies based on an in-depth study of the domestic market, consumer behavior, market segmentation and the competitive environment.The results of the study provide an opportunity to improve the mechanisms of regional development of the trade system and optimize the regional trade system.

Keywords: retail, sales process, advertising, sales efficiency, e-commerce, sales market development.

KIRISH

Zamonaviy global iqtisodiy munosabatlarda chakana savdo milliy iqtisodiyotning muhim bo‘g‘ini bo‘lib, aholining kundalik ehtiyojlarini qondirish, tadbirkorlikni rivojlantirish va bozor infratuzilmasini mustahkamlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ayniqsa, marketingning samarali mexanizmlari orqali chakana savdo tizimini takomillashtirish raqobatbardoshlikni oshirish, iste’molchi ehtiyojlarini chuqur o‘rganish va savdo korxonalarini bozor jarayonlariga moslashtirish imkonini beradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan soha rivojiga qaratilgan ustuvor yo‘nalishlar doimiy ravishda belgilab borilmoqda.

2018-yil 30-oktyabrdagi UP-5564-sonli "Tovar bozorlarida savdoni yanada erkinlashtirish va raqobatni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" farmoni savdo sohasida bozor mexanizmlarini kengaytirish, tadbirkorlar uchun tartib-qoidalarni soddalashtirish va raqobat muhiti yaratishga qaratilgan muhim hujjatlardan biridir. Ushbu farmon savdo subyektlarining erkin raqobat sharoitida faoliyat yuritishini ta'minlash orqali ichki bozor samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.[1]

Shuningdek, Prezident tomonidan yaqinda imzolangan **2025-yil 18-aprelda UP-67 sonli "Savdo va sanoat siyosatini stimulyatsiya qilish, ishlab chiqarish va eksportni oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"** qarori ichki savdoda tartibni soddalashtirish, mahsulot sertifikatlarini ro'yxatga olish jarayonini modernizatsiya qilish kabi islohotlarni rag'batlantirdi. Bu hujjatlar chakana savdo subyektlarining marketing va biznes jarayonlarini yanada qulay muhitda tashkil etishga xizmat qiladi.[2]

Prezident tomonidan bozor liberallashtirish va raqobat muhitini yaxshilash bo'yicha qabul qilingan boshqa hujjatlar, jumladan bugungi kunda WTOga a'zo bo'lish yo'lida qabul qilinayotgan qarorlar milliy savdo tizimini global standartlarga moslashtirish va uni samarali marketing strategiyalari orqali rivojlantirishga yo'naltirilgan.

Shu bois, chakana savdo marketingini rivojlantirish metodologiyasini ishlab chiqish milliy hukumat siyosatlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, bu mavzu har tomonlama tadqiq etishni talab etadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Sinyayeva I.M. Chakana va ulgurji savdoda bozorni o'rganish, talab va taklifni tahlil qilish, bozor segmentatsiyasi hamda maqsadli iste'molchilar bilan ishlash masalalariga alohida e'tibor qaratgan. Shuningdek, savdo assortimentini shakllantirish, narx belgilash siyosati, savdo kanallarini boshqarish va sotishni rag'batlantirish mexanizmlarining marketingdagi roli ochib berilgan.[3]

Zavyalov P. S. Chakana va ulgurji savdoda iste'molchilar xulq-atvorini o'rganish, sotuv kanallarini tanlash, savdo hajmini oshirishga qaratilgan rag'batlantirish choralarining o'rnini alohida ko'rsatib beradi. Qo'llanma savdo jarayonlarini tizimli anglash va ularni marketing nuqtayi nazaridan optimallashtirish uchun muhim metodik manba hisoblanadi.[4]

Grigoryan YE. S.Marketing kommunikatsiyalarining nazariy asoslari va ularning savdo faoliyatidagi amaliy qo'llanilishi tizimli tarzda yoritilgan. Bundan tashqari reklama, savdoni rag'batlantirish, jamoatchilik bilan aloqalar, shaxsiy sotuv va raqamli kommunikatsiyalarning o'zaro bog'liqligi tahlil qilgan.[5]

Qodirov A. Q.Ichki savdoning milliy iqtisodiyotdagi o'rni va ahamiyatini asoslab, savdo infratuzilmasini takomillashtirish, raqobat muhitini rivojlantirish hamda bozor mexanizmlarining samarali ishlashini ta'minlash masalalariga alohida e'tibor qaratadi. Asarda chakana savdoning iqtisodiy mexanizmlari, jumladan, narx shakllanishi, talab va taklif muvozanati, savdo xizmatlari sifati hamda savdo subyektlarini qo'llab-quvvatlash usullari ilmiy jihatdan yoritilgan.[6]

Raximov Sh. Q.Savdo xizmatlari bozorining ichki va tashqi omillarga bog'liqligini o'rganib, xizmat sifatini oshirish, iste'molchi ehtiyojlarini qondirish va raqobatbardoshlikni ta'minlash masalalariga alohida e'tibor qaratadi. Asarda chakana savdo xizmatlarining marketing vositalari, xizmatlar assortimenti, narx siyosati va xizmat ko'rsatish jarayonini optimallashtirish bo'yicha metodologik tavsiyalar keltirilgan.[7]

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda chakana savdo marketingini rivojlantirish jarayonlarini tizimli tahlil qilish va samarali metodologik yondashuvlarni ishlab chiqish uchun quyidagi ilmiy usullar qo'llanildi:

1. Analitik metod – ichki bozorning hozirgi holati, chakana savdo tizimi va iste'molchi xulq-atvori tahlil qilindi, savdo ko'rsatkichlari va marketing qarorlarining natijalari baholandi.
2. Komparativ tahlil – mahalliy va xorijiy chakana savdo marketing tajribalari solishtirilib, samarali strategiyalar aniqlashga xizmat qildi.
3. Empirik tadqiqotlar – so'rovnomalar, intervyular va chakana savdo korxonalarining amaliy faoliyati o'rganilib, marketing instrumentlarining ta'siri aniqlangan.

Ushbu metodologiya chakana savdo marketingini rivojlantirishning nazariy asoslarini mustahkamlash, amaliy tavsiyalar ishlab chiqish va savdo tizimining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Savdo tizimini rivojlantirish jarayonida hududiy ulgurji savdo hajmini tizimli va chuqur tahlil qilish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Savdo sohasining tez sur'atlarda taraqqiy etishi hamda aholi real daromadlarining barqaror ortib borishi ichki iste'mol bozorini jahondagi eng istiqbolli va jozibador bozorlardan biriga aylantirmoqda. Savdo iqtisodiyotga marketingni joriy etishning ilg'or tarmog'i sifatida ishlaydi. Aynan chakana savdo mahalliy ishlab chiqaruvchilarni jamiyat talablarini inobatga olishga maksimal darajada yo'naltiradi.

Chakana sotuvchilar mobil, arzon narxlardagi, bozor o'zgarish- lariga moslashish uchun katta moslashuvchanlikka ega.

Chakana savdo bu – chakana riteyling tizimi (retail trade bu – shaxsiy va oilaviy foydalanish uchun dona miqdorda sotish bilan bog'liq kichik biznes). Chakana savdo shaxsiy tanlov nazariyasiga asoslanadi, iste'molchi ustuvorligi tamoyiliga asoslanadi. Demak, chakana savdo jamiyat hayoti sifatining ijtimoiy ifodasidir. Chakana savdo bu – xaridor uchun qimmatli bo'lgan tovarlar va xizmatlarni erkin sotish orqali odamlarning ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan tovar ayirboshlashdir.

Chakana savdo deganda tovarlarni keyinchalik shaxsiy, oilaviy, maishiy yoki shunga o'xshash boshqa maqsadlarda foydalanish uchun sotish bilan bog'liq faoliyat tushuniladi. Chakana savdoning tasniflash belgilari quyidagilardan iborat: konsentratsiya va joylashuv; sotilgan assortiment turi, savdo xizmatlari

shakllari, korxonalar turlari, chakana narxlar darajasi (1-jadval).[3]

1-jadval.

Chakana savdoning tasnif belgilari

№	Tasnif belgisi	Belgi xususiyatlari
1	Konsentratsiya va joylashuv	Do‘konlarni alohida joylashtirish Savdo nuqtalarini guruh qilib joylashtirish (tarmoq savdosi)
2	Sotilayotgan assortiment turi	Ixtisoslashgan Universal Aralash
3	Savdo xizmatlari shakli: a) tovar sotish usullari b) qo‘shimcha xizmatlar	a) individual xizmat ko‘satish (peshtaxta orqali) – o‘ziga o‘zi xizmat qilish usuli bilan – ochiq joylash – tovarlarni namunalar yoki kataloglar bo‘yicha sotish – tovarlarni oldindan buyurtma asosida sotish – telefon, Internet orqali to‘g‘ridan to‘g‘ri sotish b) maslahatlar; namunalar namoyish etish – tikuvchilik mahsulotlarini mijoz o‘lchamiga moslashtirish – mijozlar buyurtmalariga muvofiq oziq-ovqat mahsulotlarini maydalash va qadoqlash – bayramona qadoqlash, buyurtma etkazib berish – xarid uchun hisob-kitobning moslashuvchan shakllari (kredit, diskont kartalar) – sifat, qaytarib berish, ta’mirlash va servis kafolati
4	Chakana savdo korxonalari turlari	Tonnar, pavilon, gastronom, univermag, universam, Bentam, savdo uyi, savdo markazi, diskaunter, super – va gipermarketlar, butiklar
5	Chakana narxlar darajasi	past («sekond xend»; diskont) yuqori (butik, super – va gipermarket, savdo markazlari, savdo uylari, firma do‘konlari narxi)

Savdo faoliyatining samaradorligi doimiy ravishda o‘zgarib turadigan iste’molchi kayfiyatiga va biznes yuritishning yangi usullariga bevosita bog‘liq. Chakana savdo ko‘p bosqichli tarqatish zanjiri bo‘ylab yakuniy iste’molchiga tovarlar va xizmatlarni tashkil etish kabi tarqatish vositasi orqali marketing harakatlarini yakuniy iste’molchini qondirishga qaratilgan turli xil biznes shakllariga ega. Tarqatish zanjirining o‘zi xomashyo ishlab chiqaruvchilar, ulgurji va transport kompaniyalarini chakana sotuvchi va yakuniy iste’molchi bilan bog‘laydigan bir qator bo‘g‘inlardan iborat.

Chakana biznes sotuvchining daromad olishdagi manfaatlarini va xaridorning yuqori sifatli tovarlar va xizmatlarni olishdagi ehtiyojlarini birlashtiradi, mijozlar talabini aniqlash va qondirish esa marketingning asosiy vazifasidir.

Savdo jarayonini yaratishning har bir bosqichida marketing biznesni boshqarishning muayyan vazifalarini hal qiladi, bu daromadni oshirishga, bozor tendensiyalariga faol javob berishga imkon beradi.

Boshqa va ichki omillarni hisobga olish bilan bir qatorda, potensial ist’molchilarning afzalliklari va chakana savdo do‘konini ochish imkoniyati hisobga olingan holatda savdo nuqtasining joylanishini aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Ikkinchi bosqich marketingni qidirish vositasi ishlab chiqish, tizimli va moslashvchan foydalanishni o‘z ichiga oladi. Savdo jarayonini tashkil etish tovar siyosatini shakllantirish bilan birga keladi. Shu bilan birga, assortimentning jozibadorligini talab darajasi, iste’molchilarni boshqarish imkoniyati va savdo rentabelligi nuqtayi nazaridan tahlil qilish kerak.

Chakana savdoda marketingni amalga oshirishning uchinchi bosqichi moliyaviy-iqtisodiy ko‘rsatkichlar samaradorligini baholash, jumladan: daromadlar, umumiy xarajatlar, tovar aylanmasi, savdo operatsiyalarining foydasi va rentabelligi.

Ushbu bosqichda buxgalteriya hisobi va kassa operatsiyalarini avtomatlashtirilgan hisobga olish va nazorat qilishga asoslangan yagona savdo tizimini ta’minlash juda muhimdir.

Hududiy kesimda chakana savdo hajmining dinamikasini baholash savdo infratuzilmasining

rivojlanish darajasi, logistika tizimining samaradorligi hamda hududning Respublika savdo tizimidagi nisbiy o‘rnini aniqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, hududiy chakana savdo hajmini tahlil qilish savdo tizimida mavjud nomutanosibliklar va hududlar o‘rtasidagi rivojlanish tafovutlarini aniqlashda muhim vositalardan biridir. Chakana savdo hajmining ayrim hududlarda tez, boshqalarida esa sekin o‘sishi savdo resurslarining hududlar bo‘yicha notekis taqsimlanganidan dalolat beradi. Bu esa savdo siyosatini shakllantirishda hududiy yondashuvni kuchaytirish, logistika markazlarini joylashtirishni optimallashtirish hamda hududiy savdo infratuzilmasini rivojlantirishga qaratilgan maqsadli choralarni ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi. Yuqoridagi jihatlarni e’tiborga olgan holda O‘zbekiston Respublikasi va Qashqadaryo viloyatda chakana savdo hajmining[15] o‘zgarishiga to‘xtalib o‘tamiz (1-jadval).

1-jadval

O‘zbekiston respublikasi va Qashqadaryo viloyatda chakana savdo hajmi o‘zgarish dinamikasi (mlrd.so‘m)

Yillar	O‘zbekiston Ulgurji savdo hajmi mlrd.so‘m	Qashqadaryo Ulgurji savdo hajmi mlrd.so‘m	Viloyat ulushi %
2010	21872,8	1325,2	6,06
2011	28539	1867,2	6,54
2012	36946,4	2567,6	6,95
2013	46863	3443,7	7,35
2014	58136,6	4250	7,31
2015	71184,1	5042,8	7,08
2016	88071,6	6202,9	7,04
2017	105229,9	7187,3	6,83
2018	133195,2	8818,5	6,62
2019	166094,4	10639,7	6,41
2020	199518,8	13523,9	6,78
2021	252056,6	14399,4	5,71
2022	270687,2	18165,9	6,71
2023	330448,1	21781,7	6,59
2024	410068,1	26804,1	6,54
2024/2010	**18,78**	**20,22**	**1,07**

2010–2024-yillar davomida O‘zbekiston Respublikasida chakana savdo hajmining dinamikasi savdo tizimida chuqur tarkibiy va miqdoriy o‘zgarishlar yuz berganini ko‘rsatadi. Tahlil qilinayotgan davr boshida Respublika bo‘yicha chakana savdo hajmi 21872,8 mlrd so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2024-yilga kelib ushbu ko‘rsatkich 410068,1 mlrd so‘mga etgan. Natijada, mazkur davr mobaynida chakana savdo hajmi qariyb 18,8 baravarga oshgan. Ushbu o‘sish savdo tizimining makroiqtisodiy rivojlanishdagi rolini kuchayganini hamda chakana savdo operatsiyalarining iqtisodiyotdagi ahamiyati sezilarli darajada ortganini anglatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Chakana savdo marketingini rivojlantirish ichki bozorni modernizatsiya qilish, iste’molchi ehtiyojlarini qondirish va savdo korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish jarayoni bilan uzviy bog‘liq ekanligi aniqlangan. Tadqiqotda marketing strategiyalari, bozor segmentatsiyasi, sotuvni rag‘batlantirish va brend boshqaruvi asosida chakana savdoda samarali faoliyatni tashkil etishning metodologik asoslari ishlab chiqildi.

Natijada, ishlab chiqilgan metodologiya savdo korxonalarida marketing faoliyatini samarali tashkil etish, ichki bozorni rivojlantirish va mahalliy hamda xorijiy tajribalarni uyg‘unlashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy poydevor sifatida xizmat qiladi.

O‘tkazilgan tahlillar natijalari shuni anglatadiki, 2010–2024-yillar davomida O‘zbekiston Respublikasida chakana savdo hajmi yuqori sur’atlar bilan kengayganiga qaramay, Qashqadaryo viloyatining mamlakat umumiy chakana savdo hajmidagi ulushi bosqichma-bosqich kamayib borgan. Ushbu tendensiya hududda savdo infratuzilmasini yanada rivojlantirish, logistika mexanizmlarini modernizatsiya qilish hamda chakana savdo faoliyati bilan shug‘ullanuvchi subyektlarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan aniq va samarali choralarni kuchaytirish lozimligini ko‘rsatadi.

Mazkur jarayon hududiy savdo infratuzilmasini takomillashtirish bilan birga, savdo tizimining barqaror rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiluvchi ekonometrik modellar metodologiyasini ham rivojlantirishni talab etadi. Jumladan, hududiy xususiyatlar, vaqt omilining o‘zgaruvchanligi hamda tarkibiy siljishlarni inobatga oladigan yondashuvlarni qo‘llash muhim ahamiyat kasb

etadi. Natijada savdo tizimini hududlar kesimida rivojlantirish bo‘yicha qabul qilinadigan qarorlarning ilmiy asoslanganligi ortadi va ularning uzoq muddatli barqarorligini ta’minlash imkoniyati kengayadi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Maxmatqulov G‘olibjon Xolmuminovich Iqtisodiyot va pedagogika universiteti dotsenti / Махматкулов Голибжон Холмуминович Доцент Экономико-педагогического университета / Makhmatkulov Golibjon Kholmuminovich Associate Professor, Economics and Pedagogical University
gmaxmatqulov11@mail.ru
orcid.org/0000-0003-3717-172X

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 30.10.2018 yildagi PF-5564-sonli. Tovar bozorlarida savdoni yanada erkinlashtirish va raqobatni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 18.04.2025 yildagi PF-67-sonli Ishlab chiqarish, eksport va tadbirkorlik faoliyatini rag‘batlantirish, savdo va sanoat siyosati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida farmoni.

3. Синяева И.М., Земляк С.В., Синяев В.В., под ред. Л.П.Дашкова– М.; Дашков и К, 2021.– 134 с.

4. Завьялов, П. С. Маркетинг в схемах, рисунках, таблицах : учебное пособие / П. С. Завьялов. – Москва : ИНФРА-М, 2019.

5. Григорян, Е. С. Маркетинговые коммуникации : учебник / Е. С. Григорян. – Москва : ИНФРА-М, 2021. – 294 с.

6. Qodirov A. Q. Ichki savdoni rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlari. – Toshkent, 2019.

7. Raximov Sh. Q. “Savdo xizmatlari bozorini rivojlantirish masalalari” 2020 yil.

8. Ефимова Н.А., Тарасов А.С. Совершенствование работы интернет-магазина // Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права. 2018. № 5(72). С. 174-183.

9. Валигурский, С.Д. Организационно-экономические основы формирования и развития интернеторговли.: кандидата экономических наук Центрсоюза РФ «Российского университета кооперации». –Москва, 2012.

10. Красильникова, Е.В. Формы электронного бизнеса в российской экономике // Изв. Сарат. ун-та Нов. сер. Сер. Экономика. Управление. Право. – 2012. - № 4. – С. 57-61.

11. Махматқулов, Ғ. (2022). Аҳолига савдо хизматларини инновацион ривожлантириш салоҳиятини баҳолашда тренд моделларини танлаш мезонлари (Қашқадарё вилояти мисолида). Иқтисодиёт ва таълим, 23(4), 381–386.

12. Махматқулов, ‘. (2022). Аҳолига савдо хизматларини инновасион ривожлантириш салоҳиятини баҳолашда тренд моделларини танлаш мезонлари (Қашқадарё вилояти мисолида). Иқтисодиёт ва таълим, 23(4), 381–386. https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss4/a610

13. Махматқулов, Ғ. (2022). Аҳолига савдо хизматларини инновасион ривожлантириш салоҳиятини баҳолашда тренд моделларини танлаш мезонлари (Қашқадарё вилояти мисолида). Ekonomika i obrazovaniye, 23(4), 381-386.

14. Махматқулов Ғ.Х. Савдо хизмат кўрсатиш соҳасининг ривожланишида рақамлаштиришнинг аҳамияти “Бизнес-Эксперт”, 2021., 5 (161)-son 36-41 b.

15. https://stat.uz/uz/

Xizmat ko‘rsatish va turizm sohasi

Service sector and tourism

Сфера услуг и туризм

UDK: 339.138:330.341.1
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.38

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA REKLAMA XIZMATLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH BO‘YICHA ILMIY-NAZARIY QARASHLAR

Samiyeva Gulnoza Toxirovna
Jurayeva Roziya Qahramon qizi

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ НА ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕКЛАМНЫХ УСЛУГ В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Гулноза Тохировна Самиева
Джураева Розия Кахрамон кизи

SCIENTIFIC AND THEORETICAL VIEWS ON IMPROVING THE EFFICIENCY OF ADVERTISING SERVICES IN AN INNOVATIVE ECONOMY

Gulnoza Tokhirovna Samieva
Djurayeva Roziya Kahramon kizi

Received: January 2, 2026 Revised: January 6, 2026 Accepted: January 11, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya. Mazkur maqolada innovatsion iqtisodiyot sharoitida reklama xizmatlari samaradorligini oshirish masalalari bo‘yicha mahalliy, MDH va xorijiy olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlar chuqur tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida reklama xizmatlarining iqtisodiy mazmuni, ularning raqobatbardoshlikni oshirishdagi o‘rni hamda innovatsion rivojlanish bilan o‘zaro bog‘liqligi ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berilgan.

Ilmiy manbalar tahlili asosida reklama xizmatlari samaradorligini belgilovchi asosiy omillar, jumladan, raqamli texnologiyalardan foydalanish, Big Data va marketing analitikasi vositalarini joriy etish, ijtimoiy media marketing imkoniyatlaridan samarali foydalanish hamda iste’molchilar xulq-atvoriga ta’sir etuvchi zamonaviy mexanizmlar tizimlashtirilgan. Shuningdek, maqolada innovatsion iqtisodiyot sharoitida reklama xizmatlarini rivojlantirish orqali korxonalar faoliyati samaradorligini oshirish yo‘nalishlari bo‘yicha ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar. reklama xizmatlari, innovatsion iqtisodiyot, raqamli marketing, Big Data, reklama samaradorligi, ijtimoiy media.

Аннотация. В данной статье проводится комплексный анализ научных исследований отечественных, ученых стран СНГ и зарубежных авторов, посвященных проблемам повышения эффективности рекламных услуг в условиях инновационной экономики. В рамках исследования раскрывается экономическая сущность рекламных услуг, их роль в обеспечении конкурентоспособности хозяйствующих субъектов и взаимосвязь с процессами инновационного развития.

На основе анализа научной литературы систематизированы основные факторы, определяющие эффективность рекламных услуг, включая использование цифровых технологий, инструментов Big Data и маркетинговой аналитики, развитие social media marketing, а также механизмы воздействия рекламы на поведение потребителей. В статье также обоснованы направления повышения эффективности рекламных услуг в условиях инновационной экономики и сформулированы научные выводы и практические рекомендации, направленные на совершенствование рекламной деятельности предприятий.

Ключевые слова: рекламные услуги, инновационная экономика, цифровой маркетинг, большие данные, эффективность рекламы, социальные сети.

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of scientific research conducted by domestic scholars, researchers from CIS countries, and foreign authors on the issues of improving the efficiency of advertising services in the context of an innovative economy. The study examines the economic essence of advertising services, their role in enhancing the competitiveness of business entities, and their relationship with innovation-driven development processes.

Based on the review of scientific literature, the key factors determining the effectiveness of advertising services are systematized, including the use of digital technologies, Big Data tools and marketing analytics, the development of social media marketing, as well as modern mechanisms influencing consumer behavior. Furthermore, the article substantiates the main directions for improving the efficiency of advertising services under the conditions of an innovative economy and formulates scientific conclusions and practical recommendations aimed at enhancing the effectiveness of advertising activities.

Keywords: advertising services, innovative economy, digital marketing, big data, advertising effectiveness, social networks.

KIRISH

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida reklama xizmatlari bozori jadal rivojlanib, ularning iqtisodiy samaradorligi korxonalar raqobatbardoshligini ta’minlovchi muhim omillardan biriga aylanmoqda. Raqamli texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya vositalari, sun’iy intellekt va Big Data texnologiyalarining keng joriy etilishi reklama xizmatlarini yaratish, tarqatish va baholash jarayonlarini tubdan o‘zgartirdi. Zamonaviy sharoitda reklama xizmatlari nafaqat axborot etkazish vositasi, balki iste’molchi xulq-atvorini shakllantiruvchi, brend imidjini mustahkamlovchi va sotuv hajmini oshiruvchi strategik instrument sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu sababli reklama xizmatlari samaradorligini oshirish masalasi ilmiy tadqiqotlarning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda xorijiy olimlar tomonidan reklama samaradorligini oshirishda data-driven marketing, ijtimoiy media marketing, social proof, marketing analitikasi kabi yondashuvlarga alohida e’tibor qaratilmoqda. Mahalliy tadqiqotlarda esa reklama xizmatlari subyektlarining faoliyati, marketing strategiyalari va xizmatlar sifati bilan bog‘liq masalalar keng yoritilgan. Mazkur maqolaning maqsadi — innovatsion iqtisodiyot sharoitida reklama xizmatlari samaradorligini oshirish bo‘yicha ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish va asosiy ilmiy yondashuvlarni umumlashtirishdan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda sistematik adabiyotlar sharhi metodologiyasidan foydalanildi. Adabiyotlar tanlovi quyidagi mezonlar asosida amalga oshirildi:

• so‘nggi 5–7 yil davomida chop etilgan ilmiy maqolalar va monografiyalar;

• reklama xizmatlari, raqamli marketing va reklama samaradorligiga bag‘ishlangan ishlar;

• Scopus, Web of Science, Google Scholar, milliy ilmiy jurnallarda e’lon qilingan manbalar.

Tadqiqot jarayonida tahlil va sintez, taqqoslash, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanildi. Xorijiy, MDH va mahalliy olimlarning ilmiy qarashlari guruhlanib, reklama samaradorligini oshirishga oid asosiy konsepsiyalar ajratib olindi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida reklama xizmatlari samaradorligini oshirish masalasi xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. Xususan, L.Cavenaile va P. Roldan-Blanco tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda reklama faoliyati va innovatsion rivojlanish o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik asoslab berilgan. Mualliflarning fikriga ko‘ra, reklama nafaqat mahsulot va xizmatlarga bo‘lgan talabni oshiradi, balki korxonalarning ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatini rag‘batlantiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi [1]. N.S.Arefyeva innovatsion iqtisodiyotda reklama xizmatlarining samaradorligi, avvalo, raqamli texnologiyalar, interaktiv platformalar va ma’lumotlarga asoslangan marketing yondashuvlari bilan chambarchas bog‘liqligini ta’kidlaydi. Olimaning fikricha, raqamli reklama vositalari orqali iste’molchilar xulq-atvorini chuqur tahlil qilish va individual yondashuvni shakllantirish reklama samaradorligini sezilarli darajada oshiradi [2].

K.C. Maharana tomonidan olib borilgan tadqiqotlar reklamada kreativ va innovatsion yondashuvlarning muhimligini ko‘rsatadi. Muallif innovatsion reklama g‘oyalari an’anaviy reklama shakllariga nisbatan iste’molchilar e’tiborini kuchliroq jalb etishini va brendga bo‘lgan ishonchni oshirishini ilmiy jihatdan asoslaydi [3]. Umuman olganda, yuqoridagi ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, innovatsion iqtisodiyot sharoitida reklama xizmatlari samaradorligini oshirish raqamli texnologiyalarni joriy etish, kreativ yondashuvlarni qo‘llash va reklama faoliyatini innovatsion rivojlanish strategiyalari bilan uyg‘unlashtirish orqali ta’minlanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, xorijiy tadqiqotlarda reklama samaradorligi masalalariga ko‘plab olimlar yuzlangan. Prihatiningsih T. va hammualliflar digital reklama tendensiyalarini tahlil qilib, video kontent, ijtimoiy tarmoqlar va sun’iy intellekt asosidagi personalizatsiya reklama samaradorligini oshiruvchi asosiy yo‘nalishlar ekanini qayd etgan [4].

Joshi Ch “Social Media Marketing and Consumer Buying Behavior” maqolasida ijtimoiy tarmoqlarda olib borilayotgan marketing faoliyatining iste’molchilarning xarid qilish xulq-atvoriga ta’siri empirik tahlil asosida o‘rgangan. Muallif ijtimoiy media marketingning asosiy elementlari – kontent sifati, brend bilan interaktivlik, foydalanuvchi sharhlari va tavsiyalarining iste’molchi qaror qabul qilish jarayonidagi o‘rnini aniqlagan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ijtimoiy tarmoqlardagi reklama faoliyati iste’molchilarning brendga bo‘lgan ishonchini oshiradi hamda ularning xarid niyatini shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa, foydalanuvchilar tomonidan yaratilgan kontent va ijtimoiy tasdiq (social proof) mexanizmlari xarid qilish ehtimolini sezilarli darajada kuchaytirishi aniqlangan [5].

MDH mamlakatlari olimi Notkin I.M. tadqiqotlarida reklama kampaniyalarini yaratishda Big Data va marketing analitikasidan foydalanish reklama samaradorligini sezilarli darajada oshirishi ilmiy jihatdan asoslangan. Muallif reklama faoliyatida intuitiv qarorlar

o‘rnini ma’lumotlarga asoslangan yondashuv egallayotganini ta’kidlaydi [6].

Летягов О.А. SEO, SMM, kontent marketing, maqsadli reklama, CPC, email-marketing, influencer marketing va programmatik reklamani kompleks integratsiya qilish orqali biznes samaradorligini oshirish modelini ishlab chiqdi. Ushbu tadqiqotda bazaviy digital marketing vositalari va ularning virtual bozor (online marketplace) sharoitida biznes raqobatbardoshligini oshirishdagi roli sistematik tarzda yoritilgan [7].

Sanak-Kosmowska K. tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ijtimoiy media marketing samaradorligi social proof mexanizmlari orqali iste’molchi xulq-atvoriga ta’sir ko‘rsatishi aniqlangan. Layklar, sharhlar va foydalanuvchi tavsiyalari onlayn xarid qarorlarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi [8].

Shuningdek , mahalliy tadqiqotlarda reklama xizmatlari samaradorligi haqida ham ko’plab tadqiqotlarni ko’rishimiz mumkin. Rabbimov E.A. o‘z tadqiqotida reklama xizmatlari subyektlari samaradorligini oshirish marketing strategiyalarini takomillashtirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va xizmatlar sifatini yaxshilash orqali amalga oshirilishini asoslaydi [9].

Tillyaxodjayev A.A. marketing strategiyasini baholash mezonlarini tahlil qilib, reklama samaradorligini oshirishda strategik rejalashtirish va nazorat mexanizmlarining ahamiyatini ko‘rsatib bergan. Mahalliy tadqiqotlarda reklama xizmatlari samaradorligi ko‘proq tashkiliy-iqtisodiy va boshqaruv omillari bilan bog‘liq holda yoritilgan bo‘lib, raqamli texnologiyalar integratsiyasi masalalari nisbatan kam o‘rganilgan [10].

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida reklama xizmatlari samaradorligini oshirish masalasi MDH davlatlari va O‘zbekiston olimlari tomonidan ham chuqur o‘rganib kelinmoqda. Xususan, rossiyalik olimlar A.N. Romanov va E.V. Popovlarning tadqiqotlarida reklama faoliyatini innovatsion marketing texnologiyalari bilan uyg‘unlashtirish reklama xizmatlari samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida baholanadi. Mualliflar reklama strategiyalarida raqamli texnologiyalar, brending va iste’molchi bilan interaktiv aloqalarni rivojlantirish zarurligini ta’kidlaydilar [11].

Shuningdek, S.V. Bochkarev va I.A. Grigoryevlarning ilmiy ishlarida reklama bozorida innovatsion yondashuvlardan foydalanish korxonalarning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilishi ilmiy jihatdan asoslangan. Ularning fikricha, reklama xizmatlarida innovatsion echimlar joriy etilishi reklama xarajatlarining samaradorligini oshirish bilan birga, bozor talabiga moslashuvchanlikni ta’minlaydi [12].

O‘zbekistonlik olimlar tomonidan ham reklama xizmatlari samaradorligini oshirish masalalari iqtisodiy islohotlar va innovatsion rivojlanish kontekstida tadqiq etilgan. Xususan, Sh.X. Mustafakulov va D.Q. Tursunovlarning ilmiy ishlarida milliy bozor sharoitida reklama xizmatlarining samaradorligi innovatsion marketing vositalarini qo‘llash, axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish va iste’molchilarning xulq-atvorini tahlil qilish bilan bog‘liqligi ko‘rsatib berilgan [13], [14]. Shuningdek, O‘zbekiston iqtisodchi olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda reklama xizmatlari samaradorligini oshirishda raqamli reklama, ijtimoiy tarmoqlar va elektron savdo platformalarining ahamiyati alohida ta’kidlanadi. Ularning fikriga ko‘ra, innovatsion iqtisodiyot sharoitida reklama xizmatlari faqat axborot uzatish vositasi emas, balki bozorni rivojlantiruvchi strategik instrument sifatida namoyon bo‘ladi.

Umuman olganda, MDH va O‘zbekiston olimlarining ilmiy qarashlari shuni ko‘rsatadiki, reklama xizmatlari samaradorligini oshirish innovatsion texnologiyalarni joriy etish, milliy bozor xususiyatlarini inobatga olish va reklama strategiyalarini zamonaviy iqtisodiy sharoitlarga moslashtirish orqali ta’minlanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘rganilgan adabiyotlar natijalari shuni ko‘rsatadiki, reklama xizmatlari samaradorligini oshirish masalasiga nisbatan xorijiy va mahalliy yondashuvlar o‘rtasida ma’lum farqlar mavjud. Xorijiy tadqiqotlarda raqamli texnologiyalar va analitika asosiy omil sifatida qaralsa, mahalliy tadqiqotlarda tashkiliy va strategik jihatlar ustuvor hisoblanadi. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida reklama xizmatlari samaradorligini oshirish uchun ushbu yondashuvlarni integratsiyalash zarur. Ya’ni marketing strategiyalari raqamli analitika, Big Data va iste’molchi xulq-atvori tahlili bilan uyg‘unlashtirilishi lozim.

Shuningdek, reklama xizmatlari samaradorligini baholash uchun yagona indikatorlar tizimini ishlab chiqish va uni amaliyotga joriy etish dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

O‘rganilgan adabiyotlar innovatsion iqtisodiyot sharoitida reklama xizmatlari samaradorligini oshirish masalasi ko‘p qirrali va murakkab jarayon ekanini ko‘rsatdi. Reklama samaradorligi raqamli texnologiyalar, marketing analitikasi, ijtimoiy media va iste’molchi xulq-atvorini hisobga olish orqali oshirilishi mumkin. Xorijiy, MDH va mahalliy tadqiqotlar tahlili asosida reklama xizmatlari samaradorligini oshirish bo‘yicha kompleks, innovatsion yondashuvni shakllantirish zarurligi aniqlandi. Ushbu xulosalar kelgusida reklama xizmatlari subyektlari faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1.Samiyeva Gulnoza Toxirovna - Qarshi davlat texnika universiteti “Innovatsion iqtisodiyot” kafedrasi dotsenti, PhD / Гулноза Тохировна Самиева Каршинский государственный технический университет, доцент, PhD / Gulnoza Tokhirovna Samieva, Karshi State Technical University, Associate Professor, PhD
samiyevagulnoza@gmail.com
ORCID: 0009-0003-3192-3887

2.Jurayeva Roziya Qahramon qizi - QDTU “Innovatsion iqtisodiyot” kafedrasi magistranti / Джураева Розия Кахрамон кизи — магистрантка кафедры «Инновационной экономики» КДТУ / Djurayeva Roziya Kahramon kizi — Master's student in the Department of Innovative Economics at KDTU
jurayevaroziya03@gmail.com

ORCID: 0009-0009-9910-171X

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] Cavenaile, L., & Roldan-Blanco, P. (2020). Advertising, innovation and economic growth. Journal of Economic Growth, 25(2), 123–148. https://www.jstor.org/stable/27087267

[2] Arefyeva, N. S. (2019). Innovative means of advertising in the knowledge economy. Economic Annals-XXI, 176(3–4), 52–58. https://cyberleninka.ru/article/n/innovative-means-of-advertising-in-the-knowledge-economy

[3] Maharana, K. C. (2014). Impact of creative advertising on consumer behavior. SSRN Electronic Journal. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4909116

[4] Prihatiningsih T., Panudju R., Prasetyo I.J. Digital Advertising Trends and Effectiveness in the Modern Era: A Systematic Literature Review // Golden Ratio of Marketing and Applied Psychology of Business. – 2025. – Vol. 5, № 1. – P. 1–12.

[5] Joshi Ch., Sejuwal N., Panta S., Niroula A. K.Social Media Marketing and Consumer Buying Behavior // International Journal of Atharva. – 2025.

[6] Notkin I.M. How Analytics and Big Data Are Changing Approaches to Creating Advertising Campaigns // International Research Journal. – 2024. – № 2 (140). – P. 791–806. – DOI: 10.23670/IRJ.2024.140.95.

[7] Letyagov O.A. Digital Marketing Tools as a Factor in Increasing Business Competitiveness in Virtual Markets // Prakticheskiy marketing. – 2025. – № 8. – P. 30–34.

[8] Sanak-Kosmowska K. Evaluating Social Media Marketing: Social Proof and Online Buyer Behaviour. – Abingdon-on-Thames; New York: Routledge, 2021. – 178 p.

[9] Rabbimov E.A. Reklama xizmatlari va uning subyektlar samaradorligini oshirishdagi imkoniyatlari // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. – 2024. – № 2. – B. 242–246.

[10] Tillyaxodjayev A.A., Boyqobilov A.P. Marketing strategiyasini baholashning mezon va usullari // Economics and Innovative Technologies. – 2024. – Vol. 12, № 1. – B. 176–184.

[11] Romanov, A. N., & Popov, E. V. (2018). Marketing innovatsiyalari va reklama samaradorligi. Moskva: INFRA-M.

[12] Bochkarev, S. V., & Grigoryev, I. A. (2019). Innovatsion marketing va reklama bozori. Sankt-Peterburg: Piter.

[13] Mustafakulov, Sh. X. (2021). Innovatsion iqtisodiyot sharoitida marketing xizmatlarini rivojlantirish. Toshkent: Iqtisodiyot.

[14] Tursunov, D. Q. (2020). Raqamli iqtisodiyot sharoitida reklama xizmatlarining samaradorligi. Toshkent: Fan va texnologiya.

UDK: 640.412:338.48
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.39

MEHMONXONA XIZMATI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING NAZARIY, METODOLOGIK VA AMALIY JIHATLARI

Xo'janova Gulshoda Otamurodovna
Boymurodova Xosiyat Boboxon qizi

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ, МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ГОСТИНИЧНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ

Ходжанова Гульшода Атамуродовна
Боймуродова Хосият Бобохон кизи

THEORETICAL, METHODOLOGICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF HOTEL SERVICES

Khojanova Gulshoda Otamurodovna
Boymurodova Khosiyat Bobokhon kizi

Received: January 9, 2026 Revised: January 11, 2026 Accepted: January 14, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya: Ushbu maqolada mehmonxonalar faoliyati va uning samaradorligini oshirishning nazariy, metodologik va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Turizm salohiyatini oshirish hamda mehmonxonalar faoliyatini yanada takomillashtirishda bir qator chora tadbirlar amalga oshirilmoqda, ularning natijasida ichki va tashqi turizm yanada rivojlanib, mehmonxonalar sonining ko'payishiga va ularning faoliyatini rivojlanishiga keng imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Viloyatimizda yaratilayotgan imkoniyatlar natijasida sayyohlar oqimi hamda mehmonxonalar faoliyati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: turizm, mehmonxonalar, xorijiy sayyohlar, mahalliy sayyohlar, SERVQUAL metodi.

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические, методологические и практические аспекты деятельности гостиничного сектора и ее эффективности. Предпринимается ряд мер по увеличению туристического потенциала и дальнейшему совершенствованию гостиничной деятельности, в результате чего развивается внутренний и зарубежный туризм, создавая широкие возможности для увеличения числа гостиниц и развития их деятельности. В результате созданных в нашем регионе возможностей анализируются потоки туристов и деятельность гостиниц.

Ключевые слова: туризм, гостиницы, иностранные туристы, внутренние туристы, метод SERVQUAL.

Abstract: This article analyzes the theoretical, methodological and practical aspects of hotel activities and their effectiveness. A number of measures are being taken to increase tourism potential and further improve hotel activities, as a result of which domestic and foreign tourism is further developing, creating broad opportunities for an increase in the number of hotels and the development of their activities. As a result of the opportunities created in our region, the flow of tourists and the activities of hotels are analyzed.

Keywords: tourism, hotels, foreign tourists, domestic tourists, SERVQUAL method.

KIRISH

Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda xizmatlar sohasining o'rni beqiyos bo'lib, ushbu tarmoqdagi mehmonxona biznesi eng jozibador yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Xususan, "global mehmonxonalar bozori 2022-yilda 4,1 milliard AQSh dollariga etdi va 2030-yilga kelib 8,9 milliard AQSh dollariga etishi kutilmoqda. Mazkur o'sish 2023-2030-yillarda yillik 10,2 foizga oshishi prognoz qilinmoqda. 2023-yilda esa mazkur bozor 10,15% ga o'sishi hamda jami 6,04 milliard AQSh dollarini tashkil qilishi kutilmoqda" [1]. Jahon miqyosida mehmonxona biznesini moliyalashtirish va rivojlantirishda qo'shimcha pul mablag'larini jalb etish va undan samarali foydalanish bo'yicha keng qamrovli ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Xalqaro moliyaviy tashkilotlar va etakchi tadqiqot institutlari tomonidan mehmonxona biznesini

moliyalashtirishning samarali shakllari va tamoyillarini ishlab chiqishga qaratilgan ilmiy tendensiyalar kuchaymoqda. Mamlakatimizda mehmonxona biznesini rivojlantirish maqsadida bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Bunda mehmonxona biznesini moliyalashtirishni takomillashtirish va uning moliyaviy resurslaridan samarali foydalanish masalalariga alohida e'tibor berilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev ham o'z o'rnida "turizm - iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri. Mavjud imkoniyatlardan samarali foydalangan holda, ushbu tarmoqni yanada takomillashtirish zarur, buni davrning o'zi taqozo etmoqda" [2] - deya ta'kidlab o'tgan.

ADABIYOTLAR SHARHI

Turizmni rivojlantirish va mehmonxona faoliyati yanada takomillashtirish bo'yicha bir qator xorijiy va O'zbekistonlik olimlar tadqiqot olib borgan.

P.Kotlerning ta'kidlashicha, xizmat ko'rsatish sohasida mijoz ehtiyojini chuqur anglash va uni barqaror qondirish raqobat ustunligini ta'minlaydi [3]. Ayniqsa mehmonxonalarda xizmat sifati mijozlarning qayta kelishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

M.Porter esa samaradorlikni oshirishni raqobat strategiyalari bilan bog'laydi. Uning fikriga ko'ra, mehmonxonalar xarajatlarni optimallashtirish yoki xizmatlarni differensiyalash orqali bozorda ustunlikka erishishi mumkin [4]. Bu yondashuv mehmonxona boshqaruvida strategik rejalashtirish muhimligini ko'rsatadi.

P.Drucker samaradorlikni "to'g'ri ishlarni bajarish" deb ta'riflab, boshqaruv qarorlarining natijadorligi muhimligini ta'kidlaydi [5]. Mehmonxona menejmentida bu xodimlar mehnatini to'g'ri tashkil etish va resurslardan oqilona foydalanishni anglatadi.

J.Barney resurslarga asoslangan yondashuvda mehmonxona samaradorligi uning noyob resurslari — malakali xodimlar, brend imiji va tashkiliy madaniyatiga bog'liq ekanligini qayd etadi [6]. Ushbu omillar raqobatchilar tomonidan oson nusxalanmaydi.

Shuningdek, C.Gronroos xizmat marketingi nazariyasida mijoz bilan uzoq muddatli munosabatlar o'rnatish mehmonxona samaradorligini oshirishga xizmat qilishini ta'kidlaydi [7]. Mijozlar sodiqligi daromad barqarorligini ta'minlaydi.

O'zbek tadqiqotchi olimlari ham mehmonxona faoliyati bo'yicha bir qator tadqiqotlar olib borgan, S.Gulyamov, N.Jumanov, D.Raxmonov, M.Tashxodjayev, R.Olimjonov, M.Pardayev, T.Malikov, B.Mamatov, D.Xujamkulov, O.Nurbekov, O.Rashidov, X.Qurbonov, R.Karlibayeva, S.Elmirzayev, N.Karimov, M.Baymurotova, D.Abdikarimova, A.Temirov, D.Abduraimov, X.Musayev, M.Rustamov hamda M.Aliyeva kabi mahalliy tadqiqotchilar o'z ilmiy ishlarida mehmonxona biznesini moliyaviy ta'minlashning nazariy va iqtisodiy asoslarini, shuningdek, ushbu sohani tashkil etish va boshqarish bilan bog'liq tashkiliy masalalarni atroflicha yoritib berganlar.

Jumladan, N.A.Raxmonovaning ta'kidlashicha, mehmonxonalarda raqamli boshqaruv tizimlari, onlayn bronlash va mijozlar bilan aloqalarni avtomatlashtirish xizmat sifati va boshqaruv samaradorligini sezilarli darajada oshiradi [8].

Xizmat sifati va mijozlar qoniqishini oshirish masalasi bo'yicha R.Amriddinova va J.Rasulov mehmonxona xizmatlarini baholashda SERVQUAL va HOLSERV metodlaridan foydalanish zarurligini ta'kidlaydi. Ularning fikriga ko'ra, xizmatning ishonchliligi, tezkorligi va xodimlarning mijozlarga nisbatan munosabati mehmonxona samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [9].

Mehmonxona xizmati samaradorligida inson kapitalining o'rni alohida ahamiyatga ega. N.Raxmonova tadqiqotlarida xodimlarning malakasi, kasbiy tayyorgarligi va motivatsiyasi xizmat sifati oshishining asosiy omili ekanligi ilmiy asoslab berilgan [10].

Shuningdek, S. Abduxamidov va T. Normurodov mehmonxona xodimlarining xizmat ko'rsatish jarayonidagi faolligi va kasbiy mas'uliyati korxonaning umumiy samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini qayd etadi. Mualliflar xodimlarni rag'batlantirish va ichki boshqaruv tizimini takomillashtirishni muhim deb hisoblaydi [11]. Mehmonxonalarning raqobatbardoshligini oshirish masalasida I.Davronov xizmat sifati, marketing strategiyalari va hududiy brendingni rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi. Uning fikricha, xizmat samaradorligi mehmonxonaning bozordagi o'rnini mustahkamlovchi asosiy omildir [12].

A.Ikromovning ilmiy ishlarida mehmonxona xizmatlari sifatini baholash va samaradorlik ko'rsatkichlarini tizimli tahlil qilish orqali xizmat jarayonlarini optimallashtirish mumkinligi ta'kidlangan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot doirasida mehmonxona xizmati samaradorligini oshirish bilan bog'liq muammolarni chuqur o'rganish maqsadida umumilmiy hamda maxsus ilmiy-tadqiqot metodlaridan kompleks tarzda foydalanildi. Jumladan, tahlil va sintez, induksiya va deduksiya kabi usullar yordamida mehmonxona xizmatlari faoliyatining nazariy, iqtisodiy va tashkiliy asoslari har tomonlama tadqiq etildi. Taqqoslash, guruhlash hamda iqtisodiy-statistik metodlar asosida mahalliy va xorijiy mehmonxonalar faoliyatining samaradorlik ko'rsatkichlari o'zaro solishtirilib, ularning rivojlanish tendensiyalari aniqlandi. So'rovnoma, intervyu va kuzatuv kabi sotsiologik tadqiqot usullari orqali mijozlar qoniqish darajasi, xizmat ko'rsatish sifati va xodimlar faoliyatining samaradorligi baholandi. Shuningdek, SERVQUAL modeli asosida xizmat sifati ko'rsatkichlari tahlil qilinib, kutilayotgan va amaldagi xizmat natijalari o'rtasidagi tafovutlar aniqlandi hamda ularning umumiy samaradorlikka ta'siri baholandi. Tadqiqot natijalari asosida mehmonxona xizmatlari faoliyatini takomillashtirish, xizmat sifati va raqobatbardoshlikni oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot davomida mehmonxona xizmatlari samaradorligi SERVQUAL modeli, iqtisodiy-statistik va sotsiologik usullar asosida tahlil qilindi. Xodimlar faoliyati tahlili shuni ko'rsatdiki, malakali va tajribali xodimlar faoliyat yuritayotgan mehmonxonalarda mijozlar qoniqish darajasi yuqoriroq bo'lgan. Biroq,

ayrim mehmonxonalarda xodimlar tayyorgarligining etarli emasligi va motivatsiya tizimining sustligi xizmat samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatgan. Iqtisodiy tahlil natijalariga ko‘ra, moliyaviy resurslarning asosiy qismi joriy xarajatlarga yo‘naltirilgani, innovatsion texnologiyalar va xizmatlarni modernizatsiya qilishga etarli darajada investitsiya kiritilmayotgani aniqlandi.

Tadqiqot yakunlari shuni ko‘rsatdiki, mehmonxona xizmati faoliyatining samaradorligiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatuvchi muhim omillar qatoriga xizmat ko‘rsatish sifati, xodimlarning kasbiy tayyorgarligi va malaka darajasi, boshqaruv tizimining tashkiliy jihatdan mukammalligi hamda moliyaviy resurslar bilan ta’minlanganlik holati kiradi. Xizmat sifati darajasi bilan mehmonlar qoniqishi o‘rtasida mustahkam va barqaror bog‘liqlik mavjudligi aniqlanib, xizmat ko‘rsatish sifatining oshishi mijozlar sadoqati va takroriy tashriflar sonining ko‘payishiga olib kelishi isbotlandi. Xodimlarni muntazam ravishda o‘qitish va qayta tayyorlash, xizmat jarayonlarini yagona standartlar asosida tashkil etish hamda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish mehmonxona faoliyatining umumiy samaradorligini sezilarli darajada oshirishga xizmat qilishi aniqlandi.

Shu bilan birga, SERVQUAL modeli asosida olib borilgan tahlillar xizmat sifati bo‘yicha mavjud kamchiliklar va kutilayotgan hamda amaldagi xizmat natijalari o‘rtasidagi tafovutlarni aniqlash imkonini berdi. Tadqiqot jarayonida ishlab chiqilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar mehmonxonalarda xizmat ko‘rsatish jarayonlarini takomillashtirish, boshqaruv samaradorligini oshirish, bozor sharoitida raqobatbardoshlikni mustahkamlash hamda mijozlar ehtiyojlarini to‘liq qondirishga qaratilgan. Umuman olganda, tadqiqot natijalari mehmonxona xizmati samaradorligini oshirish izchil, kompleks va tizimli yondashuvni talab etishini, ya’ni tashkiliy, moliyaviy va inson resurslari uyg‘unligini ta’minlash zarurligini yaqqol namoyon etdi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari shundan dalolat beradiki, mehmonxona xizmatlari faoliyatining samaradorligini yuksaltirishda xizmat ko‘rsatish darajasi, xodimlarning professional tayyorgarligi va malakaviy salohiyati, shuningdek, boshqaruv va moliyaviy ta’minot tizimlarining puxta yo‘lga qo‘yilishi asosiy va belgilovchi omillar hisoblanadi. SERVQUAL modeli asosida olib borilgan tahlil natijalari mehmonlar mamnunligi, eng avvalo, xizmatlarning tezkorligi va barqarorligi, xodimlar faoliyatining malakadorligi hamda mijozlarga shaxsiy yondashuv darajasi bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, mehmonxonaning moddiy-texnik resurslari, infratuzilma darajasi, xizmat ko‘rsatish muhiti va yaratilgan sharoitlarning zamonaviy standartlarga mosligi xizmat sifati va umumiy natijadorlikni oshirishda muhim ahamiyat kasb etishi aniqlandi.

Tahlil jarayonida ma’lum bo‘ldiki, xodimlarni muntazam tayyorlash va qayta tayyorlash, ularning kasbiy bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda samarali rag‘batlantirish tizimlarini joriy etish mehmonxona xizmatlari samaradorligining sezilarli oshishiga olib keladi. Moliyaviy mablag‘lardan oqilona va maqsadli foydalanish, xizmat ko‘rsatish jarayonlarini avtomatlashtirish, ilg‘or axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda raqamli echimlarni faol tatbiq etish orqali mavjud tashkiliy kamchiliklarni bartaraf etish va boshqaruv tizimi samaradorligini kuchaytirish imkoniyati asoslab berildi. Shuningdek, mijozlar mamnunligini doimiy ravishda monitoring qilish, ularning fikr-mulohazalarini tizimli tahlil etish hamda xizmat jarayonlarini yagona va aniq standartlar asosida tashkil etish mehmonxonalarning bozor sharoitida raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, olib borilgan ilmiy tadqiqot natijalari mehmonxona xizmati samaradorligini oshirishda kompleks va izchil yondashuv zarurligini, ya’ni xizmat sifati, xodimlar faoliyati, moliyaviy boshqaruv mexanizmlari va innovatsion texnologiyalar o‘rtasida o‘zaro uyg‘unlikni ta’minlash muhim ekanligini ko‘rsatdi. Tadqiqot davomida shakllantirilgan ilmiy-amaliy xulosalar va tavsiyalar mehmonxona xo‘jaligi faoliyatini yanada rivojlantirish, xizmat ko‘rsatish jarayonlarini modernizatsiya qilish hamda mijozlar mamnunligini oshirishda sezilarli amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Xo‘janova Gulshoda Otamurodovna, Qarshi davlat texnika universiteti / Ходжанова Гульшода Атамуродовна. Каршинский государственный технический университет / Khojanova Gulshoda Otamurodovna. Karshi State Technical University
e-mail: gulshodaxojanova@gmail.com
ORCID: 0009-0001-2902-6736

2. Boymurodova Xosiyat Boboxon qizi Qarshi davlat texnika universiteti “Innovatsion iqtisodiyot “ kafedrasi magistranti / Боймуродова Хосият Бобохон кизи Каршинский государственный технический университет Магистрант кафедры «Инновационная экономика» / Boymurodova Khosiyat Bobokhon kizi Karshi State Technical University Master's student of the Department of "Innovative Economics"
E-mail: hosiyat064@gmail.com
ORCID: 0009-0009-9095-2438

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning, bosh vazir o‘rinbosari, tegishli idora va vazirliklar vakillari ishtirokida turizmni rivojlantirishga bag‘ishlangan yig‘ilish, 03.10.2017; https://sputniknewsuz.com/20171004/6451356.html

2. Kotler, F., Bouen, J., Makens, J. Mehmondo‘stlik va turizm marketingi. — Pearson Education, 2016.

3. Porter, M. E. Raqobat strategiyasi: tarmoqlar va raqobatchilarni tahlil qilish usullari. — Free Press, 2008.

4. Drucker, P. F. Menejment: vazifalar, mas’uliyat va amaliyot. — Harper & Row, 2007

5. Barney, J. Korxona resurslari va barqaror raqobat ustunligi. — Menejment jurnali (Journal of Management), 1991.

6. Gronroos, C Xizmatlarni boshqarish va marketing. — Wiley, 2015.

7. Raxmonova N.A. Mehmonxona xizmatlarini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o‘rni // Iqtisodiy tadqiqotlar, 2022.

8. Amriddinova R., Rasulov J. Mehmonxona xizmatlari sifatini baholash metodlari // Xalqaro iqtisodiy tadqiqotlar jurnali, 2021.

9. Raxmonova N. Mehmonxona sohasida inson kapitalini rivojlantirish masalalari // Iqtisodiyot va ta’lim, 2020.

10. Abduxamidov S., Normurodov T. Mehmonxona xodimlarining xizmat samaradorligiga ta’siri // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, 2022.

11. Davronov I. Hududiy mehmonxonalarning raqobatbardoshligini oshirish yo‘llari // Turizm va servis, 2021.

12. Ikromov A. Mehmonxona xizmatlari sifatini oshirishning ilmiy-uslubiy asoslari // Iqtisodiy taraqqiyot muammolari, 2023.

13. https://www.giiresearch.com/report/dmin1390163-global-hostel-market.html veb sayti ma’lumotlari asosida tayyorlangan.

UDK: 331.526:338.46
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.40

XIZMAT KO‘RSATISH SOHASIDA YANGI ISH O‘RINLARINI TASHKIL ETISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI

Abdusaidov Akmal Abduvaliyevich

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОЗДАНИЯ НОВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ В СФЕРЕ УСЛУГ

Абдусаидов Акмал Абдувалиевич

MAIN DIRECTIONS OF CREATING NEW JOBS IN THE SERVICE SECTOR

Abdusaidov Akmal Abduvaliyevich

Received: January 12, 2026 Revised: January 16, 2026 Accepted: January 21, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatish sohasida yangi ish o‘rinlarini yaratishning asosiy yo‘nalishlari, mehnat bozori transformatsiyasining zamonaviy tendensiyalari va xizmatlar segmentida bandlikni kengaytirishga xizmat qiluvchi iqtisodiy, institutsional hamda raqamli omillar ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqotda xizmatlar tarmog‘idagi tarkibiy o‘zgarishlar, kichik biznes va tadbirkorlikning roli, masofaviy mehnat shakllarining kengayishi, xizmatlar diversifikatsiyasi va davlat dasturlarining bandlikka ta’siri o‘rganiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, xizmat ko‘rsatish sektorida yangi ish o‘rinlari yaratilishining drayverlari raqamli texnologiyalar, urbanizatsiya jarayonlari, aholi real daromadlari o‘sishi hamda institutsional islohotlar bilan bevosita bog‘liqdir.

Kalit so‘zlar: xizmatlar sohasi, bandlik, yangi ish o‘rinlari, mehnat bozori, raqamli transformatsiya, xizmatlar diversifikatsiyasi, tadbirkorlik, kichik biznes, bandlik siyosati, xizmatlar sektori innovatsiyasi.

Аннотация: В статье представлен научный анализ основных направлений создания новых рабочих мест в сфере услуг в Узбекистане, современных тенденций трансформации рынка труда, а также экономических, институциональных и цифровых факторов, способствующих расширению занятости в сфере услуг. В исследовании рассматриваются структурные изменения в сфере услуг, роль малого бизнеса и предпринимательства, расширение удалённых форм работы, диверсификация услуг и влияние государственных программ на занятость. Результаты показывают, что драйверы создания новых рабочих мест в сфере услуг напрямую связаны с цифровыми технологиями, процессами урбанизации, ростом реальных доходов населения и институциональными реформами.

Ключевые слова: сфера услуг, занятость, новые рабочие места, рынок труда, цифровая трансформация, диверсификация услуг, предпринимательство, малый бизнес, политика занятости, инновации в сфере услуг.

Abstract: This article provides a scientific analysis of the main directions of creating new jobs in the service sector in Uzbekistan, modern trends in labor market transformation, and economic, institutional, and digital factors contributing to the expansion of employment in the service segment. The study examines structural changes in the service sector, the role of small business and entrepreneurship, the expansion of remote work forms, diversification of services, and the impact of government programs on employment. The results show that the drivers of creating new jobs in the service sector are directly related to digital technologies, urbanization processes, growth in real incomes, and institutional reforms.

Keywords: services sector, employment, new jobs, labor market, digital transformation, service diversification, entrepreneurship, small business, employment policy, service sector innovation.

KIRISH

Xizmat ko‘rsatish sohasi zamonaviy iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan segmentlaridan biri bo‘lib, mehnat bozori barqarorligiga, aholi daromadlari o‘sishiga va iqtisodiy faollikni kengaytirishga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Bugungi kunda dunyoning ko‘plab mamlakatlarida xizmatlar sektorining YAIMdagi ulushi 60–80 foizni tashkil etmoqda. OECD, Jahon banki va Xalqaro mehnat tashkiloti tadqiqotlariga ko‘ra, xizmatlar sohasi yuqori mehnat sig‘imi, moslashuvchan bandlik shakllari va innovatsion xizmat turlarining shakllanishi tufayli yangi ish o‘rinlarini yaratishda eng samarali yo‘nalish hisoblanadi.

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda xizmatlar sektorining iqtisodiyotdagi ulushi izchil oshib bormoqda. Xizmatlar hajmi 2023-yilda 350 trln so‘mdan oshdi, bandlikning qariyb 55 foizi aynan mazkur tarmoqqa to‘g‘ri kelmoqda. Urbanizatsiya jarayonlari, aholi real daromadlarining o‘sishi, raqamli xizmatlarga bo‘lgan talabning oshishi, transport-logistika tizimining kengayishi hamda turizmning tiklanishi bu sohada yangi ish o‘rinlarini yaratish uchun keng imkoniyatlar ochmoqda.

Davlat siyosatida ham xizmatlar sektorini rivojlantirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan bo‘lib, biznesni qo‘llab-quvvatlash, mehnat bozorini moslashtirish, yoshlar va ayollar bandligini kengaytirish, yangi xizmat turlarini rivojlantirish hamda raqamli iqtisodiyotning imkoniyatlaridan foydalanish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shuning uchun xizmat ko‘rsatish sohasida yangi ish o‘rinlarini tashkil etishning asosiy yo‘nalishlarini ilmiy asosda tahlil qilish dolzarb vazifa hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Xizmat ko‘rsatish sohasida yangi ish o‘rinlarini yaratish masalasi xalqaro iqtisodiy adabiyotlarda eng dolzarb yo‘nalishlardan biri sifatida keng yoritilgan bo‘lib, olimlar ushbu jarayonni mehnat bozorining transformatsiyasi, raqamli iqtisodiyotning kengayishi va xizmatlar diversifikatsiyasi bilan izohlaydilar. Xususan, D.Bell, A.Toffler, F.Maklau kabi postindustrial jamiyat nazariyotchilari xizmatlar sohasining iqtisodiyotdagi ustunlikka chiqishini ilmiy asoslab, bandlikning ko‘proq xizmatlar sektoriga ko‘chib borishini iqtisodiy taraqqiyotning tabiiy bosqichi deb hisoblaydi. Ularning fikriga ko‘ra, iqtisodiyotning xizmatlar bosqichiga o‘tishi yangi xizmat turlarini shakllantiradi, bu esa o‘z navbatida mehnat sig‘imi yuqori bo‘lgan yangi kasb va bandlik turlarini yaratadi.

Xalqaro tashkilotlar, xususan, OECD, Jahon banki va ILO tomonidan e’lon qilinayotgan hisobotlarda xizmat ko‘rsatish sohasining ish o‘rinlari yaratish bo‘yicha global drayverga aylangani qayd etiladi. OECD Employment Outlook hisobotida xizmatlar sektorining yillik bandlik o‘sishi boshqa tarmoqlarga nisbatan 2–3 baravar yuqoriligi, ayniqsa transport-logistika, turizm, IT-xizmatlar va elektron tijoratda yangi kasblar shakllanayotgani ta’kidlanadi. ILO esa platformaviy mehnat, gig-ekonomika, masofaviy ish shakllarining xizmatlar sektorida yangi va moslashuvchan bandlik imkoniyatlarini yaratishini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

Xizmatlar iqtisodiyotining raqamli transformatsiyasi haqida Don Tapscott, E.Brynjolfsson kabi olimlarning ishlari alohida ahamiyatga ega bo‘lib, ular raqamli texnologiyalar xizmatlar bozorida yangi bandlik segmentlarini yaratishini amaliy misollar bilan ko‘rsatadi. Xususan, elektron tijorat logistikasidagi ishchilar, fintech mutaxassislari, onlayn ta’lim instruktorlari, SMM mutaxassislari, raqamli marketing bo‘yicha ekspertlar va virtual xizmat operatorlari kabi yangi kasblarning paydo bo‘lishi bevosita raqamlashtirish jarayonlari natijasidir.

Mahalliy ilmiy adabiyotlarda ham xizmatlar sektorining bandlikdagi o‘rni alohida tadqiq qilingan. A.Qodirov, Q.Abduraxmonov, G‘.Rahimov, N.Qo‘chqorova kabi olimlar xizmatlar sohasini ish o‘rinlari yaratishda eng moslashuvchan va samarali segment sifatida baholaydilar. Ular O‘zbekiston xizmatlar sektorida bandlik o‘sishiga ta’sir qiluvchi asosiy omillar sifatida: tadbirkorlik muhitining yaxshilanishi, kichik biznesning kengayishi, xizmatlar turlarining diversifikatsiyasi, ayollar va yoshlar bandligini rag‘batlantirish dasturlari, norasmiy bandlikning qisqarishi va xizmatlar infratuzilmasining rivojlanishini ko‘rsatadilar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotning metodologiyasi xizmat ko‘rsatish sohasida yangi ish o‘rinlarini yaratish jarayonini tizimli, kompleks va ilmiy yondashuvlar asosida o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, xizmatlar sektorida bandlikning shakllanishi, uning tarkibiy o‘zgarishlari, mehnat bozoridagi transformatsiya jarayonlari va yangi xizmat turlarining paydo bo‘lishiga ta’sir etuvchi omillarni har tomonlama tahlil qilishni nazarda tutadi. Metodologiya mavzuning nazariy va amaliy jihatlarini birlashtirgan holda shakllantirilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Xizmat ko‘rsatish sohasi mehnat bozorining eng moslashuvchan va eng tez rivojlanayotgan segmenti bo‘lib, yangi ish o‘rinlari yaratishning eng samarali yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Xalqaro tajribada xizmatlar sektorining YAIMdagi ulushi 60–80 foizni tashkil etayotgan davlatlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, mehnat bozorida barqaror bandlikni ta’minlashda xizmatlar sohasi asosiy rolni o‘ynaydi. Sababi, xizmatlar jismoniy ishlab chiqarishga qaraganda ko‘proq mehnat sig‘imiga ega, xizmat ko‘rsatish jarayonida inson omilining ulushi yuqori bo‘ladi va xizmat turlarining xilma-xilligi yangi kasblarning paydo bo‘lishiga imkon yaratadi.

O‘zbekistonda 2020–2024 yillar davomida xizmatlar sektorining hajmi sezilarli darajada oshib, mehnat bozori tarkibida xizmatlar ulushi 55 foizdan ortdi. Bu sektor iqtisodiyotning eng yirik ish beruvchisi sifatida shakllanayotganini ko‘rsatadi. Transport-logistika, turizm, savdo, IT, moliyaviy xizmatlar va ta’lim xizmatlari kabi segmentlar aholining bandligini ta’minlashda etakchi o‘rin tutmoqda. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi esa yangi xizmat turlarining yaratilishiga va zamonaviy bandlik shakllarining paydo bo‘lishiga asos yaratmoqda.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar IT-xizmatlar bozorining o‘sishiga sabab bo‘ldi. Onlayn platformalar, elektron savdo, mobil ilovalar, raqamli to‘lov tizimlari va masofaviy xizmat ko‘rsatish turlarining rivojlanishi xizmatlar sektorida yuzlab yangi kasb va bandlik segmentlarini yaratmoqda.

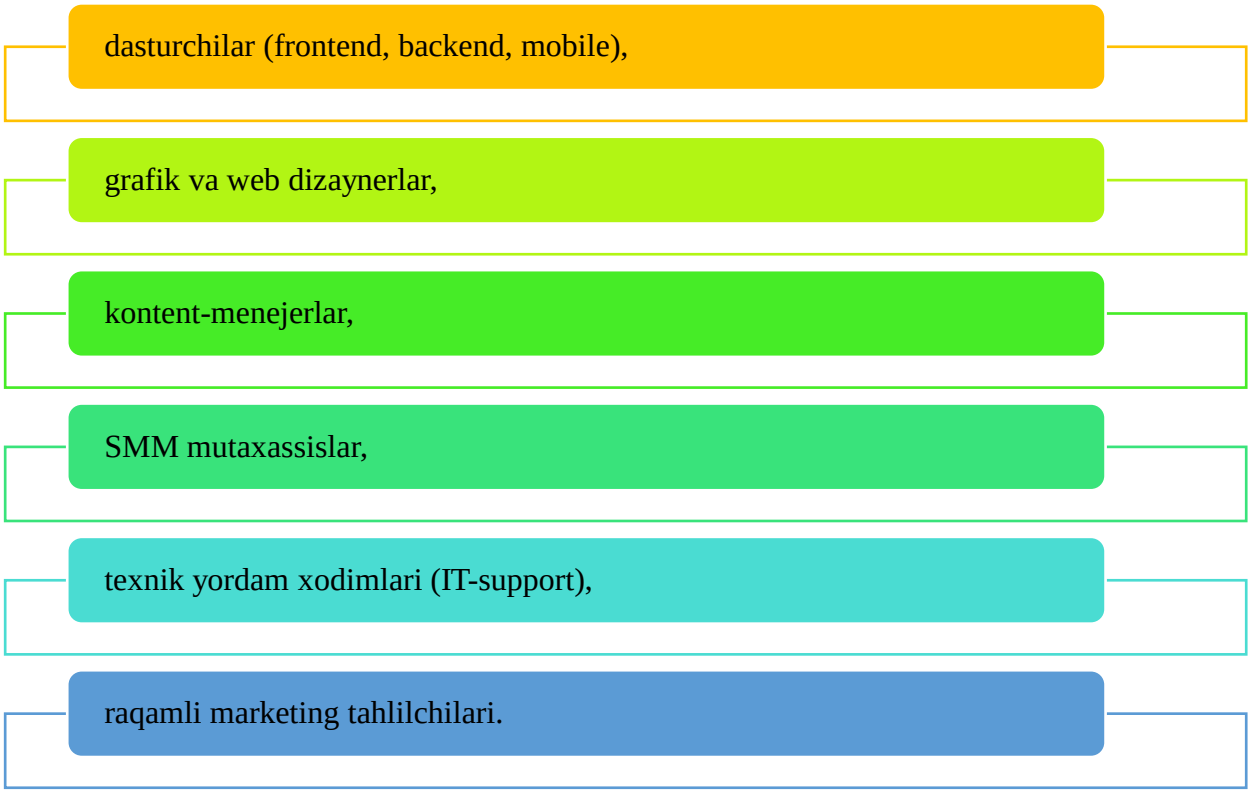

1-rasm. IT-xizmatlar orqali yangi ish o‘rinlari shakllanishi

Gig-ekonomika (freelance), masofaviy ish, onlayn ta’lim va onlayn konsalting shakllarining kengayishi xizmatlar sektorida moslashuvchan bandlikni kuchaytirdi. Bu ayniqsa yoshlar bandligini oshirishda muhim omil bo‘lib kelmoqda.

Urbanizatsiya jarayonlarining tezlashuvi, elektron tijoratning kengayishi va iste’mol bozoridagi talabning ortishi transport-logistika sohasida yangi ish o‘rinlari yaratishning asosiy drayveriga aylandi. 2020–2024-yillarda etkazib berish va logistika xizmatlarining hajmi yiliga 15–18 foizga oshgani bandlikning tez sur’atlarda kengayishini anglatadi.

2-rasm. Transport-logistika va etkazib berish xizmatlari sohasida yangi ish o‘rinlarini shakllanishi

Elektron savdoning kengayishi logistika sektorini eng ko‘p ish o‘rinlari yaratayotgan tarmoqlardan biriga aylantirdi.

O‘zbekistonda turizmning tiklanishi va davlat tomonidan mazkur sohani milliy iqtisodiyotning strategik tarmog‘iga aylantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar xizmatlar sektorida yuzlab yangi ish o‘rinlarining yaratilishiga olib kelmoqda. Turistik xizmatlar diversifikatsiyasi – madaniy turizm, ziyorat turizmi, gastronomik turizm, ekoturizm, agroturizm – yangi kasblar shakllanishini rag‘batlantirdi.

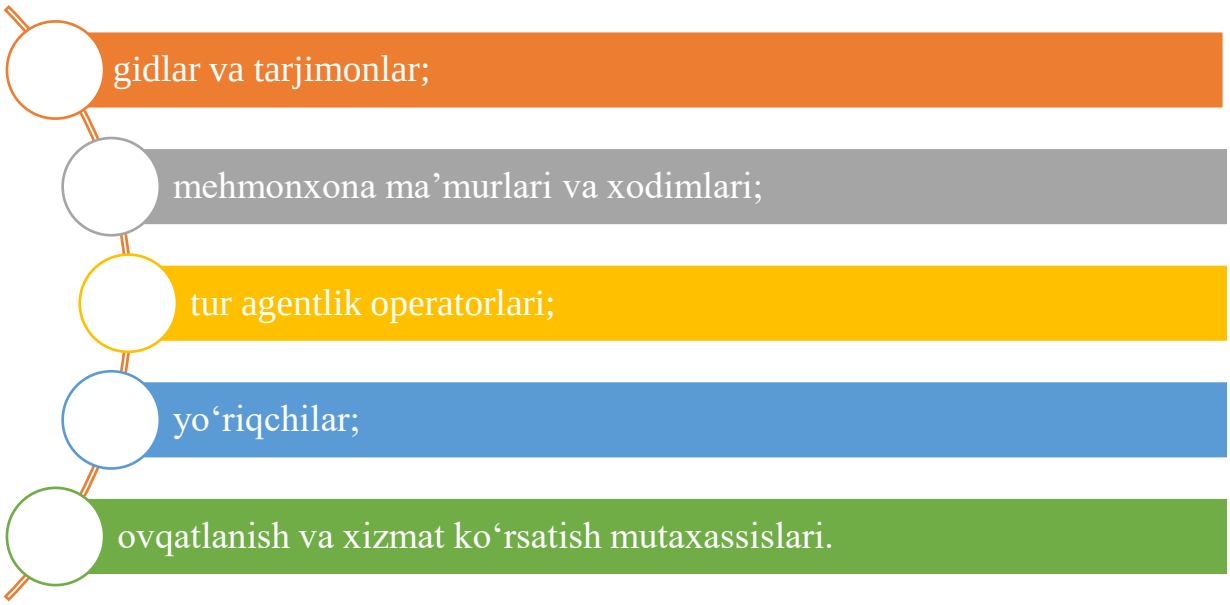

3-rasm. Turizm va mehmonxona xo‘jaligida yangi ish o‘rinlarini shakllanishi

Aholi daromadlarining oshishi, urbanizatsiya jarayonlari va iste’mol xizmatlariga talabning o‘sishi maishiy xizmatlar bozorida yangi kasblarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘lmoqda. Servis xizmatlari kichik biznes va mikrotadbirkorlik uchun eng qulay segmentlardan biri bo‘lib, uy-joy ta’mirlash, texnik xizmat ko‘rsatish, go‘zallik saloni xizmatlari, avtomobil servisi va maishiy texnika ta’miri kabi yo‘nalishlarda yangi ish o‘rinlari yaratmoqda.

Ushbu segmentning afzalligi – boshlang‘ich investitsiya talablari kam, bandlikni tez yaratish imkoniyati yuqori.

Raqamli moliya tizimi, mobil banking, elektron hamyonlar, QR-to‘lovlar va mikroservis platformalari moliyaviy xizmatlar bozorida yangi kasblar shakllantirmoqda. Bank sohasida avtomatlashtirilgan xizmatlar sonining ortishi bilan birga yangi kasblar – fintech analitik, xavfsizlik mutaxassisi, mijozlar bilan ishlash operatori, scoring-menejer – shakllanmoqda.

Xizmat ko‘rsatish sohasida yangi ish o‘rinlarini shakllantirish ko‘p omillarning o‘zaro ta’siri asosida yuzaga keladigan murakkab iqtisodiy jarayon hisoblanadi. So‘nggi yillarda raqamlashtirishning jadal sur’ati ushbu jarayonning eng muhim drayverlaridan biriga aylandi. Xizmat ko‘rsatish jarayonlarining avtomatlashtirilishi, elektron to‘lov tizimlari, sun’iy intellektga asoslangan xizmatlar, onlayn platformalar va mobil ilovalar xizmat ko‘rsatish vaqtini sezilarli darajada qisqartirib, mehnat samaradorligini oshirmoqda. Bu esa xizmat ko‘rsatish tizimida yangi mehnat yo‘nalishlarining – raqamli marketing mutaxassisi, onlayn-xizmat operatori, ma’lumotlar tahlilchisi, platforma menejeri kabi kasblarning shakllanishiga olib kelmoqda. Raqamlashtirish nafaqat mavjud xizmat jarayonlarini optimallashtirmoqda, balki gig-ekonomika, masofaviy mehnat, freelancing va platformali bandlik kabi yangi ish shakllarini yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, yoshlar va ayollar bandligida elektron xizmatlar orqali daromad olishning imkoniyatlari sezilarli ravishda kengaymoqda.

Yangi ish o‘rinlarining ko‘payishi demografik jarayonlar, urbanizatsiya sur’atlari va iste’mol talabi o‘zgarishlari bilan bevosita bog‘liqdir. Aholi sonining o‘sishi va shaharlar kengayishi natijasida transport-logistika, maishiy xizmatlar, ta’lim, sog‘liqni saqlash, elektron tijorat, turizm kabi yo‘nalishlarda xizmat ko‘rsatishga bo‘lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Aholi daromadlarining o‘sishi esa sifatli, qulay va tezkor xizmatlarga bo‘lgan talabni yanada kuchaytirib, xizmatlar bozorini diversifikatsiya qilmoqda. Bu jarayonlar natijasida xizmatlar sektori mehnat bozoriga kirish uchun moslashuvchan va imkoniyatlarga boy soha sifatida shakllanib bormoqda.

Xizmat ko‘rsatish sohasida bandlik samaradorligi ko‘p jihatdan kadrlar tayyorlash tizimining sifatiga bog‘liq. Zamonaviy xizmatlar bozori xodimlardan yuqori darajadagi kommunikativ ko‘nikmalar, mijoz bilan ishlash madaniyati, axborot texnologiyalaridan foydalanish qobiliyati va yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. 2024-yilda xizmatlar sektorida faoliyat yuritayotgan xodimlarning 43 foizi malaka oshirish dasturlarida ishtirok etgani mazkur jarayonning ahamiyatini tasdiqlaydi. Dual ta’lim tizimining joriy etilishi, amaliyot markazlarining faoliyati va kompaniyalar bilan hamkorlikda tashkil etilgan o‘quv dasturlari mehnat bozorining raqobatbardosh kadrlar bilan ta’minlanishiga xizmat qilmoqda.

2020–2024-yillarda O‘zbekiston xizmatlar sektorida bandlik dinamikasi tarmoqlar bo‘yicha sezilarli farqlar bilan namoyon bo‘ldi. Eng yuqori sur’atlarni ko‘rsatgan tarmoqlardan biri bu elektron tijorat bo‘lib, 4 yil ichida bandlik hajmi 4 martadan ko‘proq oshdi. Bu holat pandemiyadan keyingi davrda iste’molchilarning onlayn xaridlarga o‘tishi, etkazib berish xizmatlarining ommalashuvi va mahalliy e-commerce platformalarning kengayishi bilan izohlanadi. Elektron tijoratning keskin o‘sishi gig-ekonomika, kur’erlik xizmatlari, onlayn sotuvchilar, platforma operatorlari kabi yangi kasb turlari paydo bo‘lishiga olib keldi.

1-jadval.

O‘zbekiston xizmatlar sektorida yangi ish o‘rinlarining shakllanishi, 2020–2024-yillar (%)

Tarmoq / Yo‘nalish	2020	2021	2022	2023	2024	O‘rtacha yillik o‘sish
Transport-logistika	16%	17%	18%	18%	19%	16–18 %
Turizm va mehmonxona xizmati	21%	23%	24%	25%	26%	21–25 %
Elektron tijorat	35%	70%	140%	200%	300%	4 baravar o‘sish
Axborot texnologiyalari (IT)	20%	21%	22%	23%	24%	20–23 %
Maishiy xizmatlar	8%	10%	12%	13%	14%	Uzluksiz ko‘tarilish

Turizm sektori ham o‘sishning yuqori sur’atlariga ega bo‘lib, 2020–2024-yillarda yillik 21–25 % atrofida bandlik o‘sishi kuzatildi. 2023–2024-yillarda bu ko‘rsatkich yanada oshgan bo‘lib, vizasiz rejimlarning kengayishi, turistik infratuzilmaning modernizatsiyasi va ichki turizmning rivojlanishi bilan bevosita bog‘liq. Mehmonxona, restoran, transport, gidlik, bron tizimlari, tur paketlar logistikasida qo‘shimcha ish o‘rinlari yaratildi.

Transport-logistika sektori ham barqaror va yuqori o‘sish sur’atlarini namoyish etdi. Yillik o‘sish 16–18 % oralig‘ida bo‘lib, 2024-yilda ko‘rsatkich 19 % ga etdi. Buning asosiy sabablari: xalqaro tranzit yo‘laklarining kengayishi, “Yagona bojxona oynasi” tizimlarining joriy etilishi, pochtalarning elektron boshqaruvi, shuningdek e-commerce bilan integratsiya qilingan logistika xizmatlarining jadal rivoji.

Axborot texnologiyalari sektorida bandlikning 20–23 % o‘sishi raqamli iqtisodiyotning sur’atlari bilan izohlanadi. Dasturlash, IT-xizmatlar eksporti, BPO markazlari, texnoparklar, startaplar hamda raqamli xizmatlarga bo‘lgan talabning o‘sishi ushbu yo‘nalishda yangi ish o‘rinlarini kengaytirmoqda.

Maishiy xizmatlarda bandlikning yilma-yil uzluksiz ko‘tarilishi kuzatiladi. 2020–2024-yillarda o‘sish 8 % dan 14 % gacha oshgan bo‘lib, aholi daromadining ortishi, xizmatlar bozorining kengayishi va kichik tadbirkorlikning rivojlanishi bilan izohlanadi.

Umuman olganda, statistika shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston xizmatlar sektorida yaratilgan yangi ish o‘rinlari mamlakat iqtisodiyotida bandlikning asosiy o‘sish manbai sifatida shakllandi. 2024-yil yakuni bo‘yicha xizmatlar sohasi umumiy bandlikning 55 % dan ortiq qismini tashkil etdi. Bu O‘zbekiston mehnat bozorida xizmatlar sektorining etakchi rolga ega bo‘layotganini tasdiqlaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘zbekistonning 2020–2024-yillar davomida amalga oshirgan iqtisodiy va institutsional islohotlari xizmatlar sektorini mehnat bozorining eng yirik va dinamik tarkibiy qismiga aylantirdi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, xizmatlar sektori bandlik hajmi bo‘yicha sanoat va qishloq xo‘jaligidan ustun mavqeni egallab, mamlakat bo‘yicha yaratilgan yangi ish o‘rinlarining 55 foizdan ortig‘ini ta’minlamoqda. Transport-logistika, turizm, elektron tijorat, IT xizmati va maishiy xizmatlar kabi yo‘nalishlar yangi bandlikning asosiy o‘sish nuqtalariga aylandi.

Raqamlashtirish jarayoni xizmatlar sektorida mehnat samaradorligini oshirish bilan birga, yangi kasblar va moslashuvchan bandlik shakllarini shakllantirdi. Elektron tijoratning keskin o‘sishi (to‘rt baravarga yaqin), turizm bandligining 25 % gacha rivojlanishi, IT xizmatlarining yillik 20–23 % o‘sishi xizmatlar iqtisodiyotining innovatsion xarakterga ega bo‘layotganini ko‘rsatdi. Shuningdek, kadrlar tayyorlash tizimining yangilanishi, malaka oshirish dasturlarining kengayishi hamda mehnat resurslarining raqamli kompetensiyalar bilan boyishi bandlik samaradorligining oshishiga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda.

Shu bilan birga, “Yoshlar daftari”, “Ayollar daftari”, imtiyozli kreditlar, soliq engilliklari, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlovchi infratuzilma elementlari xizmat ko‘rsatish sektorida tadbirkorlik faolligini kuchaytirgan va minglab yangi ish o‘rinlari shakllanishiga imkon yaratgan. Demak, xizmatlar sektoridagi bandlikning o‘sishi O‘zbekiston iqtisodiyoti raqobatbardoshligini oshirish, aholining daromadlarini ko‘paytirish va barqaror mehnat bozori infratuzilmasini shakllantirishda strategik ahamiyat kasb etmoqda.

Xizmat ko‘rsatish sohasida yangi ish o‘rinlarini yaratish jarayonini yanada jadallashtirish uchun, avvalo, raqamli transformatsiya jarayonlarini chuqurlashtirish zarur. Sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar (Big Data), bulut texnologiyalari, raqamli to‘lov tizimlari va platformali xizmatlar kabi zamonaviy texnologiyalarni joriy etish xizmatlar sektorida nafaqat mehnat samaradorligini oshiradi, balki yangi bandlik yo‘nalishlarining shakllanishiga ham zamin yaratadi. Shu bois, xizmatlarning avtomatlashtirilgan modellarini keng joriy etish orqali mehnat unumdorligini oshirish va zamonaviy kasblar segmentini kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

Xizmatlar sektorida yangi ish o‘rinlarini shakllantirish jarayonida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish ham muhim o‘rin tutadi. Mehnat bozorining talablari o‘zgarib borayotgani, xodimlardan raqamli savodxonlik, mijoz bilan ishlash ko‘nikmalari, kommunikativ kompetensiyalar hamda xizmat madaniyati bo‘yicha zamonaviy yondashuvlarni talab qilayotgani sababli, malaka oshirish tizimlarini kengaytirish, qisqa muddatli amaliy kurslarni yo‘lga qo‘yish va dual ta’lim tizimini yanada kuchaytirish dolzarb hisoblanadi. Bundan tashqari, ta’lim muassasalari va xizmat ko‘rsatuvchi korxonalar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish orqali bozor talablariga mos raqobatbardosh kadrlar tayyorlash mumkin.

Hududlar kesimida xizmatlar bozorini diversifikatsiya qilish ham yangi ish o‘rinlarini ko‘paytirishda muhim omil bo‘lib, ayniqsa turizm, logistika, savdo, maishiy xizmatlar va IT yo‘nalishlarida

o‘sish salohiyati yuqori. Shu sababli kichik shahar va qishloqlarda servis infratuzilmasini rivojlantirish, hududiy xizmat markazlari, IT-parklar, turistik klasterlar va logistika tugunlarini tashkil etish orqali bandlik imkoniyatlarini sezilarli kengaytirish mumkin.

Yana bir muhim yo‘nalish sifatida xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish lozim. Imtiyozli kreditlar, subsidiyalar, soliq engilliklari va “Bir oyna” tamoyili asosidagi tezkor ro‘yxatdan o‘tkazish tizimi xizmatlar sektorida yangi biznes subyektlari sonining oshishiga turtki bermoqda. Ushbu mexanizmlarning barqaror ishlashi yangi ish o‘rinlarining muntazam ravishda yaratilishini ta’minlaydi. Shu bilan birga, yangi xizmat turlarini yaratish va innovatsion biznes g‘oyalarni qo‘llab-quvvatlash uchun grantlar va startap akseleratsiya dasturlarini ham kengaytirish zarur.

Bundan tashqari, mehnat bozorida moslashuvchan bandlik shakllarining – masofaviy mehnat, gig-ekonomika, freelancing va qisqa muddatli kontrakt mehnatining – huquqiy asoslarini mustahkamlash xizmatlar sektorida bandlikning yangi modelini shakllantirishga yordam beradi. Bu ayniqsa yoshlar, ayollar va nogironligi bo‘lgan shaxslarning bandligini oshirishda samarali vosita hisoblanadi.

Shuningdek, xizmatlar sektorida yaratilayotgan yangi ish o‘rinlarining samaradorligini muntazam baholash tizimini yo‘lga qo‘yish lozim. Bu maqsadda kompleks monitoring indikatorlari, bandlik samaradorligi indekslari, hududiy xizmatlar salohiyati reytinglari va choraklik statistik hisobotlar tizimini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Monitoring natijalari asosida bandlik siyosatini optimallashtirish va yangi yo‘nalishlar bo‘yicha rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish imkoniyati paydo bo‘ladi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Abdusaidov Akmal Abduvaliyevich Samarqand iqtisodiyot va servis instituti mustaqil tadqiqotchisi / Абдусаидов Акмал Абдувалиевич – независимый исследователь Самаркандского института экономики и сервиса / Abdusaidov Akmal Abduvaliyevich – Independent Researcher at Samarkand Institute of Economics and Service.
akmal_a85@mail.ru
https://orcid.org/0009-0008-8872-050X

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Porter M. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. New York: Free Press, 1980.
2. Rifkin J. The Third Industrial Revolution: How Lateral Power Is Transforming Energy, the Economy, and the World. New York: Palgrave Macmillan, 2011.
3. OECD. Employment Outlook 2023. Paris: OECD Publishing, 2023.
4. World Bank. World Development Report: Digital Dividends. Washington D.C.: World Bank Group, 2021.
5. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. Geneva: World Economic Forum, 2017.
6. Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti. – T.: Iqtisodiyot nashriyoti, 2022.
7. Xudoyberdiyev Z.Y. O‘zbekiston mehnat bozorida xizmatlar sektorining rivojlanish tendensiyalari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2021. – №3. – B. 45–56.
8. Tolipov O., Axmedov S. Xizmat ko‘rsatish sohasi modernizatsiyasi va bandlikning o‘sish omillari // O‘zbekiston iqtisodiyoti jurnali. – 2022. – №5. – B. 72–80.
9. O‘zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi. Mehnat bozori ko‘rsatkichlari bo‘yicha yillik hisobot. – T., 2024.
10. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. Xizmatlar sektori bo‘yicha statistik ma’lumotlar to‘plami. – T., 2024.

UDK: 330.34:338.49
https://doi.org/10.70769/3030-315X.II.1.1.2026.37

INFRATUZILMANI RIVOJLANTIRISH ORQALI AHOLI FAROVONLIGINI OSHIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Abdullayeva Yulduz

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОВЫШЕНИЯ БЛАГОСОСТОЯНИЯ НАСЕЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ РАЗВИТИЕ ИНФРАСТРУКТУРЫ

Абдуллаева Юлдуз

SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF IMPROVING POPULATION WELFARE THROUGH INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT

Abdullayeva Yulduz

Received: January 20, 2026 Revised: January 21, 2026 Accepted: January 22, 2026 Published: February 1, 2026

Annotatsiya: Maqolada infratuzilmani rivojlantirish orqali aholi farovonligini oshirishning nazariy asoslari va amaliy yo‘nalishlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda transport, energetika, kommunal, ijtimoiy va raqamli infratuzilmaning aholi turmush sifati, daromadlari va bandligiga ta’siri baholanadi. Statistik tahlil va qiyosiy yondashuvlar asosida infratuzilma rivojining ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi aniqlanib, aholi farovonligini oshirishga qaratilgan ilmiy xulosalar va amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: infratuzilma, aholi farovonligi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, transport infratuzilmasi, kommunal xizmatlar, raqamli infratuzilma, hududiy rivojlanish.

Аннотация: В статье анализируются научно-теоретические основы и практические направления повышения благосостояния населения посредством развития инфраструктуры. В ходе исследования оценивается влияние транспортной, энергетической, коммунальной, социальной и цифровой инфраструктуры на уровень жизни населения, его доходы и занятость. На основе статистического анализа и сравнительных подходов определяется социально-экономическая эффективность развития инфраструктуры, а также разрабатываются научные выводы и практические рекомендации, направленные на повышение благосостояния населения.

Ключевые слова: инфраструктура, благосостояние населения, социально-экономическое развитие, транспортная инфраструктура, коммунальные услуги, цифровая инфраструктура, региональное развитие.

Abstract: This article analyzes the scientific and theoretical foundations and practical directions of improving population welfare through infrastructure development. The study evaluates the impact of transport, energy, коммунал, social, and digital infrastructure on living standards, income levels, and employment. Based on statistical analysis and comparative approaches, the socio-economic efficiency of infrastructure development is assessed, and scientific conclusions as well as practical recommendations aimed at improving population welfare are formulated.

Keywords: infrastructure, population welfare, socio-economic development, transport infrastructure, communal services, digital infrastructure, regional development.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida infratuzilma iqtisodiy o‘sish va aholi farovonligini ta’minlashning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi hududlarning investitsion jozibadorligi, ishlab chiqarish samaradorligi va aholi turmush sifatini belgilovchi muhim mezon sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, transport-logistika, energetika, kommunal va ijtimoiy infratuzilmaning etarli darajada rivojlanmaganligi aholi daromadlari o‘sishiga, bandlik darajasiga va ijtimoiy tenglikka salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda infratuzilmani rivojlantirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq hududlar kesimida infratuzilma bilan ta’minlanganlik darajasining notekisligi, qishloq joylarda kommunal va ijtimoiy infratuzilmaning etarli emasligi aholi farovonligini oshirish yo‘lida muhim muammolarni keltirib chiqarmoqda. Shu sababli infratuzilmani rivojlantirish va

uning aholi farovonligiga ta’sirini chuqur ilmiy tahlil qilish dolzarb masala hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi infratuzilmani rivojlantirish orqali aholi farovonligini oshirish yo‘llarini ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan asoslashdan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida umumilmiy va maxsus iqtisodiy tahlil usullaridan foydalanildi. Jumladan:

- tizimli va kompleks yondashuv;
- statistik tahlil va dinamik qatorlar;
- taqqoslama va qiyosiy tahlil;
- induksiya va deduksiya usullari;
- grafik va jadval usullari.

Tadqiqotning axborot bazasini milliy statistika ma’lumotlari, soha hisobotlari, ilmiy adabiyotlar va xalqaro tashkilotlar tahliliy materiallari tashkil etdi. Infratuzilma rivojlanishining aholi farovonligiga ta’siri transport, energetika, kommunal va ijtimoiy infratuzilma ko‘rsatkichlari orqali baholandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlil natijalari infratuzilma rivojlanishi aholi farovonligining asosiy ko‘rsatkichlari bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatdi. Xususan, transport infratuzilmasining yaxshilanishi mehnat bozoriga kirish imkoniyatlarini kengaytirib, aholi bandligi va daromadlarining oshishiga xizmat qilmoqda. Energetika infratuzilmasining barqarorligi ishlab chiqarish jarayonlarining uzluksizligini ta’minlab, tadbirkorlik subyektlari faoliyatini faollashtirmoqda.

Kommunal infratuzilmaning rivojlanishi, jumladan, ichimlik suvi, kanalizatsiya va issiqlik ta’minotining yaxshilanishi aholi salomatligi va yashash sharoitlarining sezilarli darajada yaxshilanishiga olib kelmoqda. Ijtimoiy infratuzilma (ta’lim, sog‘liqni saqlash, madaniyat) obyektlarining kengayishi esa inson kapitali sifatini oshirib, uzoq muddatli farovonlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynamoqda.

Shuningdek, raqamli infratuzilmaning rivojlanishi masofaviy ta’lim, elektron xizmatlar va onlayn bandlik imkoniyatlarini kengaytirib, aholi farovonligining yangi manbalarini shakllantirmoqda.

Olingan natijalar infratuzilmani rivojlantirish aholi farovonligini oshirishning universal mexanizmi ekanligini tasdiqlaydi. Biroq infratuzilma rivojining ijtimoiy samarasini maksimal darajaga etkazish uchun uni hududiy xususiyatlar va demografik omillar bilan uyg‘unlashtirish zarur. Qishloq hududlarida transport va kommunal infratuzilmani rivojlantirish ustuvor ahamiyatga ega bo‘lsa, shaharlarda raqamli va ekologik infratuzilmani rivojlantirish muhim hisoblanadi.

Shu bilan birga, infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan samarali foydalanish, investitsiyalarni ijtimoiy samaradorlik mezonlari asosida yo‘naltirish lozim. Aks holda, infratuzilma rivoji iqtisodiy o‘sishga xizmat qilgan holda, aholi farovonligiga kutilgan darajada ta’sir ko‘rsatmasligi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, infratuzilmani rivojlantirish orqali aholi farovonligini oshirish quyidagi yo‘nalishlar orqali amalga oshirilishi lozim:

- hududiy infratuzilma nomutanosibliklarini kamaytirish;
- transport va kommunal infratuzilmani kompleks rivojlantirish;
- ijtimoiy infratuzilmaga yo‘naltirilgan investitsiyalar ulushini oshirish;
- raqamli infratuzilmani keng joriy etish;
- infratuzilma loyihalarining ijtimoiy samaradorligini baholash tizimini joriy etish.

Mazkur chora-tadbirlar infratuzilma rivoji orqali aholi turmush sifatini yaxshilash, daromadlar o‘sishini ta’minlash va barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga erishishga xizmat qiladi.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Abdullayeva Yulduz Shavkat qizi Qarshi davlat texnika universiteti magistranti / Абдуллаева Юлдуз, магистрант Каршинского государственного технического университета / Abdullaeva Yulduz, master's student at Karshi State Technical University

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D. Economics. – New York: McGraw-Hill, 2019.

2.Todaro, M.P., Smith, S.C. Economic Development. – London: Pearson Education, 2020.

3.Stiglitz, J.E. Economics of the Public Sector. – New York: W.W. Norton & Company, 2018.

4.Sen, A. Development as Freedom. – Oxford: Oxford University Press, 1999.

5.Barro, R.J., Sala-i-Martin, X. Economic Growth. – Cambridge: MIT Press, 2017.

6.Calderón, C., Servén, L. Infrastructure and Economic Development in Sub-Saharan Africa. Journal of African Economies, 2014.

7.Estache, A. Infrastructure: A Survey of Recent and Upcoming Issues. World Bank Policy Research, 2018.

8.World Bank. Infrastructure for Development. – Washington, DC, 2020.

9.OECD. Infrastructure Investment and Inclusive Growth. – Paris: OECD Publishing, 2017.

10. Asian Development Bank. Infrastructure and Poverty Reduction. – Manila, 2019.

11. Ochilova, N. (2023). USE OF THE ADVANCED EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN THE DEVELOPMENT OF FARMING AND HOUSEHOLDS. In International Conference on Multidisciplinary Research (Vol. 1, No. 6, pp. 73-76).

12. Akramovna, O. N. (2022). Scientific on Increasing the Efficiency of Crop Production on Farms and People’s Homesteads Recommendation Analysis. In Online-Conferences” Platform (pp. 300-303).

INNOVATSION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON JURNAL

ISSN: 3030-315X

t.me/kstu_uz

Qarshi shahri,
Mustaqillik ko'chasi 225

www.kstu.uz
www.ojs.kstu.uz